

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/337323597>

Radmila Nakarada i Jelena Vidojević NOBELOVA NAGRADA ZA MIR: IZMEĐU IDEALIZMA I POLITIČKOG CINIZMA

Book · November 2019

CITATIONS

0

READS

115

5 authors, including:

Jelena Vidojević

University of Belgrade

14 PUBLICATIONS 12 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Milos Hrnjaz

University of Belgrade

12 PUBLICATIONS 12 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Radmila Nakarada

University of Belgrade

14 PUBLICATIONS 11 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Katarina Brkovic

2 PUBLICATIONS 1 CITATION

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

"Civilization mission" and Uncivilized Techniques of Empire: Through King Leopold's Heart of Darkness [View project](#)

media commentary [View project](#)

Radmila Nakarada i Jelena Vidojević
NOBELOVA NAGRADA ZA MIR: IZMEĐU
IDEALIZMA I POLITIČKOG CINIZMA

Edicija
PRILOZI STUDIJAMA MIRA

Zbornik predstavlja rezultat rada u okviru projekta Ministarstva
prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, pod naslovom
Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu
(br. projekta 179076).

Radmila Nakarada
Jelena Vidojević

NOBELOVA NAGRADA
ZA MIR: IZMEĐU IDEALIZMA
I POLITIČKOG CINIZMA

Beograd, 2018.

SADRŽAJ

Predgovor.....	9
----------------	---

Izvod iz testamenta Alfreda Nobela

Radmila Nakarada

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR: IZMEĐU IDEALIZMA I POLITIČKOG CINIZMA	19
---	----

Izvod iz Nobelovog predavanja:

Elihu Rot

Vesna Knežević Pređić i Miloš Hrnjaz

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR I MEĐUNARODNO PRAVO ...	65
---	----

Izvod iz Nobelovog predavanja:

Vangari Matai

Zoran Ćirjaković

AFRIČKE NEVOLJE S NOBELOVOM NAGRADOM ZA MIR	87
---	----

Izvod iz Nobelovog predavanja:

Albert Lutuli

Jelena Vidojević

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR I BORBA PROTIV APARTHEJDA U JUŽNOAFRIČKOJ REPUBLICI: KA IZGRADNJI NACIJE DUGINIH BOJA	107
---	-----

Izvod iz Nobelovog predavanja:

Alfonso Garsija Robles

Nemanja Džuverović

LATINSKA AMERIKA I NOBELOVA NAGRADA ZA MIR: U POTRAZI ZA REGIONALNIM MIROM	145
---	-----

Izvod iz Nobelovog predavanja:

Berta fon Zutnar

Katarina Brković

DOBITNICE NOBELOVE NAGRADE ZA MIR: IZVANREDNE ŽENE U KONTEKSTU SVOG VREMENA	169
--	-----

Jelena Vićentić

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR KAO PRIZNANJE I PREISPITIVANJE: GLAS CIVILNOG DRUŠTVA	189
--	-----

Prilog

SPISAK DOBITNIKA I DOBITNICA NOBELOVE NAGRADE ZA MIR	203
---	-----

*Knjigu posvećujemo ćerkama, Noe i Anji,
kao i našim studentima mudrog srca*

PREDGOVOR

Među stotinama drugih nagrada za mir Nobelova uživa najveći prestiž i svetski ugled iako razlozi za to nisu samoočigledni. Profesionalna biografija samog tvorca nagrade i njegove porodice nosi, s obzirom na njihov doprinos tehnologiji ratovanja, pečat ironije, čega je i sam Alfred Nobel bio svestan. Odredbe testamenta koji je ostavio iza sebe još uvek su predmet različitih tumačenja i sporenja. Nezavisni istraživači su utvrdili da finansijski poduhvati Nobelove fondacije nisu u skladu sa načelima odgovornog ulaganja koja su propisale Ujedinjene nacije. Na spisku laureata nalaze se zaslužni pojedinci i organizacije, ali i zalutali dobitnici koje je na put nagrade nanela pogrešna procena, neznanje ili neprikrivena politička pristrasnost članova Komiteta. Nagradu koja se tretira kao glas i sud sveta dodeljuje jednonacionalni Komitet – Norvežana, i nosi još uvek zapadnocentričan predznak.

U svim tim paradoksima sadržana su mnogostruka istorijska svedočanstva, iskustva i relacije koje ovu nagradu ipak izdvajaju. Ona je svedočanstvo o usamljenom pronalazaču i njegovom prijateljstvu sa Austrijankom Bertom fon Zutnar (*Bertha von Suttner*), koja ga je ubedila da je potrebno da doprinese borbi evropskih pokreta za mir i značajno podrži inicijative za razoružanje. Nagrada je sastavni deo istorije norveške spoljne politike i njenih mena, naročito nakon traumatične okupacije u Drugom svetskom ratu. Norveška uživa respektabilan međunarodni status ali se danas ne može ubrojiti u doslednog i snažnog reprezentata nenasilja i demilitarizacije. Nagrada je takođe faktor podsticaja razvoja naučnih oblasti i institucija naročito u dvadesetom veku koje su, između ostalog, imale za cilj da uklone i/ili spreče rat kao način rešavanja sukoba među državama ili bar ublaže patnje civila. Ona je i deo podrške konkretnim naporima nenasilnog rešavanja međunarodnih i unutrašnjih sukoba, sa promenljivim učinkom. Najzad, Nobelova nagrada predstavlja i osobeno traganje za određenjem i razumevanjem sadržaja mira, mahom po strani sagovornišva sa kompetentnim naučnicima koji se bave mirovnim studijama.

Nobelova nagrada za mir je, dakle, višestruka istorija, jedan specifičan i neočekivan vidikovac sa koga se mogu sagledati dubine istorijskih izazova pred kojim se nalazi bratstvo ljudi, razmere institucionalnih, naučnih, političkih učinaka i poraza. Nagrada nas suočava sa merom odmicanja ali i tapkanja u mestu – najdramatičnije izraženo latentnom pretnjom pogromom ljudske vrste nuklearnim ratom. Slutimo da je uprkos nedoslednostima, zapadnocičnom, greškama, političkim pristranostima, ova izmešanost višesmernih poruka i učinaka, istovremeni govor snova i realnosti, upravo razlog zbog koje je Nobelova nagrada za mir zadobila svetsku pažnju i ugled.

Zbornik je nastao na osnovu ciklusa predavanja koji je održan u organizaciji Centra za predavačku delatnost Zadužbine Ilije M. Kolarca, od 15. januara do 12. februara 2018. Istovremeno, Zbornik predstavlja prvu knjigu edicije *Prilozi Studijama mira*, Centra za Studije mira, Fakulteta političkih nauka.

U uvodnom poglavlju R. Nakarada daje osnovne podatke o Nobelovoj nagradi za mir, njenom tvorcu, proceduri dodeljivanja, kao i o geografskoj distribuciji, polnoj i starosnoj strukturi laureata, da bi se potom zadržala na kontroverzama koje prate istoriju nagrade. Podrobnom analizom kontroverzi autorka osvetljava prostor između idealizma i cinizma unutar kojeg se kretala istorija Nobelove nagrade za mir.

Drugo poglavlje, pod naslovom *Nobelova nagrada za mir i međunarodno pravo*, V. Knežević Pređić i M. Hrnjaza, ukazuje od kakvog je bilo značaja za međunarodni pravni poredak uvažavanje i podrška koju je Nobelov komitet pružao naporima brojnih laureata da se osnaži i razvije međunarodno pravo u najširem smislu, kao i pojedini njegovi sektori (humanitarno pravo, pravo ljudskih prava), zajedno sa institucionalnim aranžmanima njegove primene.

Sledeća dva poglavlja posvećena su Africi, imajući u vidu da ona predstavlja višestruku i dramatičnu zanemarenost čovečanstva, s obzirom na surove posledice kolonijalizma, broj i razmere sukoba, kao i dramatičnu tvrdokornost siromaštva.

U prvom prilogu Z. Ćirjakovića, *Afričke nevolje s Nobelovom nagradom*, opisuje se opšti odnos Nobelovog komiteta prema Africi. Autor pokazuje da zapadnocični Nobelov komitet nije uspeo da razume uzroke i prirodu sukoba, svodeći ih na posledice afričke Drugosti, niti je bio u stanju da sagleda i nagrađuje mukotrpan mirotvorački rad, da prepozna i podrži „afričke šampione mira”.

U drugom prilogu J. Vidojević se fokusira na studiju slučaja Južne Afrike, koji predstavlja primer „nedosledne doslednosti” kada je Nobelova nagrada za mir u pitanju. Nagrada je dodeljena za unutrašnji

sukob, kao i za borbu za ljudska prava i demokratiju, što nije u skladu sa izvornim odredbama testamenta. Istovremeno, u meri u kojoj je višedecenijski opstanak sistema aparthejda predstavljao civilizacijsku sramotu, a njegovo potencijalno nasilno ukidanje pretilo ne samo građanskim ratom u Južnoj Africi već i širim regionalnim sukobima, doprinos dobitnika nadilazio je nacionalne granice i njegovo uvažavanje se, kako pokazuje autorka, ne može smatrati potpunim izneveravanjem testamentarne volje Nobela.

Peto poglavlje se takođe bavi zanemarenim geografskim političkim prostorom, ovog puta Latinskom Amerikom, marginalizovanom od strane Nobelovog komiteta. Rekapitulirajući doprinose šest laureata N. Džuverović u svom prilogu, *Nobelove nagrade za mir i Latinske Amerike: u potrazi za regionalnim mirom*, iznosi stanovište da su svi oni bez obzira na pojedine kontroverze opravdali nagrade. Međutim, on naglašava da je broj laureata jedan od indikatora zanemarenosti ovog kontinenta i propuštenih prilika da se nagradi mnogo širi krug zaslužnih državnika, aktivista, pokreta. Kao prepreke pravednijem i sveobuhvatnijem odnosu Nobelovog komiteta prema Latinskoj Americi autor vidi njegov zapadnocentričan uklon i spoljnopoličke interese Norveške.

U šestom poglavlju K. Brković se bavi još jednim vidom zanemarenosti koji istorija Nobelovih nagrada demonstrira – a to su doprinosi žena miru. Iako je broj žena koje su primile Nobelovu nagradu za mir zapravo najveći u poređenju sa drugim Nobelovim nagradama, njihov broj ne odražava realnu meru zasluga. Od sedamnaest dobitnica, autorka se fokusirala na nekoliko njih koje su svojim doprinosima izrazile i istorijski kontekste borbe za ženska prava i postupno uvažavanje od strane Nobelovog komiteta značajne uloge žena u sprečavanju sukoba i izgradnji mira.

Poslednje poglavlje predstavlja glas civilnog društva, tj. autorke koja je kao regionalni koordinator ICAN – jedna od dobitnica Nobelove nagrade za mir 2017. godine. Njen glas je glas angažovanog upozorenja, kao i pitanja u kojoj meri će organizacija obeležena i nedoslednostima i političkim oportunističkim svojim vraćanjem na izvorne odredbe Nobelovog testamenta – na pitanje razoružanja, doprineti da se, s jedne strane, do krajnjih konsekvenci razume da je nuklearno oružje posredstvom nuklearnih probi imalo i posle Hirošime svoje brojne, donekle zaklonjene žrtve; da opasnost od nuklearnog rata nije nestala sa završetkom Hladnog rata i da je Sporazumom o zabrani nuklearnog oružja učinjen pomak, ali da je preostala neizvesnost da li će on, uprkos podršci većine svetske javnosti, stupiti na snagu zbog otpora najmoćnijih država, tj. nuklearnih sila.

Smatramo da prilozi u Zborniku pokazuju da Nobelova nagrada za mir, kao izraz pomešanosti nestvarne velikodušnosti i posvećenosti sa dramatičnim iskliznućima, pomešanosti podela i ugroženosti čovečanstva sa snom o bratstvu, potcrtava krug neizvesnosti u kome se nalazimo i obnavlja pitanje: da li će konačnu sudbinu ljudske vrste odrediti čovekova sposobnost za blistavošću i stvaralaštvom ili destruktivnošću.

Centru za predavačku delatnost Zadužbine Ilije M. Kolarca, a posebno Kseniji Špadijer, zahvaljujemo se što su nam omogućili razgovor o Nobelovoj nagradi za mir i time potakli razmišljanja koja su dovela do nastanka Zbornika. To je ujedno bila i prilika da se još jednom suočimo sa dalekosežnim porukama koje smo prečuli, obećanjima koje smo kao vrsta odavno sebi dali ali nebrojeno puta prekršili, razlozima zašto još uvek čekamo da hiljadu puta ponovljeno „nikad više” postane imperativ političke prakse.

*Radmila Nakarada
Jelena Vidojević*

Izvod iz testamenta Alfreda Nobela

... Sve što preostaje od vlasništva i što se može realizovati treba da bude raspodeljeno na sledeći način:

Kapital koji će izvršioci testamenta uložiti u pouzdane obveznice poslužiće da se stvori fond iz koga će se svake godine kamate deliti onima koji su u protekloj godini dali najveći doprinos čovečanstvu. Moja je izričita želja da se prilikom dodeljivanja nagrada zanemari nacionalnost i da se nagrada dodeli najvrednijoj osobi bez obzira da li je ona iz Skandinavije ili ne.

Kamate valja razdeliti u pet jednakih delova koji će biti doznačeni na sledeći način: jedan deo daće se onome koji je postigao najveće otkriće na polju fizike; jedan onome koji je izvršio najveće hemijsko otkriće, odnosno napredak; jedan deo onome koji je postigao najznačajnije otkriće na području fiziologije i medicine; jedan deo onome čija su dostignuća na području književnosti bila najizvrsnija u idealnom smislu; i jedan deo onome koji je najviše učinio u pogledu bratimljenja naroda i ukidanja ili smanjenja oružanih snaga, kao i doprinos osnivanju i promovisanju mirovnih kongresa.

Nagradu za fiziku i hemiju dodeljivaće Švedska akademija nauka; nagradu za dostignuća iz fiziologije i medicine Karolinski institut u Stokholmu; one za istaknute domete na polju književnosti Švedska akademija za književnost; nagrade šampionima mira dodeljivaće komitet od pet članova koje će birati norveški parlament. ...

N° 73, År 1897 den 5 Februari uppvist vid vittnesförhör inför
Stockholms Rådshufvudets Sjette Afdelning; betygat
lören En krona
aut. å post. ex officio.
Jacob Kunder

Testament

Jag undertecknad Alfred Bernhard
Nobel förklarar härmed efter moget
aktänkande men yttersta vilja i afseende
å den egendom jag vid min död kan ef-
terlemnna vara följande:

Minna Hovsinner Hjalmar och Ludvig
Nobel, söner af min Bröder Robert Nobel, erhålla
hvardera en Summa af Två Hundra Tusen Kronor,

Min Brorsman Emmanuël Nobel erhåller Tre
Hundra Tusen och min Brorsdotter Mina Nobel
Ett Hundra Tusen Kronor;

Min Bröder Robert Nobels dottrar Ingeborg
och Tyra erhålla hvardera Ett Hundra Tusen Kronor,

Fröken Olga Baotzger, för närvarande boende
hos Fru Brand, 10 Rue St. Florentin i Paris, erhåller
Ett Hundra Tusen Francs;

Fru Sofia Kapuy von Kapivar, hvars adress
är känd af Anglo-Oesterreichische Bank i Wien
är berättigad till en lifränta af 6000 Dollars o. w.
som betalas henne af sagde Bank och hvarföre jag
i denna Bank deponerat 150,000 fl. Önguldsstatopper.

Herr Alarot Liedbeck, boende 26 Sturegatan,
Stockholm, erhåller Ett Hundra Tusen Kronor

Fröken Elise Anten, boende 32 Rue de Valenciennes
Paris, är berättigad till en lifränta af Två Tusen
Fem Hundra Francs. Dessutom inrenter hos mig
för närvarande Egyptens nitte Tusen Francs komma till
hårigt kapital som äges att till henne återbetalas;

Herr Alfred Hammond, Waterford, Texas,
United States, erhåller Fio Tusen Dollars;
Fröken Emmy Winkelman och Maria Win-

Fru Sofia Kapuy von Kapivar, hvars adress är känd af Anglo-Oesterreichische Bank i Wien är berättigad till en lifränta af 6000 Dollars o. w. som betalas henne af sagde Bank och hvarföre jag i denna Bank deponerat 150,000 fl. Önguldsstatopper.

1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000

Kelmann, Potsdamerstrasse 51, Berlin, erhåller
 hvardera Femtio Tusen Mark,
 Tre Gaucher, 2de bei Boulevard des Vieux, Nimes,
 Tran Brein, erhåller Ett Hundra Tusen Francs,
 Mina tjjenare Auguste Deswald, hans hustru,
 Alphonse Faurnaud, anstaldt vid mitt laboratorium
 i Saurens, erhåller hvardera en lifspend af Ett
 Tusen Francs;
 Mina förra tjjenare Joseph Sidardet 5 Place
 St Laurent, Châlons sur Saone, Trankecke, och
 dertillgånde till en lifspend af Tolv Hundra Francs
 samt min förra trädsjedsmästare Jean Lecoz, hos
 Tre Desobles, receveur curialiste, Melun, Aubry pour
 Beauvais, S. & O. Trankecke, till en lifspend af Tre Hundra
 Francs.

Herr Georges Tekrenbaas, 2 Rue Campagnon,
 Paris har rätt att lyfta en pension af Tolv Tusen
 Francs årligen d. 1 Januari till alle mån 1 Januari 1894
 då den upphör.

Mina Brorsborn & Ljätmar, Ludwig, Ingelborg
 och Tysa hafva hvardera hos mig med gulle i
 restande Tjugu Tusen Kronor sam till dem åter
 betalas;

Öfver hela min återstående församlinghet förfogas
 på följande sätt: kapitalet, af utredningssamman
 realiseradt till säkra värdepappers, skall utjora en
 fond hvars ränta årligen utdelas som friskelönning
 åt dem som under det förloppne icke hafva gjort minsk
 ligheten den största nytta. Rantam delas i fem lika
 delar som tillfalla: en del den som inom fysikens
 område har gjort den viktigaste upptäckt eller uppfin
 ning; en del den som har gjort den viktigaste kemiska
 upptäckt eller jämförelse; en del den som har gjort den
 viktigaste upptäckt inom fyziologiens eller medicinska
 domus; en del den som inom litteraturen har producerat

det utmärktaste i idealiskt riktning, och en del af den som har verkat mest eller mest för folkens förbättrande och afskaffande eller minskning af ständes armeeer samt bildande och upprättande af fredskongresser. Priset för fysik och kemi utdelas af Svenska Vetenskapsakademien; för fysikaliska eller medicinska arbeten af Carolska Institutet i Stockholm för litteratur af Akademin i Stockholm samt för pedago- & faktare ett utskott af fem personer som väljer af Norske Stortinget. Det är min uttryckliga vilja att vid prisutdelningarna intet afseende fästas vid några slags nationalitetstillhörighet sålunda att den värdigaste erhåller priset antingen han är Skandinav eller ej.

Till Exekutorer af dessa min testamenteriska dispositioner förordnar jag Herr Ragnar Sohlman, bosatt vid Böfars, Årland, och Herr Rudolf Liljequist, 37, Malmskärnsgatan, Stockholm, och Bengtsson i närheten af Ullevalla. Som ersättning för deras omkostnader och besvär tillerkänner jag Herr Ragnar Sohlman, som arstagligen kommer att äga mesta tid derät, Ett Hundra Tysen Kronor, och Herr Rudolf Liljequist Femtio Tysen Kronor.

Min förmögenhet består för närvarande dels i fastigheter i Paris och San Remo; dels i värdepapper förvarade i Union Bank of Scotland, L^d i Glasgow och London; i Crédit Lyonnais, Comptoir National d'Escompte och den Alpen, Meuse & Co; Paris; hos fondmäklaren M. V. Péter & Banque Transatlantique, afslutades i Paris; hos Direction der Disconto-Gesellschaft samt Joseph Galdschweiger & Co; Berlin; i Ryska Riksbanken samt hos Herr Domnamund Nobel i Petersburg; i Skandinaviska Kredit Aktiebolaget i Götting och Stockholm

År 1897 den 13 Mars 1897 År 1897 År 1897 År 1897 År 1897 År 1897
 Detta är min uttryckliga vilja att vid prisutdelningarna intet afseende fästas vid några slags nationalitetstillhörighet sålunda att den värdigaste erhåller priset antingen han är Skandinav eller ej.
 Som ersättning för deras omkostnader och besvär tillerkänner jag Herr Ragnar Sohlman, som arstagligen kommer att äga mesta tid derät, Ett Hundra Tysen Kronor, och Herr Rudolf Liljequist Femtio Tysen Kronor.

1895

Den 27 Nov 1895
 Alfred Nobel
 i Stockholm
 i Enskilda Banken i Stockholm samt i min
 Kassa nr 59 Rue de Valenciennes i Paris, oss de
 i utstämde fordringar, patenter, mig tillkommande
 patentavgifter eller så kallad royalté, med mera, som
 öfver utredningsmännens förnämliga i mina papper
 och böcker.
 Detta testamente är skrivet det enda giltiga
 och upphäver alla mina försägnade testamentariska
 bestämningar om sådana skulle förefinnas öfver min död.
 Skickligen anordnar jag såsom förande min
 uttryckliga önskan att vilja att efter min död
 prästernas uppkäraf och att sedan detta skett och
 tydliga döds-testamentet af kompetenta läkare intygats
 likt fördringen i så kallad cremationsugn.
 Paris den 27 November
 1895
 Alfred Bernhard Nobel

i Enskilda Banken i Stockholm samt i min
 Kassa nr 59 Rue de Valenciennes i Paris, oss de
 i utstämde fordringar, patenter, mig tillkommande
 patentavgifter eller så kallad royalté, med mera, som
 öfver utredningsmännens förnämliga i mina papper
 och böcker.

Detta testamente är skrivet det enda giltiga
 och upphäver alla mina försägnade testamentariska
 bestämningar om sådana skulle förefinnas öfver min död.

Skickligen anordnar jag såsom förande min
 uttryckliga önskan att vilja att efter min död
 prästernas uppkäraf och att sedan detta skett och
 tydliga döds-testamentet af kompetenta läkare intygats
 likt fördringen i så kallad cremationsugn.

Paris den 27 November
 1895
 Alfred Bernhard Nobel

att den Alfred Bernhard Nobel med fullt förstånd
 och af fri vilja undertecknat detta dokument som
 han förklarar vara sin yttersta vilja intygad af oss
 på hvar gång närvarande vittnen -

Sigurd Ehrenborg
 f.d. löjtnant
 Paris: 86 Boulevard Haussmann

The Nordenskiöld
 Kammarherren
 8 Rue Arbat Paris

A. W. Thelander
 Ingenieur Civil
 4 Rue de Valenciennes

Leonard Thors
 Civil Ingenieur
 Passage Caroline 4 Paris

Uppgjord vid begravningen hos Strömbom & Sjöström i Paris
 den 27 November 1895
 Lotta Erikson
 viljans

Radmila Nakarada*

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR: IZMEĐU IDEALIZMA I POLITIČKOG CINIZMA

U prvom delu poglavlja daje se kratak pregled biografije Alfreda Nobela, odredaba njegovog testamenta, procedure izbora i opšti podaci o laureatima. U drugom delu se analizira promena, tj. širenje fokusa nagrade i dve ose kontroverze. Prva kontroverza se odnosi na tumačenje odredaba testamenta. Tim povodom se sudaraju dva suprotstavljena stanovišta. Jedno, koje insistira na pravnoj obavezi striktnog poštovanja testamentarne volje Nobela, i drugo, koje zagovara slobodnije tumačenje u skladu sa promenjenim istorijskim okolnostima. Druga kontroverza se odnosi na adekvatno procenjivanje zasluge laureata i uticaj politike na njihov izbor. Autorka zaključuje da će, uprkos svim kontroverzama, Nobelova nagrada za mir nastaviti da živi uz iskre idealizma i cinizma.

Ključne reči: Alfred Nobel, testament, Komitet, laureati, fokus nagrade, kontroverze, politički cinizam.

Uvod

Nobelova nagrada za mir smatra se najprestižnijim¹ i najuglednijim svetskim priznanjem,² koje se više od sto godina dodeljuje „šampionima mira” – aktivistima, diplomatama, državniciima, naučnicima, institucijama.

Vremenski raspon od prve dodeljene nagrade, 1901. godine, do danas obuhvata „razdoblje katastrofa i ekstrema” – dva svetska rata, višedecenijski hladni rat, kao i mnoštvo međudržavnih i unutardržavnih sukoba. Istovremeno, turbulentno razdoblje („vek klanica”) iznedrilo je

---

* Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd. E-mail: nakara@eunet.rs

¹ Burton Feldman (2012). *The Nobel prize: A History of Genius, Controversy, and Prestige*. New York: Arcade, p. 1.

² Po nekim procenama danas u svetu postoji preko 300 mirovnih nagrada. Između ostalog, Međunarodna Gandijeva mirovna nagrada, Mirovna nagrada Sidneja, UNESCO nagrada za mirovno obrazovanje, Svetska mirovna nagrada, Šon Mekbrajd mirovna nagrada, nagrada za mir Međunarodnog biroa za mir, koji je i sam nagrađen Nobelovom nagradom za mir 1910, Albert Ajnštajn nagrada za mir, itd. Peter Van den Dungen (2000). *The Nobel Peace Prize and the Global Proliferation of Peace Prizes in the 20th Century*, Vol. 1, No. 6, Oslo, The Norwegian Nobel Institute Series.

i sabrane pokušaje izgrađivanja međunarodnih institucija, koje su imale za cilj da izbave svet iz „godina tame” koji su donosili ratovi (od npr. Interparlamentarne unije, preko Društva naroda, međunarodnih sudova, do Ujedinjenih nacija), jačanja međunarodnog prava, kao i organizovanja uticajnih antiratnih pokreta. Drugim rečima, prvu nagradu, koju su delili osnivač Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, Anri Dinan (Henry Dunant), i koosnivač Interparlamentarne unije, „apostol mira” Frederik Pasi (Frédéric Passy), i poslednju, dodeljenu Denisu Mukvege (Denis Mukwege) i Nadiji Murad (Nadia Murad), za njihov doprinos borbi protiv upotrebe seksualnog nasilja kao oružje u ratu i oružanim sukobima, spa-ja dvostruko kretanje istorije. Jedno zatamnjeno surovošću, traumama, patnjama, nehumanošću ratovanja i sistematskim ulaganjem ljudske pameti u destrukciju. Drugo obojeno saradnjom, solidarnošću, velikodušnošću, posvećenošću stvaralaštvu i miru. Alfred Nobel je ustanovio nagradu da slavi i jača ovaj bolji tok istorije.

Alfred Nobel, „čovek koga niko nije poznao”

Tvorac Nobelove nagrade rođen je u Stokholmu 1833. kao jedno od osmoro dece (preživeli su samo Alfred i tri njegova brata, Ludvig, Robert i Emil Oskar), nasledivši inovatorski talenat oca inženjera.³ Veliki deo života proveo je u stranim zemljama zbog očevog posla i smenjivanje faza uspona i padova (bankrotstva) u njegovoj karijeri. Od devete godine se školovao u Sankt Peterburgu, gde je stekao izvanredno osnovno obrazovanje, koje je nadogrudio i proširio u Nemačkoj, Francuskoj i najzad u SAD, ali A. Nobel nikad nije studirao niti stekao univerzitetsku diplomu. Kao široko obrazovan „svetski čovek”, govorio je šest jezika, pisao drame i poeziju, a svoje profesionalno interesovanje usredsredio je na hemiju i prvi izum koji je patentirao u svojoj dvadeset četvrtoj godini bio je aparat za merenje gasa (J. Nordlinger: p. 12). Usledilo je još 350 pronalazaka, među kojima i dinamit po kome je postao najpoznatiji.

³ Ironijom sudbine, porodična reputacija se prvobitno vezivala za veštinu ratovanja a ne za mir imajući u vidu da su morske mine koje su Rusi koristili u Krimskom ratu glavni izumiteljski doprinosi oca Alfreda Nobela. Jay Nordlinger (2012). *Peace, They Say*. New York: Encounter Books, p. 10.

Biografi ga opisuju istovremeno kao povučenog, skromnog čoveka,⁴ a iznad svega kao usamljenika,⁵ koji se nije nikad ženio, ali i osobu sa razućenom međunarodnom komunikacijom (pisao je navodno 50 pisama dnevno); kao genijalnog izumitelja, ali i poslovnog čoveka sa fabrikama i laboratorijama u više od dvadeset zemalja („Domovina je tamo gde poslujem, a poslujem svuda”); i najzad kao brižnog poslodavca, ali i dobrotvora koji je pred kraja života odlučio da najveći deo svog bogatstva uloži u osnivanje fonda za nagrađivanje izvrsnih dostignuća od koristi za čovečanstvo. Kada je u pitanju mir, želeo je da „podrži sanjare”, ali istovremeno je gajio i dozu skepse da će se pametnim knjigama i antiratnim angažmanom rat odbaciti ukoliko se ne stvori „oružje nad oružjem” koje će rat učiniti nezamislivim. Svojoj prijateljici baronesi fon Zutnar pisao je: „Moje fabrike će okončati rat pre tvojih kongresa. Jer onog dana kada dve armije budu sposobne da unište jedna drugu u sekundi sve civilizovane nacije će sigurno ustuknuti pred ratom i raspustiti svoje trupe”. (J. Nordlinger: pp. 18–19)

Neposredan motiv za osmišljavanje Nobelove nagrade za mir bila je pogrešna novinska vest da je preminuo „izumitelj dinamita”. Vest je propraćena kritičkim komentarima koje su Alfreda užasnuli, jer su ga svodili isključivo na izumitelja dinamita, „trgovca smrću”.⁶ Međutim, bila je reč o smrti njegovog starijeg brata Ludviga, koji je stvorio ogromno bogatstvo eksploatacijom nafte u Rusiji. Tada je A. Nobel navodno odlučio da ne želi da ostane upamćen samo kao izumitelj dinamita, ratni profiter koji je glavni doprinos dao efikasnijem ubijanju i sakaćenju ljudi. (B. Feldman: p. 36) Godinu dana pre svoje smrti u pariskom klubu švedsko-norveškog prijateljstva Nobel je 1895. sačinio konačnu verziju testamenta.⁷

⁴ Nobel je sam za sebe govorio: „Imam dve prednosti nad svojim konkurentima: ne dotiče me ni pravljenje para, kao ni pohvale”. J. Nordlinger, op. cit. p. 15.

⁵ O Nobelovoj usamljenosti govori i deo njegovog sledećeg pisma: „Poslednjih devet dana bio sam bolestan i morao sam da ostanem u kući bez drugog društva osim plaćenog sluga; niko se ne raspituje za mene... Kada u 54. godini ostaneš tako sam na svetu, i kada je plaćeni sluga jedino biće koje ti iskazuje najveću ljubaznost, onda dolaze teške misli, teže nego što većina ljudi može da zamisli”. Pismo je A. Nobel napisao devet godina pre smrti, u trenutku kada je imao srčanih problema. Umro je 10. decembra 1896. u svojoj vili u San Remu. Vila je nosila ime *Moje gnjezdo*. Fredrik Heffermehl (2010). *The Nobel Peace Prize: What Nobel Really Wanted*. Santa Barbara: Praeger, p. 8.

⁶ Burton Feldman (2012). *The Nobel prize: A History of Genius, Controversy, and Prestige*. New York: Arcade, p. 4.

⁷ Zanimljivo je da je Nobel u jednoj od ranijih verzija testamenta predvideo da se nagrada ukine ako se za trideset godina od njenog prvog dodeljivanja društva ne reformišu i spreči povratak u varvarstvo nasilja.

Testament kojim je raspodelio svoje ogromno bogatstvo imao je 4 strane. A. Nobel je predvideo da će izvršiooci njegovog testamanta uložiti kapital u hartije od vrednosti i da će se od kamata stvoriti fond koji će se raspodeliti u vidu nagrada za one koji su u protekloj godini „dali najveći doprinos čovečanstvu”.⁸ Prema testamentu, kamate će se raspodeliti na pet jednakih delova za najvrednije pronalaskes u fizici, hemiji (dobitnike bira Švedska kraljevska akademija nauka), medicini (nagradu dodeljuje čuveni Institut Karolinski iz Stokholma), za izvanredan rad u oblasti književnosti (nagradu dodeljuje Švedska akademija, koja je u sastavu Švedske kraljevske akademije nauka), kao i onima koji su „najviše ili najbolje doprineli” bratstvu među nacijama, ukidanju vojske (demilitarizaciji) i održavanju i promociji mirovnih kongresa (nagradu dodeljuje Komitet imenovan od strane norveškog parlamenta). Odluka A. Nobela da se Nobelova nagrada za mir dodeljuje u Norveškoj za tadašnjeg švedskog kralja Olafa II i deo švedske javnosti predstavljala je nacionalnu uvredu, nepatriotski čin. (J. Nordlinger: p. 10)

Objasnjeno je zašto je Nobel odlučio da se četiri nagrade dodeljuju u Švedskoj, a nagrada za mir u Norveškoj ostaje u sferi nagađanja. Pojedini biografi smatraju da je to bio način da se iskaže poštovanje prema tadašnjoj mirotvoračkoj politici Norveške; drugi, pak, tumače da je Nobel želeo ovom odlukom da podrži uniju Švedske i Norveške koja je već pokazivala znake nestabilnosti, a treći da je to bio taktički potez koji je trebalo da zaštiti nagradu od uticaja političke moći imajući u vidu da je Norveška bila manja država od Švedske, samim tim i manje izložena spoljnim uticajima, a sa progresivnijim parlamentom. (J. Nordlinger: p. 26)

Procedura

Dodeljivanje Nobelove nagrade za mir regulisano je statutom Nobelove fondacije koja je osnovana 1900, posle višegodišnjih natezanja aspiranata na Nobelovo bogatstvo od rođaka do švedskih akademija, vlade Švedske

⁸ Nagrada za ekonomiju nastala je sasvim drugim putem, nezavisno od Alfreda Nobela. Ustanovljena je od strane švedske Centralne banke, sedamdeset godina nakon nastanka testamanta, u znak sećanja na Alfreda Nobela, i finansirana je od strane same banke. Uz otpore predlog je prihvaćen od strane Nobelovog komiteta, ali suočeni s mogućnošću da se lista nagrada na taj način beskrajno proširi, Nobelova fondacija je odlučila da se konstituisanje novih Nobelovih nagrada ubuduće ne prihvati. Nakon te odluke, 1980. filantropista Jakob fon Ikskil ustanovio je novu nagradu, tzv. alternativnu Nobelovu nagradu, *The Right Livelihood Award*. Nagrada je namenjena svima onima koji se bave izazovima pred kojima se nalazi čovečanstvo.

i Francuske.⁹ Prema statutu Fondacije, nagradu dodeljuje petočlani Komitet koga imenuje norveški parlament (*Storting*). Članovi Nobelovog komiteta biraju se na šest godina, s tim što se njihov mandat može obnoviti.¹⁰ Sastav Komiteta odražava snagu političkih partija u parlamentu, a njegovom radu pomažu stalni ekspertske savetnici Nobelovog instituta, koji je osnovan 1904. Tokom svog rada Komitet je nastojao da uspostavi nezavisnost od norveške vlade. Nakon slučaja Osjecki (o tome nešto kasnije), 1935. je doneta odluka da članovi Komiteta ne mogu da budu pojedinci koji imaju zvanične političke funkcije, tj. članovi vlade. Promenom imena od *Nobelovog komiteta norveškog Stortinga* u *Norveški komitet za Nobelovu nagradu* 1977. smeralo se u istom pravcu, dodatnom potcrtavanju nezavisnosti Komiteta od vlade.

Nominacije se primaju do 1. februara, u martu se pravi uži izbor kandidata, a do avgusta svoje mišljenje daju stalni savetnici Nobelovog instituta. Komitet donosi konačnu odluku većinskim glasanjem u drugoj polovini oktobra, kada se i objavljuje ko je dobitnik, a 10. decembra, na godišnjicu smrti Alfreda Nobela, nagrada se dodeljuje na svečanoj ceremoniji u Oslu. Ceremonija dodeljivanja nagrade odvija se u amfiteatru Univerziteta u Oslu i obuhvata predstavljanje dobitnika od strane predsedavajućeg Komiteta ili njenog člana, kao i besedu/predavanje nagrađenog (ukoliko se ne održi u vreme dodeljivanja nagrada predavanje se mora održati u roku od šest meseci od nagrađivanja). Nagrada se sastoji od medalje, diplome i novčanog iznosa.

Nagrada se može deliti najviše na tri dela/dobitnika. Njeno dodeljivanje se može odložiti za narednu godinu, ili članovi Komiteta mogu da odluče da se nagrada uopšte ne dodeli ukoliko zaključe da su nepovoljne okolnosti za mir ili da nema adekvatnih kandidata u tekućoj godini. Važno je samo da pauza ne traje duže od pet godina. Nobelova nagrada za mir do sada nije dodeljena 19 puta,¹¹ pre svega, u toku Prvog i Drugog svetskog rata, 1948. kada je ubijen Gandhi,¹² kao i u više navrata tokom

⁹ Aspiracije i švedske i francuske vlade proizlazile su iz činjenice da je Alfred Nobel živeo 30 godina u Francuskoj, ali bez državljanstva, a rođen je u Švedskoj, gde je kratko živeo, povremeno se vraćao i nikad nije bio poreski obveznik.

¹⁰ Nomination and selection of Peace Prize Laureates; <https://www.nobelprize.org/nomination/peace/> Accessed: 14. 01. 2019.

¹¹ Nagrada nije dodeljena 1914–1916, 1918, 1923, 1924, 1928, 1932, 1939–1943, 1948, 1955–1956, 1966–1967, 1972. Facts on the Nobel Peace Prize. NobelPrize.org. Nobel Media AB 14 February 2019; <https://www.nobelprize.org/prizes/facts/facts-on-the-nobel-peace-prize/> Accessed: 14. 01. 2019.

¹² Gandhi je više puta predložen za Nobelovu nagradu za mir (1937, 1938, 1939, 1947), poslednji put 1948. neposredno pred njegovo ubistvo. Članovi Komiteta nisu tada pribegli posthumnoj dodeli nagrade Gandiju, već su zaključili da u 1948. „ne postoji podoban živi kandidat” i nagradu nisu dodelili, čime su mu posredno

hladnog rata. Poslednji puta nije dodeljena 1972. godine jer je i tom prilikom zaključeno da nema adekvatnog kandidata. Od tada nije izostalo dodeljivanje nagrade, a broj nominacija rastao je iz godine u godinu. (Do sada je najviše kandidata bilo 2016. – njih 376.) Nagrada se dodeljivala pojedincima ali i institucijama (mada ima tumačenja da Nobel nije predvideo nagrađivanje institucija).

Nobel je u testamentu naveo da prilikom izbora laureata nacionalnost kandidata mora da se zanemari, isključiv kriterijum mora biti delo, vrednost doprinosa. Dakle, zamisao Nobela je da i nagrada za mir bude međunarodnog karaktera, ali je samo odlučivanje o njoj nosilo izraziti nacionalni, norveški, predznak imajući u vidu da je Komitet koji je odlučivao o laureatima bio sastavljen isključivo od Norvežana. Pored toga, delo kao kriterijum unapred je relativizovano činjenicom da je članove Komiteta imenovao parlament saglasno njegovom partijskom sastavu, čime se politički uticaj/interes neminovno uplitao u odluke o izboru laureata. Pored toga, Nobelova nagrada za mir jedina je od Nobelovih nagrada koja prilikom izbora laureata i dalje ne uključuje eksplicitno mišljenje delatnika unutar naučne discipline primerene nagradi – Studije mira. Naučnici (fizičari, hemičari, lekari) ocenjuju vrednost doprinosa naučnika, književnici doprinose književnike, a doprinos miru ocenjuju uglavnom (bivši) političari uz savetnike Nobelovog instituta. Marginalizovanje, gotovo u potpunosti, profesionalnih, akademskih kompetencija¹³ u sferi mira, olakšavalo je prodor političkih interesa u razumevanju pretpostavki mira, kao i u nemalom broju slučajeva, izneveravanje testamentom uspostavljenih namera, vrednosti i ciljeva. Na taj način se, kao što ćemo videti, prestižnosti Nobelovoj nagradi za mir dodala senka kontroverznosti.

Nobelova fondacija kao glavno administrativno i upravljačko telo stara se o sredstvima i nadgleda procese dodele nagrade, ali nema ulogu u izboru laureata. Pored tumačenja statuta, Fondacija upravlja investicijama preko banaka, korporacija i multinacionalnih kompanija, ulaganjem u nekretnine i obveznice. Nobelova fondacija dosad je uspešno rukovala finansijama, tj. sačuvala monetarnu vrednost nagrade, tako da iznos svake pojedinačne nagrade poslednjih godina premašuje milion dolara (iznosi oko 1.400.000). Izvršni direktor Nobelove fondacije Laš Hejkenstin (Lars Heikensten) krajem 2017. pojasnio je da Nobelova fondacija raspolaže sa četiri milijarde švedskih kruna. Od toga 2,5–3% sredstava se

---

izrazili poštovanje. Facts on the Nobel Peace Prize. NobelPrize.org. Nobel Media AB; <https://www.nobelprize.org/prizes/facts/facts-on-the-nobel-peace-prize/> Accessed: 14. 01. 2019.

¹³ Na ovu činjenicu istrajno ukazuju, između ostalih, Johan Galtung i Jan Oberg.

godišnje troši na nagrade, izborni proces, administraciju i organizaciju proslava u Stokholmu i Oslu. Preostala sredstva se investiraju u deonice, menice, nekretnine, investicione fondove, itd.¹⁴

Međutim, „uspešno rukovanje finansijama” obuhvatilo je, kako su nezavisni međunarodni istraživači otkrili, i ulaganja Nobelove fondacije u etički neprimerene investicije, posebno sa stanovišta duha nagrade za mir. Istraživanja koja su obavili norveški i nemački aktivisti¹⁵ pokazala su da se u pojedinim slučajevima Fondacija svojim (posrednim) investicijama ogrešila o načela odgovornog ulaganja koja su propisale Ujedinjene nacije, a na koje se Fondacija obavezala. Kao primeri takvih prekršaja navode se ulaganja u kompanije koje proizvode oružje, uključujući i nuklearno (Lokhed Martin, Boeing, Tekstron, Eirbas. SAAB), u duvanske gigante (na primer, British American Tobacco), kao i u kompanije koje trguju fosilnim gorivima (naftom, ugljem) i to, kako ističu I. Stolpstad i S. Alsos, deset godina nakon dodeljivanja Nobelove nagrade za mir Al Goru (Al Gore) i UN Panelu za klimatske promene.¹⁶ Vrhunac cinizma je činjenica da je novac za Nobelovu nagradu za mir Međunarodnoj kampanji za zabranu nuklearnog oružja potekao od ulaganja u kompanije koje proizvode nuklearno oružje.¹⁷ Drugim rečima, kada je u pitanju Nobelova nagrada za mir, finansijske operacije Fondacije su značajnim delom u raskoraku sa ciljevima nagrade.

Ko ima pravo da predloži kandidate? Postoji devet kategorija mogućih predlagača: aktivni i bivši članovi Nobelovog komiteta; prethodni dobitnici nagrade; bivši savetnici Nobelovog komiteta; članovi upravnih odbora organizacija koje su prethodno nagrađene Nobelovom nagradom za mir; članovi nacionalnih parlamenata i vlada, uključujući i šefove

¹⁴ Podatke je izneo izvršni direktor Nobelove fondacije, Laš Hejkenstin (Lars Heikensten), a naveo novinar Višal Duta. Vishal Dutta, Nobel Foundation invests its largest share of funds in Asian indices, Jan 14, 2017; <https://economictimes.indiatimes.com/industry/banking/finance/> Accessed: 17. 01. 2019.

¹⁵ U istraživanju su učestvovali: norveška NGO, Framtiden (Budućnost je u našim rukama), nemačka NVO Facing Finance i nemačke TV ZDF.

¹⁶ Ingrid Stolpestad, Steinar Alsos. The Controversial Investments of the Nobel Foundations – what we found and how we found it; www.framtiden.no/aktuell-rapporter/832-the-controversial-investments-of-the-nobel-foundation Working paper 15/2017; Glenn W. Leaper. Nobel Foundation in bind over investment conflict; <https://nordsip.com/2017/10/31/nobel-foundation-in-bind-over-investment-conflict/> Accessed: 17. 01. 2019. Detaljnije o finansijskim kontroverzama videti prilog J. Vićentić u ovom Zborniku.

¹⁷ Facing Finance, EXPOSED: For the good of mankind! – The Nobel Prize Foundation continues to reward award winners with profits from irresponsible and unsustainable investments, thus violating its own guidelines; www.facing-finance.org 10. December 2018. Accessed: 17. 01. 2019.

vlada; članovi Međunarodnog suda pravde u Hagu, kao i Stalnog suda za arbitražu u Hagu; članovi izvršnog komiteta međunarodnog saveta Međunarodne ženske lige za mir i slobodu; članovi Instituta za međunarodno pravo; univerzitetski profesori (političkih nauka, prava, istorije, teologije i filozofije), rektori univerziteta i direktori instituta za mir i spoljnu politiku.¹⁸ Pravila nalažu da se imena predloženih i šira obaveštenja o nominacijama ne mogu otkriti pre isteka pedeset godina, ali ovo strogo pravilo danas je teško ispoštovati u svetu obeleženom hiperradnošću.

Dobitnici i dobitnice

Kada se pogledaju spisak laureata Nobelove nagrade za mir i obrazloženja njihovih zasluga, primećuje se promena/proširenje tematskog težišta same nagrade,¹⁹ što, kao što ćemo videti, predstavlja i jednu osu kontroverzi, osporavanja. Evolucija je tekla od sistematskog nagrađivanja onih koji su doprineli konstituisanju novih međunarodnih institucija i razvoju međunarodnog prava, preko uvažavanja posvećenosti humanitarnom radu i razvoju, borbi za ljudska/manjinska/ženska prava, do doprinosa zaštiti životne sredine. Pored toga, od naglaska na mirno rešavanje međudržavnih sukoba i izgradnju svetskog poretka saradnje („doprinosa čovečanstvu”), nagrada se postepeno otvarala i za uži, nacionalni nivo, tj. za doprinose rešavanju unutardržavnih sukoba, na primer, u Južnoj Africi, Severnoj Irskoj, Istočnom Timoru, Burmi/Mjanmaru.²⁰ Promena težišta je posledica različitog tumačenja testamentarne volje Alfreda Nobela, kao i shvatanja mira i njegovih pretpostavki u promenjenim istorijskim okolnostima, ali i upliva dominantnih političkih interesa u iščitavanju prirode aktualnih izazova i odabiru laureata. Zbog toga je nagrada u svom vremenskom rasponu obuhvatila i ličnosti i institucije

¹⁸ <https://www.nobelprize.org/nomination/peace/> Accessed: 17. 01. 2019.

¹⁹ Prilikom objavljivanja odluke Nobelovog komiteta da je nagrada za 1975. godinu dodeljena Andreju Saharovu, predsednica Komiteta A. Liones pomenula je da se tumačenje Nobelovog testameta tokom godina razlikovalo u zavisnosti od shvatanja šta pojam mir podrazumeva. Na tragu toga, nagrađivani su šampioni ideje međunarodnog prava, socijalne pravde, humanitarnog rada, ljudskih prava. Award ceremony speech, Presentation Speech by Mrs. Aase Lionaes, Chairman of the Nobel Committe of the Norwegian Storting; www.nobelprize.org/prizes/peace/1975/ceremony-speech/ Accessed: 17. 01. 2019.

²⁰ Dobitnici iz Južne Afrike su: Alber Lutuli (1960), Dezmond Tutu (1984), Nelson Mandela i F. V. De Klerk (1993). Detaljnije o tome u prilogu J. Vidojević. Iz Severne Irske nagrađeni su Beti Viljams i Mejrid Korigen (1976) i Džon Hjum i Dejvid Tribml (1998); iz Istočnog Timora – Karlos F. K. Belo, Hose Ramos-Horta 1996, a Aung Sang Su Ći iz Mjanmara je dobitnica nagrade za doprinosa nenasilnoj smeni vojnog režima i borbi za ljudska prava (1991).

čiji doprinosi miru nisu uvek nailazili na jednodušnu ocenu i pretvarali su se ponekad i u predmet žestokih političkih kontroverzi, tolikih da se čitava institucija dovodila u pitanje. Najžešći kritičari su smatrali da je nagrada zbog nedoslednosti izgubila svrhu, da se „pretvorila u ništa” u farsu, pošto je toliko puta nagrađivala „jastrebove, hipokrite, ratne zločince”.²¹ Istorija izbora laureata, po našem sudu, ne može se podvesti pod jednu takvu generalizaciju i sveukupno osporavanje, ali se prisustvo logike nedoslednosti, pristrasnosti, slučajeva izneveravanja ne može zanemariti.

Nobelova nagrada za mir dosad je dodeljena 99 puta, tj. 133 dobitnicima. Nagradu je dobilo 106 pojedinaca i 24 organizacije, s tim što je Međunarodni komitet Crvenog krsta dobio nagradu tri puta: 1917, 1944, 1963, a Kancelarija UNHCR dva puta: 1954, 1981. Time se ukupan broj nagrada dodeljenih organizacijama podiže na 27. Do 1960. (kada je nagrađen prvi Afrikanac Albert Lutuli) nagrada gotovo potpuno nosi zapadnocentričan znak (jedini izuzetak predstavlja laureat iz 1936. godine kada je Latinoamerikanac Karlos Lamas (Carlos Lamas) primio nagradu) i rodno pristrasan uklon. Od tada je globalna i rodna nejednakost umanjena ali i dalje prisutna.

Prema podacima norveškog Nobelovog instituta, dvadeset nagrada je dosad pripalo Azijatima. Prva je dodeljena 1973. a dobitnik je bio Li Duk To (Le Duc Tho) iz Severnog Vijetnama (nagradu je delio sa H. Kisindžerom (Henry Kissinger)), koji je odbio da je primi,²² što je ostao jedinstven primer. Afrikancima je dodeljeno 11, a 6 Latinoamerikancima. Sedamnaest žena je nagrađeno, što predstavlja najveći broj dobitnica u odnosu na druge Nobelove nagrade. Prva žena dobitnica bila je bliska prijateljica A. Nobela, Berta fon Zutnar (1905), koju mnogi smatraju i osobom koja je presudno uticala na Nobelovu odluku o osnivanju nagrade za mir.²³ Nakon velike pauze, 1931. je drugi put nagrada dodeljena ženi, Amerikanki Džejn Adams (Jane Addams). Prva žena iz Latinske Amerike, Rigorberta Menču Tum (Rigoberta Menchu Tum), nagrađena je

²¹ Arwa Mahdawi. The nobel peace prize is a who's who of hawks, hypocrites and war criminals, *The Guardian*; www.theguardian.com/commentisfree/2017/oct/01/, Accessed: 19. 01. 2019.

²² U obrazloženju svoje odluke on je naveo da su SAD i Sajgon narušavale ključne odredbe Pariskog sporazuma i da mir u Južnom Vijetnamu nije uspostavljen. Prekid vatre nakon Pariskog sporazuma nije opstao i rat se završio tek 1975, kada je pala vlada u Južnom Vijetnamu. Dodela ove nagrade spada u jednu od kontroverznijih što se, između ostalog, izrazilo i ostavkom dva člana Nobelovog komiteta.

²³ B. Feldman tome dodaje da su oni gajili romantično prijateljsku vezu koja je trajala čitavog života. Op. cit. p. 33.

1992, dok je prva žena iz Afrike, Vangari Matai (Wangari Maathai), postala laureatkinja tek 2004. (više o tome videti u prilogu K. Brković).

Jedini nagrađeni karijerni oficir u istoriji Nobelove nagrade za mir je američki ministar odbrane, general Džordž Maršal (George Marshall), s tim što je nagradu dobio (1953) za plan pomoći (koji je i poneo njegovo ime) Evropi nakon završetka Drugog svetskog rata, a ne za vojne podvige. Najstariji dobitnik je Britanac (poljskog porekla) fizičar Džozef Rotblet (Joseph Rotblat) (1995), koji je imao 87 godina kada je nagrađen (zajedno sa Pagvaš konferencijom čiji je jedan od osnivača),²⁴ dok je najmlađa laureatkinja sedamnaestogodišnja Pakistanka Malala Jusufzai (Malala Yousafzai) (2014). Ona se borila za pravo mladih devojaka na obrazovanje. Jedna nagrada je dodeljena posthumno, iako to nije predviđeno statutom Nobelove fondacije, i to generalnom sekretaru UN, Šveđaninu Dagu Hameršoldu (Dag Hammarskjöld) koji je poginuo pod sumnjivim okolnostima tokom diplomatske misije u DR Kongu, 1961. Još uvek se nije razjasnilo da li je reč o nesreći ili o ubistvu.²⁵ Američki hemičar Lajnus Poling (Linus Pauling) jedini je dvostruki dobitnik Nobelove nagrade – 1954. je dobio nagradu za hemiju, a 1962. za mir.

Kontinuiteti i diskontinuiteti fokusa

Imajući u vidu pomenuto pomeranje težišta i širenje fokusa nagrada prikazaćemo nekoliko dobitnika koji su obeležili pojedine sekvence zaokreta, vesnika promena i kontroverzi, a nisu obuhvaćeni u drugim poglavljima Zbornika.

Slučaj Osjecki

Karl fon Osjecki (Carl von Ossietzky) je bio nemački novinar i mirovni aktivista, sekretar Nemačkog mirovnog društva. Nakon iskustva u Prvom svetskom ratu postao je posvećeni pacifista. Kritikovao je militarizam, a 1931. je objavio da se Nemačka tajno naoružava (tj. obnavlja avijaciju), čime je kršila Versajski sporazum. Uhapšen je i osuđen za izdaju na 18

²⁴ Nakon učestvovanja u britanskom projektu razvoja atomske bombe, kao i u Menhetn projektu, Rotblat je postao najmlađi potpisnik Rasel-Ajnštajn Manifesta 1955. i ostatak života se posvetio borbi protiv upotrebe nuklearnog oružja. Od 1988. do 2004. (pred smrt) svake godine je kandidovao za Nobelovu nagradu za mir izraelskog disidenta Mordehaja Vanunu koji je otkrio da Izrael raspolaže nuklearnim oružjem.

²⁵ Susan Williams (2012). *Who Killed Hammarskjöld? The UN, the Cold War and White Supremacy in Africa*. London:Hurst & Company.

meseci zatvora.²⁶ Nakon deset je pušten i, mada mu je bilo jasno u kom pravcu se politička situacija u Nemačkoj razvija, nije pristao da napusti zemlju, smatrajući da čovek „preko granice govori šupljim glasom”.²⁷ Ponovo je uhapšen 1933, surovo mučen i poslat u koncentracioni logor Estervegen. Međunarodna akademska javnost, izražavajući poštovanje prema njegovoj hrabrosti i doslednom pacifizmu, snažno je podigla svoj glas. Postao je tada rekorder po broju pristiglih nominacija za Nobelovu nagradu za mir – bilo ih je 86. Nominacije je podržalo više od pet stotina potpisnika, između ostalog i šest tadašnjih dobitnika Nobelove nagrade (npr. Albert Ajnštajn, Tomas Man, Roman Rolan), kao i mladi Vili Brant. Potpisnici su se založili da se njemu dodeli Nobelova nagrada za mir i time ne samo nagradi njegov doprinos miru već i spase život. Komitet je bio pod velikim pritiskom nacista,²⁸ direktno upozoravan od Hitlera da će ukoliko nagradi jednu „izdajicu” dovesti do prekida odnosa Nemačke sa Norveškom. Komitet se nije usudio da donese odluku o dodeli nagrade za 1935. i odložio je za sledeću godinu, kada je nagradu retroaktivno ipak dodelio Karlu fon Osjeckom. Hitler je protumačio odluku Komiteta kao šamar i izdaju Norveške i zabranio je Nemcima da ikada prime bilo koju Nobelovu nagradu, a medijima je bilo zabranjeno da komentarišu dodelu nagrade Osjeckom. Na Osjeckog je vršen pritisak da se nagrade javno odrekne, što je on odbio. Izražavajući spremnost da nagradu primi, izjavio je: „Ubrajam sebe u pripadnika partije razumnih Evropljana koji smatraju da je trka u naoružanju ludilo”. (N. Rayman, Ibid) Nije mu bilo dozvoljeno da nagradu lično primi iako su vlasti tvrdile suprotno. Kontroverznost se izrazila ne samo na spoljnom planu već i u unutrašnjim norveškim podelama. Konzervativci, kao što je bio književnik Knut

²⁶ Čerka Rozalinda fon Osjecki Palm je 1992. pred Federalnim sudom pravde pokrenula postupak za preinačenje, tj. ukidanje presude za izdaju iz nacističkog vremena, ali sud je odbio da to učini, tj. potvrdio je prethodnu presudu, smatrajući da građanin duguje domovini odanost u pogledu poverljivih informacija bez obzira na karakter vlasti. Nelegalnost režima ne poništava princip poverljivosti. A. Kunstmann. German court in 1992 upheld 1931 treason conviction of Carl von Ossietzky, World Socialist Web Site; <https://www.wsws.org/en/articles/2015/08//08/> Accessed: 21. 01. 2019.

²⁷ <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1935/Ossietzky/biographical/>; Carl von Ossietzky, Biographical. From: Nobel Lectures, Peace 1926–1950. Editor Frederich W. Haberman (1972). Amsterdam: Elsevier publishing Company.

²⁸ Jedne nacističke novine su upozorile „da se ne provocira nemački narod nagrađivanjem izdajnika naše nacije. Nadamo se da je norveška vlada dovoljno upoznata sa načinom kako funkcionise svet da će sprečiti ono što bi bio šamar u lice nemačkom narodu”. Noah Rayman. The Tragic Nobel Peace Prize Story You’ve Probably Never Heard, October 10, 2014; <https://www.time.com/3484975/nobel-peace-prize-ossi-etzky/> Accessed: 22. 01. 2019.

Hamsun,²⁹ dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1920. godine, oštro su kritikovali odluku Komiteta; dodeli nije prisustvovao kralj Hakan VII, koji je inače to redovno činio, a dva člana Nobelovog komiteta dala su ostavku (jedan je bio bivši premijer, a drugi tadašnji ministar inostranih poslova) da bi predupredili da se nagrada protumači kao zvanična osuda nacističkog režima od strane norveške vlade. Zbog svih tih podela i napetosti tada je odlučeno da ubuduće članovi Nobelovog komiteta ne mogu da budu istovremeno i članovi norveške vlade. Istovremeno, kao što V. K. Predić i M. Hrnjaz pokazuju u sledećem poglavlju, slučaj Osjecki je značajan kao prvo poglavlje širenja fokusa Nobelove nagrade na sferu ljudskih prava.

Od posledica mučenja i surovih uslova u koncentracionom logoru Osjecki je umro 1938.

Humanitarno bratstvo

Nobelovo upućivanje da je bratstvo među narodima jedan od doprinosa koje treba vrednovati kada je u pitanju nagrada za mir u slučaju Norvežanina Fritjofa Nansena (Fridtjof Nansen) (1861–1930) kao da je 1922. dobilo svoje široko ali i najmanje osporavano tumačenje. R. Hantford³⁰ u biografiji o Nansenu – sportskom šampionu, istraživaču Grenlanda, Arktika, naučniku (zoologu, okeanografu, neurologu), diplomati i političkom aktivisti,³¹ zaključio je da on spada u vredne i zaista nesporne dobitnike Nobelove nagrade za mir uprkos tome što se samo jednim kraćim delom svog života bavio³² diplomatijom i humanitarnim radom. Lord Robert Sesil (Robert Cecil) je istakao da je „svaka dobra stvar imala njegovu podršku. Bio je neustrašiv tvorac mira, prijatelj pravde i trajni zastupnik slabih i napaćenih”.³³

Za razliku od nekih drugih laureata koji su otvoreno agitovali u prilog vlastitog dobijanja nagrada, F. Nansen spada u onu kategoriju posvećenika lišenih kalkulacija, usredsređen na samu stvar, koji je bio zatečen nagradom (1922), ne znajući ni da je kandidovan. Novčani deo nagrade poklonio je za humanitarnu pomoć Ukrajini. Pored toga, on je izrazio i nelagodu što je neposredno posle Kristijana Langa (Christian Lange) (1921) nagrađen još jedan Norvežanin smatrajući da su nagradu

²⁹ www.mynewsdesk.com/nobel-peace.center/ Accessed: 22. 01. 2019.

³⁰ Roland Hundford (2001). *Nansen The Explorer as Hero*. London: Abacus.

³¹ The Nobel Prize, Fridtjof Nansen, Facts; <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1922/nansen/facts/>

³² Hantford ovde pogrešno sugeriše da je reč o životnoj nagradi, iako je intencija njenog osnivača bila da se ona dodeljuje za doprinos miru u „prethodnoj godini”.

³³ E.E. Reynolds (2011) reprint. *Nansen*. London: Orchard press, p. 265.

mного više zaslužila dva Britanca – Robert Sesil i Filip Noel Bejker (Philip Noel Baker) (koji su je kasnije i dobili).

Neobično aktivan i empatičan diplomata, Nansen je, na predlog Filipa Noela Bejkera,³⁴ postao prvi međunarodni službenik kome je povereno staranje o izbeglicama. Obavio je više misija za Društvo naroda (u svojstvu njenog predstavnika, a potom Visokog komesara za izbeglice 1921–1930), kao i za Crveni krst. Prva misija Nansena bila je da spase fizički i mentalno napaćene ratne zarobljenike i izbeglice, njih oko 400.000, pre svega iz Rusije, Nemačke, Turske. U svojstvu Komesara njegov drugi zadatak bio je da organizuje razmeštaj ruskih izbeglica, kojima je sovjetska vlast oduzela državljanstvo, u države gde su mogli da se zaposle. Tada je na predlog Crvenog krsta uveden „Nansen pasoš” za apatride koji im je omogućio bezbedan prelazak preko državnih granica i egzistenciju u novim okolnostima. Između ostalog, Igor Stravinski, Sergej Rahmanjinov, Mark Šagal, Ana Pavlova, Vladimir Nabokov su tim pasošem dobili zaštitu od deportacije i mogućnost da započnu nov život na Zapadu. Pedesetak zemalja priznalo je Nansen pasoš.

Nansen se zatim angažovao da ublaži posledice gladi u Rusiji koja je pretila milionima, po rečima Maksima Gorkog,³⁵ koji se Nansenu i obratio za međunarodnu pomoć. Uprkos naporima da obezbedi potrebna sredstva, kredite, rezultati su bili manji od očekivanih, na veliko razočaranje Nansena koji je, u nedostatku razumevanja država, izostanka solidarnosti među nacijama morao prevashodno da se osloni na privatne dobrotvore.³⁶ Četvrta misija, u kojoj je Nansen bio angažovan, obuhvatala je pomoć žrtvama grčko-turskog rata, koji je prouzrokovao milion grčkih izbeglica. Oni su bežali iz Male Azije, ka Grčkoj, dok su Turci dolazili iz suprotnog smera. Nansen je nagovorio vladu Grčke i Turske na razmenu stanovništva koja je dovršena 1924. Na samom kraju života Nansen se bavio i Jermenima koji su preživeli turski genocid.

U svojim misijama Nansen je zastupao politiku koja je nastojala da poveže ljude, kako kaže Stang, verujući da ljudi čine jedinstvenu porodicu. Neverovatnom energijom, sposobnošću da pokrene empatiju,

³⁴ Britanski političar (laburista), diplomata, profesor, atletičar i uvaženi zastupnik razoružanja, zbog čega je dobio Nobelovu nagradu za mir 1959. godine. Dvadeset godina kasnije učestvovao je u pokretanju svetske kampanje za razoružanje. Filip Noel-Bejker je jedini dobitnik Olimpijske medalje (1920. je osvojio srebrnu medalju u trci na 1500 m) i Nobelove nagrade.

³⁵ The Nobel Prize, Award Ceremony Speech, Presentation Speech by Fredrik Stang, Chairman of the Nobel Committee, on December 10, 1922; <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1922/ceremony-speech/> / Accessed: 24. 01. 2019.

³⁶ U sklopu ove akcije zanimljivo je pomenuti da je Nansenu u organizaciji pomoći žrtvama gladi u Sovjetskom Savezu asistirao Vidkun Kvisling!

solidarnost i odgovornost za jad, patnje, nesreće ljudi Evrope i Azije koje je video iz prve ruke, svojom principijelnošću zbog koje je bio prihvatljiv sagovornik svima, Nansen je stvorio „događaj u istoriji čovečanstva”. (O njegovom značaju za razvoj humanitarnog prava videti sledeće poglavlje, V. K. Predić, M. Hrnjaz).

Razvoj i mir – 'sloboda od oskudice'

Među laureate Nobelove nagrade za mir pristigla su dva naučnika iz neočekivanih oblasti – biologije, zoologije, agronomije. U pozadini njihovog pristizanja na Nobelov oltar stoji zalaganje za povezivanje mira i socijalne pravde, tj. za pravičnu raspodelu svetskih resursa kako bi se, pre svega, prevladala glad i oskudica koje su temeljni podsticaj nasilju i ratovanju (Bojd Or: „Ne može se graditi mir na praznim stomacima”). Pored toga što relaciju oskudice i nasilja Nobelov testament nije imao u vidu, dijalektički odnos između mira i razvoja, iako načelno nesporan, u realnom životu nije apsolutan. Razvijene zemlje, zemlje obilja, nisu nužno i miroljubive, kao što i nerazvijene zemlje, siromašni i gladni, nisu nužno i nasilni. Dva dobitnika, Dž. Bojd Or i N. Borlag, držala su da su oskudica i nasilje ipak tesno povezani. Borlag je bio uveren da bi Nobel sigurno predložio i posebnu nagradu za hranu i poljoprivredu da je pisao svoj testament 50 godina ranije,³⁷ kada je Evropa doživljavala dramatičnu glad. (J. Nordlinger: p. 210)

Prvi dobitnik koji obeležava širenje fokusa Nobelove nagrade za mir (1949) i na sferu razvoja je lord Džon Bojd Or (John Boyd Orr) (1880–1971).³⁸ Škotski lekar, biolog, profesor i rektor univerziteta Glazgov, političar (član parlamenta Velike Britanije), u godinama između dva svetska rata postao jedan od vodećih britanskih stručnjaka za hranu. Imajući u vidu ekonomske osnove ratova, mir prema Bojd Orovom mišljenju nije moguć bez pravičnije raspodele svetskih resursa, zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba svih. Kao i F. Nansen, Bojd Or je smatrao da je čovečanstvo jedinstvena porodica, bratstvo ljudi, koje mora odgovorno da upravlja resursima kojima raspolaže, što podrazumeva i redistribuciju resursa za opštu dobrobit. „Svetski mir mora da se temelji

³⁷ Doduše, Borlag je u svom Nobelovom predavanju citirao i misao samog A. Nobela, „da bi rađe brinuo o stomacima živih nego o slavi mrtvih”, kao potporu sopstvenoj argumentaciji o značaju prevladavanja oskudice i gladi za mir.

³⁸ <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1949/orr/biographical/>; <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1949/orr/facts/> Accessed: 25. 01. 2019.

na svetu obilja”.³⁹ „Zdravi i srećni ljudi nemaju potrebe da pribegavaju oružju, glad i oskudica, siromaštvo, nedostatak usred izobilja su fatalne greške i tamna mrlja naše civilizacije i predstavljaju uzroke rata. Bratstvo zasnovano na prevladavanju gladi, siromaštva i bolesti će proizvesti takav novi duh u svetu da bi i sama pomisao na rat bila odvratna.”⁴⁰

Bojd Or se pridružio naporima Društva naroda u osmišljavanju međunarodne politike ishrane, verujući da hrana i prosperitet za sve vodi miru. Akademaska i naučna karijera pretvorila ga je u oca UN Organizacije za hranu i poljoprivredu (*Food and Agriculture Organization*, FAO) pošto je 1945. izabran za njenog prvog generalnog direktora. Pored naučnog rada, on se izričito posvetio miru i kao predsednik Nacionalnog saveta za mir i Svetske unije mirovnih organizacija i kao aktivista Svetskog pokreta za federalnu svetsku vladu. Finansijski deo nagrade upravo je dao pomenutim organizacijama jer su se bavile svetskim mirom i osnivanjem svetske vlade na temelju međunarodnog prava, što je on snažno podržavao verujući da se svet kreće od nacionalnih država ka svetskoj vladi, sjedinjenim državama sveta.

Drugi laureat koji je svojim radom, doprinosom i nagradom (1970) problematizovao odnos hrane i mira je Norman Borlag (Norman Borlaug), američki agronom norveškog porekla. On je tokom pedesetih godina prošlog veka unapredio metode gajenja žitarica zahvaljujući čemu su se prinosi pšenice značajno povećali i doprineli smanjivanju gladi prvo u Meksiku, a potom u Indiji i Pakistanu. Na taj način, „Zelenom revolucijom” je više stotina miliona ljudi izbačeno iz sigurne smrti. Borlag je smatrao da Zelena revolucija predstavlja odgovor na problem svetske demografske eksplozije („populacionog monstruma”) i nedostatka hrane,⁴¹ da predstavlja značajno poglavlje u ratu ljudske vrste protiv gladi i oskudice. U svom Nobelovom predavanju⁴² Borlag je podvukao značaj načela Međunarodne organizacije rada (MOR), prema kome „univerzalni i trajni mir može da se uspostavi samo ako se utemelji na socijalnoj pravdi. Ako želite mir kultivišite pravdu”. Imajući u vidu da je svet gladan i hleba i mira, on je navedeno načelo konkretizovao ističući da je obezbeđivanje adekvatne hrane za čitavo čovečanstvo moralno pravo i suštinska komponenta socijalne pravde. Polazeći od zaključka MOR

³⁹ Nobel Lecture; www.newworldencyclopedia.org/ Accessed: 25. 01. 2019.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ FAO je u međuvremenu utvrdio da je strah od eksplozije stanovništva i manjka hrane pogrešan, jer su glad i neuhranjenost posledica siromaštva, činjenice da ljudi ne mogu da kupe hranu, a ne manjka hrane.

⁴² Norman Borlaug. Nobel Lecture The Green Revolution, Peace, and Humanity, December 11, 1970; <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1970/borlaug/lecture/> Accessed: 25. 01. 2019.

nastavio je: „Ako želite mir kultivirate pravdu, ali u isto vreme obrađujete polja kako bi ona proizvodila više hleba, u suprotnom mira neće biti”. Bio je uveren da će podela sveta na privilegovane i zaboravljene proizvoditi socijalni haos.

Pojedini analitičari slavili su tvorca Zelene revolucije, Nobelovog laureata kao čoveka koji je zapravo spasao najveći broj ljudskih života u dotadašnjoj istoriji, međutim, kako je vreme odmicalo pojavile su se i ozbiljne kritike motiva i učinaka Zelene revolucije. Nakon višedecenijskog iskustva sa Zelenom revolucijom, posebno u Indiji, oštri kritičari su tvrdili da ne samo da ona nije proizvela mir već je doprinela sukobima jer npr. u Pandžabu/Indiji ona nije bila u funkciji iskorenjivanje gladi već širenja interesa transnacionalnih korporacija.⁴³ Ukazivalo se da su pretpostavke Zelene revolucije ekološki neodržive jer povećavaju upotrebu hemikalija – pesticida i đubriva, kao i potrebu za vodenim resursima, čime se vremenom smanjuje plodnost zemlje, kao i njena dostupnost. S druge strane, Zelena revolucija je uvećavala ekonomsku zavisnost malih proizvođača jer je reč o skupoj proizvodnji sa stanovišta hemikalija, energije, vode, kapitala, što je poljoprivrednike bacalo u dugove i dovelo do sukoba. Istovremeno, Zelena revolucija je nametala monokulturu proizvodnju u skladu s logikom tržišta, uništavala genetički diverzitet i proizvodnju za vlastite potrebe, poništavala tradicionalno iskustvo poljoprivrednika i nametala upotrebu semena koje je stvoreno bioinženjeringom. Siromaštvo se obnavljalo uz porast stope samoubistva poljoprivrednika zbog dugova koje nisu mogli da vraćaju. Ukratko, vremenom se Nobelova nagrada Borlagu pretvorila u jedan od kontroverznih slučajeva ne samo zato što je izlazila van okvira testamentarne volje A. Nobela, već što je Zelena revolucija proizvela novi krug ekoloških, ekonomskih i socijalnih problema, što je u krajnjoj instanci više služila interesima korporacija nego siromašnim poljoprivrednicima i razvoju lišenom nasilnih sukoba.

Mir, ljudska prava i razoružanje

Od šezdesetih godina ljudska prava su energičnije dospela na dnevni red Nobelovog komiteta, kada je nagrada dodeljena Albertu Lutuli, nenasilnom borcu za prava crnaca u Južnoj Africi, Rene Kasenu (René Cassin), idejnom tvorcu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Martinu Luteru Kingu, borcu za građanska prava Afro-Amerikanaca. U taj krug spadaju i mnogi drugi laureati, uključujući i Andreja Saharova

⁴³ Vandana Shiva (1991). *The Violence of the Green Revolution: Third World Agriculture, Ecology and Politics*. London: Zed Books Ltd., p. 12.

(Andrei Sakharov), „jedan od velikih šampiona ljudskih prava u našem razdoblju”, ali, što je važno, istovremeno i šampiona razoružanja.⁴⁴ Njegov izbor je istovremeno izraz zasluženog uvažavanja ali i hladnoratovske pristrasnosti prema „pobunjenicima sa Istoka” (Ž. P. Sartr).

Slavnom ruskom fizičaru Andreju Saharovu (1921–1989) Nobelova nagrada za mir dodeljena je 1975. godine za njegovu borbu protiv narušavanja ljudskog dostojanstva, tj. zalaganja za vladavinu zakona i poštovanje ljudskih prava kao temelja međunarodne saradnje i mira.⁴⁵ U svom angažovanju za mir Saharov se, međutim, posvetio istovremeno razoružanju i borbi za zaštitu ljudskih prava jer je smatrao da su mir, napredak i ljudska prava povezani i međusobno uslovljeni. Kao što su i pojedini slavni učesnici u Menhetn projektu nakon Hirošime postali zastupnici denuklearizacije, tako je i A. Saharov kao „otac sovjetske hidrogenske bombe”, sovjetski akademik s najznačajnijim državnim odličjima, postao kasnih šezdesetih aktivni pobornik sveta bez nuklearnog oružja. Bio je uveren da je sam opstanak sveta ugrožen destruktivnim potencijalom nuklearnog rata. Po njegovom mišljenju, „termonuklearni rat se ne može smatrati nastavkom politike drugim sredstvima (prema formuli Klauzevica). On bi bio sredstvo univerzalnog samoubistva”. Pretnja uništenja ljudske vrste zahteva prevladavanje blokovske podela sveta, uravnoteženim razoružanjem, saradnjom SAD i SSSR, koja je zasnovana na otvorenosti, intelektualnoj razmeni, poštovanju ljudskih prava (detantu u intelektualnoj sferi),⁴⁶ kao i radikalnom rešavanju ekonomskih i socijalnih problema koji su nastali zbog militarizacije društava. U svetu koji je izložen pretnji nuklearnom katastrofom, u kome je većina čovečanstva izložena siromaštvu, zaglupljivanju masovnom kulturom, birokratskom dogmatizmu insistirati na ideološkim podelama umesto na saradnji predstavlja, po njemu, ludilo.⁴⁷ Saradnja umesto uništenja je jedina alternativa ali ona pretpostavlja unutrašnje reforme – demokratizaciju, debirokratizaciju, demilitarizaciju. Kako bi se napredovalo u razoružanju

⁴⁴ Award ceremony speech, Presentation Speech by Mrs. Aase Lionaes, Chairman of the Nobel Committee of the norwegian Storting, 10 december 1975; www.nobelprize.org/prizes/peace/1975/ceremony-speech/ Accessed: 25. 01. 2019.

⁴⁵ Za rad u prilog zaštiti ljudskih prava nagrađeni su i Amnesty International (1977), Adolfo Peres Eskivel (1980), Aung San Su Ći (1991), Rigoberta Menću (1992), Li Sjabao (2010).

⁴⁶ Saharov je povezao detant i intelektualne slobode, što mnogi vide kao zalaganje koje je dobilo svoje obličje u Završnom aktu KEBS.

⁴⁷ Progress, Coexistence and Intellectual Freedom, 1968, The Andrei Sakharov Museum and Public Center “Peace, Progress human rights”; www.sakharov-center.ru/asfconf2009/; A. Sakharov, Nobel Lecture, Peace, Progress, Human Rights; www.nobelprize.org/prizes/peace/1975/sakharov/lecture/, Dec 11, 1975; Accessed: 25. 01. 2019.

potrebne su mere izgradnje poverenja, kontrole i nadzora i u tom sklopu Saharov je video pozitivnu ulogu UN.

U pogledu ljudskih prava, Saharov je svoje zalaganje smatrao nužnim moralnim činom i posvetio se kritici autoritarnih tendencija sovjetske vlasti (posebno tajnih sudskih procesa, slobodu informacija, amnestiju političkih zatvorenika, otvorene granice i zloupotrebe medicinskih, tj. psihijatrijskih ustanova za učutkivanje političkih disidenata). Osnovao je 1970. Komitet za ljudska prava sa ciljem da se zalaže za ljudska prava u skladu za UN Deklaracijom o ljudskim pravima.

Njegova politička borba, kao i Nobelova nagrada koja je od strane sovjetske vlasti percipirana kao neprijateljski čin, dovele su do izolacije Saharova, unutrašnjeg progonstva u grad Gorki, gde je podvrgnut ograničenom kretanju i stalnom nadzoru. Saharovu nije dozvoljeno da lično primi Nobelovu nagradu za mir. Umesto njega to je učinila njegova supruga Jelena Boner, koja je tom prilikom pročitala njegovo predavanje pod naslovom „Mir, napredak i ljudska prava”. Predsedavajuća Nobelovog komiteta tim povodom je podvukla sličnost sudbine Saharova i Osjeckog, ili, kako je Nordlinger zadovoljno konstatovao, sličnost sovjetskog i nacističkog režima.⁴⁸

Svi dosad prikazani primeri pomeranja i širenja Nobelove nagrade za mir odnosili su se na pojedince koji su svoj poseban fokus na izbeglice, glad i siromaštvo, razoružanje i ljudska prava koherentno povezivali sa dimenzijama bratstva i mira. Verujemo da bi pomenute dobitnike Nobel bez nelagode podržao kao „šampione mira”.

Zaštita prirode i mir

Sa sve dramatičnijim destabilizujućim posledicama klimatskih promena Nobelov komitet je zaključio da se određenje mira dodatno mora proširiti i na zaštitu prirodne sredine, uspostavljajući time sasvim novu relaciju prema sferi mira. U skladu s tim, Vangari Matai iz Kenije je 2004. godine dobila Nobelovu nagradu za mir zbog svog „doprinosa održivom razvoju, demokratiji i miru”, jer je, kako je Komitet pojasnio u svom obrazloženju, predvodila borbu posredstvom *Pokreta zeleni pojas* za ekološki održivi socijalni i ekonomski razvoj Kenije i Afrike u celini.⁴⁹ Sama dobitnica je izjavila da je dodeljujući njoj nagradu Komitet želeo da pošalje poruku

⁴⁸ J. Nordlinger, op. cit., p. 224. Od 1988. Evropski parlament ustanovio je nagradu Saharov za slobodu misli.

⁴⁹ The Nobel Peace prize for 2004; www.nobelprize.org/prizes/peace/2014/press-release/ 8 October 2004, Accessed: 1. 02. 2019.

da zaštita i obnova prirodne okoline predstavlja doprinos miru, važan put ka miru.

Tri godine kasnije (2007) nagradu su dobili Međuvladin panel o klimatskim promenama (IPCC, osnovan 1988. od strane Generalne skupštine UN) i Albert Arnold (Al) Gor „za svoje napore da izgrade i prošire znanje o klimatskim promenama koje je čovek stvorio i da postave temelje za mere koje su potrebne da se odgovori na takve promene” imajući u vidu da one povećavaju rizike od nasilnih sukoba i ratova, tj. predstavljaju pretnju bezbednosti čovečanstva.⁵⁰ Po mišljenju Komiteta, IPCC je svojim nalazima doprineo stvaranju šireg konsenzusa o vezi između ljudske aktivnosti i globalnog zagrevanja – najdrastičnijeg aspekta klimatskih promena. Al Gor je postao jedan od vodećih političara koji se posvetio klimatskim promenama. On je, po mišljenju Komiteta, verovatno najzaslužniji za postizanje širokog razumevanja u pogledu mera koje se moraju preduzeti kako bi se odgovorilo na klimatske promene, na globalno zagrevanje i spasla biosfera. Na ovom mestu valja napomenuti da Komitet, vagajući doprinose nagrađenih, očigledno nije imao u vidu da isti Al Gor nije doprineo ni najmanje suočavanju sveta sa ekološkim posledicama ratova. Verovatno zato što ih je kao potpredsednik SAD za vreme mandata predsednika Klintonu (1993–2001) podržavao, kao što je to bio slučaj sa nelegalnim NATO bombardovanjem SR Jugoslavije i upotrebom osiromašenog uranijuma, kasetnih, grafitnih bombi, kao i uništavanjem hemijskih postrojenja čime su dugoročno zemlja, voda i vazduh zagađeni. Dakle, ovom prilikom politički cinizam se iskazuje time što se sve dramatičnije posledice klimatskih promena koje, kako su članovi Komiteta istakli, mogu da ugroze životne uslove velikog dela čovečanstva, da poplavama i/ili sušama pokrenu velike seobe stanovništva, jagmu za resursima, naročito za vodom, kao i ratove unutar i između država, prihvataju kao legitimni prostor borbe za mir,⁵¹ ali se istovremeno eksplicitna veza ekoloških posledica i ratovanja podjednako ne problematizuje. Dakle, Komitet je u svom obrazloženju nagrade naglasio kako klimatske promene mogu ugroziti mir, ali ne i kako ratovi, vojne intervencije upotrebom sve razornijeg oružja mogu proizvesti trajne ekološke štete (ekocid), a samim tim i uvećati u vremenu i prostoru broj civilnih žrtava. Širenje fokusa se nije ujedno pretvorilo i u dosledno širenje poruke mira, zalaganje protiv ratova i naoružanja. Upravo taj minimalni napor da se doslednost uspostavi unutar „nedoslednosti” govori o prisustvu

⁵⁰ <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2007/press-release>, Accessed: 1. 02. 2019.

⁵¹ The Nobel Prize, Intergovernmental Panel on Climate Change, Facts; www.nobelprize.org/prizes/peace/2007/ipcc/facts/; www.nobelprize.org/prizes/peace/2007/ceremony.speech/ Accessed: 1. 02. 2019.

političkog cinizma u odluci da se ovom prilikom i Al Gor nagradi za doprinos miru.

Kontroverze

Izbor dobitnika Nobelove nagrade za mir neretko je izazivao kontroverzne reakcije, za deo javnosti su pojedini laureati bili više nego zaslužni, za druge apsolutno neprimereni; za jedne su određene odluke bile plod greške, nedostatka znanja, dok su drugi u njima videli izraz političkih interesa i pristrasnosti; pojedine analitičare je mučilo ko je sve dobio nagradu, a pojedine kome je ona nepravedno uskraćena. Prvo ćemo ukazati na kontroverze koje su proizašle iz različitog tumačenja Nobelovog testamenta, a potom i na primere odluka o laureatima koje su izazvale kontroverze u javnosti.

Tumačenje testamenta

Jedna osa kontroverzi nastala je povodom odredbi Nobelovog testamenta koje se odnose na nagradu za mir i njihovog tumačenja. Deo domaće (norveške) i međunarodne javnosti zalaže se za strogo poštovanje testamentarne volje A. Nobela i u tom sklopu insistiraju prvo na njegovom opštem motivu zbog kojeg je i stvorio instituciju Nobelovih nagrada, a to je uvažavanje onih koji su dali značajan doprinos čovečanstvu, a zatim i na doslovnom tumačenju konkretnih odredaba koje se odnose na Nobelovu nagradu za mir. One upućuju da u njenoj podlozi ne leži široko shvatanje mira već uže. Nobel nije naznačio sve dimenzije sadržaja mira i pretpostavke njegovog ostvarenja, već je jasno izdvojio one dimenzije koje je smatrao ključnim. Prema odredbama testamenta, Nagrada za mir se odnosi na „šampione mira” koji su se posvetili sledećim konkretnim/izdvojenim dimenzijama: razvoju bratstva među narodima, smanjenju ili ukidanju stajaće vojske i organizovanju ili zalaganju za mirovne kongrese. Testament predviđa da se nagrada ne dodeljuje za životno delo, već za učinke „šampiona mira” u prethodnoj godini. U meri kojoj treba naznačene odredbe prevesti na moderan jezik, zagovornici užeg i, po njima, doslednog tumačenja volje pisca testamenta smatraju da razvoj bratstva među narodima upućuje na borbu protiv nacionalizma i doprinose uspostavljanju odnosa među državama na temelju saradnje, jedinstva i, iznad svega, normi međunarodnog prava, a ne na ratovima (F. Heffermehl: p. 22). Smanjenje ili ukidanje stajaće vojske upućuje na doprinos razoružanju, a zalaganje za mirovne kongrese, imajući u vidu njihovu usredsređenost u Nobelovo vreme, obuhvata konferencije NVO

(recimo kakve su organizovali gradonačelnici Hirošime, Međunarodni lekari za sprečavanje nuklearnog rata, ICAN – Međunarodna kampanja za zabranu nuklearnog oružja) i podršku mirovnim pokretima, njihovom doprinosu razoružanju i jačanju međunarodnog prava. Jačanje međunarodnog prava zajedno sa razoružanjem je, po tumačenju F. S. Hefermela, koji istrajno zastupa stanovište da je poštovanje testamenta zakonska obaveza, put koji vodi stvaranju svetskog poretka na temelju poverenja, tj. odbacivanju rata. To i predstavlja izraz Nobelovog suštinskog opredeljenja, fokusa (rečima A. Nobela: „Mir je razoružanje”, 1895). Dakle, borba za prevladavanje militarizma, razoružanje i ukidanje rata je *raison d’etre* Nobelove nagrade za mir. Zastupnici užeg shvatanja Nobelovih namera protive se proširivanju „bratstva” na sve oblike ljudske solidarnosti, na proširenje pojma mir, npr. na razvoj demokratije i ljudskih prava,⁵² na osvajanje pretpostavki razvoja i uvažavanje konfliktnog potencijala klimatskih promena. Ne zato što to nisu relevantne dimenzije mira, već zato što važna pitanja na koja se usredsredio Nobel nisu apsolvirana. Dakle, pretekla je obaveza njihovog uvažavanja i nagrađivanja konkretnog doprinosa njihovom ostvarenju.

Berta fon Zutnar, kao Nobelova prijateljica i „generalica mira” kojoj se pripisuje veliki uticaj na nastanak same zamisli o Nobelovoj nagradi za mir, kritikovala je već prvu njenu dodelu 1901. osnivaču Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, A. Dinanu, upravo jer se on, po njenom sudu, nije borio za sprečavanje (ukidanje) rata već za olakšanje njegovih posledica, pre svega po civile. Nastojanja da se odredbe ne uzimaju doslovno, tj. da se modifikuju u skladu sa novim izazovima vide se ne samo kao narušavanje izvorne volje A. Nobela, već i kao širenje prostora za njenu štetnu politizaciju i kao narušavanje njene ključne fokusiranosti na pitanje razoružanja – borbe za ukidanje rata.

Zastupnici drugačijeg odnosa prema naznačenim odredbama tvrde, prvo, da se one ne mogu doslovno tumačiti ako se uzme u obzir sam karakter Nobela, njegova nepreciznost i nestalnost.⁵³ Drugim rečima,

⁵² Posebno što, kako ukazuje J. Galtung, „mir, kao i nasilje, kao i sukob je *odnos* i ne može se redukovati na attribute učesnike”, iako oni imaju značaja. „Demokratski mir” je zapadna invencija, jer demokratije nisu same po sebi miroljubive. Galtung tvrdi da podaci pokazuju da demokratija i zaštita ljudskih prava nisu obuzdale agresiju SAD. Kao demokratska država ona je na čelu liste najratobornijih nacija ako se uzme u obzir učešće u ratovima podeljeno sa godinama postojanja. Johan Galtung, The Western Peace Prize, 11 Oct 2010, Transcend Media Service (EDITORIAL); <https://www.transcend.org/tms/2010/10/> Accessed: 1. 02. 2019.

⁵³ Nobel je navodno imao običaj da lansira maglovitu ideju koju su potom saradnici razrađivali, zbog čega je Nobelov komitet smatrao da može sebi da dopusti ulogu kreativnog tumača. *Svetska enciklopedija mira* (1999). Tom II. Beograd: Zavod za

insistiranje na strogom poštovanju odredbi formulisanih pre više od jednog veka ne bi bilo u duhu samog Nobela. Drugo, takav stav ne uvažava izmenjene okolnosti, pojava novih izazova miru i polja novih predanosti – od borbe za poštovanje ljudskih prava, obezbeđivanje hrane za siromašne, do sprečavanja upotrebe nasilja nad ženama kao oružje rata, kao i uništenje prirode. Dakle, ne može se više od jednog veka insistirati na zakovanom tumačenju usmerenosti nagrade a da se time ne umanjí njena relevantnost i smisao.

Odgovor na ova zalaganja zastupnika užeg shvatanja je sledeći: danas je pitanje razoružanja značajnije nego u Nobelovo vreme. Dakle, njegovo osnovno usmerenje nije izgubilo na relevantnosti protokom vremena i ne zahteva neku modifikaciju da bi održalo svoju smislenost, uspostavilo korak sa modernim tokovima i izazovima, već doslednu afirmaciju. A za ostale dimenzije koje su nesporno relevantne za mir shvaćen u širem smislu postoje druge nagrade.

pozicije su postale do te mere nepomirljive i antagonističke da su dovele i do sudskih tužbi (vidi odeljak o EU). Putokazi za rešavanje leže u kratkom opisu susreta Berte fon Zutnar sa A. Nobelom, koji je ona dala u svom predavanju održanom prilikom primanja Nobelove nagrade za mir 1905. Naime, ona navodi (vidi prilog br. 5 u zborniku) da je Nobel izjavio da će, ukoliko uspe, istraživačka ekspedicija norveškog inženjera S. A. Andrea (S. A. Andréé) na Severni pol, više doprineti miru nego što je ona u stanju da zamisli jer može da proizvede takvu količinu uzbuđenja koje će pospešiti prihvatanje novih ideja i reformi. Dakle, Nobel je imao u vidu da su pretpostavke mira široke, uticaji u prilog mira katkad posredni, ali se u svom testamentu svesno opredelio na užu usredsređenost.

Verovatno bi se isti iskaz mogao tumačiti i u prilog drugog, šireg tumačenja mira. Drugim rečima, ako je Nobel bio svestan još tada da postoji širok raspon dimenzija, posrednih i neposrednih podsticaja u prilog miru, to je tim pre opravdano u tom pravcu širiti tumačenje u skladu sa protokom vremena u kome su sadržaji mira još više dobili na složenosti. Zalaganje ove vrste dobilo bi na izvesnoj uverljivosti kada bi se iskakanje iz okvira koji predviđaju odredbe testamenta sprovodilo bez uplitanja pristrasnosti i predrasudnosti politike Zapada. Ako se, na primer, ne može sporiti da postoji prirodna spona između stabilnog, pozitivnog mira i poštovanja ljudskih prava i da je potrebno i nju uvažiti prilikom dodeljivanja Nobelove nagrade za mir, onda se ne bi događalo da budu nagrađeni ruski, kineski, iranski disident, ali ne i izraelski politički

zatvorenik Mordehai Vanunu (Mordehai Vanunu),⁵⁴ australijski novinar Žulijen Asanž (Julian Assange), američki pokret *Black lives matter* koji se istovremeno bori protiv segregacije američkog intervencionizma, nasilja, a za ljudska prava i mir; ili pokret *Witness Against Torture*,⁵⁵ L. Peltier, aktivista pokreta američkih Indijanaca, Mumia Abu Džamal (Mumia Abu Jamal), borac protiv policijskog nasilja, ili Marijus Mason (Marius Mason), politički zatvorenik osuđen na 22 godine zatvora zbog vandalizovanja laboratorije u kojoj su se stvarali genetički modifikovani organizmi za Monsanto, a da pri tome niko nije povređen.⁵⁶ Jednom rečju, veći stepen nepristrasnosti mogao je da bude argument za kreativna tumačenja testamentarne volje Alfreda Nobela. Time se posredstvom iskazane pristrasne selektivnosti ne bi izražavala politička arogancija, promovisala iluzija izostanka odgovornosti Zapada za kršenje međunarodnog prava, ljudskih prava, širenja nuklearnog oružja – ugrožavanje mira.

Uverljivost zasluga

Druga osa kontroverzi zasnovana je na različitom viđenju dobitnika i njihovih zasluga.⁵⁷ Pogledi se razlikuju ukoliko se uzima u obzir dugoročnija posvećenost miru ili se pažnja usmerava samo na kratak isečak, jedan čin. Na primer, u prvoj deceniji istorije Nobelove nagrade za mir među dobitnicima se nalazi predsednik SAD Teodor (Tedi) Ruzvelt. Tadašnja odluka Komiteta izazvala je buru i do danas se smatra jednom od najkontroverznijih nagrada (J. Nordlinger: p. 68). Ruzvelt se smatra simbolom „siledžijstva” u međunarodnim odnosima, političarem koji je verovao da

⁵⁴ M. Vanunu je izraelski bivši nuklearni tehničar koji je 1988. osuđen na 18 godina zatvora, od kojih je 12 proveo u samici, jer je otkrio detalje o tajnom izraelskom nuklearnom programu. From the Guardian archive: Mordechai Vanunu gets 18 years for treason – archive, 1988, 28 Mar 2018; <https://www.the-guardian.com/world/2018/mar/28/> Accessed: 1. 02. 2019.

⁵⁵ Pokret se zalaže za zabranu mučenja u svetu, za zatvaranje zatvora u Guantanamo i reparaciju žrtvama mučenja; www.witnessagainsttorture.com; Pristupljeno: 1. 02. 2019.

⁵⁶ <https://afgj.org/politicalprisonersusa> Michael E. Deutsch, Jan Susler, “Political Prisoners in the United States: The Hidden Reality”, *Social Justice*, Vol. 18, No. 3 (45), A Commemorative Issue (Fall 1991), pp. 92–106.

⁵⁷ Frank Carson, 10 Most Controversial Nobel Peace Prize Winners, The Cheatsheet, September 14, 2018; <https://www.cheatsheet.com/politics>. Prema Karsonu, na listi najkontroverznijih dobitnika su Kordel Hul, Henri Kisindžer, Jaser Arafat, Rogberta Menču, EU, Al Gor, Barak Obama i tri imena koja su pogrešno navedena kao laureati Nobelove nagrade za mir: Luke Graham, Here are the most controversial nobel prizes-winners ever; <https://www.cnn.com>. Kada su pitanju dobitnici Nobelove nagrade za mir i na ovoj listi su Obama, EU, J. Arafat Kisindžer. Pristupljeno: 1. 02. 2019.

je rat instrument napretka, veličao je vojnu silu, politiku batine i koristio je u ekspanziji američkih imperijalnih interesa. Nagradu je dobio 1906. za ulogu posrednika u sukobu između Rusije i Japana, kao i za podršku osnivanja međunarodnog suda za arbitražu u Hagu. Dva mirotvoračka čina izdvojena su iz biografije predsednika kojeg je *Njujork tajms* opisao kao „najratobornijeg američkog građanina” (J. Nordlinger: p. 68).

Slično tome, američki državni sekretar Kordel Hal (Cordell Hull) dobio je nagradu 1945. kao jedan od najzaslužnijih za osnivanje UN. Uprkos angažmanu koji je vredan hvale, mnogi ga svrstavaju među najkontroverznije dobitnike Nobelove nagrade zbog njegovog odnosa prema Jevrejima na početku Drugog svetskog rata. Između ostalog, on je zabranio američkim konzulatima u Evropi da izdaju Jevrejima vize i presudno je uticao na predsednika F. D. Ruzvelta da ne dopusti iskrcavanje jevrejskih izbeglica, koji su 1939. brodom *Sent Luis* pristigle iz Nemačke do obala SAD. Brod sa 950 putnika je, na njegovo insistiranje, morao da se vrati u Evropu, gde je gotovo trećina putnika stradala u Holokaustu. Iako Nobelova nagrada nije za životno delo, sa stanovišta vrednosti koje mir podrazumeva ona bi ipak morala da naleže na visok stepen koherentnosti dugoročne usmerenosti angažovanja laureata. Nelogično je da se u šampione mira knjiže ljudi koji su pre nagrade drastično izneverili načelo bratstva i mira.

Izostanak jednodušnog prihvatanja odluke Komiteta u javnosti bilo je i plod različitih ideoloških ukusa. Tako je nagrada J. Arafatu (1994) izazvala konsternaciju kod onih koji su ga smatrali teroristom, nacistom, čovekom nasilja,⁵⁸ a zadovoljstvo kod onih koji su ga smatrali borcem za slobodu. Šimon Perez, koji je delio nagradu sa Arafatom (i Jicikom Rabinom), je, uprkos učešću u Oslo mirovnom procesu, bio sporan zbog svog rada pedesetih i šezdesetih godina na tajnom razvoju nuklearnog programa za sve one koji su se protivili proliferaciji nuklearnog oružja. Istovremeno, bio je prihvatljiv za one koji su verovali da je nuklearno oružje garant opstanka Izraela. Dalaj Lama je za jedne herojski zastupnik nenasilne borbe za autonomiju Tibeta, za druge lukavi secesionista, instrument SAD koji je šezdesetih godina dobijao finansijsku podršku CIA, a i nedosledan šampion mira jer je podržavao nuklearne probe Indije. Za jedan deo javnosti kolumbijski predsednik Don Santos zaslužan⁵⁹ je za postizanje mirovnog sporazuma sa gerilskom organizacijom FARC

⁵⁸ J. Nordlinger je prozvao J. Arafata „najgorim čovekom ikada koji je dobio Nobelovu nagradu za mir”. Op. cit., p. 310. Član Nobelovog komiteta K. Kristijansen je zbog Arafata dao ostavku.

⁵⁹ Prilikom njegovog izbora za laureata svakako da nije bilo nebitno što je norveški diplomata bio posrednik u mirovnim pregovorima.

(koja ipak nije kao druga strana mirovnog sporazuma s njim podelila i Nobelovo odličje), za druge on je, pre svega, bivši ministar unutrašnjih poslova čije su ruke okrvavljene u građanskom ratu.

Kontroverze su plod i složenosti ljudskih karaktera, višestrukosti motiva i izmešanosti nadahnuća i predrasuda koje zahtevaju mudro vaganje. Albert Švajcer (Albert Schweitzer) je, na primer, bio rasista, smatrao je da su crnci primitivni, divljaci, niža rasa, ali je istovremeno proveo najveći deo svog života u izgradnji bolnica i lečenju od lepre Afrikanaca u današnjem Gabonu. Ovu protivrečnost je Ali Mazrui sazeo opisujući Švajcera kao „benovolentnog rasistu”.⁶⁰ Pojedini laureati, pored toga što su osporavani sa stanovišta testamentarne volje A. Nobela, nakon primanja nagrade postali su dodatno kontraverzni zbog različitih optužbi za korupciju. Muhamed Junus, koji je uveo (bez ikakvog eksplicitnog povezivanja svog ekonomskog angažmana sa mirom) mikrokreditiranje i omogućio mnogim ženama Bangladeša da se izbave iz siromaštva, optuživan je za odliv velikih sredstava pomoći u svoje privatne kompanije. Za Rigobertu Menču, simbola zaštitnice domorodačkog stanovništva u Centralnoj Americi, ispostavilo se da je u svojoj autobiografiji, koja je ostavila veliki utisak na članove Komiteta prilikom odlučivanja o laureatima, u velikoj meri krivotvorila svoje poreklo i svoj životni put.

Izloženi kroki različitih nedoslednosti, senki koje titraju u istoriji dodeljivanja Nobelove nagrade za mir, dovele su do oštrog osporavanja, kritika, prema kojima je Nobelov komitet svojim odlukama umesto ispisiivanja nesporne liste šampiona mira zapravo u nju upisivao i „jastrebove, licemere, ratne zločince”. Da bismo dublje osvetlili ovaj drugi tip kontroverzi izloženi fragment dopunićemo sa detaljnijim prikazom nekoliko slučajeva⁶¹ koji govore o prisustvu raznih oblika nedoslednosti u istoriji dodeljivanja Nobelove nagrade za mir, što zbog političkih pristrasnosti, što zbog površnog istraživanja i preuranjenih ocena domaćaja učinaka laureata. Prikazi će obuhvatiti Henrija Kisindžera (1973), Majku Terezu (1979), Baraka Obamu (2009), Liju Sjabao (Liu Xiaobo) (2010), Elenu Džonson Sirlif (Ellen Johnson Sirleaf) (2011) i Evropsku uniju (2012).

⁶⁰ Ali Mazrui. What is a Benevolent Rascist? The Case of Albert Schweitzer, Nobel Laureate; <https://www.facebook.com/notes/proffesor-ali-mazrui>. Benovolentan rasista je onaj koji je spreman da služi nižim bićima motivisan altruističkim razlozima i „teretom belog čoveka”. Pristupljeno: 1. 02. 2019.

⁶¹ Prema Hefermelu, ako bi se uzele u obzir odluke koje narušavaju testamentarnu volju A. Nobela, kao i nagrade koje su dodeljene neprimerenim kandidatima više od polovine nagrada po njemu predstavlja grešku. Hefermehl, F. (2010). *The Nobel Peace Prize: What Nobel Really Wanted*. Santa Barbara: Praeger.

Henri Kisindžer

Kada je Henriju Kisindžeru 1973. godine dodeljena Nobelova nagrada za mir⁶² zbog njegovog udela u postizanju Pariskog sporazuma koji je rezultirao, kako se pokazalo, krhkim primirjem u Vijetnamu, *Njujork tajms* je preimenovao odličje u „Nobelovu nagradu za rat”.⁶³ Muzičar Tom Lir (Tom Lehrer) je istim povodom izjavio da je dodeljivanjem nagrade Kisindžeru politička satira postala suvišna.⁶⁴ Imajući u vidu prašinu koja se podigla odlukom Nobelovog komiteta Kisindžer nije lično primio nagradu, a novčani deo je dao u fond za poginule i nestale američke vojnike. Kasnije je Kisindžer pokušao da vrati nagradu kada je Pariski sporazum propao i rat se nastavio, ali Statut takvu mogućnost nije predviđao.

Kontroverznog državnog sekretara, savetnika za nacionalnu bezbednost u administraciji predsednika Niksona i Forda, novinari, aktivisti, advokati za ljudska prava, optuživali su da je ratni zločinac, pre svega zbog uloge (u svojstvu savetnika za nacionalnu bezbednost) koju je imao u nasilnom svrgavanju demokratski izabranog socijalističkog predsednika Čilea Aljendea,⁶⁵ ali i podrške Operaciji Kondor.⁶⁶ U zlodela mu se upisuje i zastupanje surove intervencionističke politike prema Vijetnamu („bombardovati sve što se kreće”), pomoć Niksonu da sabotira mirovne pregovore sa Vijetnamom 1968. koji su smerali istim učincima kao i kasniji Pariski sporazum, kao i proširenje rata na Kambodžu i Laos, tj. njihovo tajno bombardovanje (1969–73). Kisindžer je kritikovan i zbog podrške koju je pružao Pakistanu u ratu protiv Bangladeša uprkos

⁶² Nagradu je delio sa više puta pomenutim vijetnamskim generalom Le Duk To.

⁶³ Nobel War Prize, Oct. 17, 1973; www.nytimes.com/1973/10/17/archives/nobel-war-prize.html, Accessed: 2. 02. 2019.

⁶⁴ Todd S. Purdom. “When Kissinger won the Nobel peace prize, satire died”; www.theguardian.com/culture/2000/jul/31/arsfeatures1, Accessed: 2. 02. 2019.

⁶⁵ A. Piascik smatra da je H. Kisindžer bio jedan od glavnih arhitekata, ako ne i glavni, puča u Čileu. Andy Piascik. Crimes against Humanity: Why is Henry Kissinger Walking around Free, Global Research, May 19, 2016; www.globalresearch.ca, Accessed: 2. 02. 2019.

⁶⁶ *Operaciji Kondor* je kampanja državnog terora koja je, uz podršku SAD, sprovedena 1975. protiv levičarskih političara, sindikalnih vođa i sveštenstva koje je podržavalo teologiju oslobođenja u Argentini, Boliviji, Brazilu i Čileu, Paragvaju i Urugvaju, zemljama desničarskih diktatura. Kampanja je obuhvatala otmice, mučenja i ubistva; procenjuje se da je između 40 i 60.000 ljudi tada ubijeno. J. Patrice McSherry (2005). *Predatory States, Operation Condor and Covert War in Latin America*, London, Towman and Littlefiled Pub. Inc.

Lee Anderson, August 20 2016, Does Henry Kissinger have a Conscience; <https://www.newyorker.com/news>. Accessed: 2. 02. 2019. Autor tvrdi da dokumenta sa kojih je skinuta oznaka poverljivosti za vreme predsednika Klintonu pokazuju da je on davao podršku prljavom ratu hunti protiv levičara, da je predlagao Kongresu da pruži finansijsku pomoć huntama.

masakrima koji su vršeni nad civilnim stanovništvom. Po mišljenju vodećeg historičara Nobelove nagrade za mir, Irvina Abramsa,⁶⁷ nagrada Kisindžeru spada u red najkontroverznijih i nije slučajno što su dva člana Nobelovog komiteta, po prvi put u historiji njenog dodeljivanja, dala ostavku u znak protesta. Oštri kritičari⁶⁸ političkog angažovanja H. Kisindžera ne prestaju da se pitaju kako je bilo moguće da osoba kojoj je trebalo da se sudi zbog ratnih zločina dobije Nobelovu nagradu za mir. Drugim rečima, o veličini greške Nobelovog komiteta govori to što kontroverze oko Kisindžera nimalo ne blede s vremenom.

Majka Tereza

Majka Tereza, čije je pravo ime Agnesa Gondža Bojadži, dugo je slovila za besprekornog humanistu, požrtvovanog posvećenika bolesnim i siromašnim širom sveta.⁶⁹ Osnovala je red Misionarki milosrđa i hospise – domove za umiruće, a sama se najviše posvetila unesrećenima u Indiji (Kalkuti), gde je provela pola veka. Međutim, način i domašaj njenog rada poslednjih godina predmet je ozbiljnih preispitivanja i kritika zbog čega se senka kontroverze naknadno nadvila i nad njenom Nobelovom nagradom za mir koju je primila 1979.⁷⁰ K. Hičens je naveo da odluci o nagradi nisu prethodila potrebna ispitivanja njenih motiva i domašaja praktičnih akcija, tj. da je njena reputacija išla ispred njenih dela. Kritike

⁶⁷ Irwin Abrams (2001). *The Nobel Peace Prize and the Laureates: An Illustrated Biographical History, 1901–2001*. Sagamore Beach, MA: Science History Publications, Watson Publishing International LLC, p. 219.

⁶⁸ Kristofer Hičens je u svojoj studiji *Suđenje Henriju Kisindžeru* tražio da mu se sudi za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti, kršenje međunarodnog prava. Christopher Hitchens (2001). *The Trial of Henry Kissinger*. London: Verso.

⁶⁹ Papa Franja je Majku Terezu 4. septembra 2016. proglasio sveticom.

⁷⁰ Dr Aroup Chatterjee, lekar i pisac, dvadeset pet godina bavio se istraživanjem života i rada Majke Tereze. Napisao je više knjiga, između ostalog, *Mother Teresa: The Untold Story*, New Delhi, Fingerprint Publishing, 2016. Na osnovu njegovih istraživanja Kristofer Hičens i Tarik Ali su 1994. snimili dokumentarni TV film o njoj, *Hell's Angel*. Kasnije je napisao i knjigu *Misionarska poza: Majka Tereza u teoriji i praksi* (*The Missionary position: Mother Teresa in theory and Practice*. London: Verso, 1995). Intervju koji je Hemli Gonzalez, volonter koji je proveo dva meseca u jednom od prihvatilišta MT, dao časopisu *Forbes*, avgusta 2010. nakon posete Kalkuti, doveo je do zatvaranja prve kuće koju je otvorila Majka Tereza i njene dvogodišnje rekonstrukcije. Dr Aroup Chatterjee & Hemley Gonzalez Discuss Mother Teresa, Christopher Hitchens and the Negligence and Fraud of the Catholic Nun; <https://missionariesofcharity.wordpress.com/2014/01/01/>; Nickolaus Hines, Why on Earth Is the Catholic Church Making Mother Teresa A Saint?, Published December 18, 2015, updated January 8, 2018; <https://allthatsinteresting.com/>; Kitty Wenham, Mother Teresa's Sainthood is a Fraud Just like She Is, <https://medium.com/>, Accessed: 2. 02. 2019.

su upućivane u više pravaca. Jedan pravac obuhvata stanje u bolnicama i hospisima i kvalitet pružene nege. Posete stranih lekara njenim prihvatilištima otkrile su da se bolesnici ne leče adekvatnim lekovima⁷¹ u primerenim higijenskim uslovima, dok se pacijentima na samrti ne ublažavaju patnje. Pojedini doktori koji su posetili njene centre u Kalkuti naveli su da su uslovi po prljavštini, upotrebi istih igli bez sterilizacije, korišćenju lekova čije je trajanje isteklo, mukama pacijenata, manjku i nestručnosti osoblja, podsećali na koncentracione logore. Istovremeno, oni su isticali da je Majka Tereza, za razliku od svojih pacijenata, sebi priuštila najbolju medicinsku negu u SAD kada je imala srčane tegobe. Činjenice da teškim pacijentima bolovi nisu olakšavani, niti su izlečive bolesti adekvatno lečene, između ostalog, izražavale su se u visokoj stopi smrtnosti bolesnika (40%). Lekari su stekli utisak, kako navodi doktor Arup Čaterdži, da se u ustanovama Majke Tereze gaji „kult patnje”, umesto da se ona ublažava. („Bol je poljubac Boga”, „ljudi koji žive kao životinje mogu da dođu da umru kao anđeli”, govorila je Majka Tereza.)

Arup Čaterdži (Arup Chatterjee) kao drugi pravac kritike navodi nametljivo pokrštavanje od strane Majke Tereze onih koji su bili na samrti. Drugim rečima, Majka Tereza je kritikovana zbog zloupotrebe nemoci bolesnih za prisilnu konverziju u katoličanstvo. Iako je govorila drugačije, ona u praksi nije poštovala religijsko opredeljenje pacijenata. Volonter Gomez je tvrdio da je lično video kako se prekrštavaju mrtvi Muslimani i Hindusi.⁷² Kritičari tvrde da je zapravo ekspanzija vlastitih fundamentalističkih katoličkih uverenja⁷³ i bio osnovni motiv rada Majke Tereze sa bolesnim i siromašnim.

Treći tip kritike se odnosi na netransparentno finansiranje humanitarnih poduhvata Majke Tereze. Prema procenama nemačkih novina *Štern* (10. septembar 1998), donacije institucijama Majke Tereze kretale su se u visini od oko 50.000.000 dolara, od čega je samo 7% upotrebljeno za bolesne i umiruće.⁷⁴ Sumnja se da je veliki deo sredstava prebacivano

⁷¹ Urednik britanskog medicinskog časopisa *The Lancet* tvrdio je da nije bilo dovoljno lekova u njenim hospisima i da pacijenti nisu ni izbliza dobijali što im je bilo potrebno kako bi olakšali bol. Urednik je posetio „Dom za umiruće” 1994. i izvestio da se nedovoljno čini za pacijente, dok je Majka Tereza tvrdila da njima nisu potrebne „stvari” već da se osećaju željeno i da umru u miru s Bogom. <http://www.economist.com>, Pristupljeno: 2. 02. 2019.

⁷² Nickolaus Hines. *Why on Earth Is the Catholic Church Making Mother Teresa A Saint?*, Published December 18, 2015, updated January 8, 2018; <https://allthatsinteresting.com>, Accessed: 2. 02. 2019.

⁷³ Ubedenja Majke Tereze su obuhvatala i apsolutno protivljenje abortusu, koji, po njoj, nije bio dopustiv ni u slučaju silovanja ili incesta.

⁷⁴ Poznato je da su neke pojedinačne donacije premašivale i sumu od milion dolara i da su pristizale od opskurnih pojedinaca. N. Hines, op. cit.

u banku Vatikana, u svakom slučaju, do siromašnih i bolesnih ona nisu dopirala. Dakle, iako je Majka Tereza raspolagala značajnim sredstvima (do danas se njihova tačna visina ne zna) adekvatna medicinska oprema, aparati, lekovi se nisu nabavljali.

Na osnovu netransparentnih finansija, užasnih uslova u institucijama koje je osnivala i patnji pacijenata i umirućih, lekari, novinari, istraživači su zaključili da nije reč o svetici već o varalici, obmanjivaču. Njeni najoštriji kritičari, svodeći račune, dospeli su na potpuno suprotno stajalište od članova Nobelovog Komiteta proglašivši je „oštećenim ljudskim bićem” umesto ikonom humanizma.

Barak Obama

Nagrađivanje predsednika SAD Baraka Obame u prvoj godini njegovog predsedničkog mandata predstavljalo je planetarno iznenađenje. T. Jagland, predsednik Komiteta za dodelu nagrade i bivši premijer Norveške, je, međutim, samouvereno naveo u svom obrazloženju da je „Obama kao predsednik stvorio novu klimu u međunarodnoj politici. Multilateralna diplomatija je ponovo dobila centralno mesto, sa naglaskom na ulogu koju mogu da imaju Ujedinjenje nacije i druge međunarodne institucije”.⁷⁵

Barak Obama je predložen za nagradu dvanaest dana nakon stupanja na dužnost predsednika, a nagrađen je Nobelovom nagradom za mir nakon nepunih devet meseci na položaju predsednika SAD. Nagradu je dobio ponajviše na osnovu svog govora na samitu NATO u Pragu koji je članovima Nobelovog Komiteta izgledao kao uverljiv nagoveštaj da stvara novu klimu multilateralne diplomatije, stavljajući naglasak na UN, na dijalog i pregovore kao instrumente rešavanja međunarodnih sukoba i na viziju sveta bez nuklearnog oružja. Jednom rečju, Komitet je u novoizabranom predsedniku SAD video lidera koji će da povede svet ka „novoj eri mira, nade, dobre volje”. Sam dobitnik bio je zatečen odlukom Komiteta i navodno je ozbiljno razmišljao da ne dođe na ceremoniju u Oslu. Međutim, na ceremoniju ne samo da je došao, već je i održao govor koji je odmah relativizirao položene nade u njegov zaokret ka miru i otklonio svaku „sumnju” u to da on nije cinični realista. Naime, za razliku od praškog govora, Obama je u svom Nobelovom predavanju izrazio priličnu dozu antropološkog pesimizma ocenjujući da „nasilne sukobe nećemo iskoreniti za našeg života”, pošto zlo postoji i ono se ne može prevladati Gandijevskim nenasiljem, delovanjem međunarodnih institucija, deklaracijama i pregovorima. Sila je često neophodna i upravo su

⁷⁵ <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=890906>, Accessed 3. 02. 2019.

SAD, po njemu, na sebe često preuzimale taj teret i vlastitim žrtvama doprinosili globalnoj bezbednosti. „Prema tome, instrumenti rata imaju ulogu u očuvanju mira. Reči da je sila ponekad nužna nije prizivanje cinizma, već uvažavanje istorije, nesavršenosti čoveka i granice razuma.” „... Mir zahteva odgovornost. Mir zahteva žrtvu. Zato je NATO još uvek neophodan.”⁷⁶

Učinci Obamina dva predsednička mandata potpuno su obesmislili njega kao laureata Nobelove nagrade za mir. Vodio je više ratova nego Buš, zapravo svih osam godina vojska Amerike je ratovala,⁷⁷ sporadično bombardujući ili lansirajući vojne upade u Avganistan, Irak, Siriju, Libiju, Jemen, Somaliju i Pakistan; gradio je tajne baze za bespilotne letelice u Africi i na Bliskom istoku i dao novi zamah bombardovanju dronovima,⁷⁸ čime je izazvao deset puta više civilnih žrtava nego njegov prethodnik; iza leđa javnosti i Kongresa militarizovao je CIA i odobravao je tajne operacije u Jemenu, Pakistanu, Avganistanu i Nigeru (M. Mazeti: str. 229); uprkos predizbornom obećanju, nije ukinuo Gvantanamo, koji je i dalje nezakonito sprovodio torturu (u smanjenom obimu) nad zatvorenicima (M. Mazeti: str. 240). Najzad, Obama je povećao i troškove za modernizaciju nuklearnog naoružanja i, istovremeno, za njegovo vreme SAD su postale najveći izvoznik oružja od Drugog svetskog rata. Njegovi spoljnopolitički uspesi – nuklearni sporazum sa Iranom, uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Kubom i podrška Pariskom sporazumu – ne mogu da umanje tešku ratnu zaostavštinu.

Može se greška dodeljivanja nagrade predsedniku Obami svesti na preuranjenost koja je nastala usled dobre vere, bezazlene naivnosti da je zaista u pitanju čovek zaokreta. Međutim, od takvih „naivnosti” štiti pravna obaveza da se poštuje testament koji nalaže nagrađivanje za dela a ne za „namere”. Štiti i objektivno suočavanje sa logikom spoljne politike SAD koja se dosad bezbroj puta ispoljila bez obzira na partijski predznak američkih predsednika.⁷⁹ Cinično bi bilo poverovati u naivnost i neznanje iskusnih političara (bivših premijera, članova parlamenta,

⁷⁶ Barack H. Obama. Nobel Lecture, A Just and Lasting Peace; <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2009/obama/> Accessed: 3. 02. 2019.

⁷⁷ Costs of War project at Brown University; <https://watson.brown.edu>

⁷⁸ Mark Mazeti u knjizi *Hirurški precizno* (Beograd: Laguna, 2014) ustanovio je da su oružani sukobi na daljinski upravljач dobili novi zamah za vreme Obame. On je odobrio oko 1.800 napada dronovima.

⁷⁹ Danny Sjrursen. There's One Way That Donal Trump Is No Different From Obama, New President, Same Old American Wars; <https://www.thenation.com/article/>, December 19, 2017; Christi Parsona, W. J. Hennigan. Obama's Legacy, President Obama, who hoped to sow peace, instead led the nation in war, Los Angeles Times; <https://www.latimes.com/projects/>, Jan. 13, 2017. Accessed: 3. 02. 2019.

visokopozicioniranih EU činovnika, itd.) i stručnjaka koji su o nagradi odlučivali, a ne prepoznati prisustvo političkih pristrasnosti i spoljnopolitičkih interesa međunarodnih aktera.

Liju Sjabao

Slučaj kineskog disidenta predstavlja delikatan primer nedoslednosti, jer je on svoju političku borbu platio višegodišnjom zatvorskom kaznom koja je narušila njegovo zdravlje i zbog neadekvatnosti lečenja dovela do smrti. Nobelovu nagradu za mir Liju Sjabao dobio je 2010. kao „istrajan nenasilan borac za ljudska prava”. Njegov slučaj spaja dve ose kontroverzi. Zbog toga je F. Hefermil i ovom prilikom istakao da je došlo do izneveravanja Nobelovog testamenta, do neovlašćene i samovoljne promene mandata članova Komiteta. Članovi Komiteta nisu dobili sredstva za slobodno raspolaganje već za poštovanje Nobelove volje. A njegova volja je, kako Hefermil i ovom prilikom podvlači, smerala ka promeni međunarodnog poretka posredstvom globalne demilitarizacije (ukidanja vojske) i jačanja međunarodnog prava i međunarodnih institucija.⁸⁰ Suprotno Hefermilu, J. Nordlinger smatra da je u slučaju Sjabao Komitet doneo najbolju odluku ikada.⁸¹

Kineski zvaničnici su smatrali nagradu blasfemijom, dok je deo zapadnih analitičara smatrao da je odluka Komiteta bila jasno obojena željom da se Kini opali politički šamar, tj. da je izraz sklonosti da se nagrađuju „pobunjenici Istoka”. Šamar je doveo do pogoršanja odnosa Kine (Kina je uvela delimično nezvanično trgovinski embargo i zamrzla trgovinske pregovore) i Norveške naročito trgovinskih, i to stanje je trajalo više godina. Međutim, osuđujući surovo kažnjavanje i skončavanje života u zatvoru zbog borbe za ljudska prava, više analitičara, između ostalih i britanski filozof pakistanskog porekla Tarik Ali (Tariq Ali), istovremeno je postavljalo pitanje opravdanosti dodele baš Nobelove nagrade za mir Liju Sjabao. Ni najmanje ne štedeći kritike kineske politike prema ljudskim pravima, nedopustivog zatvaranja Sjabaoa zbog delikta mišljenja, T. Ali je ukazivao da Liju Sjabao nije zastupao politiku mira, tj. nenasilja, bratstva naroda ili razoružanja. Niti je, ukoliko se i prihvati šire tumačenje testamentarne volje Nobela, razgovetno i jasno povezivao borbu za ljudska prava sa mirom. Glavna težnja njegove borbe bila

⁸⁰ Tariq Ali. The Nobel War Prize, LRB blog; www.lrb.co.uk/blog/2010/december/the-nobel-war-prize, 11 December 2010. Accessed: 3. 02. 2019.

⁸¹ J. Nordlinger smatra da je to jedna od najboljih odluka Nobelovog komiteta ikada. Po njemu, nagradu kineskom borcu za slobodu, nakon što je Maova „banda preuzela kontrolu nad tom ogromnom zemljom”, trebalo je davno dodeliti. Op. cit., p. 401.

je dovođenje do promene režima u Kini i instaliranja političkog modela zapadnih društava, budući da je smatrao da je jedini primereni model ljudskog života zapadni život. T. Ali tvrdi da je Sjabao smatrao da je šteta što Kina, za razliku od Hongkonga, nije bila kolonizovana u prošlosti jer bi je to modernizovalo i privelo civilizaciji. U skladu sa svojim viđenjem Zapada, bio je mišljenja da su korejski i vijetnamski ratovi bili moralno opravdani jer je bila u pitanju borba protiv totalitarizma, a podjednako je podržao vojne intervencije SAD u Iraku, Avganistanu, ne obazirući se na njihovu nelegalnost, civilne žrtve, kršenje ljudskih prava i dugoročnu destabilizaciju regiona. B. Sautmen i J. Herong smatraju⁸² da su upravo njegovi neokonzervativni, neoliberalni stavovi bili razlog zašto je Nobelov komitet odlučio da nagradi baš njega – „ispravnog disidenta”, a ne neke druge političke zatvorenike u samoj Kini ali i drugde. Drugi su smatrali da ni T. Ali, kao ni Sautmen i Herong nisu pružili, prvo, uverljive dokaze da su stanovišta Sjabao bila upravo onakva kakvim ih oni prikazuju, a drugo, i da jesu Nobelova nagrada za mir mu nije dodeljena zbog njegovih stavova već zbog nenasilne borbe za ljudska prava.

Kontroverze oko tragično preminulog laureata zaoštreno prikazuju kakve su gorke posledice kada se spoji zanemarivanje Nobelove testamentarne volje sa političkim pristrasnostima. Širenje fokusa nagrade, tj. reinterpretiranje dimenzije mira je moglo, kao što smo već istakli, da se legitimizuje samo demonstriranjem uverljivog nadilaženja ideoloških, civilizacijskih podela – nagrađivanjem i „pobunjenika Zapada” ne samo Istoka, kao i insistiranjem na doslednom i eksplicitnom zalaganju i angažovanju potencijalnih laureata u prilog miru, nenasilju.

Elen Džonson Sirlif

Prva demokratski izabrana afrička žena predsednica, Elen Džonson Sirlif, dobila je Nobelovu nagradu za mir 2011. zajedno sa sunarodnicom Lejmah Bouvi (*Leymah Gbowee*) i Jemenkom Tavakul Karman (Tawakkul Karman). Primarni razlog zašto su one nagrađene je njihova nenasilna borba za bezbednost žena i prava žena na puno učešće u izgradnji mira.⁸³ U širem obrazloženju Torbjorna Jaglanda, predsednika Nobelovog komiteta, kada je u pitanju Elen Džonson Sirlif, ističu se sledeće njene zasluge: okončanje građanskog rata; uspostavljanje funkcionalne

⁸² Barry Sautman, Yon Hairong. The “Right Dissident”: Liu Xiabo and the 2010 Nobel Peace Prize, *Position* (2011) 19 (2): 581–613; <https://read.dukeupress.edu/article/abstract/19/2/58/5/816/> Accessed: 3. 02. 2019.

⁸³ https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2011/johnson_sirleaf/facts/ Accessed: 5. 02. 2019.

demokratije; postizanje ekonomskog napretka; izvesno smanjivanje „veoma rasprostranjene korupcije”. Jagland zaključuje da je malo ko drugi mogao bolje da zadovolji kriterijume za dobijanje Nobelove mirovne nagrade od nje.⁸⁴

Problem s ovim širim obrazloženjem je što se ono delom sudara sa stvarnošću i unutrašnjom percepcijom prirode i dometa njene vlasti.⁸⁵ Doprinosa Sirlif obustavljenju građanskog rata je nejasan ako se ima u vidu da je ona u toku prve runde rata, između 1989–1996, živela u Vašingtonu i radila u Svetskoj banci i UNDP. Pored toga, u prvoj fazi rata ona je pružala podršku Čarlsu Tejloru i bila zadužena za prikupljanje finansijskih sredstava u inostranstvu za njegov pokret. Kasnije su im se putevi razišli i ona je, po sopstvenom priznanju, na nagovor SAD isporučila Tejlora Haškom tribunalu koji ga je osudio na 50 godina zatvora zbog zločina koji je počinio za vreme građanskog rata i u sukobima sa okolnim zemljama. Međutim, odmeravajući njenu odgovornost, Liberijska komisija za istinu i pomirenje ipak je tražila 2009. da se i njoj, pored 49 drugih osoba, zabrani vršenje javne političke funkcije zbog podrške Tejloru na početku građanskog rata. U drugoj fazi rata (1999–2003) značajnu ulogu u njegovom okončanju odigrala je L. Bouvi i ženski pokret *Masovna akcija žena Liberije za mir*, koji je primorao strane u sukobu da pregovaraju do pozitivnog raspleta, a ne Sirlif. Dakle, presudna uloga Sirlif teško da može da se prepozna kada je reč o okončanju građanskog rata; njene eventualne zasluge odnose se na period postkonfliktne tranzicije.

Za vreme njene vladavine postignut je izvestan ekonomski napredak ali razvoj je bio neravnomeran. Sirlif je uspela da obezbedi otpisivanje dugova, poveća obim stranih investicija ali i rasproda resurse zemlje; da izgradi nešto puteva i obezbedi struju i vodu ali za svega 2–3% stanovništva Liberije. Liberija je na kraju njenog mandata ostala i dalje među najsiromašnijim državama sveta (65% stanovništva živelo je ispod linije siromaštva) sa ogromnim brojem nezaposlenih, naročito među mladima (85%).

Pohvale za demokratske učinke potpuno zapostavljaju primedbe unutrašnjih aktera na nepravilnosti tokom izbornog procesa za njen drugi mandat, kritike zbog koncentracije vlasti u sopstvene ruke, mešanja u sudske procese, bezobzirnih obračuna sa političkim protivnicima.⁸⁶

⁸⁴ Presentation Speech by Thorbjørn Jagland, Chairman of the Norwegian Nobel Committee, Oslo, 10 December 2011; <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2011/ceremony-speech/> Accessed: 5. 02. 2019.

⁸⁵ Adekeye Adebajo. “Ellen Johnson Sirleaf: The Iron Lady”. In: Adekeye Adebajo (ed) (2014). *Africa's Peacemakers, Nobel Peace Laureates of African Descent*. Cape Town: Centre for Conflict Resolution, London: Zed Books.

⁸⁶ O njenom političkom oportunističkom govori i podatak da je bila na položaju ministra finansija u nekoliko međusobno rivalskih vlada, između ostalog i u vladi vojnog

Način ophođenja prema neposlušnima ispoljila je, između ostalog, i prema Lejman Bovi (s kojom je delila Nobelovu nagradu). Kada je Bovi dala ostavku na mesto šefa Komisije za istinu i pomirenje zbog nepotizma i rastuće socijalne nejednakosti istog časa postala je meta organizovane medijske kampanje blaćenja. „Demokratski poredak” Sirlif bio je posebno obeležen nepotizmom. U vrhovima vlasti nalazili su se njen brat, zet, sestra i tri sina. Jedan sin je bio šef najveće naftne kompanije, drugi bezbednosne agencije, a treći je zauzimao visok položaj u centralnoj banci. Takva kadrovska rešenja pravdala je talentom, kompetencijama i integritetom njenih sinova (Adebajo: p. 295).

Navoditi njenu borbu protiv korupcije među zaslugama je posebno neubedljivo jer je nezadovoljstvo zbog endemske korupcije bez ostatka stalno prisutna senka njene vladavine, problem zbog kojeg je najviše kritikovana. Optuživana je za zaštitu svojih korumpiranih ministara, rođaka, korišćenja mita u pridobijanju članova parlamenta, korumpirane aranžmane sa stranim poslovnim ljudima. *Transparency International* je 2010. proglasila Liberiju za državu sa najvećim stepenom korupcije u svetu, a prethodno je sličan nalaz objavljen i u izveštaju, prema Sirlif inače blagonaklonog, američkog Stejt departmenta (A. Adebajo: p. 292).

Imajući u vidu do koje mere su Jaglandovi opisi zasluga Elene Džonson Sirlif zašli u poluvirtuelni domen, utemeljeno je zapažanje A. Adebada, prema kojem je „nagrada otkrila ogroman jaz koji postoji između međunarodne percepcije liberijske 'Čelične ledi' i mnogo kritičnijeg sagledavanja nje i njenih učinaka od strane brojnih Liberijaca i zapadno-Afrikanaca”.⁸⁷ Kako su i pojedini zapadni mediji primetili, Sirlif je bila dobrodošla u Davosu a nepopularna kod kuće.⁸⁸ Zbog toga se, prema mišljenju A. Adebada, dodeljivanje Nobelove nagrade za mir liberijskoj 'Čeličnoj ledi' mora oceniti kao jedna od najkontroverznijih odluka u istoriji nagrade (A. Adebajo: p. 298). Pomenuti „ogromni jaz” u percepciji unutrašnjih i spoljnih aktera i spremnost da se jedna osa učinka – zaštita ženskih prava, dekontekstualizuje iznedrili su još jedan primer kontroverzi u istoriji Nobelove nagrade za mir.

---

režima S. Doa, koji je ubio više njenih kolega i predsednika kome je prethodno služila. Adekeye Adebajo, op. cit., p. 285.

⁸⁷ Adekeye Adebajo. “Ellen Johnson Sirleaf: The Iron Lady”. In: Adekeye Adebajo (ed). (2014). *Africa's Peacemakers, Nobel Peace Laureates of African Descent*. Cape Town: Centre for Conflict Resolution, London: Zed Books, p. 281.

⁸⁸ Prue Clarke, Mae Azango. The Tearing Down of Ellen Johnson Sirleaf, Foreign Policy; <https://foreignpolicy.com/2017/10/09/> Accessed: 5. 02. 2019.

Evropska unija

Nobelov komitet je 2012. godine doneo jednoglasnu odluku da se nagrada za mir dodeli Evropskoj uniji jer je ona „preko šest decenija doprinosila unapređenju mira i pomirenja, demokratije i ljudskih prava u Evropi”.⁸⁹ Članovi Komiteta su ocenili da je EU pretvorila kontinent rata u kontinent mira i da je gotovo prevladala podelu Istoka i Zapada. Međutim, neprikriveno oduševljenje članova Komiteta vlastitom odlukom nije jednodušno prihvaćeno. Biskup Desmond Tutu, koji je dobio Nobelovu nagradu 1984, uputio je pismo Komitetu u kome je istakao da je EU prečesto delovala nasuprot vrednostima koje podrazumeva Nobelova nagrada za mir i da je pogrešno uvažiti EU jer je ona organizacija zasnovana na vojnoj sili. Njemu se pridružilo i nekoliko drugih laureata, Mejríd Meguajer (Mairead Maguire) iz Severne Irske, Argentinac Adolfo Peres Eskivel (Adolfo Pérez Esquivel) i Međunarodni biro za mir (IPB).⁹⁰ Drugi su kritikovali dodelu nagrade zbog činjenice da se EU nalazila u dubokoj ekonomskoj i finansijskoj krizi koja je izazivala socijalne turbulencije, eroziju demokratije i oštre unutrašnje podele. Uzdržanost prema odluci Nobelovog komiteta pokazao je i Evropski parlament, kao i *Amnesty International*,⁹¹ smatrajući da zaštita ljudskih prava, naročito manjinskih i migrantskih, nije u punoj meri usklađena sa proklamovanim normativnim projektima EU. Jedan broj kritičara je takođe smatrao da je bilo neprimereno da se u trenutku kada je predsednik Nobelovog komiteta, T. Jagland, istovremeno i generalni sekretar Saveta Evrope dodeljuje nagrada EU, jer dopušta sumnju u prisustvo „burazerske” logike.⁹²

⁸⁹ <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/summary/> Tom prilikom EU je odlučila da duplira iznos koji je Komitet izdvojio za Nobelovu nagradu za mir (oko milion evra) i finansira obrazovne projekte za decu koja žive u zonama sukoba (Irak, Sirija, Kolumbija, Ekvador, Republika Kongo, Etiopija, Pakistan). <https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2010-today/2012/> Accessed: 5. 02. 2019.

⁹⁰ F. Hefermehl je takođe smatrao da EU podržava upotrebu vojnih sredstava kao način uspostavljanja mira, tj. da ne primenjuje načelo „mir mirnim putem”, čime je njeno nagrađivanje predstavljalo izneveravanje Nobelovog testamenta. Po njegovom sudu, to znači da je dodeljivanjem nagrade EU Nobelova fondacija izvršila finansijsku zloupotrebu, za šta su odgovorni članovi saveta Fondacije. U skladu s tim, NVO Nobel peace prize watch, na čijem čelu je F. Hefermil, i Maird Meguajer, Dejvid Svanson, Jan Oberg, pokrenuli su 2012. tužbu protiv Fondacije. <https://worldbeyondwar.org/>, Nobel foundation Sued Over Peace Prize, A Press Release from the Nobel Peace Prize Watch; <http://nobelwill.org>, Accessed: 5. 02. 2019.

⁹¹ Ralf Bosen. Is EU not a worthy Nobel Peace Prize winner?; <https://www.dw.com/en/is-eu-no-a-worthy-nobel-peace-prize-winner> 10.12. 2012. Accessed: 6. 02. 2019.

⁹² Paul Minkinen. Five reasons why it was a bad idea to award the nobel peace prize to EU; www.criticallegalthinking.com/2012/10/15/ Accessed: 6. 02. 2019.

Dakle, kritičari su smatrali da EU kao organizacija nije verodostojan akter mira iako se tako (samo) proglašava.⁹³ Verodostojnost je upitna imajući u vidu njeno učešće (tj. država članica) u intervencijama koje su proizvele haos i nestabilnost, od bivše Jugoslavije do Avganistana, Iraka i Libije,⁹⁴ stepen njene naoružanosti i raspolaganje nuklearnim arsenalom,⁹⁵ broj (američkih/NATO) vojnih baza na vlastitoj teritoriji, kao i obim njenog izvoza oružja.⁹⁶ EU je imala istorijsku šansu da postane moćna civilna sila posvećena mirnom rešavanju sukoba, da se sa okončanjem Hladnog rata i ukidanjem Varšavskog pakta založila za ukidanje i NATO, da je snažno podržala vladavinu međunarodnog prava na globalnom nivou, postala nosilac inicijativa za globalno razoružanje, zabranu nuklearnog oružja,⁹⁷ pretvaranja Evrope u zonu bez nuklearnog oružja. Međutim, u periodu nakon rušenja Berlinskog zida i nesrećnog iskustva sa Jugoslavijom ona je, umesto stavljanja pojačanog težišta na doslednu primenu međunarodnih pravnih načela i istrajno poštovanje meke sile, poželela da postane normalna sila i da svoje diplomatske moći podrži vojnom čizmom. Sledeći tu logiku EU je nastavila smerom „multidi-

⁹³ David M. Herszenhorn et.al. EU, founded as project of peace, plans military future; <https://www.politico.eu/article/8/30/18/> Accessed: 6. 02. 2019.

⁹⁴ Common Dreams staff, Is This a Joke? Critics Slam Decision to Award EU Nobel Peace Prize. U tekstu se navodi izjava jednog grčkog opštinskog većnika data britanskom *Gardijanu* (*The Guardian*), koji smatra da je nagrada provokacija jer je EU zajedno sa NATO učestvovala u intervencijama na Bliskom istoku i Avganistanu. „Njene akcije su stvorile ogromnu reku izbeglica koje su potom pristizale u države kao što je Grčka i kada su stizali ovde oni su se susretali ne samo sa rasizmom već i sa neprijateljskim graničnim agencijama EU, kao što je to Frontex”. www.common-dreams.org/news/2012/10/12/joke-critics/slam-decision-award-eu-nobel-peace-prize, Accessed: 6. 02. 2019.

⁹⁵ European greens: Towards a nuclear weapons free Europe: U okviru NATO bilateralnih aranžmana procenjuje se da je na teritoriji pet članica NATO (Belgija, Holandija, Nemačka, Italija i Turska) razmešteno između 150–200 nuklearnih bombi kratkog dometa. Zahtev za njihovo povlačenje nije postavljen. Zeleni smatraju da nuklearni arsenal Francuske i Velike Britanije blokira zajedničku poziciju EU u odnosu na novi Sporazum o zabrani nuklearnog oružja. Zeleni zaključuju da EU nije kredibilan akter kada su u pitanju međunarodni mir i bezbednost, a posebno globalno razoružanje i proliferacija. <https://europeangreens.eu/content/towards-nuclear-weapons-free-europe> 23–25 November 2018. Accessed: 6. 02. 2019

⁹⁶ EU spada među najveće izvoznike oružja (Francuska, Nemačka, Velika Britanija, Španija, Italija se nalaze među prvih deset svetskih izvoznika), a prva na listi kupaca je Saudijska Arabija. <https://www.no-to-nato.org/2019/04/counter-summit-washington>, Accessed: 6. 02. 2019

⁹⁷ Samo četiri države članice (Austrija, Irska, Malta i Švedska) su usvojile novi UN Sporazum o zabrani nuklearnog oružja, a jedino ga je Austrija i ratifikovala. Većina država članica je odbila i da učestvuje u pregovorima koji su vodili sporazumu.

menzionalne militarizacije⁹⁸ i nakon prijema Nobelove nagrade za mir, povećanjem troškova za naoružanje, broja vojnog osoblja i konvencionalnog oružja,⁹⁹ modernizacijom nuklearnog arsenala Velike Britanije i Francuske, lansiranjem predloga za stvaranje „zajedničke sile za intervencije” (Makron), zajedničke vojske (Orban), obnavljanjem aspiracije Nemačke da postane nuklearna sila. Svojim protivrečnim, nedoslednim ponašanjem EU se upisala u kontroverznog Nobelovog laureata nagrade za mir.

Zaključak

Posle više od jednog veka, istorija nagrade se prikazuje kao istorija priznanja, ali i kao podsećanje da se sramota ratovanja/nasilja proteže i na drugi milenijum. Spisak laureata obuhvata „šampione mira”, ali i zalutale dobitnike koje su pogrešne procene, politički interesi, pristrasnosti i predrasude doveli na tron nagrade. Nagrada je ukazivala zasluženu počast ali je i često izneveravala testamentarnu volju Alfreda Nobela, kao i strogu vrednosnu logiku mira. Lista dobitnika je istovremeno i lista „gubitnika” predvođena Mahatmom Gandijem.

Pored toga što višestruko odslikava „kratki dvadeseti vek” i prve decenije novog milenijuma, Nobelova nagrada za mir svakom svojom dodelom iznova pokreće temeljna pitanja o ljudskoj prirodi, shvatanju mira, domašaju kulture mira, o pravnim načelima na kojima počivaju međunarodni odnosi, prioritetima razvoja. Ona je istovremeno ogledalo blistavosti i posrnuća, iluzija i opipljivih učinaka. U njoj je sadržana mera kako bratstva tako i arogancije moći. Uprkos svim kontroverzama, Nobelova nagrada će nastaviti svoj život uz iskre idealizma i cinizma, uz aplauze i kontroverze, ushićenja i osporavanja, jer, uprkos svim akumuliranim patnjama i postignutom napretku, „Nikad više” izricano ratu još uvek nije postalo neporecivo načelo ljudske civilizacije.

⁹⁸ Erhard Crow, et al. The Militarization of the European Union, Transforme! Europe; <https://www.transform-network.net>, Accessed: 6. 02. 2019.

⁹⁹ Max M.Mutschler, Marius Bales/BICC (Bonn International Center for Conversion), Global Militarization Index, 2018; <https://www.bicc.de/publications/publication-page/publication/global-militarization-index-2018-833/> Accessed: 6. 02. 2019.

Literatura

- Adebajo, A. (ed.) (2014). *Africa's Peacemakers, Nobel Peace Laureates of African Descent*. Cape Town, London: Centre for Conflict Resolution, Zed Books.
- Crawford, Elisabeth, T. (1987). *The Beginnings of the Nobel Institution: The Science Prizes, 1901–1905*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dugen, Van den P. (2000). *The Nobel Peace Prize and the Global Proliferation of Peace Prize in the 20th Century*, Vol. 1. No. 6. Oslo: The Norwegian Nobel Institute Series.
- Feldman, B. (2012). *The Nobel prize: A History of Genius, Controversy, and Prestige*. New York: Arcade
- Haberman, F. W. (ed.) (1972). *Nobel Lectures, Peace 1926–1950*. Amsterdam: Elsevier publishing Company.
- Heffermehl, F. (2010). *The Nobel Peace Prize: What Nobel Really Wanted*. Santa Barbara: Praeger.
- Hitchens, C. (2001). *The Trial of Henry Kissinger*. London: Verso.
- Hundford, R. (2001). *Nansen The Explorer as Hero*. London: Abacus.
- Koestler, A. (1979). *Janus: A Summing up*. New York: Vintage books.
- Mazeti, M. (2014). *Hirurški precizno*. Beograd: Laguna.
- Nordlinger, J. (2012). *Peace, They Say*. New York: Encounter Books.
- Shiva, Vandana (1991). *The Violence of the Green Revolution: Third World Agriculture, Ecology and Politics*. London: Zed Books Ltd
- Svetska enciklopedija mira* (1999). Tom II. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Centar za demokratiju, Gutenbergova galaksija.
- Williams, S. (2012). *Who Killed Hammarskjöld? The UN, the Cold War and White Supremacy in Arica*. London: Hurst & Company.

Internet izvori

- Tariq Ali, The Nobel War Prize, LRB blog; www.lrb.co.uk/blog/2010/december/the-nobel-war-prize, 11 December 2010.
- <https://www.bicc.de/publications/publicationpage/publication/global-militarization-index-2018-833/>
- Ralf Bosen, Is EU not a worthy Nobel Peace Prize winner?; <https://www.dw.com/en/is-eu-no-a-worthy-nobel-peace-prize-winner>
- Frank Carson, 10 Most Controversial Nobel Peace Prize Winners, The Cheatsheet, September 14, 2018; <https://www.cheatsheet.com/politics>
- Prue Clarke, Mae Azango, The Tearing Down of Ellen Johnson Sirleaf, Foreign Policy; <https://foreignpolicy.com/2017/10/09/>
- Erhard Crow, et al. The Militarization of the European Union, Transforme! Europe; <https://www.transfom-network.net>
- Vishal Dutta, Nobel Foundation invests its largest share of funds in Asian indices; <https://economictimes.indiatimes.com/industry/banking/finance/>
- Johan Galtung, The Western Peace Prize, 11 Oct 2010 Transcend Media Service (EDITORIAL); <https://www.transcend.org/tms/2010/10/>

- David M. Herszenhorn et al., EU, founded as project of peace, plans military future; <https://www.politico.eu/article/8/30/18/>
- A. Kunstmann, German court in 1992 upheld 1931 treason conviction of Carl von Ossietzky, World Socialist Web Site; <https://www.wsws.org/en/articles/2015/08//08/>
- Glenn W. Leaper, Nobel Foundation in bind over investment conflict; <https://Nordsip.com/2017/10/31/nobel-foundation-in-bind-over-investment-conflict>
- Ali Mazrui, What is a Benevolent Rascist? The Case of Albert Schweitzer, Nobel Laureate; <https://www.facebook.com7notes/proffesor-ali-mazrui>
- Paul Minkinen, Five reasons why it was a bad idea to award the nobel peace prize to EU; www.criticallegalthinking.com/2012/10/15/
<https://www.nobelprize.org>
- Nobel War Prize, Oct. 17, 1973; www.nytimes.com/1973/10/17/archives/nobel-war-prize.html
- Andy Piascik, Crimes against Humanity: Why is Henry Kissinger Walking around Free, Global Research, May 19, 2016; www.globalresearch.ca
- Noah Rayman, The Tragic Nobel Peace Prize Story You've Probably Never Heard., October 10, 2014; <https://www.time.com/3484975/nobel-peace-prize-ossietzky/>
- Barry Sautman, Yon Hairong, The "Right Dissident": Liu Xiabo and the 2010 Nobel Peace Prize, *Position* (2011) 19 (2): 581–613; <https://read.dukeupress.edu/article/abstract/19/2/58/5/816>
- Ingrid Stolpestad, Steinar Alsos: the Controversial Investments of the nobel Foundations- what we found and how we found it; [www.framtiane.no/aktuell-rapporter/832-the-controversial-investments-of-the Nobel-foundation Working paper 15/201](http://www.framtiane.no/aktuell-rapporter/832-the-controversial-investments-of-the-Nobel-foundation-Working-paper-15/201)
- Mordechai Vanunu gets 18 years for treason—archive, 1988, 28 Mar 2018; <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/28/mordechai-vanunu-israel-spying-nuclear-1988>

NOBEL PEACE PRIZE: BETWEEN IDEALISM AND POLITICAL CYNICISM

Summary

In the first part of the chapter a brief overview of Alfred Nobel's life, provisions of his testament, procedures of selection and general information on the laureates are given. In the second part the changes, i.e. broadening of the award's focus and two axis of controversy are analysed. The first controversy refers to the interpretation of the testament. Two opposing views exist. One which insists on the legal obligation to strictly respect Nobel's will, and the other which advocates a more liberal interpreta-

tion in accordance with the changing historical circumstances. The second controversy refers to the adequate evaluation of the contribution of the laureates and the influence of politics. The author concludes that in spite of all the controversies the Nobel Peace Prize will continue to live amidst sparks of idealism and political cynicism.

Key words: Alfred Nobel, testament, Committee, laureates, focus of the award, controversies.

Izvod iz Nobelovog predavanja: Elihu Rot (Elihu Root)*

Učiniti mir permanentnim

Humanitarna namera koju je Alfred Nobel imao prilikom uspostavljanja nagrade za mir koja nosi njegovo ime nesumnjivo je imala za cilj ne samo da nagradi one koji bi trebalo da promovišu mir među državama, već i da stimulišu razmišljanje o sredstvima i metodama koje bi bilo najbolje primeniti, imajući u vidu da će se okolnosti u narednom periodu svakako menjati, kako bi pristupili i konačno ostvarili cilj čijoj realizaciji je on toliko težio.

Međutim, kontinuirano izbijanje ratova, kao i univerzalno povećanje spremnosti za rat, koje je bazirano na očekivanjima između država koje su prethodno iskazale svoju posvećenost miru, ukazuje da intelektualno prihvatanje mirovne doktrine nije dovoljno da kontroliše ponašanje i da generiše posvećenost miru, bez obzira koliko iskrena ona bila, zato što ne obezbeđuje dovoljno snažan motiv koji bi odoleo naboju strasti koji vodi ka vođenju ratova kada se pojavi spor. Metode mirovne propagande koje nastoje da uspostave mirovnu doktrinu snagom argumenta i kreiranjem osećanja u korist mira, generalno, čini se da nisu dovoljni da uspešno utiču na ponašanje ljudi, posebno imajući u vidu uzroke ponašanja koje nastoje da modifikuju.

Sam Grocijus, u svom značajnom radu De jure belli ac pacis, na prvo mesto postavlja rat, kao da je, u njegovom umu, rat opšte i univerzalno stanje na koje treba odgovoriti, a mir povremeno i slučajno polje međunarodnih odnosa. I zaista, on se u radu najviše bavi ratom a samo sporadično miroljubivim odnosima.

Nastojeći da čovečanstvo približi stanju permanentnog mira u kojem bi se rat posmatrao kao kriminalna radnja, kao što su i civilizovane zajednice dovedene u stanje permanentnog reda,

---

* <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1912/root/lecture>

prekinutog samo od strane kriminalaca koji ratuju protiv društva, moramo se suočiti sa urođenim idejama, impulsima i navikama koji su postali deo prirode pećinskog čoveka ali iz nužde koju su nametnuli uslovi u kojima je živeo; i ove ideje i impulsi i dalje preživljavaju skrivene ispod površine civilizacije, spremne da budu aktivirane čak i u slučaju krajnje beznačajnih događaja. Kao što Lord Bejkon tvrdi: 'Priroda je često skrivena, ponekad prevaziđena, retko potpuno ugašena'. Iskoreniti ili modifikovati ili ograničiti tendencije koje preživljavaju među civilizovanim ljudima nije pitanje intelektualnih ubeđenja ili obrazovanja. To je primarno pitanje razvoja karaktera i promene standarda ponašanja – dugotrajan i spor proces čiji napredak će se meriti ne u danima i godinama koje dolaze već generacijama i vekovima u životu jedne nacije.

Privlačna ideja da danas možemo imati parlament, sačinjen od ljudi koji poseduju autoritet da kontrolišu ponašanje država zakonima ili međunarodne policijske snage koje imaju moć da primoraju državu da poštuje određena pravila ponašanja, predstavlja svojevrsni vapaj za savršenstvom. Svet nije spreman za tako nešto i ne može se na to naterati osim ukoliko se države praktično ne odreknu svoje nezavisnosti, koja se zapravo nalazi u samoj osnovi trenutne socijalne organizacije civilizovanog sveta. Uspostavljanje takvog sistema podrazumevalo bi da je svaka država odgovorna da svoje ponašanje podvrgne zakonitoj kontroli ali i prinudi većini koju bi činile države saveznice. Većina bi samostalno mogla da utvrdi kada i u koju svrhu bi trebalo primiti mere kontrole i prinude. Ljudska priroda mora postati bliža savršenstvu nego što je to sada, ili to mora postati u narednim generacijama, kako bi iz te kontrole isključila predrasude, sebičnost, ambiciju i nepravdu.

Prvi i najočigledniji povod za međunarodne kontroverze se nalazi u oblasti međunarodnih prava i obaveza. Zahtevi za pravima i insistiranje na obavezama mogu biti uslovljeni odredbama sporazuma, ili pravilima međunarodnog prava, ili principima pravедnosti koji se mogu primeniti na konkretan slučaj, odnosno sporne činjenice. Povrh svega ovoga prisutne su i kontroverze u vezi sa tim šta su prave činjenice; koja pravila međunarodnog prava bi trebalo primeniti u konkretnom slučaju; koja je ispravna interpretacija sporazuma; šta je pravедno učiniti u

datim okolnostima. Ovim ni na koji način nisu isključeni svi potencijalni uzroci ratova, ali ipak ne bi trebalo potceniti njihov značaj. Male razlike i nesporazumi često prerastu u velike svađe i iskrene razlike u mišljenju često proizvode kontroverze čiji je sastavni deo i amour propre, dok su nacionalno dostojanstvo, ponos i prestiž u opasnosti.

U ovoj oblasti najveći napredak ostvaren je u pravcu smanjivanja i sprečavanja uzroka rata, na praktičan i efektivan način, i ovaj napredak ostvaren je duž nekoliko različitih linija. Prvo, obezbeđivanjem mirnog rešavanja postojećih kontroverzi obraćanjem nezavisnom tribunalu. Do sada je to preuzimalo oblik arbitraže sa kojom smo svi upoznati. Povremene međunarodne arbitraže se već dugo organizuju, ali arbitraža kao sistem, kao priznat i običajan metod diplomatske procedure a ne kao neki specijalni izuzetak, svoje poreklo imala je u Haškoj konferenciji iz 1899. godine. Zanimljivo je prisetiti se krajnje prezrivo prijema Konvencije o mirnim rešavanjima međunarodnih sporova koja je usvojena na toj konferenciji i Stalnog suda u Hagu koji je tom prilikom uspostavljen. Konvencija nije bila obavezujuća. Nijedna država nije bila u obavezi da joj se povinuje. Cinizam sa kojim praktične diplomate često posmatraju idealiste uticao je da se ona posmatra kao mrtvo slovo na papiru. Ali Konvencija je izrazila i na taj način uspostavila novi standard u međunarodnim odnosima kojim se praktični idealizam već duže vreme približava, a koji su misleći muškarci i žene u civilizovanom svetu polako opipavali, koji su razvijene države prihvatile a one manje razvijene je bilo sram da odbiju.

Druga linija ostvarenog napretka ostvarena u istom području međunarodnih kontroverzi odnosi se na dalji razvoj međunarodnog prava, kao i saglasnost država da mu se povinuju. Lord Mensfild je opisao pravo naroda kao pravo 'uspostavljeno na principima pravde, jednakosti, udobnosti i potvrđeno dugotrajnom upotrebom'. Značajan je broj situacija koje se mogu relativno često dogoditi u međudržavnim odnosima, oko kojih nikada nije postignut sporazum oko toga šta je pravedno, ravnopravno ili primereno, različite države mogu imati različita gledišta, i to bi u značajnoj meri trebalo da bude deo pitanja kojima bi arbitražni tribunal ili međunarodni sud trebalo da se bavi, ukoliko ne postoji pravo koje bi u tom slučaju moglo da se primeni.

Razvoj miroljubivog rešavanja međunarodnih sukoba odlukom nezavisnog tribunala zapravo će morati da sačeka dalji razvoj međunarodnog prava i nešto potpunije uspostavljanje poznatih i prihvatljivih pravila koja bi regulisala ponašanje država u međunarodnim odnosima.

Postoji, takođe, i treća linija napretka, nešto manje važna u odnosu na prethodne dve, a ona se odnosi na obučavanje studenata, ali i čitavih grupa ljudi u civilizovanim državama u oblasti međunarodnog prava. Usled razvoja ustavnih vlada, različitog stepena inkluzivnosti po pitanju prava glasa, u sve većoj meri ljudi koji izlaze na birališta odlučuju o pitanjima rata i mira. Nijedna vlada danas neće krenuti u rat pre nego što obezbedi podršku naroda. Nije neuobičajeno danas videti države kako pokušavaju da iscrpe sve mogućnosti kako bi sačuvale mir, dok narod koji zastupaju sa patriotskim entuzijazmom i prezrivi pogledom na stvarne ili izmišljene greške svojih suseda vrši pritisak u pravcu novih sukoba. U procesu očuvanja mira ništa nije važnije nego obezbediti da velika većina građana jedne države ima jasno i pravedno viđenje prava i dužnosti koje njihova država ima prema drugima. Popularna i široko rasprostranjena tendencija ogleđa se u slušanju sa odobravanjem najekstremnijih izjava i zahteva političara i veštih oratora koji teže popularnosti tako što insistiraju da je njihova država uvek u pravu, dok sve druge greše. Pošteni ljudi, pogrešno verujući u ispravnost svojih razloga, obezbeđuju podršku nepravdi. Kako bi se odgovorilo na ovu tendenciju, pravni standardi koji bi se mogli primeniti na međunarodne odnose nisu dovoljni, već bi i šira javnost trebalo da razume njihovo značenje. Ne može se, naravno, očekivati da će svi građani jedne države biti bliže upoznati sa osnovama međunarodnog prava, ali je moguće u svakoj državi obezbediti da takvo znanje postoji i bude dominantno među najinteligentnijim i najobrazovanim ljudima koji bi, dakle, ispravljali zablude i omogućili širenje ispravnog viđenja prava i obaveza koje država ima.

Imajući sve ovo u vidu, dva zaključka se logično nameću. Na prvom mestu, razvoj i bolje razumevanje međunarodnog prava, kao i praksa podnošenja međunarodnih sporova odlukama suda će i dalje nailaziti na otpor zato što će znatno otežati iznalaženje izgovora ili opravdanja. Na drugom mestu, nešto dalje od pitanja

koja se neposredno odnose na pitanje rata i mira, moguće je identifikovati poseban napor koji su oni koji teže miru uspešno uložili: insistiranjem na pravednim odnosima između država, u skladu sa dominantnim viđenjem civilizovanog sveta kada je reč o interpretaciji šta se pod pravednim odnosima podrazumeva; osuđivanjem nepravednog ponašanja država, na isti način na koji osuđujemo nepravedno ponašanje pojedinaca; apelujući na savest svih ljudi sveta da, ukoliko su arogantni i nadmeni i koriste moć koja im je na raspolaganju kako bi ugnjetavali i pljačkali slabije, biće poniženi i osramoćeni u očima čovečanstva.

Postoje, međutim, i određeni razlozi koji su daleko od suštinskih spornih pitanja koja se mogu pojaviti između država, a koja su deo nacionalnog osećaja, a koji negativno utiču na realne ili izmišljene povode za sukob. Nema tog spornog pitanja koje ne može biti razrešeno mirnim putem ukoliko obe strane iskreno žele da ga razreše. Istovremeno, nema spora koji ne može predstavljati povod za rat ukoliko obe strane zaista žele sukob. U grupi razloga koji utiču na stvaranje ratne atmosfere najznačajniji su:

- (a) Rasa i lokalne predrasude doprinose netrpeljivosti i mržnji između građana različitih država;
- (b) Prenaglašena nacionalna amour propre, koja prouzrokuje pojačanu osetljivost, ali i ekstenzivan prezir prema kritici i opoziciji koja dolazi spolja;
- (c) Ovo je praćeno i rasprostranjenom pretpostavkom, često arogantnom i neupućenom, da su ekstremni zahtevi koje država ima uvek ispravni i trebalo bi na njima insistirati, pošto predstavljaju deo nacionalne časti.

Pod ovakvim okolnostima, uvredljive reči upućene stranim vladama i državama postaju rasprostranjene, dok se hvalisanje kao i prkošenje smatra patriotskim. Ambiciozne aspiracije unutrašnje politike nastoje da ostvare napredak kroz vojni uspeh.

Predrasude, ostrašćenost, kao i sumnjičavost opasnije su od pokušaja da se promovišu sopstveni interesi, ili čak i od tvrdoglave privrženosti realnim razlikama u mišljenju po pitanju prava. U privatnom životu više sukoba bude izazvano, više prezire i ozlojeđenosti prouzrokovano, više života žrtvovano, zbog uvrede nego zbog postojanja suštinske povrede. Slično je i sa državama.

Lek je isti. Kada postoji spor među prijateljima nastojimo da razrešimo nesporazum koji između njih postoji, da ih smekšamo i povežemo ih na način koji može pomoći obnovi njihovog prijateljstva. Nerazumevanje, predrasude i netrpeljivost su, po pravilu, plodovi izolacije. Toliko je dobra u ljudskoj prirodi da se ljudi jedni drugima više dopadaju nakon što se bliže upoznaju, i ovo zapravo ukazuje na način na koji možemo unaprediti mir u svetu. To bi značilo kretanje putem međunarodnog pomirenja kroz bliže odnose, ne putem formalnih odnosa koje uspostavljaju putnici i trgovci, već odnosa koji bi podrazumevao suštinsko upoznavanje, sticanje ličnih iskustava, razmene pristojnosti i uvažavanja; razmenom profesora univerziteta, razmenom studenata; poseta drugim zemljama od strane vodećih mislilaca, koja bi trebalo da sadrži i onaj privatni, ali i javni element; širenjem tačnih i proverenih informacija putem štampe; privlačenje pažnje i širenje iskaza divljenja i uvažavanja a ne obrnuto; javnim izražavanjem izraza zahvalnosti kada za tim postoji potreba i iznošenjem i objavljivanjem pozitivnih stavova o drugim narodima; saradnja po pitanjima koja su od zajedničkog interesa; insistiranjem među sunarodnicima o važnosti međunarodne uljudnosti i razumevanja; i konstantnim pritiskom u odgovarajućem smeru – reč je o izuzetno sporom procesu, gde se rezultati postepeno ostvaruju ali jedino ukoliko postoji kontinuitet i doslednost.

Svaki pojedinačni akt će se činiti nedovoljno efikasnim, ali svi oni zajedno će uspostaviti i očuvati tendenciju ka sticanju i širenju međunarodnog znanja i empatije među ljudima. Engleska izreka kaže 'Nogu pred nogu, i pas je stigao u Dover'. Ovo zapravo govori o metodu koji moramo primeniti ukoliko želimo da ostvarimo napredak. Ne možemo stići na cilj per saltum. Važno je obezbediti akumulaciju efekata čitavog niza napora, od kojih svaki, pojedinačno posmatrano, deluje potpuno nevažno, ali uz doslednost i kontinuitet postepeno ćemo se probijati na putu ka boljem razumevanju, ali i većoj ljubaznosti među narodima, što i testament Alfreda Nobela opisuje kao 'bratstvo među narodima'.

Vesna Knežević Predić*
Miloš Hrnjaz**

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR I MEĐUNARODNO PRAVO

Autori pokazuju da, iako nije ustanovljena posebna Nobelova nagrada za pravnu oblast, broj nagrađenih pojedinaca i institucija koji su doprineli razvoju međunarodnog prava, njegovih posebnih sektora, govori da je značaj prava priznat i podstican. Saglasno tome, autori prikazuju najpre odnos Nobelovog komiteta prema opštem međunarodnom pravu, uvažavajući predstavnike različitih stajališta prema zabrani, ograničavanju i humanizovanju rata i njihove doprinose. Slede zatim opisi na koji način je Komitet pružao podršku novonastajućim međunarodnim institucijama (od Interparlamentarne unije, Društva naroda, Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, do UN). Nakon toga, autori se bave odnosom Komiteta prema razvoju humanitarnog prava i prava ljudskih prava. Uvažavajući da je došlo, posredstvom podrške pomenutim sektorima prava, do širenja fokusa Nobelove nagrade za mir, autori zaključuju da je time ipak dat nezanemarljiv doprinos internacionalizaciji vrednosti ljudskih prava, vladavine prava, demokratije – a time i doprinos miru.

Ključne reči: Nobelova nagrada za mir, međunarodno pravo, humanitarno pravo, nenasilno rešavanje sukoba

Uvod

Jedna od brojnih polemika koje se vode u akademskim krugovima, posebno američkim akademskim krugovima, vezana za institut Nobelove nagrade odnosi se na činjenicu da se ona ne dodeljuje za oblast prava. Neki u tome vide iskrenu sumnju u naučni karakter prava uopšte, neki „ozloglašnost” pravnika, a neki nas prosto podsećaju na činjenicu da, što prema slovu, a što prema duhu testamenta Alfreda Nobela, glavni kriterijum za dobijanje nagrade predstavlja dobrobit koju bi nagrađeno

---

* Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd. Email: vesna.knezevicpredic@fpn.bg.ac.rs

** Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd. Email: milos.hrnjaz@fpn.bg.ac.rs

postignuće donelo čitavom čovečanstvu.¹ Nobel se, neretko se kaže, opredelio da, izuzev književnosti, kao polja u kojima se nagrada dodeljuje budu prirodne nauke: fizika, hemija, fiziologija ili medicina.² Ono što se naziva Nobelovom nagradom za ekonomiju doći će mnogo kasnije i korene, kao, uostalom i novčanu iznos naknade, vuče iz sasvim drugih izvora.³ Prava, dakle, zasigurno nema, svakako ne eksplicitno. No, to ne znači da se za postignuća u ovoj oblasti nije našlo mesta na respektabilnoj listi laureata. Pravo, u prvom redu međunarodno pravo, svoje je mesto pronašlo u petoj, „najmekše” definisanoj oblasti za koju se Nobelova nagrada dodeljuje, „ličnosti koja je učinila najviše ili najbolje za bratstvo među narodima, ukidanje ili smanjenje stajaćih armija ili za promovisanje mirovnih kongresa”, odnosno „šampionima mira”.

Ne mislimo, pri tome, na sve one laureate koji su stekli formalno univerzitetsko obrazovanje u oblasti prava. Njih je, zapravo, začuđujuće mnogo. Kriterijum koji ćemo slediti u ovoj relativno kratkoj analizi odnosa Nobelovog komiteta prema međunarodnom pravu je da li je odluka o dodeljivanju nagrade bazirana na postignućima u ovoj oblasti ili predstavlja podstrek za njen razvoj i implementaciju. Drugi kriterijum koji smo sledili odnosi se na širinu zahvata priznanja, odnosno podstreka, preciznije da li se podrška daje razvoju međunarodnog prava kao pravnom poretku koji uređuje odnose subjekata generalno ili je ona usmerena prema određenim oblastima odnosa čije se regulisanje smatra posebno važnim i poželjnim. Pokušaćemo da utvrdimo i da li je Nobelov komitet bio naklonjeniji stvaranju novih pravila ili implementaciji postojećih, ili je, pak, smatrao da postoji potreba za evolucijom određenih vrsta pravila. Na kraju, pokušaćemo da identifikujemo institute međunarodnog prava koje je Nobelov komitet prihvatio kao elemente ili čak bazične elemente koncepta mira, kako ga on shvata i nagrađuje.⁴

¹ Alfred F. Conrad. The Nobel Prize for Law, 18. In: Mich. J. L. *Reform (1984–1985)*, p. 255 and passim.

² <https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/full-text-of-alfred-nobels-will-2/>

³ Ova je nagrada ustanovljena na predlog i uz donaciju Švedske centralne banke povodom obeležavanja tristote godišnjice od njenog osnivanja, 1968. godine. O tome videti više na internet adresi: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/>.

⁴ Odnos Nobelovog komiteta prema međunarodnom pravu nije privukao veću pažnju doktrine. Pri izradi ovog rada koristili smo jednu od retkih – po našem saznanju zapravo jedinu – studiju: Roger P. Alford, The Nobel Effect: Nobel Peace Prize Laureates as International Norm Entrepreneurs, *Virginia Journal of International Law*, vol. 49, 2008, pp. 61–153. Istorijski pristup na kome je ona bazirana doveo je autora do izuzetno interesantne periodizacije prakse Nobelovog komiteta i bila od velike pomoći prilikom našeg istraživanja.

1. Opšte međunarodno pravo

U svojoj preko jedan vek dugoj istoriji Nobelov komitet se samo jednom opredelio da podrži razvoj međunarodnog prava *en general*.⁵ Bilo je to sada već davne 1904. godine kada je nagrada za mir dodeljena Institutu za međunarodno pravo.⁶ Institut je, sam po sebi, jedinstvena pojava u međunarodnim odnosima.⁷ Osnovao ga je jedanaest istaknutih pravnika iz devet država (Argentina, Belgija, Nemačka, Italija, Holandija, Rusija, Švajcarska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Američke Države) u Gentu 1873. godine kao privatnu međunarodnu organizaciju, telo nezavisno od bilo koje vlade, a sa ciljem da razvija međunarodno pravo putem njegove kodifikacije i progresivnog razvoja. Njegovi su ga osnivači videli kao „naučni organ zajedničke pravne svesti civilizovanog sveta”⁸ i može se slobodno reći da su u skladu sa tim delovali.⁹ Institut se, osim međunarodnim javnim, bavio i međunarodnim privatnim pravom. Lista pitanja koja su se na njegovom dnevnom redu našla do momenta kada je postao laureat izuzetno je bogata i pokriva različita pitanja, kao što su pravila ratovanja na kopnu, neutralnost, status privatne svojine u pomorskom ratu, arbitraža, izvršenje presuda sudova stranih država, starateljstvo, brak i razvod braka, prava stranaca, diplomatski i konzularni imunitet i tako dalje.¹⁰

Dodela Nobelove nagrade za mir Institutu bio je presedan koji Komitet neće ponoviti. Kao što je to činio pre i kao što će nastaviti do naših dana, Komitet će slediti ono što bismo mogli nazvati sektorskim pristupom međunarodnom pravu: pozdraviće postignuća i podstaći razvoj

⁵ Za interesantan prikaz razvoja međunarodnog prava do kraja prve decenije XX veka videti John W. Foster, *The Evolution of International Law*, Yale Law Journal, Vol. 18, Issue 3, 1909, pp. 149–164.

⁶ To, naravno, ne znači da među laureatima neće biti onih koji su se iskreno zalagali za razvoj međunarodnog prava racione materia izvan uskog sektora za čiji su razvoj ili implementaciju nagradu dobili.

⁷ O Institutu šire videti Oxford Public International Law, Institut de Droit International; <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-978-0199231690-e947>

⁸ Marti Koskenniemi. *The Gentle Civilizer of Nations – The Rise and Fall of International Law 1870–1960*, Cambridge University Press, 2004, p. 42. O osnivanju instituta i shvatanjima njegovih osnivača videti, na primer, Op. cit., pp. 39–97.

⁹ O formiranju Instituta Vincent Genin, *L'institutionnalisation du droit international comme pnenomene transnational (1869–1873)*. Les reseaux eropeens de Gustave Rolin-Jaequemyns, *Journal of the History of International Law*, Vol. 18, Issue2/3, 2016, pp. 181–196.

¹⁰ Za rezolucije koje su usvajane videti internet adresu: <http://www.idi-iil.org/en/publications-par-categorie/resolutions/>.

pravnih normi u pojedinim oblastima odnosa aktera na međunarodnoj sceni. Kao što se to moglo i očekivati, njegovu će pažnju najpre privući napori da se zabrani ili ograniči pribegavanje ratu i da se stvore pravila o mirnom načinu rešavanja sporova.

2. *Ius ad bellum* i mirno rešavanje sporova

Možda bi bilo dobro podsetiti da je Nobel svoj testament pisao u doba kada je pravo na rat bilo jedno od najznačajnijih atributa suverenosti države, njeno legitimno pravo i institut međunarodnog prava. Na ograničenje *jus ad bellum* (prava na rat) čekaće se dugo, kako nas oficijelna istorija uči, sve do stvaranja Društva naroda. Na njegovo izopštenje iz korpusa međunarodnog prava čekaće se još duže, sve do stupanja na snagu Povelje Ujedinjenih nacija. Tih gotovo pola veka Nobelov komitet je dosledno nagrađivao i na taj način podržavao one čije je napore za zabranu rata i održanje mira prepoznao. Ta duga lista, koja počinje već dodelom prve Nobelove nagrade 1901. godine Frederiku Pasiju (Frederic Passy), sadrži imena i nazive institucija koje nisu uvek, a čak ni primarno, delovale u pravcu „obuzdavanja” prava na rat izgradnjom relevantnih normi međunarodnog prava. Na spisku dobitnika nalazi se plejada poslanika Interparlamentarne unije, organizacije koja okuplja predstavnike parlamenta država,¹¹ Međunarodnog biroa za mir, koji okuplja predstavnike mirovnih pokreta u svetu,¹² ali i tako istaknute ličnosti kao što je Berta von Zutnar (Bertha von Suttner), koja je, veruje se, i uticala na Nobela da ustanovi nagradu za mir.¹³

Nespремnost da se organizovano i na međunarodnom planu založe za uvođenje zabrane rata ne znači da dobitnici Nobelove nagrade za mir nisu učestvovali u donošenju i implementaciji nekih drugih pravila međunarodnog prava. U fokusu mnogih, pa i pomenute Interparlamentarne unije i Biroa za mir, bila su pravila o arbitraži kao načinu mirnog rešavanja sporova i napori da se osnuje Stalni arbitražni sud. Iako poreklo ovih nastojanja možemo naći i ranije, ključan podstrek svakako daju dve haške konferencije, održane 1899. i 1907. godine. Jedan od proklamovanih ciljeva prve konferencije bio je da se „svim

¹¹ Od 1901. do 1927. godine čak osam članova iz reda Interparlamentarne unije dobilo je Nobelovu nagradu. Videti o tome šire na internet adresi: <https://www.ipu.org/about-us/history/ipu-and-nobel-peace-prize>.

¹² Šire o tome videti na <http://www.ipb.org/history/nobel-peace-prize-laureates/#more-108>

¹³ Nagradu je, po mišljenju mnogih prekasno, dobila 1905. godine kao prva žena laureat.

ljudima osiguraju koristi stvarnog i dugotrajnog mira".¹⁴ Jedna od konvencija koja je ovom prilikom doneta bila je i ona o mirnom rešavanju sporova, a konferencija je bila zaslužna i za osnivanje Stalnog arbitražnog suda koji je počeo sa radom 1900. godine. Haške konferencije su time jasno utrle put osnovnom pravcu razvoja *ius ad bellum* normi međunarodnog prava u sledećem periodu – s obzirom na to da države nisu bile spremne da se odreknu prava na rat, one su odlučile da pokušaju da smanje mogućnosti za njegovo izbijanje razvijanjem različitih mehanizama za mirno rešavanje sporova insistirajući naročito na arbitraži, odnosno sudskom rešavanju sporova.

Ilustrativno je u tom kontekstu primetiti da se među dobitnicima nagrade za mir našlo nekoliko učesnika haških konferencija (Reno, Berner, itd.), a da su svi dobitnici u periodu od 1901. do 1913. godine pomenuli u svojim govorima arbitražu kao put za dostizanje mira.¹⁵ Reno (Louis Renault) je u tom smislu primetio da „bilo šta što doprinosi širenju domena prava u međunarodnim odnosima doprinosi miru”.¹⁶ Naročito je možda zanimljivo da je Reno takođe primetio da „ratovi neće postati ređi time što će postati više varvarski”, opisujući tenziju koja će na jedan način obeležiti laureate Nobelove nagrade za mir – tenziju između onih koji su se beskompromisno zalagali za ukidanje rata i onih koji su se u nedostatku toga „zadovoljavali” njegovom humanizacijom kroz razvoj pravila *ius in bello*.

Nešto više opreza su po pitanju ostvarivanja svetskog mira pokazivali prvi dobitnici Nobela koji su zauzimali visoke političke ili čak državničke pozicije u svojim državama poput Teodora Ruzvelta¹⁷ (Theodor Roosevelt) i Elihu Ruta (Elihu Root), iako su se i oni zalagali za arbitražu kao sredstvo mirnog rešavanja sporova. Ruzvelt je, na primer, u svom laureatskom govoru istakao da napredak do mira mora da se odvija etapno, što je stav sličan i mnogim radikalnim pacifistima: „Najpre, mogu postojati ugovori o arbitraži... Na drugom mestu je razvoj Haškog suda... I na kraju, osnivanje Lige mira bi predstavljalo završnu potvrdu da su sile spremne da se povinuju miru, ne samo da bi sačuvale mir između

¹⁴ <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e305>.

¹⁵ Roger P. Alford, op. cit., p. 76.

¹⁶ Renoov govor je dostupan na internet adresi: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1907/renault/lecture/>.

¹⁷ Ne samo da je dodeljivanje nagrade Ruzveltu 1906. godine predstavljalo prvu priliku u kojoj je nagrada uručena državniku, već je po prvi put takva odluka postala predmet različitih kontroverzi, kao što je zapaženo u prethodnom poglavlju.

sebe, već i da bi sprečile, i silom ukoliko je potrebno, da drugi taj mir prekrše”.¹⁸

Kada je, međutim, posle Prvog svetskog rata u Sjedinjenim Američkim Državama bilo potrebno glasati za Društvo naroda kao vrstu oteotvorenja Lige mira, Ruzvelt je bio protiv. I ne samo to. On ni u svom praktičnom delovanju, ni u teorijskim zalaganjima nije mogao da se nazove radikalnim pacifistom: „Mir, generalno govoreći, predstavlja dobro po sebi, ali on nikada nije najviše dobro... i postaje veoma zla stvar ukoliko isključivo služi kao maska kukavičluku i nepreduzumljivosti, ili kao instrument jačanja despotizma ili anarhije”.¹⁹ Kritičari njegovog imperijalističkog pogleda na svet bi sasvim sigurno primetili i ovaj deo njegovog govora u kome tvrdi da „postoje, *naravno*, države koje su toliko nazadne da civilizovana zajednica ne bi smela da ulazi u arbitražne ugovore sa njima”.²⁰ Ne samo da Ruzvelt nije bio usamljen u ovakvom stavu, nego se danas sasvim slobodno može zaključiti da je stav da postoje *nazadne države van civilizovane zajednice* bio podržan dominantnim delom međunarodnopravne doktrine.²¹

Elihu Rut je imao još konzervativniji stav prema mogućnostima uspostavljanja (trajnog) mira od Ruzvelta, ali je i njegov laureatski govor bio posvećen postepenim koracima koji su uključivali međunarodnopravne mehanizme.²² On je u tom smislu najpre konstatovao da svađe među državama često izbijaju po pitanju „različitih tumačenja odredbi ugovora, odredbi međunarodnog prava, osećaja prirodne pravde koja se primenjuje na konkretne činjenice slučaja, kao i samom pitanju relevantnih činjenica tog slučaja”.²³ Primećujući da ovo nije, naravno, jedini, pa možda ni dominantan uzrok međunarodnih sukoba, Elihu Rut je verovao da se ovakvi tipovi sukoba mogu efikasno preduprediti delovanjem nepristrasnih sudova. Time je on predvideo jedan pravac razvoja međunarodnog prava čiji je dominantan cilj bio zaštita vrednosti mira nakon Prvog svetskog rata: osnivanja Stalnog suda međunarodne pravde.

Drugi pravac delovanja u ovom smislu koji je Elihu Rut potcrtao je „insistiranje na razvoju međunarodnog prava i saglasnosti država o

¹⁸ Govor dostupan na internet adresi: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1906/roosevelt/lecture/>.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ U obilju savremene literature o ovom pitanju pogledati: A. Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Cambridge University Press, 2007.

²² Tema njegovog laureatskog govora bila je *Ka stvaranju trajnog mira*. Govor je dostupan na internet adresi: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1912/root/lecture/>.

²³ Ibid.

njegovim pravilima”.²⁴ Tako je ovaj proces postojao i između dva svetska rata, čini se da je on zapravo u pravoj meri intenziviran nakon osnivanja UN i Komisije za međunarodno pravo.

Treći pravac delovanja koji je konzervativni Elihu predložio jeste „obučavanje studenata i drugih delova svetskih naroda u oblasti međunarodnog prava”.²⁵ Nastavak njegovog govora deluje primenljivo i danas: „popularna tendencija je da se sa odobrenjem dočekuju najekstremnije izjave i tvrdnje političara i drugih govornika koji teže popularnosti objavama da njihove države imaju pravo u vezi sa svim, dok druge države greše u vezi sa svim. Pošteni ljudi se, pogrešno verujući u ispravnost njihovih ciljeva, dovode u situaciju da podrže nepravdu. Kako bi se uhvatili u koštac sa ovom tendencijom, ne bi trebalo samo da imamo pravne standarde primenjene na međunarodne odnose, već bi trebalo da postoji opšte razumevanje tih standarda u javnosti”.²⁶

Ruzvelt i Rut su, dakle, ilustracija tendencije koja je na početku XX veka obeležila odnos međunarodnog prava prema ratu. Predstavnici država nisu bili spremni da značajnije ograniče pravo država na rat – „svet nije spreman na takvu stvar i ne može to ni da postane osim praktičnim nestankom nezavisnosti država koje čini osnov sadašnje društvenog poretka civilizovanog sveta”.²⁷

Bilo je potrebno da se desi tektonski poremećaj u međunarodnoj zajednici država u vidu Prvog svetskog rata sa 13.500.000 mrtvih, 34.000.000 ranjenih i 12.000.000 zarobljenih i nestalih kako bi se uzdrmao opisani stav država prema ograničenju rata u međunarodnim odnosima.²⁸ Vesnik novog stava trebalo je da bude prvi dobitnik Nobelove nagrade za mir nakon Prvog svetskog rata, još jedan američki predsednik koji je u predsedničkoj trci pobedio pomenutog Teodora Ruzvelta, Vudrou Vilson (Woodrow Wilson). On je dobio Nobelovu nagradu za mir zbog ključnog uticaja na osnivanje Društva naroda neposredno nakon rata. Na prvi pogled, ova međunarodna organizacija unela je radikalne promene u pogledu ograničenja rata time što je u njenom Paktu navedeno da se strane ugovornice obavezuju „na poštovanje i očuvanje

²⁴ Tema njegovog laureatskog govora bila je *Ka stvaranju trajnog mira*. Govor je dostupan na internet adresi: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1912/root/lecture/>. Ibid.

²⁵ Iako danas postoji nebrojeno mnogo univerziteta na svetu na kojima se izučava međunarodno pravo, nije sasvim sigurno da se situacija umnogome promenila.

²⁷ Govor Ruta, fusnota 22.

²⁸ Broj žrtava nikada do danas nije konačno potvrđen. Ovi podaci dostupni su na internet adresi: <https://spartacus-educational.com/FWWdeaths.htm>.

teritorijalnog integriteta i... političke nezavisnosti nasuprot spoljnoj agresiji svih članica Društva”.²⁹

Promena je ipak bila manje radikalna nego što to izgleda na prvi pogled, jer član 15. istog Pakta predviđa da u situaciji kada se iskoriste svi drugi mehanizmi za rešavanje sporova „članice Pakta zadržavaju pravo da preduzmu akcije koje smatraju neophodnim za održavanje prava i pravde”. Drugim, jednostavnijim i jasnijim rečima, Pakt nije zabranio rat. Osim toga, Vilson nije uspeo da obezbedi podršku Paktu u Sjedinjenim Američkim Državama, a čak i ovako ograničen domet Pakta u pogledu ograničenja prava na rat nije izdržao ozbiljnije praktične izazove u periodu između dva svetska rata. Vilsonove ideje i Društvo naroda su nesumnjivo bili poraženi, ali su dali jasne naznake u kom pravcu će ograničenje rata dalje ići.

Sledeći korak u oblasti ograničenja prava na rat učinjen je Brian–Kelogovim paktom (stupio na snagu 1929. godine). Ovaj ugovor je sadržao svega tri člana kojima se strane ugovornice odriču rata kao sredstva ratovanja i izjavljuju da će svoje sporove rešavati isključivo miroljubivim sredstvima. Nobelov komitet je bio prilično izdašan prema tvorcima ovog međunarodnog ugovora jer je i Aristidu Brianu³⁰ (Aristide Briand) i Frenku Kelogu (Franck Kellogg) dodelio nagradu za mir (1926. i 1929. godine). Nažalost, nijedan od njih dvojice nije imao govor povodom dobijanja nagrade. Brojne slabosti Brian–Kelogovog pakta postale su očigledne tridesetih godina prošlog veka. Među tim slabostima se verovatno izdvajaju nedostatak bilo kakvog sistema sankcija u slučaju kršenja, kao i zabrana rata kao formalnog, a ne faktičkog koncepta, kako je kasnije bio slučaj u Povelji UN.

Upravo je Povelja UN donela najradikalniji zaokret u pogledu promene pravila *ius ad bellum*. Bilo je, naime, potrebno da se desi Drugi svetski rat sa svim svojim stravičnim posledicama, uključujući i upotrebu nuklearnog oružja, kako bi međunarodna zajednica država konačno bila spremna da uvede *zabranu upotrebe sile* u međunarodnim odnosima oličenu u članovima 1 i 2 Povelje.³¹ Jedina dva izuzetka od ovakve

²⁹ Član 10. Pakta.

³⁰ Brian je Nobelovu nagradu dobio 1926. godine za kontinuiran rad na miru u Evropi, ali je neposredan povod bio potpisivanje ugovora iz Lokarna koji su obuhvatali nekoliko različitih sporazuma čiji je prevashodni cilj bio poboljšanje odnosa sa Nemačkom.

³¹ U članu 1.(1) se navodi osnovni cilj UN: „Održanje međunarodnog mira i bezbednosti i u tu svrhu: preduzimanje efikasnih kolektivnih mera radi sprečavanja i otklanjanja pretnji miru i suzbijanje akata agresije ili drugih povreda mira, kao i postizanje mirnim sredstvima, a u skladu s načelima pravde i međunarodnog prava, sređivanja ili rešavanja međunarodnih sporova ili situacija koji bi mogli dovesti do

zabrane upotrebe sile, koje predviđa Povelja UN i koja se moraju tumačiti restriktivno, su samoodbrana i upotreba sile sa ovlašćenjem Saveta bezbednosti UN. Ne čudi stoga što je Nobelov komitet doneo odluku da prvi posleratni dobitnik bude Kordel Hal (Cordell Hull). Osnovni razlog za ovakvu odluku bila je činjenica da su Hala nazivali „ocem Ujedinjenih nacija” zbog njegove uloge koju je imao kao državni sekretar SAD (od 1933. do 1944. godine) i kao visoki savetnik američke delegacije u San Francisku 1945. godine. Komitet je, kao što smo videli, ostavio po strani Halov odnos prema Jevrejima.

Bez obzira na nove velike nade koje su pratile osnivanje Ujedinjenih nacija i sistem kolektivne bezbednosti koji je trebalo da omogući garantovanje bezbednosti država, hladnoratovski period bio je obeležen mnogobrojnim kršenjima *ius ad bellum* normi međunarodnog prava. Neke od njih, mada malobrojne, svoj su epilog imale i pred Međunarodnim sudom pravde koji je potvrdio relevantnost odredbi Povelje UN i u hladnoratovskom³² i u posthladnoratovskom periodu.³³

Pravila iz Povelje se do danas nisu menjala iako se pravni okvir koji uređuje pitanja zabrane upotrebe sile našao pred mnogobrojnim izazovima. U nedostatku novih doprinosa pravnim pravilima u vezi sa upotrebom sile ne čudi da se Nobelov komitet nakon Drugog svetskog rata uglavnom fokusirao na pojedince koji su davali doprinos mirnom rešavanju sporova i to na praktičnom nivou. Jedan od njih je bio Ralf Banč (*Ralph Bunch*), mirovni pregovarač na Bliskom istoku i prvi Afro-amerikanac dobitnik Nobelove nagrade za mir. Banč je Nobelovu nagradu 1950. godine dobio za veliki uloženi trud u primirje između Izraela i arapskih država. On je u svom govoru povodom dobijanja nagrade predosetio osnovni problem u vezi sa ostvarivanjem mira u periodu nakon Drugog svetskog rata i zabrane upotrebe sile: „Stanje u svetskim poslovima je zbunjujuće za običnog čoveka. Sve države i ljudi tvrde da su za mir. Ali nikada ranije mir nije bio stalno ugrožen kao danas. Nema

---

povrede mira”, dok se u članu 2.(4) uvodi pomenuta zabrana upotrebe sile: „Svi članovi se u svojim međunarodnim odnosima uzdržavaju od pretnje silom ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti svake države, ili na drugi način nesaglasan s ciljevima Ujedinjenih nacija”.

³² Najpoznatija presuda Međunarodnog suda pravde iz ovog perioda koja se, između ostalog, na direktan način bavila zabranom upotrebe sile je *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (u ovom slučaju je Nikaragva tužila Sjedinjene Američke Države, a Sud je tuženu državu proglasio odgovornom i za kršenje normi međunarodnog prava u vezi sa upotrebom sile u međunarodnim odnosima).

³³ Najpoznatija presuda Međunarodnog suda pravde iz ovog perioda koja se, između ostalog, na direktan način bavila zabranom upotrebe sile je *Armed Activities on the Territory of Congo*, a Sud je, između ostalog, utvrdio odgovornost Ugande za kršenje normi međunarodnog prava u vezi sa upotrebom sile u međunarodnim odnosima.

danas država, kao što ih je doskora bilo, koje se uporno i glasno zalažu za *Lebensraum* spremne da otpočnu rat. Ali duh rata ostaje sveprisutan”.³⁴

Jedan od pravaca pomenutog mirnog rešavanja sporova u hladnoratovskom periodu išao je i ka direktnom angažovanju mirovnih misija Ujedinjenih nacija. Nobelov komitet je, prepoznajući značaj ove promene, nagradu za mir 1957. godine dodelio Lesteru Pirsonu (Lester Pearson), Kanađaninu koji je kao predsednik Generalne skupštine UN učestvovao u rešavanju Suecke krize slanjem mirovne misije ove organizacije na teren. Nije stoga čudno što je Pirson deo svog govora prilikom dobijanja nagrade posvetio upravo ovom pitanju konstatujući da je misija UN „pod miroljubivim plavim amblemom... donela i održala relativno zatišje na zapaljivoj granici. Ona je nadgledala i obezbedila primirje”.³⁵ Pirson je, međutim, jasno ukazao i na ograničenja: „Nema mira na ovim prostorima. Nema jednoglasnosti u Ujedinjenim nacijama povodom funkcija i budućnosti ovih snaga. One bi bile beskorisne u sukobu u kojem bi učestvovala velike sile. Ali su u slučaju Sueca izgleda sprečile da sukob niskog intenziteta postane strašan, te bi mogle to ponovo da urade u sličnim okolnostima u budućnosti”.³⁶

Suecka kriza je bila jedan od povoda dodele nagrade i jednom od najpoznatijih lauerata, Generalnom sekretaru UN u dva mandata, Dagu Hameršeldu (Dag Hammarskjöld). Zaista je teško preceniti Hameršeldov doprinos mirnom rešavanju sporova u okviru Ujedinjenih nacija. Hameršeld je direktno učestvovao u rešenju nekoliko kriznih situacija poput Palestine, Libana, Jordana i zarobljavanja američkih vojnika u Korejskom ratu, da bi se njegov život tragično okončao pod još uvek nerazjašnjenim okolnostima dok je bio „na zadatku” traženja mirovnog rešenja u Kongu. Prilikom preuzimanja dužnosti Generalnog sekretara UN u prvom mandatu Hameršeld je završio svoj govor parafrazirajući jednog švedskog pesnika: „Najvažnija molitva čovekova traži mir, a ne pobeđu”.³⁷ U tom svom veoma kratkom govoru Hameršeld je pomenuo i da se važni praktični ciljevi Ujedinjenih nacija moraju zasnivati „na poštovanju zakona na kojima je sagrađena ljudska civilizacija. Slično tome, oni zahtevaju strogo poštovanje pravila i principa pomenutih u Povelji ove Organizacije”.³⁸

³⁴ Tekst govora dostupan je na internet adresi: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1950/bunche/lecture/>.

³⁵ Tekst govora dostupan je na internet adresi: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1957/pearson/lecture/>.

³⁶ Ibid.

³⁷ Govor je dostupan na internet adresi: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/PV.426.

³⁸ Ibid.

U jednom drugom govoru Hameršeld se založio i za unapređenje sudskog načina za mirno rešavanje sporova i vladavinu prava na međunarodnom nivou, zadatak koji, čini se, ostaje na sadašnjim i budućim generacijama: „Zar nije razumno ograničiti prostor u kome se moć koristi kao argument i staviti akcenat, koliko god je to moguće, na vladavinu prava? ... Zar ne bi trebalo da iskoristimo mogućnosti da razvijamo opšte međunarodno pravo podnošenjem naših sporova sudskim institucijama kad god je to moguće? Meni se na osnovu svakodnevnog iskustva čini da svet poretka i pravde kome stremimo nikada neće biti ostvaren ukoliko nismo spremni da ga postavimo na najšire i najsnažnije pravne temelje”.³⁹

Dodatan podstrek naporima Ujedinjenih nacija na ostvarivanju svetskog mira Nobelov komitet je učinio dodelom nagrade snagama Ujedinjenih nacija za održavanje mira 1988. godine. Od 1948. godine do tada, preko pola miliona ljudi iz 53 države bilo je angažovano u ovakvim operacijama na Bliskom istoku, Kašmiru, Kipru, Kongu i Gvineji.⁴⁰

Dobitnik Nobela za mir 1987. godine, Oskar Arias Sančez (Oscar Arias Sánchez), obeležio je početak jedne nove tendencije u razvoju međunarodnog prava. Naime, kraj hladnoratovskog i početak posthladnoratovskog perioda obeležio je povećan broj nemeđunarodnih oružanih sukoba u odnosu na međunarodne. Oskar Sančez je dobio nagradu za svoje napore kako bi se okončali unutrašnji oružani sukobi u Centralnoj Americi. (Više o tome u prilogu N. Džuverovića) Plod tih napora bio je Sporazum predsednika pet država (osim Kostarike, čiji je Sančez bio predsednik, tu su bili i predsednici Salvadora, Gvatemale, Hondurasa i Nikaragve).⁴¹ Oskar Sančez je svojim insistiranjem na poštovanju ljudskih prava i fer i poštenim izborima nagovestio još jednu novu tendenciju prilikom dodeljivanja Nobelove nagrade za mir – sve veći broj dobitnika bio je iz redova onih koji su insistirali da se mir može ostvariti samo insistiranjem na demokratiji i vladavini prava na međunarodnom nivou.⁴²

³⁹ Govor koji je Hameršeld održao 1955. godine na univerzitetu Kalifornija dostupan je na internet adresi: <https://research.un.org/en/docs/secretariat/sg/hammarskjold>.

⁴⁰ Podaci dostupni na internet adresi: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1988/un/facts/>.

⁴¹ Deo ove tendencije je, recimo, i dodela nagrade za mir Huanu Manuelu Santosu za uložene napore na rešavanju višedecenijskih oružanih sukoba u Kolumbiji 2016. godine.

⁴² Odnos međunarodnog prava i demokratije ostaje kontroverzan do danas. Bliže o tome pogledati u zborniku radova u kojem su zastupljena veoma različita gledišta autora: Gregory H. Fox, Brad R. Roth (ed.), *Democratic Governance and International Law*, Cambridge University Press, 2000.

Ova promena fokusa sa državnika i država na ljudska prava i demokratiju pratila je i posthladnoratovske promene u međunarodnim odnosima. Ona je, međutim, postavila i nove izazove pravilima međunarodnog prava u vezi sa zabranom upotrebe sile. Postavilo se, naime, pitanje može li se upotrebiti sila kako bi se zaštitila ljudska prava ili demokratija u jednoj državi. Naročito je postalo kontroverzno pitanje imaju li države pravo da to urade unilateralno. Jedan od simbola te promene bio je Kofi Anan kao Generalni sekretar UN koji je 2001. godine podelio nagradu upravo sa ovom organizacijom.

Zanimljivo je u tom kontekstu primetiti da je upravo 2001. godine objavljen Izveštaj Međunarodne komisije za intervenciju i državni suverenitet koji se po prvi put založio za prihvatanje koncepta Odgovornosti za zaštitu kao naslednika ili zamene kontroverznog koncepta humanitarne intervencije u međunarodnim odnosima.⁴³ Štaviše, Izveštaj citira sada već čuvenu dilemu koju je izrekao upravo Kofi Anan 2000. godine: „Ukoliko je humanitarna intervencija zaista neprihvatljivo ugrožavanje suverenosti, kako bi onda trebalo da reagujemo na Ruandu, Srebrenicu – na teške i sistematske povrede ljudskih prava koje utiču na svaki princip našeg zajedničkog čovečanstva?” Izveštaj ostavlja i određeni uzan prostor za unilateralnu oružanu intervenciju i bez odobrenja Saveta bezbednosti UN.⁴⁴

3. Međunarodno humanitarno pravo

U doba kada je te 1895. godine u švedsko-norveškom klubu u Parizu Nobel pisao svoj testament postojala je jedna već solidno konstituisana i profilisana grana međunarodnog prava – ratno pravo. Iz nastativnog perioda, koji su karakterisali pravila običaja i bilateralni sporazumi zaraćenih strana, ratno pravo je ušlo u period multilateralnog ugovornog regulisanja.⁴⁵ Čak se i podela unutar njega – na pravila o zaštiti žrtava ratovanja (takozvano Ženevsko pravo) i pravila ratovanja (takozvano Haško pravo), do koje će doći posle Haških konferencija i koja će trajati sve

⁴³ Izveštaj je dostupan na internet adresi: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>.

⁴⁴ Tekst Ananovog Milenijumskog izveštaja dostupan je na internet adresi: https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf.

⁴⁵ O razvoju međunarodnog humanitarnog prava videti, na primer, Dietrich Schindler, International Humanitarian Law: Its Remarkable Development and its Persistent Violation, *Journal of the History of International Law*, Vol. 5, Issue 2, pp. 165–188.

do usvajanja Prvog dopunskog protokola uz Ženevske konvencije 1977. godine, dala naslutiti. Godine 1863. osnovan je Međunarodni komitet Crvenog krsta (MKCK), a samo godinu dana kasnije, 1864, usvojena je prva Ženevska konvencija o poboljšanju sudbine ranjenika i bolesnika na bojnopolju. Četiri godine kasnije učinjen je, istina neuspješan, pokušaj da se njena pravila primene i u ratu na moru. Kodifikacija pravila ratovanja započinje Pariskom deklaracijom iz 1856. godine, koju neki smatraju prvim multilateralnim ugovorom legislativnog karaktera uopšte.⁴⁶ Petrogradskom deklaracijom iz 1868. godine zabranjena je upotreba eksplozivnih metaka lakših od 400 grama.⁴⁷ Učinjen je i prvi oficijelni pokušaj da se kodifikuju pravila ratovanja u Briselu 1874, a Institut za međunarodno pravo je, na bazi nacрта koji je sačinio jedan od njegovih osnivača i osnivača MKCK, Gustav Moaine, usvojio Pravilnik o ratu na kopnu 1880.⁴⁸

Odluka Komiteta da prvu Nobelovu nagradu za mir dodeli Anriju Dinanu (Henry Dunant), idejnom tvorcu i pokretačkoj snazi za osnivanje MKCK i usvajanje Ženevske konvencije, danas bi se mogla tumačiti kao znak priznanja za razvoj pravila koja humanizuju rat i najava da će se podsticaj nastaviti. Nije, međutim, sigurno da bi takav zaključak bio sasvim ispravan i to iz najmanje dva razloga. Najpre, dodela Dinanu smatrana je kontroverznom u redovima upravo onih koji su najaktivnije radili na razvoju pravila ratnog prava. Dinan je brzo po formiranju MKCK i usvajanja Ženevske konvencije bio izopšten iz njegovih redova, pa i uglednog ženevskog društva uopšte.⁴⁹ Otuda ne čudi što se sam Gustav Moaine protivio dodeli nagrade Dinanu, smatrajući da nagradu treba da ponese MKCK kao institucija, a ne Dinan lično.⁵⁰ Sve su prilike da je

⁴⁶ Deklaracija sadrži zabranu zaraćenim stranama da privatne brodove pretvaraju u vojne tokom ratnih operacija, definiše blokadu luka i pruža, pod određenim uslovima, zaštitu tzv. neutralnih i neprijateljskih dobara. O Deklaraciji i njenom značaju za razvoj međunarodnog prava videti šire Jan Martin Lemnitzer. *Power, Law and the End of Privateering*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.

⁴⁷ Za tekst Deklaracije videti <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=568842C2B90F4A29C12563CD0051547C>

⁴⁸ Andre Durand. The role of Gustave Moynier in the Founding of the Institute of International Law (1873) – The War in the Balkans (1875–1878) *The Manual of the Law of War* (1880), *International Review of the Red Cross*, Vol. 34, Issue 303, 1994, pp. 543–563.

⁴⁹ O životu i aktivnostima koje je Dinan preduzimao za osnivanje MKCK i usvajanje Ženevske konvencije videti *History of the International Committee of the Red Cross – from Solferino to Tsushima*, Henry Dunant Institute, Geneva, 1985, pp. 7–86.

⁵⁰ Moaine je i sam kandidovan za nagradu naredne godine, ali je njegova kandidatura bila neuspješna. Andre Durand. The first Nobel Prize (1901) – Henry Dunant, Gustav Moynier and the International Committee of the Red Cross as Candidates,

Komitet pre želeo da iskaže poštovanje za Dinanovu humanost na bojnopolju Solferina, nego prema njegovim naporima za osnivanje MKCK i usvajanje Ženevske konvencije.

Druga grupa razloga koja je pažnju Nobelovog komiteta usmeravala u drugom pravcu jeste procvat mirovnih pokreta čije je ideje oličavao drugi dobitnik po prvi put dodeljene nagrade, Frederik Pasi (*Frederic Passy*).⁵¹ Ideja da rat treba humanizovati i ideja da treba uspostaviti večiti mir nisu nužno i same po sebi isključive. Ipak, tih poslednjih decenija XIX veka neke od perjanica mirovnih pokreta pokazivale su oštro i nepomirljivo neprijateljstvo prema daljoj kodifikaciji ratnog prava, smatrajući da se time legitimira rat i pravo država na rat. Tako je ikona pacifističkog pokreta, Berta fon Zutnar, sa nepokolebljivom verom u linearni napredak civilizacije, izjavljivala da nju humanizacija rata ne interesuje, uz podsećanje da je Sveti Đorđe jahao da bi ubio zmaja a ne da bi podrezao njegove kandže.⁵² Alfred Herman Frid (*Alfred Hermann Fried*), još jedan dobitnik nagrade iz reda pripadnika mirovnih pokreta, je pisao: „Pacifisti su oduvek smatrali da se sila ne može legalizovati... Rat suspenduje sve moralne zakone, on stavlja van snage zakone društva i ponovo nas vraća u primitivne uslove neograničenog bezakonja. U takvim vremenima nema poretka. Anarhični uslovi se mogu odbaciti, ali se ne mogu regulisati”.⁵³ Pre nego što im Prvi svetski rat zada ogroman udarac, pacifisti će pristati na kompromis sa promoterima ratnog prava, kao cenu za održavanje Haških konferencija, a stradanja koja je sa sobom doneo Prvi svetski rat skrenuće pažnju Komiteta da se žrtvama pomogne. Komitet se, kako se i moglo očekivati od neutralne Norveške, uzdržao od dodeljivanja nagrade za mir tokom Velikog rata. Učinio je samo jedan izuzetak: 1917. godine nagradu je dodelio MKCK za napore koje ulaže kako bi se olakšale patnje ranjenih i bolesnih vojnika, ali i poboljšao

---

International Review of the Red Cross, No. 842. Hans Haug (1993). *Humanity for all*. Henry Dunant Institute, 1993, pp. 34–43.

⁵¹ O ulozi mirovnih pokreta u razvoju međunarodnog prava videti, na primer, Cecilia Lynch. “Peace Movements, Civil Society, and the Development of International Law”, pp. 198–221. In: *The Oxford Handbook of the History of International Law* (2012). Oxford: Oxford University Press, Oxford.

⁵² O uticaju Berte fon Zutnar na razvoj međunarodnog prava videti Simone Peter, Bertha von Suttner (1843–1914), pp. 1142–1151. In: *The Oxford Handbook of the History of International Law*, op. cit.

⁵³ Roger P. Alford (2008). The Nobel Effect: Nobel Peace Prize Laureates as International Norm Entrepreneurs. *Virginia Journal of International Law*, vol. 49, p. 71. Interesantno je primetiti da je Gustav Moaine, jedan od osnivača MKCK i kreatora Ženevske konvencije, ovaj otpor naslutio i suprotstavio mu se već na Konferenciji 1883. godine. <https://www.icrc.org/en/document/humanitarian-action-and-pursuit-peace-speech-anniversary-nobel-peace-prize>

položaj ratnih zarobljenika. Time je – istina implicitno – dao podršku poštovanju Ženevske konvencije iz 1864, ali i kodifikaciji i usvajanju novih pravila koja će se naći u Konvenciji i prvoj Konvenciji o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. godine. Na narednu nagradu MKCK će čekati do narednog svetskog rata. Ponovo prekidajući praksu nedodeljivanja nagrade,⁵⁴ Komitet je Nobelovu nagradu za 1944. godinu dodelio MKCK.⁵⁵ Poslednju u nizu MKCK je, zajedno sa Ligom društava Crvenog krsta, dobio o stotoj godišnjici od svog osnivanja, 1986. godine. Nema nikakve sumnje da su članovi Komiteta ove odluke, posebno one tokom ratova, bazirali na konkretnoj pomoći koju je MKCK pružao žrtvama oružanih sukoba. Kao što nema nikakve sumnje da nisu prevideli i njegovu ulogu „čuvara” međunarodnog humanitarnog prava.⁵⁶

U posleratnom periodu, izuzimajući već pomenutu nagradu, Nobelov komitet je podršku iskazivao naporima da se zabrane određena sredstva naoružanja, sa posebnim naglaskom na zabranu nuklearnog naoružanja. Lista laureata započinje organizacijom Međunarodnih lekara za sprečavanje nuklearnog rata (*International Physicians for the Prevention of Nuclear War*, IPPNW) 1985. godine, slede Josef Rotblat (Joseph Rotblat) i Pagvaška konferencija o nauci i odnosima u svetu (*The Pugwash Conference on Science and World Affairs*) 1995. godine, Međunarodna agencija za atomsku energiju (*International Atomic Energy Agency*, IAEA) i njen generalni direktor Mohamed El Baradej (Mohamed El Baradei) 2005. godine. Poslednja na toj listi je Međunarodna kampanja za zabranu nuklearnog oružja (*International Campaign to Abolish Nuclear Weapons*, ICAN) 2017, baš u godini kada su krunisani decenijski napori da se usvoji međunarodni ugovor koji će zabraniti ovo oružje za masovno uništenje. Nobelovu nagradu dobili su i Međunarodna kampanja za zabranu antipešadijskih mina (*International Campaign to Ban Landmines*, ICBL) 1997. godine i Organizacija za zabranu hemijskog oružja (*Organization for the Prohibition of Chemical Weapons*, OPCW) 2013. godine.

⁵⁴ Kao što je u prethodnom poglavlju naznačeno, Nobelova nagrada nije dodeljivana u periodu 1939–1943. godine.

⁵⁵ Nobelova nagrada je MKCK dodeljena 1945. godine. Naime, tokom izbornog procesa 1944. godine Komitet je ocenio da niko od nominovanih nije ispunio kriterijume koje je Nobel naveo u svom testamentu, pa je iskoristio mogućnost da nagradu za tu godinu dodeli naredne godine. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1944/summary/>>

⁵⁶ O tome videti više Steven R. Ratner (2011). Law Promotion Beyond Law Talk: The Red Cross, Persuasion, and the Laws of War. *The European Journal of International Law*, Vol. 22, No. 2, pp. 459–506.

4. Ljudska prava

Smatra se da je prva Nobelova nagrada koja je dodeljena se ciljem da se podrži i osnaži borba za poštovanje ljudskih prava dodeljena 1935. godine već pominjanom Karlu fon Osjeckom (*Carl von Ossietzky*), novinaru i publicisti, neumornom kritičaru tajne politike nemačke vlade.⁵⁷ Zbog svog delovanja Osjecki je više puta hapšen i osuđivan. (Više o slučaju Osjecki videti u prilogu R. Nakarade.) Završio je u koncentracionom logoru, gde je i preminuo 1938, ali je, kako je i rečeno u obrazloženju nagrade, ostao simbol značaja individualnog otpora represivnom sistemu.⁵⁸ Sa tom politikom Komitet će nastaviti, ali tek nekoliko decenija kasnije. Neposredno posle Prvog svetskog rata u njegovom fokusu naći će se naponi da se pomogne jednoj posebno osetljivoj kategoriji lica, izbeglicama.

Godine 1922. Nobelova nagrada za mir dodeljena je Frithofu Nansenu (Fridthof Nansen) koji je te godine postao prvi Visoki komesar za izbeglice Lige naroda, inače, kao što smo videli, cenjenom naučniku, heroju polarnih istraživanja i diplomati. Nansen se već do tada legitimisao kao veliki humanista, a jedan od njegovih legata je već pomenuti čuveni „Nansenov pasoš”, koji je postavio temelje savremenog režima zaštite izbeglica. Nansenova Međunarodna kancelarija za izbeglice, osnovana 1930. godine, postaće 1938. godine i sama laureat Nobelove nagrade.⁵⁹ Tokom rada Kancelarija je vodila izbegličke kampove, izdavala pasoše, pomagala u dobijanju viza, zaposlenja i medicinske pomoći. Poseban interes za pomoć i izgradnju pravnog režima zaštite Komitet će pokazati posle Drugog svetskog rata nagrađujući Kancelariju Visokog komesara za izbeglice u dva navrata: 1954. i 1981. godine.

Osim što je odao priznanje i podršku razvoja međunarodnopravnih režima zaštite posebno ugroženih kategorija lica, Nobelov komitet je podržao konstituisanje i razvoj onoga što danas smatramo posebnom granom međunarodnog prava – prava ljudskih prava. Odradom te orijentacije kada je o univerzalnom planu reč možemo smatrati dodeljivanje nagrade Rene Kasenu (René Cassin) 1968. godine. Kasinova biografija je izuzetno bogata, a ono što ga je posebno kvalifikovalo za Nobelovu nagradu je njegov rad na izradi Univerzalne deklaracije UN o ljudskim pravima, čijim se idejnim tvorcem, zajedno sa Eleonorom Ruzvelt (Eleonor Roosevelt) smatra. Kasen je, uz to, bio i sudija (1959–1965) i predsednik

⁵⁷ Roger P. Alford. Ibidem, p. 91.

⁵⁸ Roger P. Alford. Ibidem, p. 90.

⁵⁹ Te godine je Nansenova kancelarija prestala sa radom, a njene aktivnosti je preuzela Kancelarija Visokog komesara za izbeglice. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1938/nansen/facts/>

(1965–1968) Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.⁶⁰ Nagrada Kasenu ujedno je bila poziv državama da pristupe ratifikaciji netom usvojenih Paktova o pravima čoveka UN, ali i jedna od poslednjih nagrada koja je otišla u akademske krugove: Kasen je preko četrdeset godina predavao pravo na univerzitetu u Lilu i Parizu. Na regionalnom planu podršku Nobelovog komiteta dobila je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i to dodeljivanjem nagrade za 1974. godinu Šonu Mak Brajdu (Sean MacBride). Na njegov predlog se na dnevnom redu Saveta Evrope našao predlog da se izradi „Evropska povelja o ljudskih pravima”, aktivno je učestvovao u njenoj izradi i bio jedan od prvih potpisnika konvencije.⁶¹ Dodeljivanjem nagrade Mak Brajdu definitivno je zaokruženo shvatanje Komiteta da koncept ljudskih prava predstavlja centralnu komponentu i preduslov mira koji sledi i podupire Komitet. Istovremeno, okončana je njegova aktivnost na podsticanju i podupiranju napora za izgradnju međunarodnih – univerzalnih i regionalnih – pravnih režima zaštite ljudskih prava. Fokus Komiteta se pomerila na nacionalni nivo. Listom laureata počinju da dominiraju oni koje Komitet percipira kao ikone otpora represivnim nacionalnim režimima. Dve godine potom nagradu će dobiti *Amnesty International*, koji i danas pretenduje da bude globalni kontrolor poštovanja ljudskih prava na nacionalnom nivou, između ostalog.

Zaključak

Iako za pravo, pa i međunarodno pravo, u originalnom testamentu Nobela mesta nije bilo, ono nije izmaklo pažnji Nobelovog komiteta koji dodeljuje nagradu za mir. Čitajući obrazloženja odluka, kao, uostalom, i inauguracione govore laureata stiže se utisak da je međunarodno pravo dobilo u najmanju ruku zapaženo mesto i respektabilni značaj. Moglo bi se reći da je ta veza između međunarodnog prava i nagrade za mir gotovo prirodna: jedna od glavnih funkcija ovog pravnog poretka jeste mirno rešavanje sporova između njegovih subjekata, u prvom redu država. No, ta je veza uzvratna i višestruka, kako smo videli. Nobelova nagrada nije korišćena samo da bi se pozdravila i priznala postignuća u razvoju ove

⁶⁰ <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1968/cassin/facts/>

⁶¹ U svom inauguracionom govoru Mak Brajd je jasno i ubedljivo iskazao uverenje koje su nesumnjivo delili i članovi Nobelovog komiteta: da mir, osim odsustva rata, počiva na poštovanju ljudskih prava. Seán MacBride. Nobel Lecture; Available at <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1938/nansen/facts/>>
<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1974/macbride/lecture/>>

discipline već je ona korišćena i kao sredstvo uticaja na samo međunarodno pravo. Metode kojima je taj uticaj vršen su višestruke i obuhvataju gotovo čitav ciklus nastanka, implementacije, a ponekad i evolucije normi. Tako je Nobelov komitet, dodeljujući nagradu određenim laureatima, uticao na formiranje i/ili podizanje svesti o potrebi da se pravnim normama uredi određena materija. Taj proces nije bio vrednosno neutralan. Nagrade su bile sredstvo uticaja na formiranje i predstave o poželjnom modelu ponašanja koje treba legalizovati normama međunarodnog prava. Neretko je Komitet, nagrađujući idejne tvorce i promotere uspešnih napora da se proces usvajanja normi okonča zaključenjem međunarodnih ugovora, upućivao snažan apel državama da prihvate usvojena pravila. Čini se da je poseban značaj Komitet pridao implementaciji normi, onako kako ju je on shvatio i ocenio. Konačno, neke od dodeljenih Nobelovih nagrada mogle su se „pročitati” i kao aktivizam u pravcu evolucije nekih relativno stabilnih normi ovog pravnog poretka.

Kakve su rezultate – ili, možda, posledice – proizveli ovi procesi? Neke grane međunarodnog prava ili neki instituti unutar njih dobili su nezanemarljivu pomoć i podstrek u svom razvoju. Sektorski ili segmentirani pristup međunarodnom pravu nije, međutim, ostavio netaknutim neke opšte principe međunarodnog prava. Evolucija koju smo pratili u analiziranim oblastima pokazala je da je fokusiranje na koncepte, kao što su ljudska prava, vladavina prava i demokratija, zapravo internacionalizovala pitanja koja su ranije smatrana unutrašnjim domenom država. Time je Komitet neumitno uticao ili pokušao da utiče na koncept domašaja načela suverenosti koji se tradicionalno smatra osnovom međunarodnopravnog poretka, da navedemo jedan i verovatno najistaknutiji primer. Komitet se, pri tome, opredeljivao za sasvim određena i nika-ko vrednosno neutralna shvatanja ovih instituta: za određeno, liberalno shvatanje ljudskih prava i za određeni, liberalni model demokratije. To je još u velikoj meri suprotno značajnom korpusu međunarodnog prava koji teži da bude sredstvo na raspolaganju državama (diplomatsko pravo, konzularno pravo, pravo međunarodnih ugovora, na primer). Delom su ovakve odluke Komiteta posledica činjenice da njega ne čine poslenici ove discipline, eksperti, već je to organ koji imenuju norveški parlamentarci. A tu, u strukturi Komiteta, možda leži i deo odgovora zbog čega je Komitet pri nagrađivanju gotovo uvek davao prednost aktivizmu nego doktrinarnom doprinosu, bar kada je reč o međunarodnom pravu. I bar do sada.

Literatura

- Anghie, A. (2007). *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conrad, A. F. (1984–1985). The Nobel Prize for Law. University of Michigan *Journal of Law Reform*, pp. 61–153.
- Durand, A. (1994). The role of Gustave Moynier in the Founding of the Institute of International Law (1873) – The War in the Balkans (1875–1878) The Manual of the Law of War (1880). *International Review of the Red Cross*, Vol. 34, Issue 303, pp. 543–563.
- Fassbender, B., Peters (2012). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Foster, J. W. (1909). The Evolution of International Law. *Yale Law Journal*, Vol. 18, Issue 3, pp. 149–164.
- Fox, G. H., Roth B. R. (ed.) (2000). *Democratic Governance and International Law*. Cambridge University Press.
- Genin, V. (2016). L'institutionnalisation du droit international comme phénomène transnational (1869–1873). Les réseaux européens de Gustave Rolin-Jaequemyns. *Journal of the History of International Law*, Vol. 18, Issue 2/3, pp. 181–196.
- Haug, H. (1993). *Humanity for all*. Geneva: Henry Dunant Institute.
- Henry Dunant Institute (1985). *History of the International Committee of the Red Cross – from Solferino to Tsushima*. Geneva.
- International Court of Justice, Merits, Judgement, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, ICJ Reports 1986, p. 14.
- Koskenniemi, M. (2004). *The Gentle Civilizer of Nations – The Rise and Fall of International Law 1870–1960*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lemnitzer, J. M. (2014). *Power, Law and the End of Privateering*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ratner, S. R. (2011). Law Promotion Beyond Law Talk: The Red Cross, Persuasion, and the Laws of War. *The European Journal of International Law*, Vol. 22, No. 2, pp. 459–506.
- Schindler, D. (2003). International Humanitarian Law: Its Remarkable Development and its Persistent Violation. *Journal of the History of International Law*, Vol. 5, Issue 2, pp. 165–188.

Internet izvori

- [http://www.nobelprize.org/;](http://www.nobelprize.org/)
[http://opil.ouplaw.com/;](http://opil.ouplaw.com/)
[http://www.idi-iil.org/en/;](http://www.idi-iil.org/en/)
[http://www.ipb.org/;](http://www.ipb.org/)
[http://spartacus-educational.com/;](http://spartacus-educational.com/)
<http://www.un.org/>
[http://research.un.org/;](http://research.un.org/)

<http://responsibilitytoprotect.org/>;

<http://ihl-databases.icrc.org/>;

<https://www.icrc.org/>

NOBEL PEACE PRIZE AND INTERNATIONAL LAW

Summary

Authors demonstrate that in spite of the fact that a special Nobel prize for law has not been established, the number of awarded individuals and institutions who have contributed to the development of international law and its particular segments, in fact testifies that the significance of law has been recognized and promoted by the Nobel Committee. Accordingly the authors first depict the relationship of the Nobel Committee to the development of the general international law, their respect for representatives of different approaches toward the prohibition, limitation, humanization of war. Then they deal with the support extended by the Committee to the emerging international institutions (from the Interparliamentary union, League of Nations, International Committee of the Red Cross, to the UN). Finally the authors deal with the relationship of the Committee toward humanitarian law and human rights law. Recognizing that in relation to these sectors of law the focus of the Nobel peace prize has been extended, the authors nevertheless conclude that this has resulted in an invaluable contribution to the internationalization of human rights, rule of law and democracy, in other words to peace.

Key words: Nobel Peace Prize, international law, humanitarian law, non-violent resolution of conflict.

Izvod iz Nobelovog predavanja: Vangari Matai (Wangari Maathai)*

Kada smo 1977. godine osnovali Pokret zelenog pojasa (Green Belt Movement), nastojali smo delimično da odgovorimo na potrebe identifikovane od strane žena iz ruralnih sredina, a koje su se odnosile na nedostatak ogreva, ispravne pijaće vode, odsustvo adekvatne ishrane i prihoda.

Širom Afrike, žene su u značajnoj meri najodgovornije za obrađivanje zemlje, kao i za brigu o porodici. Shodno tome, one najčešće prve postanu svesne štete koja se nanosi životnoj sredini, ali i ograničenosti, odnosno nedostatku prirodnih resursa neopodnih za održavanje njihovih porodica.

Žene sa kojima smo radili ukazale su da više nisu u mogućnosti da zadovolje osnovne životne potrebe, dok to u prošlosti nije bio slučaj. Sadnja drveća je postala prirodan izbor kako bi se odgovorilo na neke od inicijalnih osnovnih životnih potreba koje su bile identifikovane od strane žena. Takođe, sadnja drveća je jednostavna, ostvariva i garantuje brze, pozitivne rezultate u relativno kratkom vremenskom periodu...

Zajedno smo zasadili preko trideset miliona stabala, koji će obezbediti ogrev, hranu, sklonište, kao i prihod koji će osigurati nastavak obrazovanja njihove dece, ali i zadovoljavanje osnovnih potreba domaćinstva. Ova aktivnost takođe obezbeđuje rast zaposlenosti ali i unapređuje kvalitet zemljišta. Ovaj posao se nastavlja.

Na samom početku naišli smo na određene poteškoće zato što su naši ljudi tokom istorije bili uveravani da zato što su siromašni njima ne samo da nedostaje kapital, već i znanja i veštine da se suoče sa izazovima koji su pred njima. Oni čvrsto veruju da odgovor na njihove probleme nužno dolazi 'spolja'.

---

* Izvor: <http://nobelprize.org/peace/laureates/2004/maathai-lecture-text.html>

Kako bi pomogli zajednicama da bolje razumeju ove odnose, razvili smo program obrazovanja građana, tokom kojeg učesnici identifikuju probleme sa kojima se suočavaju, njihove uzroke, kao i potencijalna rešenja. Nakon toga, oni bi trebalo da uspostave vezu između onoga što čine i problema u prirodi, ali i društvu čiji su svedoci.

Kada je u pitanju životna sredina, ona je izložena brojnim aktivnostima koje imaju štetan uticaj na životnu sredinu, ali i na društva. One obuhvataju široko rasprostranjeno uništavanje ekosistema, posebno kroz krčenje šuma, klimatsku nestabilnost i kontaminaciju zemljišta i voda koje, između ostalog, dovode do siromaštva.

Tokom tog procesa, učesnici su takođe otkrili da su oni nužno deo rešenja... Oni konačno spoznaju da su oni primarni čuvari, ali i korisnici prirodnih resursa koji obezbeđuju njihov opstanak.

Čitave zajednice su takođe počele ozbiljnije da shvataju da, pored toga što je izuzetno važno da pozivaju svoje vlade na odgovornost, podjednako je važno da članovi zajednice u svojim međusobnim odnosima stavljaju poseban naglasak na vrednosti koje bi i njihovi lideri trebalo da poseduju, a to su pravičnost, integritet i poverenje.

Iako inicijalno inicijativa Pokreta zelenog pojasa koja se odnosila na sadnju drveća nije bila usmerena na pitanje demokratije i mira, uskoro je postalo sasvim jasno da je odgovorno upravljanje prirodnim resursima nemoguće u odsustvu demokratije. Shodno tome, drvo je postalo simbol borbe za demokratiju u Keniji.

Vremenom je drvo takođe postalo i simbol mira i rešavanja konflikata, posebno tokom etničkih sukoba u Keniji kada je Pokret zelenog pojasa koristio drveće mira kako bi pomirio zajednice u sukobu.

Zoran Ćirjaković*

AFRIČKE NEVOLJE S NOBELOVOM NAGRADOM ZA MIR

Afrika je drugi po veličini kontinent, dok kada je reč o oružanim sukobima, njihovim razmerama i dugotrajnosti, ona ubedljivo prednjači. Istovremeno, od uspostavljanja Nobelove nagrade za mir pa do danas, Nobelov komitet je dodelio svega deset nagrada laureatima sa afričkog kontinenta, dok su nagrade uglavnom dodeljivane ne za borbu za mir već za mirnu borbu. Autor posebno ističe da se problem ne nalazi u dobitnicima i dobitnicama, već u propuštenim prilikama. Tokom svoje relativno duge istorije, Nobelov komitet demonstrirao je nedovoljno ili krajnje površno razumevanje kompleksnosti lokalnih afričkih realnosti. Takođe, umesto ohrabrivanja i nagrađivanja lokalnih napora i kompromisa koji su bili usmereni ka uspostavljanju mira, čini se da je Nobelov komitet prepustio „konačni sud” Međunarodnom krivičnom sudu, naličju Nobelovog komiteta.

Ključne reči: Nobelova nagrada za mir, Nobelov komitet, Međunarodni krivični sud, tranziciona pravda, politika nazivanja, kontroverze

***

Od kada je Albert Lutuli, predsednik Afričkog nacionalnog kongresa (ANC) u Južnoj Africi, 1960. godine postao prvi afrički dobitnik Nobelove nagrade za mir, ovo priznanje dobilo je još samo devet pojedinaca i jedna grupa organizacija sa drugog najvećeg kontinenta, koji već decenijama prednjači po broju oružanih sukoba. Najgora situacija bila je tokom devedesetih godina prošlog veka, kada je u Africi beležen i najveći broj žrtava, ali je prvih godina novog milenijuma došlo do primetnog, mada ne i kontinuiranog, poboljšanja – naročito kada je reč o nekim od „najozloglašenijih sukoba”, koji su okončani u Sijeri Leone (2000), između Eritreje i Etiopije (iste godine), u Angoli (2002) i Liberiji (2003) (Cooper, Merz & Shah, 2011, p. 35). Poslednjih godina nema afričkih ratova na listi

---

* Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd. Email: zoran.cirjakovic@fmk.edu.rs

najtragičnijih, onih sa više od deset hiljada mrtvih u jednoj kalendarskoj godini, mada je u 2017. godini čak jedanaest od ukupno četrnaest u kojima je broj žrtva bio veći od hiljadu vođen u Africi (“List of ongoing armed conflicts”, 2018). Kada je reč o sukobima sa manje od hiljadu žrtava vezanih za oružane operacije, koje neke relevantne institucije ne smatraju ratovima (“Definitions: Intensity level”, op. cit.), situacija nije mnogo bolja. U celini, ako uzmemo u obzir sve aktivne konflikte, od ukupno 59 oružanih sukoba širom sveta u Africi se 2017. godine vodilo čak 29 – što znači da na kontinent na kome živi manje od 20% svetskog stanovništva otpada više od 50% oružanih sukoba (“List of ongoing armed conflicts”, 2018). Pri tome, neke države i regioni su posebno ugroženi. U Etiopiji, Nigeriji, Nigeru, Maliju, Libiji, Sudanu i Centralnoafričkoj Republici istovremeno traje više oružanih sukoba, dok ih je u najdevastiranijoj Demokratskoj Republici Kongo (nekadašnji Zair) aktivno čak šest.

Ni činjenica da su, ipak, okončani neki od najdužih i najtragičnijih podsaharskih sukoba nije dovoljno impresionirala norveški Nobelov komitet. Uostalom, iz država arapskog Severa, dela mediteranskog kulturnog prostora koji je od glavnog dela kontinenta odvojen Saharom, ogromnom, i dalje slabo propusnom prirodnom preprekom, i Južne Afrike, u kojoj nije bilo „klasičnog rata”, mada je ANC imao vojno krilo koje je vodilo oružanu borbu – dolazi čak šest pojedinaca i tuniška grupa organizacija. Ali, i krajnji Jug i, još više, njegov arapski Sever predstavljaju, u velikoj meri, afričke izuzetke. Reč je o sedam država koje su, kada govorimo o prirodi i razmerama ključnih razvojnih i političkih problema, ali i po njihovom odnosu prema ostatku Afrike, mnogo više autsajderi nego reprezentativni slučajevi nereda, ekstremnog siromaštva i slabosti država, što su bile i ostale ili konstantne ili stalne pretnje miru na ostatku kontinenta. Iz preostalih 47 podsaharskih zemalja – u kojima je tokom prethodnih decenija vođena ili i dalje traje ogromna većina oružanih sukoba na kontinentu koji ima najviše država – dolaze samo tri dobitnice i Kofi Anan (Kofi Annan). Pri tome, Anan je, kao i Egipćanin Muhamed el Baradej (Mohamed El Baradei), tada generalni direktor Međunarodne agencije za atomsku energiju (IAEA), nagradu podelio sa institucijom koju je vodio. Anan je nagrađen za globalno delovanje Ujedinjenih nacija, dakle ne toliko za borbu za teško uhvatljivi mir u Africi koliko za „rad na bolje organizovanom i miroljubivijem svetu” (“The Nobel Peace Prize 2001”, 2014). Štaviše, u govoru na dodeli nagrade 10. decembra 2001. godine predsednik norveškog Nobelovog komiteta pomenuo je Afriku samo jednom¹ i jasno je stavio do znanja da je komitet, povodom stote

¹ Kada je rekao da su „[p]olitike kolonijalnih sila u Africi i Aziji, ulasci Sovjetskog Saveza u Istočnu Evropu i različite intervencije SAD u zapadnoj hemisferi ilustruju

godišnjice dodeljivanja nagrade, želeo da se oduži i samim UN, ističući da je „već najmanje trinaest nagrada imalo veze sa UN”, iako su dodeljivane ili različitim organizacijama Ujedinjenih nacija ili mirovnim snagama UN (“The Nobel Peace Prize 2001 – Presentation Speech”, 2014). Drugim rečima, nagrada Ananu nije bila vezana čak ni za delovanje UN tokom njegovog mandata već za ukupan učinak i istorijski značaj ove organizacije.

Po pravilu, kada govore o Africi ključne institucije, međunarodne organizacije i ugledni afrikanisti imaju u vidu Podсахarsku Afriku. Posle njenog prvog pominjanja obično nestaje odrednica podсахarska i sledi napomena tipa „u daljem tekstu jednostavno Afrika” (Marshal, 2006, p. 5). Od osam dobitnika sa ovog ogromnog potkontinenta – Afrike u užem smislu, odnosno, za mnoge jedine „prave Afrike” – čak četvorica su južnoafrikanci, čije su nagrade bile vezane za borbu protiv aparthejda i njegov mirni završetak. Ali, tu je bilo reči o specifičnom unutrašnjem sukobu sa rasnom dimenzijom i dinamikom koja se savršeno uklapala u agendu „kosmopolitske” političke klase na Zapadu, u značajnoj meri i zato što je njegovo okončavanje dalo legitimitet objavama kraja zapadnog kolonijalizma, koji za mnoge prvosvetske autoritete i arbitre, kao i njihove autokolonijalne sličnomišljenike, predstavlja jedini pravi kolonijalizam. Ukidanje aparthejda početkom devedesetih godina prošlog veka olakšalo je prihvatanje mita o „afričkom vlasništvu nad afričkim problemima” i korišćeno je da oslobodi zapadne aktere odgovornosti i zaseni mehanizme njihovog uticaja i neokolonijalnog mešanja u „afričke poslove”. Iako su uzroci dugotrajnih oružanih sukoba, kao i ekstremnog siromaštva i nestabilnosti koja ih hrani, u velikoj meri ostali vezani za prirodu savremene, asimetrične globalizacije i mreža koje je podupiru, i Nobelov komitet je doprineo stvaranju slike da su problemi i ratovi „afrički” a da mir i put do mira južno od Sahare pripadaju „međunarodnoj zajednici”, što je odavno postao jedan od sinonima za Zapad i njegove poluge.² U nastavku rada ističem da je ova slika cementirana delovanjem naličja Nobelovog komiteta, tužilaštva Međunarodnog krivičnog suda (ICC),

---

potrebu da bude zaštićen suverenitet malih nacija” (“The Nobel Peace Prize 2001 – Presentation Speech”, 2014).

² Odlična ilustracija trenda kojim se zlo i zločini vezuju za nezapadne aktere dok Zapadnjaci bivaju predstavljeni kao spasioci koji vode „dobre ratove”, predstavlja nagrada dodeljena 2014. godine 17-godišnjoj Pakistanki Malali Jusufzai (Malala Yousofzai). Ni američkim mejnstrim medijima nije promaklo da se „ponekad čini kao da ceo Zapad želi da kooptira Malalu, kao da želi da kaže sebi: 'Pogledajte, mi smo dobri momci, mi smo na pravoj strani. Problem je tamo.'... Mi smo je već usvojili u metaforičkom smislu i time zatražili da nas ona implicitno oslobodi svake dalje odgovornosti” (Fisher, 2013).

institucije koja ima važnu ulogu u dodeljivanju „perverzne verzije Nobelove nagrade”, kako je Mahmud Mamdani (Mahmood Mamdani) nazvao optužbe za genocid (2007).³

Za razliku od genocida (i „genocida”), Nobel se retko pominje u kontekstu Podсахarske Afrike, koja je u svesti mnogih ostala „Crna Afrika”, sve sa starim, orijentalističkim prtljagom, iako je uspon političke korektnosti vremenom delegitimisao odrednicu vezanu za boju kože stanovništva. Uz Anana, ako izuzmemo Južnu Afriku, tri žene su dobio nagradu u ovom hronično nestabilnom regionu, u kome smo, mnogo češće i duže nego u drugim delovima sveta, umesto mira imali dugačke oružane sukobe različitog intenziteta. Neretko je bila reč o hroničnim stanjima „ni rata ni mira” ili oportunističkim i predatorskim „neratovima”, što su samo neki od termina ponuđenih da opišu neobične, ali „beskrajne afričke ratove”, sukobe koji destabilizuju ogromne prostore, mada ih vode snage bez jasnih ciljeva i uglavnom ne predstavljaju ratove „u tradicionalnom smislu” (Gettleman, 2010). Pri tome, prva afrička dobitnica, Kenijka Vangari Matai, bila je borkinja za očuvanje čovekove okoline, koja je 2004. godine nagrađena za „doprinos održivom razvoju, demokratiji i miru” (“Wangari Maathai – Facts”, 2014), dok su liberijska predsednica Elen Džonson Sirlif i aktivistkinja Lejma Gbovi podelile nagradu 2011. godine za „nenasilnu borbu za bezbednost žena i žensku borbu za puno učestvovanje u radu na izgradnji mira” (“The Nobel Peace Prize 2011”, 2014).

Dakle, u oba egzemplarno afrička slučaja nagrada je dodeljena ne za borbu za mir već za mirnu borbu, vezanu za važna pitanja, ali uz ignorisanje činjenice da, po pravilu, njihovo rešavanje podrazumeva temelje izlivenne od bolnih i, iz ugla prosperitetne zapadne publike, neglamuroznih mirotvoračkih kompromisa. Zato, na primer, ne čudi da je i ambiciozni, i navodno istorijski, „samit” o silovanju kao ratnom zločinu u Londonu 2014. godine, održan u sklopu „globalnog” aktivističkog talasa koji je doneo Nobela Sirlif i Gbovi, samo par godina kasnije ocenjen kao „skupi neuspeh” (Rose, 2018). I u ovom slučaju, Podсахarska Afrika nam na jedan tragičan način ukazuje da neke jako ružne realnosti mogu biti promenjene samo ako su prethodno napravljeni ozbiljni pomaci ka miru i stabilnosti. Nažalost, zarobljen u svom zapadnocentričnom kavezu i zablavljen trenutnim preokupacijama najbogatijeg dela sveta – u kome, sve

³ U sklopu uporedne analize zločina počinjenih u Darfuru, zapadnoj oblasti Sudana, i tokom američke okupacije Iraka, Mamdani ističe da je genocid postao „etiketa koju treba zalepiti svojim najvećim neprijateljima... deo retoričkog arsenala koji pomaže ocrnjivanje sopstvenih protivnika dok istovremeno obezbeđuje nekažnjivost saveznicima” (2007).

češće, svaki „sadašnji trenutak biva slavljen kao istorijska prekretnica” (Rose, 2018) – Nobelov komitet nije nagrađivao mukotrpan mirotvorački rad koji je Africi preko potreban. Čini se i da je prečesto brkao uzroke i posledice odsustva mira.

Ipak, treba istaći da problem nije u dobitnicama i dobitnicima. Čak i najkontroverznije „afričke” Nobelove nagrade za mir spadaju u manje sporne. Propusti norveškog komiteta su mnogo više u onome što nije učinio nego u odlukama koje je donosio. Stiče se utisak da su njegovi izbori u velikoj meri bili vezani za samorazumevanje članova, brigu za nasleđe i imidž, bilo samog tela bilo nagrade koju dodeljuje i vođeni pomodnim zapadnim shvatanjima, kako uzroka brojnih oružanih sukoba tako i zamišljenih preduslova za održivi mir. Uostalom, komitet odavno deluje u vremenu u kome se uspostavljanje mira vezuje ne samo za zapadne preokupacije već i za zapadne („međunarodne”) vojne akcije, prvenstveno takozvane humanitarne intervencije, koje su neretko vodile dugotrajnim „humanitarnim okupacijama” (Fox, 2008) i bile snažno oslonjene na moralističke, ali nedosledne „politike nazivanja” (Mamdani, 2007).⁴ Posle solipsističke i zapadnocentrične objave „kraja istorije” (Fukuyama, 1989), ovakva shvatanja – oličena u floskulama, kao što je „nema mira bez pravde” – potisnula su i delegitimisala mnoge izgledne mirovne napore.

Umesto ohrabrivanja lokalnih kompromisa i sporazuma usmerenih na uspostavljanje mira, u brojnim zemljama ugroženim ne samo direktnim već i strukturalnim nasiljem neoliberalne globalizacije, pod-saharski region se tako našao i na snažnom udaru normativnog nasilja, o kome ću nešto više reći u nastavku, kada budem govorio o novom, desuverenizujućem „menadžmentu pravde izvan nacionalne države” – uporednoj „tribunalizaciji”, kako je nazvano, istovremeno visoko selektivno i dozirano, opravosuđivanje afričkih oružanih sukoba,⁵ i „spektakulari-

⁴ Nazivanje ne samo specifičnih zločina već i ratova kao „genocidnih” postalo je posebno važno u eri kada su imperativi pravde, koliko god da je ona inherentno neuhvatljiva i klizava kategorija, potisnuli pitanja mira. Štaviše, pregovori i kompromisi redovno bivaju diskvalifikovani optužbama da predstavljaju „kapitulaciju pred neodbranjivim 'moralnim agnosticizmom'” (Mamdani, 2007). To doprinosi da zapadna intervencija mnogima deluje kao jedina alternativa nastavku „genocidnih” ratova na Globalnom jugu. Iako je praćeno pozivanjem na „objektivne” kriterijume i odredbe međunarodnih konvencija, nazivanje koje legitimise zahtevanu intervenciju je, po pravilu, politički čin i da bi bilo uspešno, u smislu privlačenja kritične količine „međunarodne pažnje”, pretpostavlja uključivanje relevantnih zapadnih subjekata.

⁵ Iako uključuje i druge forme, tribunalizacija je oličena u međunarodnim krivičnim sudovima, koji „predstavljaju normativne oblike režima međunarodne pravde u Africi”, gde su „postali hegemoni modeli pravde” (Clarke, K. M., 2009, pp. 36–37).

zaciji pravde”, neretko izraženoj i u „pornografiji nasilja” i stradanja⁶ – koji legitimise nove, transnacionalne oblike „upravljaštva”⁷ i delovanje pratećih mehanizama neokolonijalne moći (Clarke, K. M., 2009, p. 98). Jedna od posledica uspešnog nametanja prividno univerzalnih normi i shvatanja je i činjenica da su se razmatranja pitanja podsaharskog rata i mira preselila iz Osla, centrale norveškog Nobelovog komiteta, u Hag, sedište ICC-ja, koji je za prvih petnaest godina postojanja podigao (javne) optužnice samo protiv Afrikanaca.⁸ Pri tome, u eri ne samo medijalizacije već i, sve izraženije, tabloidizacije i svetske i mnogih nacionalnih politika, godišnja ceremonija u Oslu ne može da izdrži „konkurenciju” haških koreografija i pratećeg masovnomedijskog pregnuća, u kome su važnu ulogu dobili „angažovani novinari”, koji su postali zvezde izveštavajući o ratnim zločinima u Africi i na Balkanu, kao što su Kristijan Amanpur (Christiane Amanpour) ili Martin Bel (Martin Bell).⁹

Nažalost, i Nobelov komitet je značajno doprineo da kada danas govorimo o miru uglavnom govorimo o demokratizaciji, ljudskim pravima, vladavini prava, zadovoljenju žrtava, kažnjivosti, čak i „potiskivanju dece”,¹⁰ ali, iznad svega, pravdi, mnogo fluidnijem i apstraktnijem konceptu od mira, idealu, koji se, naročito u svojoj neokolonijalnoj, „tranzicionoj” inkarnaciji, u velikoj meri pretvorio u moćni moralistički argument protiv okončavanja oružanih sukoba i stradanja koja ih prate. Podsaharska Afrika plaća najveću cenu uspona „tranzicione pravde” i pratećeg arsenala zavodljivih ideoloških konstrukata i dogmi, koje su zasenile borbu za mir i, čini se, zamutile vizuru uticajnih norveških arbitara mirotvorstva. Uostalom, nagrada Lutuliju bila je jedna od prvih

⁶ Iako je još u kontekstu holokausta ukazivano na ne samo voajerski već i na „pornografski” aspekt predstavljanja nasilja i žrtava, on je postao važan aspekt komercijalizovane medijske industrije „opsednute katastrofama” (Sharrett, 1999, p. 12), koja je, u velikoj meri, potisnula medije vođena shvatanjima da (ne samo informativna) glasila treba da služe javnosti, pa nam se ratovanje predstavljalo ili kao „hirurški čisto” i „pametno” (zapadnjačko) ili „divljačko” i „krvožedno” (koje vode Ostali, tačnije, po pravilu, samo oni koji nisu saveznici Zapada).

⁷ Engl. *governmentality*.

⁸ Imajući u vidu „fokus na Afriku, ne treba da čudi da su afrički lideri poslednjih godina ICC opisivali i kao 'oblik kolonijalizma', 'nerazuman sud' i koji 'primenjuje dvostruke standarde’”.

⁹ Njihovo moralizatorsko i emotivno izveštavanje, ponosno neizbalansirano i obeleženo ignorantskim odnosom prema istoriji i kontekstu (što je redovno opravdano verovanjem u „istinitost” ličnog uvida), olakšalo je „stvaranje novog odnosa retributivne i restorativne pravde, gde vladavina prava, umesto politika žaljenja, opraštanja i pomirenja, rukovodi misijom prevrednovanja odgovornosti za teške i masovne zločine” (Clarke, K. M., 2009, p. 99).

¹⁰ U obrazloženju nagrade Malali navedena je „borba protiv potiskivanja dece i mladih ljudi i za pravo sve dece na obrazovanje” (“Malala Yousafzai – Facts”, 2014).

koje su najavile trend odmicanja od pitanja rata i mira. On je bio drugi dobitnik koga je, od 1901. godine, Nobelov komitet nagradio kao osobu „progonjenu od svojih vlasti” (“Albert Lutuli – Facts”, 2014). Slična obrazloženja više nisu izuzetak, iako predstavljaju odstupanje od volje Alfreda Nobela – koji je u testamentu naveo da se nagrada dodeljuje onima koji su tokom prethodne godine „učinili najviše ili najbolje za bratstvo među nacijama, za ukidanje ili smanjivanje stajaćih vojski i za održavanje i promovisanje mirovnih kongresa” (1895). Vek kasnije, kako je istaknuto na zvaničnom sajtu nagrade, „izbor Lutulija je značio da je Nobelov komitet na dnevni red stavio poštovanje ljudskih prava i da se priključio međunarodnom pokretu protiv aparthejda. Ovo je nastavljeno 1984. godine, kada je Lutulijev sunarodnik biskup Desmond Tutu dobio Nobelovu nagradu za mir” („Albert Lutuli – Facts”, 2014).

Čini se da je komitet izgubio iz vida da poštovanje ljudskih prava ne prethodi miru niti obećava da on neće biti izgubljen. Decenije mira na Zapadu – činjenica da je reč o prostoru na kome je rat mnogima postao nezamisliv a mir podrazumevan i, u suštini, nevidljiv – doprinele su da brojni „globalni” aktivistički, naučni i politički autoriteti zanemare meru u kojoj je mir neophodan i primaran, osnov skoro svega drugog što smatramo jako važnim ili najvrednijim.

Doprinos su dali brojni akteri, od međunarodnih „nevladinih” organizacija do agresivnih aktivista gladnih publiciteta, ali ključnu ulogu u ponovnom, neorijentalističkom pretvaranju Afrike u mračnu stranu sveta, naličje „svetlog” Zapada, odigrao je ICC. Nije reč samo o nedopustivom „fokusu na Afriku”, zbog koga je Afrička unija (AU) razmatrala predlog o „masovnom povlačenju iz ICC-ja” (“African leaders plan mass withdrawal from International Criminal Court”, 2017).¹¹ Redukujući krivicu na lokalne lidere i komandante različitih pobunjeničkih grupa, ICC je svojim dosadašnjim delovanjem stvorio sliku da su uzroci zločina i stradanja afrički i gurnuo u drugi plan njihove strukturalne i globalne dimenzije, meru u kojoj su tragični podsaharski oružani sukobi proizvod interesa i mešanja moćnih transnacionalnih i zapadnih aktera, ako ih je uopšte moguće razdvajati.¹² Pored toga, ICC je učinio da mir u Africi postane, u velikoj meri, žrtva „normativnog nasilja”, što je iluminativni

¹¹ Više od trećine od 122 zemlje članice koje su ratifikovale statut dolazi iz Afrike (McNamee, 2014, p. 4). Ali, ICC-jev „afrički problem” je još veći nego što izgleda. Naime, ovaj sud nije samo, u velikoj meri, zaživeo „zahvaljujući entuzijastičnoj podršci Afrike” već bi, praktično, prestao da funkcioniše kada bi se podsaharske zemlje povukle (Dersso, 2016, p. 62).

¹² U medijima su žestoki sporovi oko agende suda uokvireni kao „duel između navodnih imperijalista i navodnih apologeta nekažnjivosti” (Chidi Odinkalu prema Dersso, 2009).

koncept koji je u studijama roda uvela Džudit Batler (Judith Butler), ali je već uspešno korišćen i u kritičkim studijama svetske politike (1999, p. xx).

Iako bi moglo biti posmatrano i kao specifičan oblik strukturalnog nasilja (Galtung, 1969), fokus na normativno nasilje kao nasilje samih normi omogućava da bolje razumemo zašto iz globalno hegemonne, samo prividno univerzalne, zapadnocentrične perspektive, smisljena, potencijalno delotvorna potraga za mirom u Podсахarskoj Africi mnogima deluje neprihvatljivo¹³ – ali i zašto smo, umesto dobitnika Nobelove nagrade, u ovom regionu svedoci hiperprodukcije haških „perverzних Nobelovaca”. Kada govorimo o svetskoj politici, normativno nasilje osećaju skoro isključivo društva na Globalnom jugu, koja na različite načine bivaju prinuđena da, u jako kratkom periodu, usvoje, „konzumiraju” norme „proizvedene” na Zapadu, gde su se, po pravilu, one razvijale u bitno različitom kontekstu tokom relativno dugačkog vremenskog perioda, pre nego što su konačno formulisane i usvojene. Zato normativno nasilje nije samo nevidljivo već, iz ugla mnogih zapadnih i prozapadnjačkih aktera, ono ne predstavlja nasilje već izraz dobročinstva i humanosti, legitimno oružje navodno dobre i spasilačke, postkolonijalne „civilizatorske misije”. Pri tome, desubjektivizujući arsenal „tranzicione pravde”, prvenstveno zbog njenog moralizatorskog fokusa na žrtve i „preživjele”, predstavlja jedan od najžilavijih aspekata neokolonijalne, prividno postistorijske i postideološke, verzije viševekovnog pregnuća, koje i sam Zapad predstavlja kao normu (Ling, 1994, p. 395).

Ne samo u Podсахarskoj Africi, kako ističe jedna od brojnih preduzetnica normi „tranzicione pravde”, koje naglasak stavljaju na „pomirenje” umesto na mir, „otvoreno odbacivanje međunarodnih normi [je] skupo za domaće političke aktere”, slabe ili siromašne postkolonijalne i postkomunističke države koje se nalaze pod „međunarodnim normativnim pritiskom” i zato se „odlučuju da poštuju međunarodne norme” (Subotić, 2010, str. 30). Kako bi se bolje razumela veličina normativnih prepreka miru, uputno je naširoko citirati jednu od eksplikacija novog postkolonijalnog i postkomunističkog „vjeruju”:

¹³ Za razumevanje načina kako borba za mir u Africi biva oklevetana i delegitimisana koristan je i koncept epistemičkog nasilja u uslovima znatne asimetrije moći, koji je, polazeći od radova Mišela Fukoa (Michel Foucault), u okviru postkolonijalnih studija razvila Gajatri Čaktavorti Spivak (Gayatri Chakravorty Spivak). Iako nije fizičko, ono je desubjektivizujuće i, prema Spivak, ućutkujuće (1988), pa je bliže direktnom nego strukturalnom nasilju. Ogląda se i u sposobnosti moćnijih aktera da nametnu svoju perspektivu kao jedinu legitimnu. Može se govoriti i o „epistemičkoj privilegiji” Zapada kao važnoj alatki za održavanje neokolonijalne dominacije bez uspostavljanja fizičke kontrole nad teritorijama (Chatterjee, 1993, pp. 16–17).

[T]ranziciona pravda ima terapeutsko dejstvo. Ona takođe treba da dovede do mira time što će podržati pravdu za žrtve. Utvrđivanje istine, identifikovanje izvršilaca i njihovo kažnjavanje ili primoravanje da javno priznaju svoje zločine doprinose postizanju pravde time što okončavaju nekažnjivost. Objektivno sagledavanje prošlosti pomaže da se razvija zajednička istorija, što je osnova pomirenja. Pored toga, pouzdan prikaz kršenja ljudskih prava dozvoljava društvu da uči iz svoje prošlosti i izbegne njihovo ponavljanje u budućnosti. Usredsređenost na pravdu takođe doprinosi učvršćivanju vladavine prava, koja je temelj demokratije. Sporovi se mogu rešiti političkom raspravom, umesto pribegavanja sili. Konačno, kažnjavanje izvršilaca predstavlja znak da društvo više neće da trpi takvo ponašanje (Subotić, 2010, str. 23).

Ali, mirotvorstvo neretko zahteva ignorisanje ili direktno kršenje ovih novih normi, cementiranih od strane većih preduzetnika i „advokata”, koji imaju privilegovani pristup najuticajnijim medijima i relevantnim koridorima moći. U njih spadaju i globalne „nevladine” organizacije, od kojih su neke bogatije od mnogih podsaharskih država, i brojne javne i estradne ličnosti, koje su „prisvojile” pojedine afričke države i sukobe, pa se može govoriti i o „selebriki kolonijalizmu”.¹⁴ Trnovit put do mira otežava i izvedeni stav, kome se priklonilo i tužilaštvo ICC-ja, da prioritet imaju pravda i interesi žrtava, kao i da „amnestije i mirovni pregovori više nisu ostvarive opcije”, prvenstveno zato što često nisu komplementarne krivičnom gonjenju (Olugbuo, 2010, p. 109).¹⁵ Nažalost, nisu uvažena shvatanja da i ICC treba da poštuje sporazume postignute unutar ciljanih država, uključujući amnestije, i da mir uvek mora da bude primarni cilj. Ona su dolazila od stručnjaka koji smatraju da je „ICC zapadni koncept koji možda nije rešenje za splet problema u Africi”, kao i da činjenica da je delovao kao „sud za slabe” i bavio se samo krhkim ili siromašnim afričkim državama ukazuje na njegove fatalne institucionalne i konceptualne manjkavosti (Olugbuo, 2010, pp. 110–111).

¹⁴ Ovaj pojam ukazuje da se iza humanitarnog angažmana slavni ličnosti često krije činjenica da je „zapadna selebriki kultura uključena u savremeni neokolonijalizam u Africi i na drugim mestima” (Clarke, R., 2009, p. 3).

¹⁵ ICC je „posvetio nedovoljnu pažnju kako posledicama svojih jurisdikcijskih intervencija, njihovog neadekvatnog tajminga koji je imao potencijal da poremeti mirovne pregovore koji su bili u toku, tako i uslovima koji omogućavaju da jedni zločini a ne drugi, jedni komandanti a ne drugi dođu pod lupu ICC-ja” (Clarke, 2010, p. 626).

Nove norme i dogme – prvenstveno imperativ kažnjivosti, tabuizacija amnestija i prečesto olaka upotreba diskursa holokausta – delegitimizale su i neke preko potrebne pregovore i ustupke i ostavile jako malo prostora za mirovne napore koji se ne svode na neku vrstu intervencije „međunarodne zajednice”, ako ne vojne onda u formi sankcija, ucena i pritisaka. Uz pomenutu floskulu „nema mira bez pravde”, koja se u Africi prečesto svodi ne čak ni na „pravdu za žrtve” već na tužilačku pravdu, uokviravanje kompromisa kao „nagrađivanje počinitelaca ratnih zločina” povećalo je patnju i stradanja u različitim delovima potkontinenta, gde mnogi siromašni građani plaćaju cenu koja je teško pojmljiva iz zapadnih centara medijske i aktivističke moći. Umesto da bude „slepa”, takva „međunarodna pravda” postala je zaslepljena.

Redovno se gubi iz vida koliko su duboki globalni ili strukturalni koreni brojnih lokalnih problema i specifičnosti, koje redovno bivaju ističane kao primarne kada se govori o pučevima, građanskim ratovima ili masovnim zločinima. Pored toga, olako svođenje konteksta na kulturalni, koji na različite načine biva patologizovan, otežava uvažavanje različitih okolnosti koje utiču na dinamiku afričkih ratova i čine ih neprijemčivim za deklarativno mirovne napore oslonjene na jurističku komponentu. Na primer, politička ekonomija podsaharskih kasarni i pobunjeničkih baza ima specifične dimenzije, koje utiču na smisao i relevantnost shvatanja na kojima se temelji funkcionisanje celokupne humanitarne industrije na Zapadu, u sklopu koje danas deluju i Nobelov komitet i ICC i pletera različitih organizacija i institucija. Poražavajuće razmere apsolutne, „ubistvene” bede u mnogim zemljama, kao i nedostupnost legitimnih načina da se iz nje izađe, čine da savremeni fokus na „ukidanje nekažnjivosti” nema isti značaj i smisao u podsaharskom kontekstu, u kome dolazi do izražaja njegova zapadnocentričnost, činjenica da nije proizvod istinski univerzalnog ljudskog iskustva i istorije. Čak i sam život u mnogim delovima Podsaharske Afrike – uključujući severoistok Nigerije, istočni Kongo, kao i velike delove Čada, Liberije, Sijere Leone, Sudana i Centralnoafričke Republike – toliko je loš da mnogim ljudima, koji, čekajući čudo, žive suspendovane, nepodnošljive, u suštini neživotne živote (Butler, 2004), deluje kao kazna, od koje neretko nije lako zamisliti goru. Takvo iskušenje, koje, čak i kada žele, teško mogu da kontrolišu komandanti različitih vojnih i pobunjeničkih snaga i grupa, neće nestati zbog delovanja međunarodnih sudova, čije kazne nisu samo malo izgledne već neretko deluju blaže od života toliko loših da po sebi deluju kao kazna. Naravno, ovaj rezervoar frustracija i beznađa biva politizovan i od strane lokalnih aktera, ali „međunarodna zajednica” je svojim intervencijama, oličenim u delovanju ICC-ja, nametnula svoj, takođe „politizovani fokus

na pravni diskurs koji ističe individualnu krivicu i stavlja je iznad istorijskih struktura i kolektivnog morala” i tako, između ostalog, briše nasilje i nasleđe kolonijalne vladavine (Clarke, 2010, p. 630).

Svojim politikama nazivanja današnja „globalna elita liberalističkih pravnika i kreatora politika... određuje koje vrste nasilja se smatraju delom međunarodne moralne i političke agende”, ali, istovremeno, vrši novo „isključivanje Afrike” (Clarke, 2010, p. 625), ostavljajući čak i podsaharskim žrtvama prostor samo da se pojave kao svedoci na suđenjima, šta pokazuje da Afrikanci nisu postali „politički akteri”, da je „njihovo isključivanje iz političkog života neophodni preduslov za političke intervencije međunarodnih pravnih režima kao što je ICC” (Clarke, K. M., 2009, p. 119). Nametanje praksi „međunarodnog prava vođenog ljudskim pravima” učinilo je da, umesto pravde (i mira), prečesto dobijamo „fikcije pravde”, koje, u stvarnosti, „osnažujući 'pravdu', opravdavaju moć” i to tako što se „sophisticirana moralna sfera vladavine prava” koristi kako bi se opravdala intervencije u regionu predstavljenom kao jedinstveno iracionalan i primitivan, kome su, pre i iznad svih drugih delova Globalnog juga, potrebni „dobronamerni zapadni spasiooci” (Clarke, K. M., 2009, pp. 51; 91).¹⁶ Neophodno je istaći da nove norme bivaju nametnute „zahvaljujući specifičnim interakcijama, sevezništivima, uticajima i zaklinjanjima” (Clarke, K. M., 2009, p. 51) – uključujući angažman „globalne kosmopolitske elite” sklone da ignoriše, lokalno, važnost konteksta. U njenom sklopu deluje i Nobelov komitet, kao jedno od tela koja svojim odlukama implicitno potvrđuju valjanost normi i legitimitet „međunarodnog” legalističkog poduhvata koji je na njima sagrađen, iako često nedovoljno uvažava, ako je uopšte uzima u obzir, činjenicu da su „pravne formacije kulturalno i politički konstituisane koncepcije pravde koje oblikuju definicije zločina, kao i načine na koje ljudi izražavaju svoje razumevanje odgovarajućih oblika kompenzacije” (Clarke, 2010, p. 629), kao i meru u kojoj je ovaj „postideološki” poduhvat politički i politizovan.

Prividno kosmopolitski imaginarijum je miljama udaljen od realnosti izuzetno heterogenih, multietničkih i višejezičkih, oslabljenih država u kojima značajan deo populacije životari na korak od gladi i bez realnih šansi da svoju situaciju bitno popravi – iako su neki od ključnih, strukturalnih uzroka nedostatka očekivanog ekonomskog i društvenog razvoja podjednako zapadni i globalni kao i ovaj samopravedni kosmopolitizam.

¹⁶ „Odsustvo ICC-jevih slučajeva sa drugih mesta osnažuje (pogrešan) utisak da se zločini dešavaju samo u Africi. Fokus na Afriku... nepromišljeno ovekovečuje konradovsku karikaturu Afrike kao otelotvorenja hobsijanskog prirodnog stanja: brutalnog varvarizma, monstruoznosti i teatra ICC-jevih zločina” (Dresso, 2013).

U takvim uslovima, na primer, i izborna liberalna demokratija, glavna panacea u skoro svim postideološkim i postistorijskim preskripcijama,¹⁷ ostaje u senci shvatanja da je mnogim potencijalnim glasačima primarno da dođe „naš red da jedemo” (Wong, 2010) – što, po pravilu, podrazumeva „njihov” red da gladuju. Naime, svi oni znaju da, i kada je bilo „prave” demokratije, za ogroman deo građana predugo nije bilo pomena vredne demokratske dividende. Pri tome, u Podsaharskoj Africi nismo svedoci samo brojnih fikcija demokratije i pravde, obično u „izvođenju” i skupoj produkciji ICC-ja (Clarke, K. M., 2009), već, prečesto, stanja koje možemo opisati i kao – fikcije mira. Ipak, pogrešan pristup tužilaštva ICC-ja i Nobelovog komiteta, institucija vezanih pupčanom vrpcom zapadnocentričnosti, možda još bolje ilustruje činjenica koliko je bio mali korak od uzornog mira do konflikta, od stabilne demokratske zemlje do haosa i krvoprolića, na primer u Obali Slonovače (2002), Keniji (2007) i Maliju (2012). Štaviše, u mnogim zemljama u kojima je bilo primetnog napretka ka stabilnosti, humanom razvoju i miru, on je često beležen ne zbog odanosti zapadnim dogmama i usvajanja „međunarodnih” normi već zahvaljujući njihovom kršenju, „neprihvatljivoj” samosvojnosti, pa i hroničnom neredu (Chabal & Daloz, 1999).

Pokazalo se da Afrika nije redovno ignorisana, neprijatna istina samo kada je reč o teoriji, potrazi za univerzalnim odgovorima u društvenim naukama, već i kada govorimo o praksi, snažno sugerisanim ili nametanim „univerzalnim” putevima do stabilnosti, razvoja i mira. U tim uslovima, i Nobelova nagrada za mir postala je priznanje koje se dodeljuje podsaharskim akterima koji, slučajno („naivno”) ili namerno (taktički), deluju u skladu sa dominantnim zapadnim preokupacijama i poimanjima preduslova za mir, mnogo više nego za rad na nekom od izglednih puteva do mira, koji su uvek teški i obično zahtevaju neke bolne i jako „ružne” kompromise. Ovakva orijentacija norveškog Nobelovog komiteta je, naravno, postala globalna – Afrika tu nije izuzetak,¹⁸ ali nje-ne negativne posledice su najizraženije južno od Sahare, u najsiroma-

¹⁷ Ipak, verovatno najbolja ilustracija mere u kojoj je i sam Nobelov komitet podlegao zavodljivom ideološkom narativu o vezama između demokratizacije i mira nije vezana za Afriku. Aung San Su Ći (Aung San Suu Kyi) je Nobelovu nagradu dobita 1991. godine „za svoju nenasilnu borbu za demokratiju i ljudska prava” (“The Nobel Peace Prize 1991”, 2014), da bi se, pošto je izvojevala neočekivano veliku pobedu u toj borbi, od 2017. godine čuli brojni zahtevi da joj nagrada bude oduzeta jer je „ćutanjem o položaju u kome se nalaze Rohingije u Mjanmaru ona postala saučesnik u zločinima protiv čovečnosti” (Monbiot, 2017).

¹⁸ Teško je zamisliti da bi danas mogao da bude nagrađen neko ko je decenijama na Zapadu uokviravan kao „neprijatelj” i „terorista”, „loš momak kao palestinski vođa Jaser Arafat (Yasser Arafat), koji je Nobelovu nagradu za mir dobio 1993. godine.

šnjem regionu u kome odavno ne manjka samo hrane, razvoja i čoveka dostojnih, „životnih života” (Butler, 2004, p. 15), već i mira – preduslova svake bolje i humanije budućnosti.

Literatura

- Albert Lutuli – Facts (2014). Accessed 19. 2. 2018. on the official website Nobel prize: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1960/lutuli-facts.html
- Butler, J. (1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. 2nd ed. London: Routledge.
- Butler, J. (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. London: Verso.
- Chabal, P. & Daloz, J. (1999). *Africa Works: Disorder as Political Instrument*. Oxford: James Currey Publishers.
- Chatterjee, P. (1993). *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse?* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Clarke, K. (2010). Rethinking Africa through its Exclusions: The Politics of Naming Criminal Responsibility. *Anthropological Quarterly*, 83(3), 625–652.
- Clarke, K. M. (2009). *Fictions of justice: The International Criminal Court and the challenge of legal pluralism in Sub-Saharan Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clarke, R. (2009). The Idea of Celebrity Colonialism: An Introduction. In: R. Clarke (ed.), *Celebrity Colonialism: Fame, Power and Representatio in Colonial and Postcolonial Cultures* (pp. 1–12). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Cooper, T., Merz, S. & Shah, M. (2011). A More Violent World? Global Trends in Organised Violence. In: B. Austin, M. Fischer & H.J. Giessmann (eds.), *Advancing Conflict Transformation. The Berghof Handbook II* (pp. 23–48). Opladen/Framington Hills: Barbara Budrich Publishers.
- Dersso, S. A. (2016). The ICC’s Africa Problem: A Spotlight on the Politics and Limits of International Criminal Justice. In: K. M. Clarke, A. S. Knotnerus & E. de Volder (eds.), *Africa and the ICC: Perceptions of Justice* (pp. 61–77). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, G. H. (2008). *Humanitarian Occupation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fukuyama, F. (1989). The End of History? *The National Interest*, Summer 1989, 16, 3–18.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.
- Ling, L. H. M. (1994). Rationalizations for State Violence in Chinese Politics: The Hegemony of Parental Governance. *Journal of Peace Research*, 31(4), 393–405.

- Marshal, G. M. (2006). *Conflict Trends in Africa, 1946–2004: A Macro-Comparative Perspective*. London: ACP.
- McNamee, T. (2014). *The ICC and Africa – Between Aspiration and Reality: Making International Justice Work Better for Africa*. Johannesburg: The Brenthurst Foundation.
- Olugbuo, B. C. (2010). Implementing the International Criminal Court Treaty in Africa: The Role of Nongovernmental Organizations and Government Agencies in Constitutional Reform. In: K. M. Clarke & M. Goodale (eds.), *Mirrors of justice: law and power in the post–Cold War era* (pp. 106–130). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sharrett, C. (1999). Introduction. In: C. Sharrett (ed.), *Mythologies of Violence in Postmodern Media* (pp. 9–20). Detroit: Wayne State University Press.
- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In: C. Nelson & L. Grossberg (eds.), *Marxism and Interpretations of Culture* (pp. 271–313). Basingstoke: Macmillans.
- Subotić, J. (2010). *Otimanje pravde: suočavanje s prošlašću na Balkanu*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Wrong, M. (2010). *It's Our Turn to Eat: The Story of a Kenyan Whistle-Blower*. London: Harper Perennial.

Internet izvori

- African leaders plan mass withdrawal from International Criminal Court. (2017, January 31). Accessed 28. 2. 2018. on the web page The Guardian: <https://www.theguardian.com/law/2017/jan/31/african-leaders-plan-mass-withdrawal-from-international-criminal-court>
- Definitions: Intensity level. (n. d.). Accessed 7. 3. 2018. on the web page Uppsala University Department of Peace and Conflict Research: <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/>
- Dersso, S. A. (2009, August 31). The Controversy Over the ICC Beyond the Polarizing Political Context. Accessed 15. 3. 2018. on the web page <https://issafrica.org/iss-today/the-controversy-over-the-icc-beyond-the-polarizing-political-context>
- Dersso, S. A. (2013, June 13). The International Criminal Court's Africa problem. Accessed 7. 3. 2018. on the web page Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/06/201369851918549.html>
- Fisher, M. (2013, October 11). The Nobel committee did Malala a favor in passing her over for the peace prize. Accessed 26. 2. 2018. on the web page the Washington Post: https://www.washingtonpost.com/news/world-views/wp/2013/10/11/the-nobel-committee-did-malala-a-favor-in-passing-her-over-for-the-peace-prize/?utm_term=.c4ca1b3d0110
- Gettleman, J. (2010). Africa's Forever Wars. Accessed 15. 2. 2018. on the web page Foreign Policy: www.foreignpolicy.com/2010/02/11/africas-forever-wars/

- List of ongoing armed conflicts.* (2018, March 6). Accessed 7. 3. 2018. on the web page Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ongoing_armed_conflicts
- Malala Yousafzai – Facts* (2014). Accessed 26. 2. 2018. on the official website Nobel prize: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2014/yousafzai-facts.html
- Mamdani, M.* (2007, March 8). *The Politics of Naming: Genocide, Civil War, Insurgency.* Accessed 15. 2. 2018. on the web page London Review of Books: <https://www.lrb.co.uk/v29/n05/mahmood-mamdani/the-politics-of-naming-genocide-civil-war-insurgency>
- Monbiot, G. (2017). Take away Aung San Suu Kyi's Nobel peace prize. She no longer deserves it. Accessed 15. 3. 2018. on the web page The Guardian: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/sep/05/rohingya-aung-san-suu-kyi-nobel-peace-prize-rohingya-myanmar>
- Nobel, A. (1895). Alfred Nobel's Will. Accessed 19. 2. 2018. on the official website Nobel prize: https://www.nobelprize.org/alfred_nobel/will/
- The Nobel Peace Prize 1991. (2014). Accessed 15. 3. 2018. on the official website Nobel prize: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1991/
- The Nobel Peace Prize 2001. (2014). Accessed 21. 2. 2018. on the official website Nobel prize: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2001/
- The Nobel Peace Prize 2001 – Presentation Speech. (2014). Accessed 21. 2. 2018. on the official website Nobel prize: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2001/presentation-speech.html
- The Nobel Peace Prize 2011. (2014). Accessed 23. 2. 2018. on the official website Nobel prize: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2011/
- Rose, J. (2018, February 22). I am a knife. Accessed 24.2.2018. on the web page London Review of Books: <https://www.lrb.co.uk/v40/n04/jacqueline-rose/i-am-a-knife>
- Wangari Maathai – Facts. (2014). Accessed 23. 2. 2018. on the official website Nobel prize: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2004/maathai-facts.html

AFRICAN TROUBLES WITH THE NOBEL PEACE PRIZE

Summary

Africa is the second biggest continent, and concerning armed conflicts, their scale and duration, she is unequivocally at the forefront. Simultaneously, from the establishment of the Nobel Peace Prize to this day, the Nobel Committee has awarded only ten awards to laureates from the African continent. The awards were given not for the struggle for peace, but for the peaceful struggle.

Author particularly emphasizes that the problems are not in the laureates, but in the missed chances. During its long history, the Nobel Committee has demonstrated insufficient or immensely superficial understanding of the complexity of local African realities. In addition, instead of encouraging and awarding local efforts and compromises directed towards peacemaking, it seems the Nobel Committee has relinquished the „final judgment” to the International Criminal Court, the reverse of the Nobel Committee.

Key words: Nobel peace Prize, Nobel Committee, International Criminal Court, transitional justice, politics of naming, controversies.

Izvod iz Nobelovog predavanja: Albert Lutuli (Albert Lutuli)*

Vaše Visočanstvo, gospodine Predsedniče, dame i gospodo!

U prilikama kao što je ova reči obično zakažu. Ovo je svakako najznačajniji događaj ne samo u mom životu, već i u životu moje drage supruge, Nokukanje, sa kojom želim da podelim ovu čast. Njeno bodrenje, ali i aktivna podrška, ponekad su činili da se brinem da će i ona jednog dana završiti u zatvoru. Ona bogato deli sa mnom ovu nagradu.

Sada ću, gospodine Predsedniče, skromno izložiti svoj govor povodom velike časti koja mi je ukazana. Časti za koju verujem da je nimalo ne zaslužujem.

Napisao sam ono što želim da kažem, tako da ću to sada i pročitati.

Ove godine, kao i prethodnih godina, čovečanstvo je platilo visoku cenu u vidu brojnih ljudskih žrtava za održavanje mira u svetu. Delujući u interesu uspostavljanja i održavanja mira i pokojni Dag Hamaršeld (Dag Hammarskjold) izgubio je život. O njegovom radu je dosta toga rečeno i napisano, ali ja bih želeo da iskoristim ovu priliku da iskažem svoje žaljenje zato što on večeras nije sa nama kako bi lično primio nagradu za svoju službu čovečanstvu. Želeo bih da se zaustavim ovde na trenutak i podelim sa vama nešto na šta me je podstaklo razmišljanje o nesrećnim okolnostima u kojima je Dag Hamaršeld izgubio život. Mnogi životi su izgubljeni u Africi, od najranijih dana pa sve do danas. Životi su izgubljeni kako bi Afrika bila spašena. Važno je ukazati da je u Africi, mom rodnom kontinentu, i on izgubio svoj život. Koliko puta su njegove odluke pomogle da se spreči svetska katastrofa ostaće nepoznato. Ali siguran sam da

---

* Govor Alberta Lutulija, održan prilikom uručivanja Nobelove nagrade za mir u Oslu, 1. decembra 1961. godine. Albert Lutuli – Acceptance Speech. NobelPrize.org. Nobel Media AB 2019. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1960/lutuli/acceptance-speech/>

ih je bilo dosta. Ono što je nesporno jeste da se on nalazio na čelu Ujedinjenih nacija tokom jednog od najtežih perioda u istoriji. Njegovo odsustvo danas bi trebalo da bude poučna lekcija za sve ljubitelje mira, ali i izazov za države sveta da rade na uklanjanju okolnosti u Africi, ali i drugim delovima sveta, koje su tragično okončale njegov život.

Kao što ste možda već čuli, kada je ministar unutrašnjih poslova Južne Afrike saopštio da je, izložen nizu neočekivanih pritisaka, dozvolio da ovim povodom doputujem u Oslo, on me je na taj način, doslovno, učinio negativcem u slobodnoj Evropi. On je, takođe, izjavio da smatra da ja ne zaslužujem da budem nagrađen Nobelovom nagradom za mir. Magija nagrade za mir se ogleda i u tome što je uspela da otvori pitanje oko kojeg će postojati saglasnost između mene i Vlade Južne Afrike. Smatram da ne postoji puno pitanja oko kojih smo saglasni. Doduše, iz različitih razloga.

Nobelova nagrada za mir predstavlja svakako najveću čast koja vam može biti ukazana, i svi oni koji uvažavaju njen duboki značaj ne mogu izbeći osećaj neadekvatnosti, tako sam se i ja osećao kada sam saznao da sam jedan od dobitnika. U ovom slučaju to osećanje je posebno duboko, ne samo zato što je ovaj izbor načinjen od strane komiteta sačinjenog od najuglednijih građana ove zemlje, već zato što mi je izuzetno teško da poverujem da ću u svetu opterećenom brojnim problemima ja ostati zapamćen kao neko čiji su napori značajno doprineli unapređenju blagostanja čovečanstva. Priznajem, međutim, da je u mojoj domovini, Južnoj Africi, duh mira izložen nekim od najozbiljnijih izazova i tenzija poznatih čoveku. Uzaludno je govoriti o mojoj zemlji kao zemlji u kojoj vlada mir, i zato nigde u svetu ne možemo govoriti o postojanju mira ukoliko su ljudi izloženi represiji. Shodno tome, Južna Afrika je bila, i nastavlja da bude u središtu svetske pažnje. Ovu nagradu smatram priznanjem žrtvama koje su podneli pripadnici različitih rasa, posebno Afrikanci, koji su toliko propatili. Stoga, ovu nagradu i ovo priznanje jedino mogu prihvatiti u ime građana Južne Afrike, svih njenih građana, posebno onih slobodoljubivih. Ovu nagradu prihvatam ne samo u ime Južne Afrike, već i čitavog afričkog kontinenta, Majke Afrike! Svim njenim stanovnicima, nezavisno od rase i porekla, i svakako svim prijateljima, želeo bih da kažem da su

još u dalekoj prošlosti moji preci ispružili ruku prijateljstva narodima Evrope prilikom njihovog dolaska na kontinent. Šta se tačno dogodilo sa tom ispruženom rukom jedino istorija može reći, i nije ni vreme a ni mesto da danas o tome govorim, ali ono što bih želeo da kažem danas, kada mi je dodeljena ova nagrada za mir, ta afrička ruka je dodatno produžena. Ukoliko pažljivo čitate istoriju, videćete da je to ruka prijateljstva.

Ovo je čast za sve miroljubive ljude sveta, ali i podsticaj za sve nas da udvostručimo naše napore u borbi za mir i prijateljstvo, jer ono što nam nesporno nedostaje u svetu u kojem živimo jesu upravo mir i prijateljstvo. Toga je sve manje u svetu. Sa svoje strane, ja sam duboko svestan dodatne odgovornosti koju ova nagrada nameće. Imam osećaj da sam postao odgovoran za budućnost naroda Južne Afrike, i ukoliko nema mira za većinu njih utoliko nema mira ni za koga. Kao što sam već rekao, besmisleno je govoriti o miru ukoliko i dalje ima onih koji su žrtve represije. Ostaje mi samo da se molim, dragi prijatelji, da će mi Svevišnji dati dovoljno snage da dam svoj skromni doprinos rešavanju ne samo problema sa kojima se Južna Afrika suočava, već i čitav svet, zato što nije u pitanju samo Južna Afrika ili Afrika, i drugi delovi sveta su suočeni sa snažnim tenzijama i njima je očajnički potreban mir, kao što je to slučaj i sa mojim kontinentom, i mojom domovinom Južnom Afrikom.

Srećom, ja sam samo jedan među milionima koji su posvetili svoj život službi čovečanstvu, koji su uložili svoje vreme, imovinu i život kako bi omogućili svim ljudima da žive u miru i sreći, i želeo bih ovde da kažem da je veliki broj mojih sunarodnika koji su učinili slično.

Kao što sam prethodno naglasio, ja ovu nagradu primam u ime svih slobodoljubivih ljudi koji rade dan i noć kako bi Južnu Afriku učinili državom kakva bi ona trebalo da bude. Vaše Visočanstvo, gospodine Predsedniče, smatram da je važno u ovom trenutku setiti se pokojnog Alfreda Nobela kojem dugujemo to što smo se danas okupili, koji je, uspostavljajući Nobelovu fondaciju, pojedinca učinio odgovornim za održavanje mira. Vrlo je jednostavno skrivati se iza grupe onda kada sam nisi učinio dovoljno za neki cilj. Ovde je akcenat na pojedincu, shodno tome raditi na ostvarivanju mira, slično kao i vođenje ratova, predstavlja

odgovornost svakog muškarca i žene u svetu, bilo da se nalaze u Senegalu ili Berlinu, Vašingtonu ili neformalnom naselju u Južnoj Africi. Bez obzira koliko skromno mesto bilo, ne samo da može dati doprinos miru, već se od njega to i očekuje. Upravo je ovaj princip jednakosti u idealima pokojnog Alfreda Nobela ono što je Nobelovu nagradu za mir učinilo relevantnom i obezbedilo joj univerzalno priznanje koja ona uživa. Ona zaslužno uživa univerzalno priznanje. U vremenu kada bi izbijanje rata moglo da zbriše čitavo čovečanstvo sa lica zemlje, Nobelovi ideali ne bi trebalo da budu jednostavno prihvaćeni i uvažavani, već bi se prema njima trebalo živeti, oni bi trebalo da žive.

Jednostavno je diviti se nekoj osobi, onome za šta se on zalaže, i istovremeno zazirati od delovanja u sadašnjem trenutku. Izazov je, dragi prijatelji, živeti u skladu sa idealima koje je Nobel pokušavao da afirmiše, a koji su ovekovečeni u Nobelovoj nagradi za mir. Naučna otkrića bi trebalo, na svim mogućim nivoima, da doprinesu obogaćivanju ljudskog života, a ne da predstavljaju pretnju ljudskoj egzistenciji. Nauka bi trebalo da bude najveći saveznik, a ne najgori neprijatelj čovečanstvu. Jedino tako svet može ne samo odgovoriti na dragocene napore koje je Nobel učinio, već se osigurati protiv samouništenja. Ono što predstavlja jedan od najvećih izazova jeste sačuvati svet od samouništenja. U našem doprinosu svetskom miru moramo se potruditi da okončamo zla poput represije, rasne diskriminacije i bele sumpremacije, ona su potpuno inkompatibilna sa svetskim mirom i bezbednošću. Ona nesporno predstavljaju ozbiljnu pretnju svetskom miru.

U pojedinim krugovima često se diskutuje o tome da li situacija u Južnoj Africi predstavlja pretnju miru, i ono što je nesumnjivo tačno jeste da svaka ona situacija u kojoj je čovek prinuđen da se bori za svoja prava predstavlja zapravo pretnju miru. Ono što je svakako ohrabrujuće jeste saznanje, koje je bilo potvrđeno i samom nagradom za mir, da u naporima koje preduzimamo mi služimo ljudima i u drugim delovima sveta.

Nadamo se da će uskoro doći dan kada će se građani sveta uzdići i zajedničkim naporima ukloniti sve pretnje svetskom miru. Kada taj dan dođe, zavladaće 'mir na zemlji i dobra volja među ljudima', kao što je bilo najavljeno od strane anđela kada je taj veliki vesnik mira, naš Gospod, došao na zemlju.

Jelena Vidojević*

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR I BORBA PROTIV APARTHEJDA U JUŽNOAFRIČKOJ REPUBLICI: KA IZGRADNJI NACIJE DUGINIH BOJA

Poglavlje se bavi dobitnicima Nobelove nagrade za mir iz Južne Afrike koji predstavljaju heroje borbe protiv sistema aparthejda, ali i heroje demokratske tranzicije – A. Lutuli, D. Tutu, N. Mandela, F. de Klerk. Njihove biografije autorka prati zajedno sa unutrašnjim procesima i posledicama pravnog, političkog, ekonomskog uspostavljanja sistema aparthejda, najsrमतnijeg oblika segregacije, narušavanja ljudskih prava u modernom dobu. Posebna pažnja se posvećuje i specifičnoj politici tranzicije koja je, između ostalog, obuhvatila i konstituisanje Komisije za istinu i pomirenje. Komisija je doprinela sprečavanju građanskog rata u Južnoj Africi, ali i širih regionalnih sukoba. Autorka na temelju svoje analize pokazuje ispravnost istrajne podrške Nobelovog komiteta borbi protiv aparthejda, ali i njen ograničen domašaj kada je u pitanju uticaj na glavne međunarodne aktere i njihovu dugotrajnu ravnodušnost prema sistemu aparthejda, „sramoti ljudske vrste”.

Ključne reči: Nobelova nagrada za mir, aparthejd, Južna Afrika, nenasilna borba, Afrički nacionalni kongres

Uvod

Od uspostavljanja Nobelove nagrade za mir, 1901, nagrada je dodeljena četvorici državljana Južnoafričke Republike i to za njihov doprinos nenasilnoj borbi protiv aparthejda, odnosno okončanju sistema rasne diskriminacije i mirne tranzicije ka demokratiji. Nobelov komitet je relativno rano, još 1960. godine, prepoznao zloćudnost i perversnost sistema rasne diskriminacije koji je dvanaest godina ranije institucionalizovan u Južnoafričkoj Republici i na taj način bitno doprineo skretanju pažnje međunarodne javnosti na sistematsko i brutalno kršenje ljudskih prava u Južnoafričkoj Republici, a ujedno i na opštu degradaciju civilizovanosti i bratstva. Zbog toga se Komitet i zalagao za mobilizaciju

---

* Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd. Email: jelena.vidojevic@fpn.bg.ac.rs

podrške borbi protiv aparthejda koja je nadilazila granice Južne Afrike. U narednim decenijama Komitet će nastaviti dosledno da demonstrira svoju posvećenost nenasilju, osudi lokalne prakse i globalnih implikacija neprihvatljive diskriminacije. Shodno tome, nagrada je još dva puta dodeljena za napore uložene u borbi protiv aparthejda, kao i za doprinos mirnoj tranziciji ka uspostavljanju demokratske Južne Afrike. Međutim, uprkos progresivnoj ulozi koju je Nobelov komitet imao prilikom odabira laureata iz Južne Afrike, činjenica da je aparthejd nastavio da postoji više od četiri decenije nakon što je dodeljena prva od Nobelovih nagrada za mir za borbu protiv aparthejda ukazuje, nažalost, na njene ograničene domete. Nedosledna osuda međunarodne zajednice, koja se, između ostalog, manifestovala kroz dugogodišnju podršku i saradnju velikih sila sa rasističkim režimom u Pretoriji predstavlja svakako jedan od relevantnih faktora zbog kojih domašaj borbe protiv aparthejda, kao i smisao i značaj Nobelove nagrade koje su za tu borbu dodeljene, nadilaze lokalne okvire. Shodno tome će tok dugogodišnje i neumorne borbe, istrajnost njenih aktera, dileme koje su je pratile i oblikovale, kao i njeni heroji, biti detaljnije prikazani.

Rad je koncipiran tako da nastoji da objasni „lokalni” kontekst (u široj istorijskoj perspektivi) koji su južnoafrički laureati nastojali radikalno da transformišu, a uporedo sa tim i bliže prikaže način njihovog delovanja, lične žrtve koje su tom prilikom podneli, ali i da identifikuje dugoročne implikacije njihovog aktivizma.

Segregacija pre aparthejda

(Kolonijalna) istorija Južnoafričke Republike bitno se razlikuje od istorije drugih kolonijalnih teritorija na afričkom kontinentu. Ona je od samog početka posedovala viši stepen autonomije, kako pod Holanđanima tako kasnije, kada se nalazila pod britanskom upravom, dok su razlike u načinu upravljanja bile značajne. Takođe, broj evropskih imigranata koji se trajno naselio na njenoj teritoriji bio je neuporedivo veći od broja imigranata iz Evrope u drugim afričkim kolonijama i do 1910. godine njihov udeo u ukupnom broju stanovnika Unije Južne Afrike iznosio je čak 20% (Beinart, Dubow, 1995).

Jedna od ključnih, gotovo determinišućih odlika Južnoafričke Unije ogledala se u ranom uspostavljanju sistema segregacije i rasne diskriminacije. Južnoafričko društvo bilo je podeljeno duž „rasne linije” decenijama pre nego što je sistem rasne diskriminacije institucionalizovan 1948. godine. Centralni element u evoluciji sistema predstavljala

je ideologija rasne supremacije. Međutim, rasizam, posmatran izolovano od drugih faktora, nije dovoljan da bi se razumele promene koje su se nešto kasnije dogodile u sistemu rasne diskriminacije. „Konstitutivni elementi aparthejda su zapravo proistekli iz državnog odgovora na nekoliko međusobno povezanih procesa koji su se simultano odvijali, odnosno odgovora na kontradikcije koje su proisticale iz procesa urbanizacije, industrijalizacije, ali i otpora tim procesima” (Bonner, Delius, Posell, 1993: 1). Takođe, segregaciju ne bi trebalo svoditi samo na državne politike. Oblik, ali i opseg koji je segregacija konačno poprimila u značajnoj meri je bio determinisan lokalnim naporima da se odgovori na novonastale okolnosti.

Sam pojam segregacije koncipiran je upravo u Južnoafričkoj Republici početkom dvadesetog veka i on je obuhvatao niz javnih politika, ali i društvenih praksi, koje su imale za cilj da regulišu odnose između belaca i crnaca, Evropljana i starosedelaca, odnosno kolonizatora i kolonizovanih. Neki od elemenata segregacije uspostavljeni su još tokom holandske uprave, a nakon toga potvrđeni i prošireni u burskim republikama i britanskim kolonijama. Međutim, tek nakon uspostavljanja Unije Južne Afrike ideologija segregacija biva konsolidovana. Segregacija je trebalo da odgovori na izazove i „rizike” industrijalizacije koja je u Južnoj Africi otpočela sredinom devetnaestog veka, sa otkrićem dijamanta i zlata. Međutim, ona je predstavljala znatno više od kontinuiteta sa sličnim „tradicionalnim” praksama rasne diskriminacije, poput ropstva i „poljoprivrednog paternalizma” (Beinart, Dubow, 1995).

Nakon usvajanja Akta Unije, usledilo je uspostavljanje nekih od konstitutivnih elemenata aparthejda, uglavnom kroz usvajanje *ad hoc* mera koje su imale za cilj da ograniče priliv Afrikanaca u gradove, odnosno da uspostave kontrolu nad distribucijom radne snage. Nametnut je jedan od najekstremnijih i najbrutalnijih oblika rasne diskriminacije u dvadesetom veku. Uspostavljenjem Unije 1910. godine započelo je i uspostavljanje temeljnog i sveobuhvatnog diskriminatornog zakonodavnog okvira, koji će kasnije predstavljati jednu od distinktivnih odlika aparthejda (Beinart, Dubow, 1995).

Među najznačajnijim merama koje su u narednom periodu usvojene bile su mere koje su imale za cilj da obezbede: segregaciju prilikom zapošljavanja (*Mines and Works Act, 1911*), segregaciju života u ruralnim sredinama, kao i zabranu kupovine zemlje Afrikancima (*Natives Land Act, 1913*), segregaciju života u urbanim sredinama (*Natives Act, 1923*) i ukidanje političkih prava Afrikancima (*Representation of Natives Act, 1936*). Boravak Afrikanaca u urbanim sredinama je za njihove bele sunarodnike bio neprihvatljiv. Afričku urbanizaciju trebalo je podrediti

interesima bele manjine. Svi muškarci stariji od šesnaest godina bili su u obavezi da u svakom trenutku kod sebe imaju „propusnice” kojima bi dokazivali svoje pravo na boravak u gradovima. Nakon regulisanja i ograničavanja boravka Afrikanaca u urbanim sredinama, usledila je segregacija u ruralnim sredinama. Međutim, ono što je u ovom trenutku ograničilo potpunu implementaciju usvojenih mera jeste činjenica da jedan broj lokalnih zajednica nije posedovao neophodnu infrastrukturu da to sprovede do kraja.

Segregaciju ne bi trebalo svoditi na restriktivno zakonodavstvo. Ona je takođe pretpostavljala i razvijenu ideologiju koja je trebalo da ima legitimišuću ulogu, ali i čitav niz društvenih praksi, koje su takođe trebalo da obezbede legitimitet drastičnim socijalnim i ekonomskim razlikama koje su bile prisutne u svim sferama života. Ona je predstavljala opštu i sveobuhvatnu strategiju koja je odgovarala na strahove, ali i interese posebnih društvenih grupa u okviru belačke manjine: belim farmerima je garantovala redovno snabdevanje jeftinom radnom snagom; uveravala je vlasnike rudnika da će uspostavljeni sistem radnika-migranata ostati netaknut; dok su beli radnici verovali da će im segregacija omogućiti prednost na tržištu rada (Beinart, Dubow, 1995).

Dinamiku prema kojoj se segregacija odvijala poremetila je ubrzana industrijalizacija koja je, između ostalog, probudila interesovanje Afrikanaca za nove mogućnosti na tržištu rada u urbanim sredinama. U narednom periodu porastao je broj Afrikanaca u gradovima, posebno onih koji su se tu naselili sa svojim porodicama. Urbanizacija se posmatrala kao neizbežan pratilac industrijalizacije i bila je praćena liberalizacijom jednog broja zakona. Međutim, ishod izbora iz 1948. godine zaustavio je i radikalno preusmerio tok kojim se Južna Afrika kretala.

Uvođenje aparthejda od strane afrikanerske vlade obezbedilo je kontinuitet sa periodom segregacije, s tim što je ideologija aparthejda bila daleko totalitarnija. Aparthejd je preuzeo diskurs belih supremacišta iz perioda segregacije, s tim što je centralni element aparthejda predstavljala izuzetnost jedne etničke grupe. Takođe, regionalne, odnosno međunarodne prilike konkretnog istorijskog trenutka bile su sada bitno drugačije. U vreme kada se evropski kolonijalizam nalazio na vrhuncu, segregacija u Južnoafričkoj Republici nije odstupala od uspostavljenih evropskih praksi. Međutim, u periodu nakon Drugog svetskog rata otpočeo je proces ubrzane dekolonizacije kontinenta koji je bio praćen uspostavljanjem fundamentalno drugačijeg međunarodnog poretka čiji principi i načela su suštinski bili nespojivi sa principima na kojima je sistem aparthejda bio uspostavljen. Aparthejd je Južnu Afriku učinio „državom otpadnikom”.

Institucionalizacija rasizma i (prva) Nobelova nagrada za mir nenasilnoj borbi protiv aparthejda

„Apartheid” je bio termin koji su afrikanerski nacionalisti učinili centralnom komponentom svoje predizborne kampanje 1948. godine. Taj koncept im je zapravo obezbedio tesnu izbornu pobedu. Precizno definisanje pojma je izostalo, kao što je izostalo i objašnjenje načina na koji bi on trebalo da bude sproveden u praksi. Međutim, ono što je bilo jasno jeste da je njegova implementacija pretpostavljala sistematsku i rigorozniju primenu postojećih politika segregacije (Dubow, 2014). Predizbornom kampanjom Nacionalističke stranke preovladavale su populističke i rasističke tvrdnje, za koje se zapravo pokazalo da savršeno „umiruju” anksioznost i podilaze nezadovoljstvu afrikanerske zajednice. „Nacionalistička stranka je nudila 'jednostavan' izbor, a to je bio izbor između 'integracije i nacionalnog samoubistva', s jedne strane, i aparthejda i 'zaštite i očuvanja bele rase', s druge strane” (Dubow, 2014: 8).

Međutim, pobjeda Nacionalističke stranke na izborama predstavljala je, ipak, veliko iznenađenje. Uverenje da su popularnost i ugled tadašnjeg premijera, Jana Smatsa (Jan Smuts), neprikosnoveni bilo je široko rasprostranjeno, posebno uzimajući u obzir status koji je Južna Afrika počela da uživa na međunarodnom planu. Zahvaljujući Smatsu, Južnoafrička Republika se u Drugom svetskom ratu borila na strani saveznika; kao „apostol” mira, Smats je učestvovao u izradi nacrtu Preambule Povelje Ujedinjenih nacija i bio zaslužan za uključivanje koncepta ljudskih prava u sam tekst (Dugard, 2018). Takođe, uživao je značajan ugled među članicama Komonvelta. Međutim, unutrašnje prilike i hronično, sada već akumulirano nezadovoljstvo Afrikanera uslovalo je rast nacionalizma i determinisalo izborni rezultat 1948. godine.

Afrikanerski nacionalizam se inicijalno razvijao kao oštra opozicija britanskom imperijalizmu, da bi tek kasnije insistiranje na supremaciji bele rase postalo jedna od njegovih definišućih elemenata. Afrikaneri nisu zaboravili brutalnost Britanaca u Burskom ratu. Posebno je ostala zapamćena praksa uspostavljanja koncentracionih logora, u kojima je, usled izrazito nepovoljnih uslova, 26.000 žena i dece umrlo od posledica bolesti i neuhranjenosti (Meredith, 2010). Takođe, rezultati ekonomskog rasta koji je ostvaren u prethodnom periodu nisu bili ravnomerno redistribuirani među pripadnicima bele manjine, dok su Afrikaneri bili dodatno izloženi riziku od urbanog siromaštva. Prema procenama Karnegijeve komisije, više od polovine Afrikanera živelo je u apsolutnom siromaštvu nakon završetka Drugog svetskog rata (Meredith, 2005). Istovremeno, deo afrikanerske populacije koji je činio radnu klasu već duže

vreme se osećao ranjivim. S jedne strane, postojao je naglašeni osećaj inferiornosti u odnosu na pripadnike bele manjine engleskog porekla. S druge strane, ubrzani rast afričke urbane populacije za njih je bio duboko uznemiravajući (Dubow, 2014).

Neposredno po preuzimanju vlasti Nacionalistička stranka je otpočela sa implementacijom jednog od najbrutalnijih ali i najsvеobuhvatnijih sistema rasne diskriminacije do tada viđenog. Distinktivna odlika aparthejda, u poređenju sa sličnim sistemima, ogledala se u uspostavljanju ekstenzivnog normativnog okvira, ali i u ekspanziji državnog aparata, koji je imao važnu ulogu u socijalnom inženjeringu (Bonner, Delius & Posel, 1993). Uz podršku složenog i veoma preciznog pravnog sistema, život crne populacije Južne Afrike bio je podvrgnut strogoj kontroli dok su svi aspekti života bili regulisani; segregacija je bila sprovedena u svim oblastima života u kojima je to bilo moguće učiniti, od stanovanja, preko oblasti obrazovanja i rada, do korišćenja javnih dobara ali i participacije u političkom, kulturnom i sportskom životu zemlje. „Međutim, iako se aparthejd često definiše kao sistem zakona, preciznije je reći da je u pitanju bio konglomerat legalnih ali i ilegalnih sredstava segregacije belaca i crnaca, koji su, s jedne strane, obezbeđivali potčinjenost crnaca, a s druge strane, privilegovan položaj bele manjine” (Gibson, 2004: 82).

Neposredno nakon 1948. godine, Vlada je usvojila skup zakona u cilju očuvanja rasne „čistoće”. Jedan od prvih bio je zakon kojim je zabranjeno sklapanje brakova između Evropljana i ne-Evropljana (*The Prohibition of the Mixed Marriages Act*). Nakon toga, usvojen je i zakon kojim su seksualni odnosi između Evropljana i ne-Evropljana postali krivično delo. Na kraju, usledilo je usvajanje zakona koji je trebalo da onemogući „prelazak” iz jedne u drugu (rasnu) grupu, odnosno zakona koji je izvršio klasifikaciju stanovništva u četiri posebne rasne kategorije (*The Population Registration Act*), dok je pripadnost jednoj od kategorija determinisala prava i obaveze pojedinca, odnosno njegovo mesto u društvu. Potencijalne „ambivalentnosti” koje su se pojavljivale u praksi razrešavane su procenom fizičkog izgleda, porekla i „socijalne prihvatljivosti”.

Kada je reč o stanovanju, fizička, odnosno teritorijalna segregacija postala je imperativ. Za Afrikance koji su živeli u urbanim sredinama trebalo je napraviti posebne „lokacije”, dok bi se nastavilo sa eksploatacijom radne snage Afrikanaca koji su živeli na farmama. Nacionalistička stranka nije želela da zaustavi procese industrijalizacije i modernizacije, niti je to bilo moguće, ali je nastojala da ih kontroliše i učini kompatibilnim sa uspostavljenom hijerarhizovanom rasnom strukturom društva i očuvanjem superiorne pozicije bele rase. To je kasnije bilo dopunjeno i precizirano zakonima koji su predviđali uspostavljanje posebnih ali nejednakih javnih ustanova za pripadnike različitih rasa (*Reservation of*

Separate Amneties Act), kao i uvođenje obavezne segregacije crkava, ustanova kulture i zabave, kao i segregacije u oblasti sporta (*Native Amendment Act*).

Sledeći korak je trebalo da obezbedi „imobilizaciju” političke opozicije i uopšte otpora novouspostavljenom sistemu (Dugard, 2018). Zakonom je zabranjen rad Komunističke partije (*The Suppression of Communism Act*), kao i zagovaranje komunizma čijom definicijom su zapravo bile obuhvaćene ideologija, uverenje, ali i gotovo sve aktivnosti koje su izražavale kritički odnos prema aparthejdu. Nekoliko godina nakon usvajanja tog zakona, 1953. godine, građanska neposlušnost je takođe učinjena ilegalnom (*Criminal Law Amendment Act*). Vlast je nastojala da krivični sistem učini restriktivnijim i shodno tome smrtna kazna je učinjena njegovim centralnim elementom. Do 1958. godine krivični zakon je prepoznavao tri kapitalna zločina i to: ubistvo, izdaju i silovanje. Međutim, prilikom reforme krivičnog sistema krajem pedesetih godina, za čitav niz drugih krivičnih dela bila je takođe propisana smrtna kazna, od pljačke, kidnapovanja, ilegalnog upada na posed, pa do učestvovanja u terorističkim aktivnostima. Tokom šezdesetih i sedamdesetih godina, 47% smrtnih kazni u svetu izvršeno je upravo u Južnoj Africi, dok je većina onih nad kojima je bila izvršena smrtna kazna bila crna (Dugard, 2018). Ustavni sud Južne Afrike je smrtnu kaznu tek nakon 1994. godine proglasio neustavnom.

Od institucionalizacije sistema rasne diskriminacije pa sve do kraja pedesetih godina koncept aparthejda, odnosno njegova interpretacija je „evoluirala” u „odvojeni razvoj”, koji je naizgled nudio strukturalno rešenje, koje je Južnu Afriku trebalo da pretvori u „belu republiku” u kojoj Afrikanci neće uživati status punopravnih građana. Vlada je nastojala da aparthejd predstavi kao sistem koji je trebalo da omogući razvoj za sve građane Južne Afrike, doduše pod nešto drugačijim okolnostima. Međutim, cilj kojem se zapravo težilo uspostavljanjem deset odvojenih „etničkih” entiteta (bantustana) jeste „oslobađanje”. Oni bi bili raspoređeni u novouspostavljane bantustane, a u skladu sa etničkom pripadnošću, u kojima bi uživali građanska prava, istovremeno gubeći status građana u Južnoj Africi.

Još jedna od oblasti koja je relativno rano bila podvrgnuta radikalnim reformama bilo je obrazovanje. Segregacija obrazovanih ustanova postojala je i pre 1948. godine, međutim, sve škole su radile prema jedinstvenom nastavnom planu i programu. Novim zakonom iz 1953. godine (*Bantu Education Act*) izvršena je centralizacija obrazovnog sistema i kreiran je poseban nastavni plan i program za Afrikance. Uspostavljeni su i tzv. „etnički univerziteti”, za svaku od etničkih grupa. U osnovi ove

reformu nalazila se premisa da bi „obrazovanje Afrikanaca trebalo organizovati u skladu sa njihovim kulturološkim razvojem”. Oni su bili jeftina radna snaga i, shodno tome, bilo je neophodno nastavni plan i program učiniti „primerenim”. Takođe, korišćeni su termini poput „zajednice” i „Bantu”, koji su bili ključni u razvoju diskursa etnonacionalističkog kulturalizma (Dubow, 2014). Usledila je i dopuna postojećeg radnog zakonodavstva koje se odnosilo na segregaciju zanimanja. Iako je i pre 1948. godine većina kvalifikovanih poslova bila rezervisana za belce, obuhvat je sada dodatno proširen kako bi uključio i čitav niz poslova u oblasti rudarstva, građevine i tekstilne industrije, dok je sindikalno organizovanje crnih radnika, kolektivno pregovaranje, kao i pravo na štrajk stavljeno izvan zakona (Meredith, 2005).

Organizovani otpor prvo segregaciji, a nakon toga i sistemu aparthejda formulisan je relativno rano. Afrički nacionalni kongres je formiran 1912. godine, dok je u narednim godinama uspostavljen čitav niz drugih organizacija koje će u predstojećim decenijama činiti snažnu antiaparthejsku koaliciju. Oblici otpora su inicijalno bili ograničeni na pisanje peticija, apela i dopisa. Godine 1943. Afrički nacionalni kongres je Vladi uputio dokument pod nazivom „Afrički zahtevi” u kojem se zahtevaju puna građanska prava za sve građane Južne Afrike, kao i ukidanje svih diskriminatorskih zakona u skladu sa Atlantskom poveljom (Meredith, 2010). Kongres se relativno rano pozicionirao kada je reč o svom viđenju Južne Afrike kao države „koja pripada svima koji u njoj žive, bili oni beli ili crni”, u kojoj bi svi građani trebalo da poseduju pravo glasa i budu jednaki pred zakonom” (*Freedom, Charter*) od koje neće odustati tokom svoje borbe protiv aparthejda.

Nakon formalnog uspostavljanja aparthejda, otpor je postao direktniji i organizovaniji. Prva velika kampanja građanske neposlušnosti, koja će, između ostalog, imati odlučujuću ulogu u transformaciji Afričkog nacionalnog kongresa u masovni pokret, bila je „Kampanja prkosa”. Ideja koja se nalazila u osnovi kampanje podrazumevala je sistematsko kršenje diskriminatorskih zakona kako bi se zatvori i sudovi napunili počinocima sitnih krivičnih dela i na taj način bi se onemogućilo njihovo funkcionisanje. „Za samo pet meseci uhapšeno je 8.000 ljudi, koji su proveli u zatvoru od jednog do tri meseca, dok je trideset pet organizatora kampanje optuženo za zagovaranje komunizma” (Meredith, 2005: 119). Pre „Kampanje prkosa”, Afrički nacionalni kongres bio je nedovoljno dobro organizovan dok broj članova Kongresa nije prelazio 10.000. Međutim, već krajem šezdesetih godina broj članova raste na 100.000 (Jolobe, 2016). U narednim godinama Afrički nacionalni kongres je evoluirao u snažnu centralizovanu političku partiju, sa izgrađenom stra-

načkom infrastrukturom, distinktivnom ideologijom i jasno definisanim programom delovanja.

Odgovor države na „Kampanju prkosa” predstavljalo je usvajanje seta zakona koji su imali za cilj da potpuno onemoguće proteste, tako što će ih učiniti ilegalnim. U predstojećim godinama opozicioni politički aktivisti su bili izloženi konstantnom policijskom zlostavljanju, racijama, nadzoru, ograničavanju ili potpunoj zabrani kretanja, hapšenjima i proterivanjima, kao i stalnom nadzoru. Južna Afrika je imala sve odlike „biometrijske” države.

Neprocenljiv doprinos u odabiru puta kojim će Afrički nacionalni kongres krenuti u svojoj borbi protiv aparthejda imao je Albert Lutuli (Inkosi Albert John Lutuli). On je bio prvi Afrikanac, a samim tim i prvi Južnoafrikanac kojem je dodeljena Nobelova nagrada za mir 1961. godine. Lutuli je ovo priznanje primio kao lider Afričkog nacionalnog kongresa za nenasilnu borbu protiv aparthejda. Sve do tada, kao što je već pomenuto u uvodnom tekstu, Nobelova nagrada za mir je gotovo isključivo bila dodeljivana visokoobrazovanim (belim) muškarcima Evrope ili Severne Amerike. Shodno tome, nagrada koja je 1961. godine dodeljena Albertu Lutuliju predstavljala je, između ostalog, i početak „globalizacije” Nobelove nagrade za mir (www.nobelpeaceprize.org/Peace-Prize-Lauretes-and-Geography).

Zulu, Južnoafrikanac, Pan-Afrikanista, hrišćanin, učitelj, sindikalni aktivista, tradicionalni lider i predsednik Afričkog nacionalnog kongresa. Sve ovo su identiteti koji su snažno oblikovali misao i određivali način delovanja Alberta Lutulija. Lutuli je bio jedan od najuglednijih afričkih lidera u periodu dekolonizacije. Uživao je poštovanje kao čovek visokih moralnih načela, a zbog duboke i dosledne posvećenosti nenasilju i umerenosti u stavovima uživao je podršku Afrikanaca, ali i progresivnih belaca.

Prilikom dodele Nobelove nagrade za mir Albertu Lutuliju, Nobelov komitet je posebno istakao da „dok se Lutulijeva borba odvija unutar granica Južne Afrike... pitanja koja on postavlja i na koja nastoji da odgovori nadilaze granice njegove države. On šalje jasnu poruku svima onima koji rade na uspostavljanju sistema ljudskih prava unutar ali i između država” (Alford, 2008). Iako mu nije bila namera da utiče na međunarodno pravo, Lutuli, kao i borba protiv aparthejda koju je vodio Afrički nacionalni kongres posredno su uticali na usvajanje čitavog niza međunarodnih dokumenata u oblasti zaštite ljudskih prava, posebno onih koji su nastojali da zabrane sve oblike rasne diskriminacije (Alford, 2008).

Lutuli je od najranijih dana svoje učiteljske karijere, pa i kasnije kao propovednik i tradicionalni lider u provinciji KvaZulu Natal, bio

oštar protivnik i kritičar rasne diskriminacije i segregacije. Međutim, on relativno kasno postaje politički aktivan. Nakon sedamnaest godina učiteljske karijere koja je bila praćena nizom razočaranja u ograničeni domet delovanja crkve u pružanju otpora segregaciji, on 1944. godine postaje član Afričkog nacionalnog kongresa, da bi već 1952. postao njegov predsednik. To će drastično promeniti njegov život. Od izbora za predsednika Afričkog nacionalnog kongresa, pa do smrti 1969. godine, bio je pod stalnim policijskim nadzorom. Nekoliko puta je bio uhapšen, prvo nakon „Kampanje prokosa“, kada je u pritvoru proveo godinu dana, nakon čega je oslobođen optužbi, a potom ponovo nakon usvajanja Povelje slobode, 1955, kada je uhapšen zajedno sa 156 aktivista Afričkog nacionalnog kongresa i na kraju 1960. godine, nakon masakra u Šarpvilu. Kretanje, kao i učestvovanje u javnim skupovima bili su mu ograničeni, dok je često bio izložen i kućnom pritvoru.

Međutim, činjenica da je i sam bio izložen kontinuiranoj torturi nije poljuljala njegovu veru u nenasilje, kao ni optimističan pogled na budućnost Južne Afrike. Verovao je da nenasilje poseduje moralnu superiornost u odnosu na sve druge oblike borbe, ali i da je krajnje pragmatično. Nasilje je, prema Lutuliju, negativno uticalo ne samo na život žrtve već i na počinioca. Takođe, smatrao je da mir i nenasilje nisu pasivni, „... nenasilje za koje se zalažem je pozitivna akcija koja zahteva moralnu hrabrost, a istovremeno isprobava i našu fizičku snagu“ (Meredith, 2010: 200).

Lutuli je smatrao, a to stanovište će nešto kasnije preuzeti i Ujedinjene nacije, da aparthejd predstavlja „zločin protiv čovečnosti“. On je duboko verovao u moralnu superiornost borbe protiv aparthejda, smatrao je da je samo pitanje dana kada će belci uvideti štetnost jednog ovakvog sistema i redefinisati fundamentalne postavke na kojima društvo počiva. Ulagao je značajan napor da upozna belce sa političkim namjerama Afrikanaca. Promišljajući o budućnosti zemlje, isticao je da se Afrički nacionalni kongres zalaže „za partnerstvo u vladi a ne apsolutnu dominaciju“, čime je, između ostalog, nastojao da pošalje poruku pomirenja.

Važna prekretnica u borbi protiv aparthejda, ali i percepciji režima u Južnoj Africi od strane međunarodne zajednice, dogodila se 1960. godine, nakon masakra u Šarpvilu, nedaleko od Johanesburga, kada je policija otvorila vatru na mirne demonstrante koji su protestovali protiv zakona o propusnicama, i ubila 69 a ranila 186 demonstranata. Šarpvil je postao simbol brutalnosti aparthejskog režima. Nakon što je spalio svoju propusnicu na skupu u Pretoriji, Lutuli je bio uhapšen, Afrički nacionalni kongres je bio zabranjen, dok su gotovo svi vidovi pobune učinjeni ilegalnim.

Masakr u Šarpvilu, kao i zabrana političkog delovanja Afričkog nacionalnog kongresa učinili su da za jednu grupu članova i rukovodstva Kongresa oružana borba postane logičan sledeći korak. Dešavanja u Šarpvilu nisu bila uzrok za pokretanje oružane borbe, ali jesu predstavljala značajan katalizator. Afrički nacionalni kongres se našao na prekretnici. Jedan deo članstva, predvođen Nelsonom Mandelom, smatrao je da se primena oružane borbe više ne može odlagati. Međutim, Lutuli je ostao dosledan svojim uverenjima. Nakon duge i iscrpne diskusije doneta je odluka da Afrički nacionalni kongres nastavi sa politikom nenasilnog otpora aparthejdu, ali da istovremeno podrži uspostavljanje posebne organizacije koja će u svom delovanju imati i „kontrolisanu upotrebu sile”. Godinu dana kasnije uspostavljeno je vojno krilo Afričkog nacionalnog kongresa, *Umkhonto we Sizwe* (MK), odnosno „Koplja nacije”, koje je, između ostalog, trebalo da pruži otpor režimu primenom sabotaže i gerilskom borbom. Država je nakon toga usvojila zakon koji je trebalo da „odgovori na novonastalu situaciju” (*The Sabotage Act*) kojim je sabotaža učinjena krivičnim delom za koje je propisana smrtna kazna.

„Pragmatični aparthejd” i „problematični sveštenik”

Južnoafrička Republika je tokom šezdesetih godina zabeležila jednu od najviših stopa ekonomskog rasta u svetu. Intenzivirani su trgovinski, ali i diplomatski odnosi sa državama Globalnog severa, što je bilo praćeno rastom priliva evropskih imigranata u Južnu Afriku. U periodu od 1960. do 1970. godine preko 250.000 imigranata iz različitih evropskih država nastanilo se u Južnoj Africi (Meredith, 2005). Životni standard bele populacije značajno je unapređen. „Krajem šezdesetih godina belci su činili 1/5 stanovnika Južne Afrike i raspolagali sa 3/4 njenog bogatstva” (Dubow, 2014: 99). Formirana je nova viša srednja klasa Afrikanera koju su činili poslovni ljudi, kao i oni koji su se nalazili na ključnim pozicijama u industriji, trgovini i bankarstvu (Meredith, 2005). Belim farmerima država je obezbeđivala subvencije, kao i pristup fondovima za istraživanja u poljoprivredi, kao i programima modernizacije, dok je bela radnička klasa bila zaštićena strogom segregacijom na tržištu rada. Prosečna zarada koju su Afrikanci mogli da ostvare bila je za 30% niža od minimalnih sredstava neophodnih za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba (Meredith, 2005). Gubitak posla podrazumevao je momentalnu deportaciju. Istovremeno, oslobodilački pokret je bio značajno oslabljen. Delovanje Afričkog nacionalnog kongresa stavljeno je izvan zakona, dok su se njegovi lideri nalazili ili u zatvoru ili u egzilu. Vladajuća manjina je bila uverena u

ispravnost svog projekta, što je bilo praćeno rastom optimizma u vezi sa budućnošću Južne Afrike, onakvom kakvom su je oni zamišljali.

Implementacija politika segregacije u ovakvim okolnostima dobila je na dodatnom ubrzanju. Jedan od glavnih ciljeva bio je drastično smanjenje broja Afrikanaca u urbanim sredinama i delimično ili potpuno ograničavanje prava onih koji su tu bili privremeno naseljeni. Migrantski rad je i dalje posmatran kao idealna formula za eksploataciju jeftine radne snage. Slično je bilo i u onim ruralnim sredinama koje su bile percipirane kao pretežno belaečke. Preliminarne procene vlasti bile su da od šest miliona Afrikanaca koji su živeli u sredinama koje su bile „predviđene za belce” oko četiri miliona bi trebalo raseliti (Meredith, 2005). Cena ovog socijalnog, demografskog i prostornog inženjeringa bila je previsoka. Prisilna raseljavanja stvorila su „lavirinte razbijenih zajednica, porodica i uništenih ljudskih života”. Uslovi života u neformalnim urbanim naseljima koja su formirana za Afrikance bili su poražavajući i ponižavajući. Ona su često bila prenaseljena i bez elementarne infrastrukture.

Međutim, početkom sedamdesetih godina prilike u zemlji, regionu ali i svetu počinju da se menjaju i pritisak na aparthejdski režim počinje da raste.

Jedan od prvih i svakako najurgentnijih izazova sa kojim se režim suočio proistekao je iz činjenice da je ostvareni ekonomski rast bio praćen i većom potrebom za radnom snagom, dok su postojeće politike na tržištu rada onemogućavale adekvatan odgovor. Uprkos porastu imigracije iz Evrope, ponuda radne snage nije mogla da odgovori na nove zahteve. To je, između ostalog, uticalo na bele poslodavce da, rukovođeni sopstvenim poslovnim interesima, počnu da zagovaraju redefinisane pravila koja su, između ostalog, ograničavala Afrikancima pristup kvalifikovanim zanimanjima (Meredith, 2005; Dubow, 2014).

Nakon dužeg perioda nevidljivosti pokreta otpora, vakuum je početkom sedamdesetih godina bio ispunjen delovanjem pokreta „Crne svesti” (*Black consciousness*). Suštinu ideologije koja se nalazila u osnovi delovanja ovog pokreta činio je zahtev za odbacivanjem negativne slike koju Afrikanci imaju o sebi i njena zamena pozitivnom. Vlast je pokušala da ograniči delovanje pokreta, između ostalog, ograničavajući kretanje, kao i pravo pojavljivanja i učestvovanja na javnim skupovima liderima pokreta.

Uspon pokreta „Crne svesti” koincidirao je sa reformama koje su sprovedene u oblasti obrazovanja, a koje su zapravo imale za cilj da suspenduju upotrebu afričkih jezika u srednjim školama. Dopuna zakona o obrazovanju predviđala je da se jedna polovina predmeta izučava na engleskom jeziku a druga polovina na Afrikaansu. Najavljene reforme izazvale su burne reakcije, prvo u vidu dopisa, peticija i diplomatskih inicijativa, da bi dostigle kulminaciju 1976. godine, masovnim protestima

srednjoškolaca i studenata, sa epicentrom u Sovetu, naselju u blizini Johannesburga. Afrikaans je percipiran kao jezik represije i potčinjavanja i logično je budio snažan otpor Afrikanaca. Na proteste srednjoškolaca i studenata u Sovetu vlast je odgovorila upotrebom sile. Ubistvo trinaestogodišnjeg dečaka, koje se dogodilo u prvim danima protesta, postalo je simbol brutalnosti aparthejdskog režima (Dubow, 2014). U periodu od pet meseci, koliko su protesti trajali, ubijeno je 600 i teško povređeno 4.000 uglavnom studenata i učenika (Meredith, 2005). Protesti u Sovetu su bili ugušeni nakon pet meseci, međutim, novi talas nezadovoljstva i nemira pojavio se već sledeće godine, kao reakcija na smrt mladog i harizmatičnog vođe pokreta „Crne svesti”, Stiva Bika, koji je preminuo u policijskom pritvoru. Međutim, i na ove proteste, kao i na sve prethodne, država je odgovorila upotrebom sile. Smrt Stiva Bika, kao i protesti u Sovetu, odnosno reakcija vlasti na njih, uticali su da se galvanizuje snažna međunarodna podrška borbi protiv aparthejda. Ona će u jednom trenutku postati „najglobalizovanija od svih antikolonijalnih borbi” (Dubow, 2014).

Promene koje su se sredinom sedamdesetih godina odigrale u regionu Južne Afrike dodatno su osnažile novu generaciju boraca za slobodu. Poraz manjinskih rasističkih vlada u Mozambiku i Angoli predstavljao je pozitivan signal antiaparthejdskoj opoziciji u Južnoj Africi.

Suočen sa sve snažnijim pritiscima, novoizabrani premijer Južne Afrike, P.V. Bota (Pieter Williem Botha), najavljuje „modernizaciju aparthejda”. Iniciranje reformi predstavljalo je izraz pragmatizma i oportunitizma novog premijera, koji napušta stanovište „misionarskog osećaja svrhe i pogledavanja ka višem cilju” i usvaja pristup koji je pretpostavljao „pragmatični funkcionalizam”. Apartheid se ne posmatra kao cilj po sebi, već sredstvo za punu realizaciju afrikanerskog identiteta (Meredith, 2005).

Najavljen je skup reformi koje su, između ostalog, obuhvatale: unapređenje životnih i radnih uslova Afrikanaca, posebno u urbanim sredinama, priznavanje prava Afrikancima da se trajno nasele u gradovima; omogućavanje afričkoj radničkoj klasi članstva u sindikatima, kao i redefinisane restriktivnih pravila na tržištu rada. Najavljene su i promene Ustava (Meredith, 2005). Međutim, ono što je bilo uznemiravajuće u vezi sa najavljenim reformama i što je otkrivalo neiskrenost koja se nalazila u njihovoj pozadini jeste činjenica da je, uporedo sa pripremanjem za njihovo sprovođenje, uspostavljena složena bezbednosna infrastruktura, koja je trebalo da radi na prevenciji ali i brzom odgovoru na svaki otpor režimu, na lokalnom i nacionalnom nivou.

Sporost, ali i ograničenost promena usloveli su konačno početkom osamdesetih godina novi talas nezadovoljstva. Između ostalog, započeo

je otvoreniji sukob između vojnog krila Afričkog nacionalnog kongresa i državnih snaga bezbednosti. Pripadnici „Koplja nacije” počeli su da biraju ambicioznije mete za svoje subverzivne akcije. Do eskalacije nasilja došlo je 1985, nakon čega je uvedeno vanredno stanje. Takođe, početkom osamdesetih godina, nakon dužeg perioda odsustva iz javnog života i javnih diskusija, intenziviraju se zahtevi za oslobađanjem Nelsona Mandele, unutar ali i izvan Južne Afrike.

Jedna od prvih inicijativa za započinjanje pregovora o oslobađanju Mandela iz zatvora pokrenuta je 1985. godine. Bota je smatrao da će na ovaj način, zajedno sa reformama, uspeti da smiri otpor i održi sistem suštinski nepromenjenim. Jedan od preduslova za Mandelino oslobađanje bio je da se on javno odrekne upotrebe oružane borbe. Međutim, Mandela je ovu ponudu odbio, ističući da: „Samo slobodan čovek može da pregovara. Zatočenici ne mogu da zaključuju ugovore... Ne mogu i ne želim da pregovaram, kada ja, kao ni moj narod, nisam slobodan” (Dubow, 2014).

Takođe, početkom osamdesetih godina, pritisak međunarodne zajednice, prvenstveno kroz ekonomske sankcije i ograničavanje investicija u Južnoj Africi, konačno počinje da bude odlučniji.

Ujedinjene nacije su od samog početka jasno izražavale neslaganje sa politikom aparthejda. Početkom 1962. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija pozvala je sve države članice da prekinu diplomatske odnose sa Južnoafričkom Republikom, bojkotuju njene proizvode, uvedu embargo na trgovinu oružjem i naftom, uvedu zabranu sletanja, ali i preletanja avionima južnoafričkih avio-kompanija, kao i da suspenduju razmenu u oblasti kulture, sporta i obrazovanja (Dugard, 2018). Jedan broj međunarodnih organizacija sledio je preporuke Ujedinjenih nacija. Shodno tome, Organizacija afričkog jedinstva, Komonvelt, kao i Evropska zajednica uvele su različite, ali ograničene sankcije Južnoafričkoj Republici. Period koji je usledio bio je poznat kao period „izolacije” i on je predstavljao moćno psihološko oružje, koje su vešto koristili antiaparthejd pokreti kako u Južnoj Africi tako i šire, sa internacionalizacijom solidarnosti i borbe protiv rasne diskriminacije.

Međutim, suprotno očekivanjima, sankcije nisu proizvele egzistencijalnu pretnju režimu, naprotiv. Bezbednosne strukture su zapravo iskoristile pretnju izolacijom za ostvarivanje dodatnog pritiska na oslobodilačke pokrete. Iako je jedan broj međunarodnih organizacija načinio izvesne pozitivne korake u borbi protiv aparthejda, neodlučnost, ali i ambivalentnost velikih sila da u potpunosti obustave saradnju sa vladom u Pretoriji i da se strogo pridržavaju ekonomskih sankcija uticale su na njihov ograničen domet. Usled snažne opozicije Margaret Tačer,

države članice Evropske zajednice i Komonvelta uvele su krajnje ograničene i blage sankcije Južnoafričkoj Republici. Tačerova je tvrdila da se oštro protivi aparthejdu, ali da smatra su investicije i trgovinska razmena najefikasniji mehanizmi za promovisanje političkih promena. Prilike će se promeniti tek sredinom osamdesetih godina. Sjedinjene Američke Države su se sve do 1985. godine snažno opirale uvođenju sankcija Južnoafričkoj Republici. Tek 1986. godine Kongres je usvojio Sveobuhvatni antiaparthejd zakon (*Comprehensive Anti-Apartheid Act*), zaobilazeći predsednički veto koji je Ronald Regan uložio (Dubow, 2014). Ovim zakonom uvedena je zabrana na nove investicije, kao i trgovinsku razmenu sa Južnom Afrikom, suspendovani direktni letovi i ograničen uvoz ključnih sirovina iz Južne Afrike. Jedan broj američkih kompanija se povukao ili ograničio svoju aktivnost u Južnoj Africi, pod uticajem novog zakona (Dubow, 2014).

Tokom osamdesetih godina, tačnije 1984. godine, Nobelov komitet je po drugi put prepoznao i odao priznanje naporima građana Južne Afrike da okončaju brutalni sistem represije koji im je nametnut. Komitet je dodelio Nobelovu nagradu za mir Južnoafričkom nadbiskupu Dezmondu Tutuu.

Dezmond Tutu (*Desmond Mpilo Tutu*) je rođen i odrastao u provinciji Transval, u kojoj su od samog početka, a usled preovlađujućeg uticaja ekstremnih Afrikanera, bile usvojene i implementirane rigorozne politike rasne segregacije. Shodno tome, on se od ranog detinjstva suočavao sa brutalnošću sistema rasne diskriminacije i njegovim implikacijama po svakodnevni život afričkog stanovništva.

Nakon završenog misionarskog obazovanja, Tutu započinje karijeru nastavnika. Međutim, nakon reformi sistema obrazovanja, koje je nacionalistička vlada sprovela sredinom pedesetih godina, Tutu, zajedno sa grupom crnih nastavnika, daje otkaz i svoj novi poziv pronalazi u Anglikanskoj crkvi.

Priprema i obrazovanje za novi poziv Tutua odvođe u Veliku Britaniju, gde će provesti četiri godine, od 1962. do 1966. godine. U godinama koje je Tutu proveo van zemlje odigrali su se neki od ključnih događaja u istoriji Južne Afrike, a oslobodilački pokret je dobijao na snazi. Međutim, nakon njegovog povratka u zemlju pokret je bio značajno oslabljen, a njegovi čelnici bili u zatvoru, egzilu ili mrtvi (Crompton, 2007).

Nakon samo nekoliko godina od povratka Tutu prihvata poziciju u Lesotu, da bi 1973. godine bio izabran za predsedavajućeg jednog od fondova koje je u Londonu uspostavila Anglikanska crkva (*Theological Education Fund*), što mu je, između ostalog, omogućilo česta putovanja u države Azije i Afrike. Godine 1975. Tutu se vraća u Južnu Afriku, kako bi u Johannesburgu preuzeo jednu od najviših funkcija u Anglikanskoj

crkvi. Samo godinu dana nakon njegovog povratka u zemlju dolazi do kulminacije nezadovoljstva u Sovetu. Tutu preuzima aktivnu ulogu, nastojeći da posreduje i doprinese obezbeđivanju mirnog rešavanja konflikta između demonстранata i Vlade, odnosno pozivajući vlast da pristane na kompromis. To se, međutim, nije dogodilo.

Sledeća bitna prekretnica u Tutuovom životu, karijeri ali i njegovom aktivističkom angažmanu dogodila se 1978. godine, kada je izabran za pravog afričkog Generalnog sekretara Južnoafričkog saveta crkava (*South African Council of Churches*). Reč je o zvaničnoj južnoafričkoj organizaciji za kontakt sa Svetskim savetom crkava, koja je okupljala milione hrišćana širom sveta. Južnoafrički savet crkava okupljao je i zastupao interese više od trinaest miliona hrišćana, od kojih su više od 80% činili Afrikanci (Mungazi, 2000). Potpuno očekivano, Holandska reformistička crkva, kojoj je pripadalo 60% Afrikanera, nije bila članica Saveta. U godinama nakon što su sve afričke nacionalističke, odnosno oslobodilačke organizacije bile zabranjene, Južnoafrički savet crkava je pod Tutuovim rukovodstvom postao uticajan forum za artikulaciju afričkog protesta (Mungazi, 2000). Tutu se, između ostalog, počeo sve više da angažuje u zagovaranju „dezinvestiranja”. Slično svom sunarodniku, Albertu Lutuliju, smatrao je da dezinvestiranje predstavlja jedan od najefikasnijih vidova otpora aparthejdu i da je međunarodna izolacija nužan preduslov za transformaciju Južne Afrike. Odgovor Vlade na njegov ovakav angažman bio je oduzimanje pasoša na godinu dana, čime mu je onemogućeno putovanje van zemlje.

Crkva je, prema Tutuu, imala važnu ulogu u oslobođenju afričkog naroda. Filozofija koju je zastupao, a koja je među građanima Trećeg sveta postala poznata kao „teologija oslobođenja” (Mangazi, 2000; Crompton, 2007), počivala je na jednostavnom principu da su ljudska bića sačinjena od dva komplementarna, ali i međuzavisna aspekta relevantna za razvoj čoveka, a to su materijalni i duhovni aspekt. Siromaštvo i ekonomska deprivacija, kao i negiranje političkih prava većem delu populacije negativno se odražavaju na živote pojedinaca, ali i na razvoj čitavog društva. On je u principima Hrišćanstva pronalazio i osnovne postulate borbe za oslobođenje afričkog naroda. Tutu je povremeno izražavao svoju ambivalentnost, pa čak i ljutnju prema Bogu, zato što toliko dugo dozvoljava patnju crnog čoveka. Međutim, on je u Bogu istovremeno pronalazio najveću inspiraciju i snagu u pobuni protiv potčinjavanja i eksploatacije. Isticao je kako Bog očekuje da ljudi budu ti koji će transformisati svet u kojem žive (Isacson, 2014). Godine 1989, lamentirajući nad situacijom u DR Kongu, ali i hronično nepovoljnim prilikama u Južnoafričkoj republici, Tutu je izjavio: „Naš Bog je Bog koji zauzima strane. Naš Bog je

na strani potlačenih, odbačenih i siromašnih. Nepravедnim vladarima poručujemo: Čuvajte se! Čuvajte se nepravедni vladari Južnoafričke Republike. Mi ćemo biti slobodni!" (Isacson, 2014: 140)

Druga komponenta „teologije oslobođenja” podrazumevala je kontinuirani napor kako bi se predstavnicima Nacionalističke vlade ukazalo na pogrešnost, neprimerenost i štetnost politike aparthejda, kao i na urgentnu potrebu za njenim ukidanjem. Dok je treća, i poslednja, komponenta Tutuove strategije u borbi protiv aparthejda predstavljala ostvarivanje uticaja na Afrikance da u svojoj borbi za oslobođenje ostanu verni principima nenasilja, što je često, i sa razlogom, predstavljalo ozbiljan izazov.

Godine 1984. Nobelov komitet prepoznaje i nagrađuje Tutuovu posvećenost borbi protiv aparthejda i on postaje drugi Južnoafrikanac kojem je dodeljena Nobelova nagrada za mir. Nobelov komitet na ovaj način nagrađuje Tutuov angažman u oblasti ljudskih prava, i to za ulogu koju je imao kao „ujedinjujuća figura” u nenasilnoj borbi protiv aparthejda. Prilikom proglašenja dobitnika, predsedavajući Nobelovog komiteta je naglasio da bi nagradu Tutuu trebalo posmatrati kao još jedno priznanje hrabrosti i heroizmu koji su Južnoafrikanci iskazali tokom proteklih decenija (Mungazi, 2000).

Tutuova borba za drugačiju, demokratsku i egalitarniju Južnu Afriku nastavila se i nakon zvaničnog okončanja aparthejda. Naime, godine 1995, odlukom Parlamenta, uspostavljena je Komisija za istinu i pomirenje i nadbiskup Desmond Tutu je imenovan za njenog predsedavajućeg. Komisija je trebalo da stvori preduslove za nenasilnu tranziciju, od aparthejda ka demokratiji, davajući prioritet istini i miru u odnosu na realizaciju punu pravdu (Nakarada, 2008). Komisija je osnovana kao rezultat političkog kompromisa i uslovi koji su omogućili njeno uspostavljanje istovremeno su determinisali, odnosno ograničili opseg njenog delovanja. Sa stanovišta inicijatora, kao i onih koji su podržavali njeno osnivanje, bilo je važno izbeći pokretanje masovnih sudskih procesa, uz istovremeno izbegavanje davanja grupnih, blanko amnestija počiniocima krivičnih dela. Komisija je uživala podršku svih relevantnih političkih partija, organizacija civilnog društva, kao i predstavnika međunarodne zajednice (Nakarada, 2008). Činjenica da je za predsedavajućeg Komisije izabran Desmond Tutu obezbedila je i svojevrsni religijski karakter čitavog poduhvata. Kao predsedavajući Komisije za istinu i pomirenja Tutu je postao simbol projekta „praštanja”. Filozofija kojom se vodio u svom radu mogla bi se sažeti na sledeći način: „Prošlost, kao što je već bilo rečeno, je druga zemlja. Način na koji se priče pričaju, ali i kako se razumeju i prihvataju, menja se tokom godina. Menja se ono što se nalazi u njihovom središtu, stare laži se razotkrivaju, a nove istine osvetljavaju.

Postepeno stičemo uvid u potpunu sliku, novi delovi slagalice polako dolaze na svoje mesto” (Crompton, 2007: 81).

Ono što je bilo zajedničko južnoafričkoj komisiji sa sličnim komisijama koje su nešto ranije bile uspostavljene u jednom broju država Latinske Amerike i Istočne Evrope jeste da one nisu posedovale sudsku moć, već je trebalo da istraže slučajeve grubog kršenja ljudskih prava i da to dokumentuju i prikažu u svojim izveštajima. Ona je posedovala ingerencije da pruži amnestiju pojedincima. Međutim, amnestija je trebalo da bude uslovljena time što će pojedinci na javnim saslušanjima priznati svoj udeo u aktima kršenja ljudskih prava. Takođe, žrtve, identifikovane na javnim saslušanjima, nužno su morale da se odreknu svog prava da krivično gone počinioce krivičnih dela. Na ovaj način njima bi bila omogućena restorativna pravda. Od Komisije se takođe očekivalo i izdavanje konkretnih preporuka. Južnoafrička Komisija za istinu i pomirenje se razlikovala od sličnih komisija u Latinskoj Americi i Istočnoj Evropi i po rešenosti da u njenom rada nema nekažnjivih, ali i da ne teži osveti (Mamdani, 2002).

Uprkos doprinosu koji je Komisija dala identifikovanju i dokumentovanju masovnih i grubih kršenja ljudskih prava, kao i sveukupnoj nenasilnoj tranziciji u demokratiju, Izveštaj koji je objavila nakon tri godine rada bio je izložen oštrim kritikama. Mamdani (2002), sa izuzetnom preciznošću, ukazuje na tri ključna nedostatka ovog Izveštaja, a samim tim i rada Komisije:

1. Na samom početku izveštaja, Komisija, i u skladu sa mišljenjem UN-a iz 1973. godine, kvalifikuje aparthejd kao „zločin protiv čovečnosti”. Međutim, pristup koji je Komisija zauzela u svom radu vodio je ka individualizaciji žrtava, iako su čitave zajednice bile žrtve sistema. Komisija je na ovaj način aparthejd svela na odnos između države i pojedinaca, umesto da ga posmatra kao odnos države prema čitavim zajednicama.
2. Usredsređujući se na pojedince i zanemarujući viktimizaciju čitavih zajednica, Komisija nije bila u mogućnosti da u dovoljnoj meri ukaže na „podvojenju” prirodu aparthejda, kao oblika moći koji je na različite načine tretirao starosedeoce i one koji to nisu. U slučaju belaca država govori jezikom prava, dok u slučaju svih drugih ona govori o običajima.
3. Komisija je obezbedila nekažnjivost za najveći broj onih koji su u periodu aparthejda počinili gruba kršenja ljudskih prava. U odsustvu punog priznavanja svih žrtava aparthejda nije moguće identifikovati sve počinioce krivičnih dela. Shodno tome, obećana individualna amnestija ustupila je mesto grupnoj.

Mamdani (2002) dalje identifikuje i neke od spornih nalaza koje je Komisija iznela u svom Izveštaju. Jedan od svakako najspornijih se odnosi na broj žrtava aparthejda kojima je neophodno obezbediti reparaciju. Komisija u svom Izveštaju predlaže da država obezbedi reparaciju za svega 20.000 žrtava. Pitanje koje se ovde nužno nameće, a koje Mamdani posebno podvlači jeste kako je moguće da je „zločin protiv čovečnosti”, koji je obuhvatao rasno i etničko čišćenje većeg dela stanovništva, proizveo svega 20.000 žrtava?! Drugi sporan nalaz odnosi se na identifikaciju vremenskog okvira u kojem se dogodio najveći broj slučajeva grubog kršenja ljudskih prava. On se, prema navodima Komisije, nije dogodio u periodu kada je aparthejd bio na vrhuncu, već tokom perioda tranzicije, prilikom sukoba koji su se dogodili u provinciji KvaZulu Natal. Ovo zapravo znači da su Afrikanci počinili najveći broj krivičnih dela tokom više od pedeset godina trajanja aparthejda. Takođe, pred Komisijom se nikada nisu našli oni koji su ostvarili najveću korist od aparthejda, dok je strukturalno nasilje, koje je tokom aparthejda počinjeno, kao i uzroci koji su se nalazili u osnovi samog sistema ostali neosvetljeni.

Dezmond Tutu je nastavio da bude prisutan u javnom životu i da bude društveno aktivan i nakon završetka rada Komisije, ali i nakon odlaska u penziju. Između ostalog, predsedavao je nezavisnom globalnom grupom lidera koja je usredsređena na ostvarivanju mira (*Elders*). Širok je opseg tema o kojima on i dalje odlučno i pasionirano govori, od proliferacije nuklearnog oružja, preko seksizma i dečijih brakova.

Tokom poslednjih godina, razočaran dinamikom kojom se reforme u Južnoj Africi odvijaju, čini se da ga je napustio optimizam, kao i vera u bolju budućnost zemlje. U intervjuu koji je dao 2008. godine Tutu je izjavio: „Kako sam mogao biti toliko naivan i verovati da će principi i vrednosti oslobodilačke borbe preovladati u novoj demokratskoj državi, koju je sada u potpunosti progutao klasni konzumerizam. „Prvi greh” nije nestao sa formalnim završetkom aparthejda”. (Isacson, 2014: 150) Osećao se slomljeno i poraženo dubinom i sveprisutnošću siromaštva u novoj, demokratskoj Južnoj Africi, dok je vladajući Afrički nacionalni kongres smatrao direktno odgovornim. Postao je oštar kritičar politike Kongresa i bio je izričit kada je 2013. godine izjavio da vladajuća stranka više ne može računati na njegov glas i podršku.

(Formalna) smrt aparthejda i mirna tranzicija
ka demokratskoj Južnoj Africi

Ljudi kojima je dato sve se, praznih ruku i praznih stomaka, pitaju o realnosti slobode za koju su se borili. (Franc Fanon, 1961)

Dve godine nakon inicijative Nelsona Mandele za otpočinjanje pregovora sa režimom u Pretoriji, Vlada je 1988. godine konstituisala tajni komitet koji je bio sačinjen od visokih državnih zvaničnika, koji je trebalo da ispita potencijalne političke implikacije Mandelinog oslobođanja. Neposredno nakon prvog sastanka koji je održan između Mandele i Bote, Bota podnosi ostavku i njegovo mesto zauzima Vilijam F. de Klark (Frederik Willem de Klark).

De Klark je bio dosledni i strastveni zagovornik i branilac aparthejda, posebno ponosan na uspeh koji je ostvario koncept „odvojenih razvoja”. Njegova porodična istorija je, takođe, implicirala duboku privrženost konceptu aparthejda i dugu tradiciju aktivne participacije u afrikanerskoj nacionalističkoj politici. De Klarkov deda je bio član Senata koji je konstituisan nakon uspostavljanja Unije Južne Afrike, njegov otac je bio senator a nakon toga i ministar u južnoafričkoj vladi, dok je njegov ujak, Hans Strijdom, obavljao funkciju premijera (Adebajo, 2014). Shodno tome, dugi niz godina de Klarkov politički angažman nije suštinski odstupao od „porodične tradicije”. Tokom svoje duge političke karijere govorio je protiv integracije u sportu, mešovitih brakova, sindikalnih prava za crne radnike, kao i afričke urbanizacije.

Shodno tome, niko nije očekivao da će upravo de Klark biti taj koji će potpisati smrtnu presudu aparthejdu. Osim što je bio konzervativan, on je takođe bio i izuzetno pragmatičan. De Klark je bio svestan konkretnog istorijskog trenutka, znao je da ukoliko bela manjina želi da očuva svoj privilegovani položaj neophodno je fundamentalno redefinisati sistem. Želeo je da po svaku cenu izbegne sudbinu susedne Rodezije. Od trenutka kada je preuzeo rukovođenje Nacionalističkom strankom inicirao je proces reformi. Južna Afrika je već duže vreme bila izložena intenzivnom međunarodnom pritisku, ekonomske sankcije su bile pooštrene i posledice po njenu ekonomiju bile su katastrofalne.

Pripreme za pregovore između Afričkog nacionalnog kongresa i vlasti bile su kompleksne. Ono što je pozitivno uticalo na kreiranje povoljne klime i na zvanični početak pregovora jesu naponi koje je uložio sam Mandela, ali i lideri Kongresa. „U avgustu 1989. godine, Afrički nacionalni kongres je javno izložio predlog mera koje bi trebalo da omogućće dalje pregovore ka postizanju kompromisa koji je obuhvatao: ukidanje vanrednog stanja, ukidanje restrikcije na političke aktivnosti, legalizaciju

svih političkih organizacija, oslobađanje svih političkih zatvorenika, obustavljanje nasilja i omogućavanje ustavnih promena” (Meredith, 2010: 394).

U februaru 1990. godine de Klark je objavio da ukida zabranu Afričkog nacionalnog kongresa i najavio momentalno oslobađanje Mandele. „Vreme je da se prekine začarani krug nasilja i otvori put ka miru i pomirenju” (Meredith, 2005: 766).

Dinamika reformi je ubrzana nakon februara 1990. godine, između ostalog, članstvo u Nacionalističkoj partiji otvoreno je za pripadnike svih rasa, ukinut je čitav set zakona koji su činili tzv. „sitni aparthejd” (*petty apartheid*), dok su Zakon o zemlji iz 1913. (*Land Act*) i Zakon o registraciji stanovništva iz 1950. godine (*Population Registration Act*) povučeni.

Nelson Mandela (*Nelson Rolihlahla Mandela*) je u zatvoru proveo dvadeset sedam godina i te godine su za njega bile formativne. On je otpočeo svoju zatvorsku kaznu kada je imao 44 godine, a iz zatvora izašao kada je napunio 71 godinu. Tokom vremena provedenog u zatvoru, ali i nakon izlaska na slobodu, Mandela je stekao gotovo mitski status među antikolonijalnim političkim grupacijama; postao je „živi mučenik” oslobodilačke borbe (Ndlovu-Gatsheni, 2014). Sredinom sedamdesetih godina Mandela je bio jedan od najpoznatijih političkih zatvorenika u svetu, kao i simbol oslobodilačke borbe u Južnoj Africi. Svojim primerom uspeo je da mobiliše, ohrabri i osnaži one koji su inicijalno bili apatični u borbi protiv aparthejda (Barnard, 2014). Takođe, status koji je stekao u zatvoru učinio ga je nezaobilaznim delom projekta onih koji su vodili aparthejdsku Južnu Afriku. Mandela nije mogao biti ignorisan i to je postalo jasno onog trenutka kada su shvatili da su pregovori, odnosno promene, neizbežni.

Mandela je iz zatvora izašao nepokoren. Prihvatio je nacionalno pomirenje i inicirao period nade i optimizma koji je, iako nije dugo trajao, generisao do tada nezabeleženu pozitivnu energiju. Posedovao je izuzetnu fleksibilnost, kvalitet koji će mu omogućiti da tokom svog života spaja različite svetove, sa izuzetnom hrabrošću. Sebe je opisivao kao „afričkog patriotu”, socijalistu kojeg je oblikovala marksistička misao, ali koji nikada nije postao komunista. Mandela je bio borac za slobodu koji je obezbedio savršeni antidot za toksičnu kolonijalnu ideologiju rasnog profilisanja i hijerarhizacije koja je bila institucionalizovana u Južnoj Africi. „Međutim, ono što će ga razlikovati od drugih antikolonijalnih boraca jeste duboka posvećenost ljudskim pravima i demokratiji od samog početka, još od šezdesetih godina, pre nego što su ljudska prava postala integralni deo globalnog normativnog poretka, kao i duboka posvećenost 'postrasnom' društvu u kojem je paradigma rata, mržnje i

rasizma zamenjena paradigmama, mira, pomirenja i rasne harmonije” (Ndlovu-Gatsheni, 2014: 906). On se, za razliku od drugih boraca za slobodu, istovremeno borio za oslobođenje i kolonizatora i kolonizovanih. U okolnostima koje je odlikovao institucionalni rasizam, kao i brutalnost i netolerancija prema svakom vidu otpora, Mandela se pojavio kao zagovornik dekolonizacije, borac za slobodu, lice novog oblika humanizma. Ono što ga je učinilo velikim čovekom, kakav je on sasvim sigurno bio, jesu svakako određeni kontradiktorni i komplementarni delovi njegovog karaktera. Boner (2014) govori o pet ključnih „antinomija” koje su odlikovale Mandelu, i to su:

1. Između rane ruralne socijalizacije i urbanog, modernog i manje hijerarhizovanog sveta čiji je deo postao u ranim dvadesetim godinama.
2. Između porodičnog i političkog. Mandela je konstantno žrtvovao porodicu zarad političke borbe za viši cilj. Ovo je stvaralo unutrašnje tenzije koje on, zapravo, nikada nije prevazišao.
3. Tenzija između podređenosti partijskoj disciplini i individualističkih tendencija. Tokom najvećeg dela svog života Mandela je poštovao princip kolektivnog odlučivanja u Afričkom nacionalnom kongresu. Međutim, bilo je situacija u kojima je izbegavao partijsku disciplinu. Jedna od takvih odluka odnosila se na primenu oružanoj borbi 1961. godine, kao i odluka o iniciranju dijaloga s aparthejskim režimom, krajem osamdesetih godina.
4. Tenzija između njegove doslednosti i plahovitosti i
5. Između fleksibilnosti i nepopustljivosti.

Nažalost, njegov izlazak iz zatvora bio je praćen gorkim razočaranjem na privatnom planu. Njegova supruga Vini, nekada ikona oslobodilačke borbe, bila je dovedena u neposrednu vezu sa kriminalnim aktivnostima koje je u Sovetu sprovodila kriminalna organizacija na čijem se čelu ona nalazila (*Mandela United Football Club*), tokom osamdesetih godina (Meredith, 2005). On će tada, ali i nakon njihovog razvoda, biti veoma zaštitnički nastrojen prema njoj, zbog čega će često biti izložen oštrim kritikama.

Pregovori su otpočeli neposredno nakon oslobađanja Mandele. Naredne četiri godine bile su ispunjene neizvesnošću i tenzijama, dok je odnos između de Klarka i Mandele vremenom drastično narušen. Inicijalno poverenje se postepeno osipalo, što je u pojedinim trenucima pretilo da ugrozi ishod pregovora. Svakako najveći izazov pregovorima, ali i budućnosti Južne Afrike, predstavljalo je političko nasilje koje je prvobitno bilo koncentrisano u provinciji KvaZulu Natal, ali koje je vremenom preraslo u građanski rat niskog intenziteta. „Sukob se odvijao između

pristalica Afričkog nacionalnog kongresa i Zulu nacionalističkog *Inkatha* pokreta. Tokom prvih pet godina sukoba, od 1985. do 1990. godine, oko 3.000 ljudi izgubilo je život dok je oko 50.000 bilo prinuđeno da napusti svoj dom" (Adebajo, 2014: 190). Mandela je smatrao da de Klark ne čini dovoljno da spreči eskalaciju i širenje nasilja. Međutim, policija ne samo da nije obezbeđivala neophodnu zaštitu građanima, već su neke od aktivnih mera koje je država usvojila situaciju učinile znatno složenijom. Početkom devedesetih godina Vlada je, na primer, promenila tzv. „Zulu pravilnik“ (*Zulu code*), čime je „Zulu ratnicima“ iz provincije Natal dozvoljeno nošenje „tradicionalnog oružja“ na političkim skupovima. Takođe, prema nalazima specijalne nezavisne komisije koja je uspostavljena 1991. godine, snage državne bezbednosti bile su identifikovane kao „treća strana“ u sukobu i oni su dostavljali oružje i novac pripadnicima Zulu pokreta (Adebajo, 2014). De Klark je, očekivano, negirao da poseduje bilo kakva saznanja o svemu što se dešavalo, međutim, to je trajno narušilo odnose između njega i Mandele. Međutim, i Mandela i de Klark su bili svesni da bi neuspeh ili dalje odlaganje pregovora samo gurnulo Južnu Afriku u stanje nestabilnosti, dalju međunarodnu izolaciju i stanje građanskog rata. Mandela je jednom prilikom izjavio da je „njegova najveća noćna mora da se jednog jutra budi ali da de Klarka nigde nema“ (Meredith, 2005: 438–439).

Nakon četiri godine komplikovanih i krajnje neizvesnih pregovora usvojen je novi, prelazni Ustav, čime su stvoreni preduslovi za održavanje prvih opštih i slobodnih izbora u Južnoafričkoj Republici.

U aprilu 1994. godine održani su prvi slobodni i opšti izbori u Južnoj Africi, dok je devetnaestog maja iste godine Nelson Mandela inaugurisan kao prvi crni predsednik Južnoafričke Republike. Nekoliko dana pre nego što je i zvanično stupio na dužnost, Mandela je posetio grob prvog predsednika Afričkog nacionalnog kongresa, Dubea, i izjavio: „Gospodine predsedniče, došao sam da Vas izvestim da je Južna Afrika od danas slobodna zemlja i da Vaša duša konačno može da počiva u miru“ (Ndlovu, 2014).

Mandela je od prvog dana bio suočen sa velikim očekivanjima, ali i značajnim ograničenjima. Sistem koji je nasledio bio je koncipiran tako da radi u interesu bele manjine. Belci su se nalazili na upravljačkim pozicijama u svim ključnim institucijama u zemlji. Neophodno je bilo uspostaviti ne samo novu administraciju, koja će raditi na formulisanju i realizaciji nacionalnih strategija i programa ekonomskog i socijalnog razvoja, već je trebalo uspostaviti nove strukture vlasti na svim nivoima. Mandela je dobro razumeo da budućnost Južne Afrike u značajnoj meri zavisi od veština, znanja, ali i kapitala bele zajednice. Uporedo sa zahtevima i očekivanjima crnaca na koje je trebalo urgentno odgovoriti,

Mandela je, takođe, trebalo da uveri belce da je njihova budućnost u novoj Južnoj Africi potpuno bezbedna.

Dinamika, ali i sveobuhvatnost reformi koje su u narednom periodu sprovedene naišle su, međutim, na nezadovoljstvo većine građana Južne Afrike. U godinama nakon demokratskih promena smatralo se da najveći dobitnici reformi nisu bili pripadnici najsiromašnijih slojeva stanovništva, već pripadnici crne srednje klase, koji su se munjevitom brzinom uspinjali na društvenoj hijerarhiji, nastojeći da za sebe obezbede stil života koji je do tada uživala bogata bela srednja klasa. Nejednakost je bila u porastu. Južna Afrika je postala zemlja sa najvišom stopom nejednakosti u svetu, „prosečan prihod belaca bio je osam puta veći od prosečnog prihoda crnaca; belci, koji su činili 13% populacije, zarađivali su 61% ukupnih prihoda” (Meredith, 2005: 649).¹ Međutim, problemi sa kojima se Južna Afrika suočava daleko su kompleksniji od nejednake redistribucije resursa. Tokom poslednjih decenije došlo je do dramatične kriminalizacije društva, ishod bitke sa HIV/AIDS-om je neizvestan, dok je infrastrukturni deficit i dalje jedna od osnovnih prepreka razvoja.

Godine 1993. Nobelov komitet je odlučio da nagradu za mir dodeli Nelsonu Mandeli i de Klarku, „za njihov doprinos mirnom okončanju aparthejda i za postavljanje osnova za novu demokratsku Južnu Afriku” (Adebajo, 2014: 178).

Odluka da se Nobelova nagrada za mir, pored Mandele, dodeli i de Klarku od samog početka bila je kontroverzna. Jedan broj zamerki elokventno je izložen u knjizi koja je objavljena 1999. godine, *Getting Away with Murder and a Nobel Peace Prize*. Jedan od ključnih argumenata bio je da de Klark nije ukinuo zabranu Afričkog nacionalnog kongresa i oslobodio Mandelu zato što je smatrao da je to ispravno, već zato što je bio prinuđen da to učini. U trenutku kada je u februaru 1990. godine de Klark održao svoj govor, oružani otpor Afričkog nacionalnog kongresa je veći deo zemlje učinio nemogućom za upravljanje; na međunarodnom nivou, Južna Afrika je već neko vreme imala status „države otpadnika”, dok su ekonomske sankcije postepeno postajale restriktivnije.

Međutim, imajući u vidu kompleksnost konkretnog istorijskog trenutka, kao i izazove sa kojima se država suočavala, kako na unutrašnjem

¹ Neposredno nakon okončanja aparthejda, 60.000 belih farmera raspolagalo je sa 86% obradivog zemljišta, dok je 13.000.000 crnih farmera raspolagalo s ostatkom zemlje, koja je bila značajno lošijeg kvaliteta. Južna Afrika se nalazila na izuzetno niskom opštem nivou razvoja i više od polovine domaćinstava se nalazilo ispod zvanične linije siromaštva. Od 40.000.000 građana, 22.000.000 nije imalo sanitarije, 12.000.000 građana nije imalo pristup ispravnoj pijaćoj vodi, dok 23.000.000 nije imalo struju (Meredith, 2010).

tako i na spoljašnjem planu, de Klark je svakako dao značajan doprinos mirnoj tranziciji zemlje i izbegavanju krvavog građanskog rata.

Nobelova nagrada za mir dodeljena je de Klarku iz dva razloga.

1. Za centralnu ulogu koju je imao u liberalizaciji političkih prilika i kreiranju preduslova za pomirenje i
2. Za preduzimanje neophodnih koraka za dekonstrukciju aparthejda, kao i iskorak koji je načinjen ka demokratskoj budućnosti zemlje (Adebajo, 2014).

Kada je reč o Nelsonu Mandeli, tokom poslednjih godina moguće je uočiti radikalno preispitivanje njegovog političkog nasleđa u Južnoj Africi, kao i tendencija ka istorijskom revizionizmu, posebno od strane onih koji su „rođeni slobodni”, odsustvo empatije, kao i suštinskog razumevanja složenosti konkretnog istorijskog trenutka, postaje preovlađujuće.

Previđajući ograničenja i izazove sa kojima se Mandela suočio nakon preuzimanja vlasti, kritičari ističu da reforme koje su sprovedene nisu obezbedile radikalnu transformaciju sistema i da je zapravo cena mirne tranzicije bila previsoka. Makroekonomska politika koja je usvojena za vreme njegovog mandata bila je često kritikovana zbog nedovoljnog fokusa na inkluzivnom rastu i na unapređenju uslova života najsiromašnijih građana. Navodi se, takođe, da je propustio priliku da pravovremeno odgovori na pandemiju HIV/AIDS-s, čime je zapravo propuštena prilika da se ograniči njena ekspanzija.

Mandela je na mestu predsednika Južne Afrike proveo samo jedan mandat, smatrao je da su izgradnja demokratskih institucija i uspostavljanje demokratskih procesa važniji od ličnog prestiža. Uspeo je da u kratkom vremenskom periodu Južnu Afriku otvori za sve njene građane. Takođe, doprineo je promeni profila Južne Afrike u regionalnom, odnosno globalnom kontekstu; od vojnog agresora ka akteru koji nastoji da igra konstruktivnu ulogu u rešavanju konflikata na kontinentu (Ndlovu, 2014). Mandela je posredovao u postizanju mirovnog sporazuma kojim je okončan dve decenije dug građanski rat u Angoli, oživljavajući mirovni proces iz Lusake. Takođe, značajni su bil mirovni naponi koje je Mandela uložio u rešavanje sukoba u regionu Velikih jezera, koji je pratio izbijanje građanskog rata u DR Kongu 1997. godine.

Neosporavajući opravdanost nezadovoljstva građana Južne Afrike u vezi sa dinamikom i ishodom dosadašnjih reformi, važno je naglasiti da odgovornost za postaparthejdski sunovrat zemlje pripada političkoj eliti koja je na vlasti poslednjih dvadeset godina, a ne liderima koji su spasili zemlju od krvavog građanskog rata, odnosno obezbedili miran put ka demokratskoj Južnoj Africi.

Zaključna razmatranja

Komparativno posmatrano, Južna Afrika zauzima „privilegovan” položaj kada je reč o Nobelovoj nagradi za mir u odnosu na ostale države afričkog kontinenta. Činjenica da su na afričkom kontinentu vođeni neki od najdugotrajnijih, ali i najkrvavijih oružanih sukoba u istoriji čovečanstva čini se da nije uticala na to da udeo laureata koji dolaze iz ovog regiona bude veći od deset. Takođe, indikativni su i razlozi koji su ih učinili „vrednim ovog priznanja”, a koji su zapravo pretpostavljali nešto „slobodnije”, odnosno šire interpretiranje odredbi Nobelovog testamenta. Afrički nobelovci su uglavnom nagrađivani za svoju borbu za ljudska prava, odnosno doprinos koji su dali demokratizaciji svojih društava i Južna Afrika savršeno odgovara ovom profilu. Na primeru Južne Afrike Nobelov komitet demonstrirao je svojevrstu doslednost, dodeljujući čak tri nagrade za mir četvorici građana Južne Afrike, za njihovu nenasilnu borbu protiv aparthejda, odnosno doprinos mirnoj tranziciji od aparthejda ka demokratskoj Južnoj Africi.

Nobelov komitet je relativno rano prepoznao štetnost i digao glas protiv aparthejda, jednog od najbrutalnijih režima rasne diskriminacije koje je svet do tada video. Dodeljujući nagradu Albertu Lutuliju, Komitet nije samo nagradio njegov lični doprinos nenasilnoj borbi protiv aparthejda, već je nastojao da ukaže na brutalna kršenja ljudskih prava kojem je većinsko stanovništvo Južne Afrike bilo izloženo, kao i da mobilise međunarodnu zajednicu u borbi protiv rasističkog režima koji je nešto ranije institucionalizovan u Južnoj Africi. Slični su bili i razlozi koji su oblikovali odluku da se 1984. godine Nobelova nagrada za mir dodeli nadbiskupu Dezmondu Tutuu. Međutim, ambivalentnost velikih sila, koja je često bila praćena intenzivnom ekonomskom, odnosno vojnom saradnjom sa režimom u Pretoriji učinila je nagradu simboličnom.

Uprkos ograničenom uticaju koje su nagrade za mir imale na okončanje aparthejda u Južnoj Africi, važno je ipak ukazati da je, za razliku od velikog broja krajnje spornih izbora koje je Komitet načinio tokom godina, a koji su u izvesnom smislu devalvirali vrednost same nagrade, kada je reč o južnoafričkim laureatima, Komitet uspeo da prepozna i nagradi borbe za svojevrstne univerzalne vrednosti.

Literatura

Adebajo, A. (2014). *Africa's Peacemakers: Nobel Peace Laureates of African Descent*. Zed Books.

- Alford, R. P. (2008). The Nobel Effect: Nobel Peace Prize Laureates as International Norm Entrepreneurs. *49. Va. J. Int' L.* 61 (2008–2009).
- Beinart, W. Dubow, S. (ed.) (1995). *Segregation and Apartheid in the 21st Century South Africa*. London: Routledge.
- Bonner, P. (2014). The Antinomies of Nelson Mandela. In: Bernard, R. (ed.). *The Cambridge Companion to Nelson Mandela*. Cambridge University Press.
- Bonner, P., Delius, P., Posel, D. (1993). *The Shaping of Apartheid: Contradiction, Continuity and Popular Struggle in Apartheid's Genesis (1935–1962)*. Johannesburg: Wits University Press.
- Crompton, S.W. (2007). *Modern Peacemakers: Desmond Tutu fighting Apartheid*. NY: Chelsea House Publishers.
- Dubow, S. (2014). *Apartheid: 1948–1994*. Oxford: Oxford University Press.
- Dugard, J. (2018). *Confronting Apartheid: A Personal History of South Africa, Namibia and Palestine*. Johannesburg: Jacana Media.
- Gibson, J. (2004). *Overcoming Apartheid: Can Truth Reconcile a Divided Nation?* Cape Town: HSRC Press.
- Isacson, M. (2014). Desmond Tutu: The Wounded Healer. In: Adebajo, A. (ed.). *Africa's Peacemakers: Nobel Peace Laureates of African Descent*. Zed Books.
- Krebs, R. R. (2008). The False Promise of the Nobel Peace Prize. *Political Science Quarterly*, Vol. 124/ No. 4 (Winter 2009/2010), pp. 593–625.
- Mamdani, M. (2002). Amnesty or Impunity? A Preliminary Critique of the Report of the Truth and Reconciliation Commission of South Africa. *Diacritica*, Vol. 32, No. 3/4, pp. 32–59.
- Meredith, M. (2005). *State of Africa: a History of Fifty Years of Independence*. Free Press.
- Meredith, M. (2010). *Mandela: A Biography*. Public Affairs.
- Mungazi, D. (2000). *In the Footsteps of the Masters: Desmond Tutu and Abel T. Muzoreva*. London: Praeger.
- Nakarada, R. (2008). *Raspad Jugoslavije: problemi tumačenja, suočavanje i tranzicija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ndlovu-Gatsheni, J. (2014). From a "Terrorist" to a Global Icon: A Critical Decolonial Ethical Tribute to Nelson Rolihlahla Mandela of South Africa. *Third World Quarterly*, 35: 6, pp. 905–921.
- Ndlovu, S. M. (2014). Mandela's Presidential Years: an Africanist View. In: Bernard, R. (ed.). *The Cambridge Companion to Nelson Mandela*. Cambridge University Press.
- Saunders, C. (2014). Albert Luthuli: The African Moses. In: Adebajo, A. (ed.). *Africa's Peacemakers: Nobel Peace Laureates of African Descent*. Zed Books.
- Van Vuuren, H. (2017). *Apartheid Guns and Money: A Tale of Profit*. Johannesburg: Jacana Media.

Internet izvori

The Nobel Peace Prize – <https://www.nobelpeaceprize.org>

Jolobe, Z. (2014). *Getting to CODESA: An Analysis on Why Multiparty Negotiations in South Africa Began, 1984–1991*. University of Cape Town. PhD Dissertation, Available at: https://open.uct.ac.za/bitstream/handle/11427/8797/thesis_hum_2014_jolobe_z.pdf?sequence=1

NOBEL PEACE PRIZE AND THE STRUGGLE AGAINST APARTHEID
IN SOUTH AFRICA: TOWARDS BUILDING
A RAINBOW NATION

Summary

The chapter deals with the Nobel Peace Prize laureates from South Africa who are champions of the struggle against the apartheid system, but also champions of the democratic transition – A. Luthuli, D. Tutu, N. Mandela, F. de Klerk. The author follows their biographies together with the history, internal processes and consequences of the legal, political, economic constitution of the apartheid system, the most shameful form of segregation, violation of human right in the modern era. Special attention is dedicated to the specific politics of transition, which among else includes the establishment of the Truth and Reconciliation Commission. The Commission contributed to the prevention of civil war in South Africa and broader regional conflicts. On the basis of her analyses the author demonstrates the soundness of the persistent support of the Noble Committee for the struggle against apartheid, as well its limited reach when the influence on the major international actors and their long indifference towards the apartheid system, the “disgrace of the human species” is concerned.

Key words: Nobel Peace Prize, apartheid, South Africa, nonviolent struggle, African National Congress.

Izvod iz Nobelovog predavanja: Alfonso Garsija Robles (Alfonso Garcia Robles)*

Denuklearizacija Latinske Amerike

Smatram da je primereno na samom početku ukazati na činjenicu da latinoamerička denuklearizovana zona ima tu privilegiju da bude jedina gusto naseljena teritorija u svetu koja ispunjava te uslove. Izvan nje, slične zabrane su na snazi samo na Antarktiku, u svemiru, kao i u morima, a u skladu sa sporazumima koji su zaključeni 1959, 1967. i 1971. godine.

Zvaničan naslov sporazuma kojim je uspostavljena zona Latinske Amerike i kojim je određen njen status glasi 'Sporazum o zabrani nuklearnog oružja u Latinskoj Americi', odnosno 'Tlatelolko sporazum', što je zapravo actečko ime za deo meksičke metropole u kojem se danas nalazi sedište meksičkog Ministarstva spoljnih poslova, gde je sporazum otvoren ali i zaključen pre skoro šesnaest godina, 14. februara 1967. godine.

Skromni cilj ovog predavanja jeste da obezbedi sinoptičan pregled geneze, ali i osnovnih odredbi ovog sporazuma.

1. Geneza Tlatelolko sporazuma

Prvi međunarodni dokument koji se pokazao neposredno relevantnim za genezu Tlatelolko sporazuma bila je Zajednička deklaracija koja je usvojena 29. aprila 1963. godine. U ovoj deklaraciji predsednici Bolivije, Brazila, Čilea, Ekvadora i Meksika objavili su da su njihove vlade spremne da potpišu multilateralni sporazum na nivou Latinske Amerike, prema kojem bi one odustale od 'proizvodnje, skladištenja i testiranja nuklearnog oružja ili naprava za lansiranje nuklearnog oružja'.

Sedam meseci nakon toga, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je, polazeći od nacрта rezolucije koju je podnelo jeda-

---

* Nobelovo predavanje koje je Alfonso Garsija Robles održao 11. decembra 1982. godine. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1982/robles/lecture>

naest država Latinske Amerike (pet prethodno pomenutih plus Kostarika, El Salvador, Haiti, Honduras, Panama i Urugvaj), 27. novembra 1963. godine usvojila Rezoluciju 1911 (XVIII). Generalna skupština je inter alia pozdravila inicijativu predsednika pet latinoameričkih država o vojnoj denuklearizaciji Latinske Amerike; izrazila nadu da će države regiona inicirati studije 'koje bi se odnosile na mere oko kojih je neophodno postići sporazum kako bi se realizovali ciljevi' definisani u Zajedničkoj deklaraciji, i zahtevati od Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da državama Latinske Amerike, na njihov zahtev, obezbedi 'neophodne tehničke predušlove koji im mogu biti neophodni za realizaciju ciljeva predviđenih Rezolucijom'.

Gotovo godinu dana je proteklo od trenutka kada je Generalna skupština usvojila ovu rezoluciju, pa do sledećeg važnog koraka na putu ka usvajanju Sporazuma. Međutim, ovaj vremenski period nije uzalud potrošen. Meksička vlada je u ovom periodu stupila u aktivne diplomatske konsultacije koje su rezultirale u organizovanju latinoameričke konferencije pod nazivom 'Preliminarno zasedanje o denuklearizaciji Latinske Amerike' (REUPRAL). Na sastanku u Meksiko Sitiju, održanom od 23. do 27. novembra 1964. godine, REUPRAL je usvojila meru koja će se pokazati odlučujućom za uspeh ovog latinoameričkog poduhvata – a to je bilo uspostavljanje ad hoc organa, 'Priprema komisija za denuklearizaciju Latinske Amerike' (COPREDAL). Priprema komisija je dobila specijalna uputstva 'da pripremi preliminarni nacrt multilateralnog sporazuma za denuklearizaciju Latinske Amerike i da, u cilju ispunjavanja ovog zadatka, preduzme sve neophodne korake'.

COPREDAL je održala svoj prvi sastanak u Meksiko Sitiju u periodu od 15. do 23. marta 1965. godine. Na ovom sastanku Komisija je usvojila Pravilnik o radu i uspostavila četiri pomoćna organa: Koordinacioni odbor i tri radne grupe. Nešto kasnije, Komisija će uspostaviti još jedan pomoćni organ – 'Pregovarački odbor'.

Priprema Komisija je održala ukupno četiri sastanka, od kojih je četvrti održan za manje od dve godine od uspostavljanja, od 13. do 14. februara 1967. godine. Suprotno onome što se dogodilo sa sličnim sporazumima i konvencijama o razoružanju, nacrt odredbi budućeg sporazuma koji su se odnosili na verifika-

ciju, proveru i kontrolu su prvi bili završeni na drugom sastanku Komisije (od 23. avgusta do 2. septembra 1965. godine). Do tog trenutka tekst deklaracije koji je sadržao osnovne principe takođe je bio završen kako bi poslužio kao polazište u izradi Preambule nacrtu sporazuma.

Tokom trećeg sastanka, COPREDAL je od svojih Koordinacionih odbora dobila radni dokument koji je sadržao tekst preliminar-nog nacrtu sporazuma za čiju pripremu je Komisija dobila mandat. Ovaj nacrt, zajedno sa predlozima koje su podnele države članice, predstavljao je osnovni dokument za dalju diskusiju. Rezultat ove diskusije predstavljalo je jednoglasno usvajanje dokumenta pod nazivom 'Predlozi za pripremu sporazuma o denuklearizaciji Latinske Amerike' koji je odigrao važnu ulogu u genezi samog sporazuma, slično ulozi koju je Damberton Ouks imao u istoriji Ujedinjenih nacija. Ovi 'Predlozi' su obuhvatali sve odredbe za koje se smatralo da mogu biti neophodne za sam sporazum, doduše u nekim slučajevima COPREDAL, u nemogućnosti da pronađe rešenje koje bi bilo zadovoljavajuće za sve, bila je u obavezi da vladama predstavi dve paralelne alternative.

Od svih spornih pitanja na koje je Komisija trebalo da ponudi odgovor na sledećem, četvrtom sastanku, najvažnije pitanje se odnosilo na stupanje na snagu sporazuma. Ovo pitanje je izazvalo intenzivnu diskusiju na zasedanjima COPREDAL. Imajući u vidu prirodu problema, kao i pozitivnu praksu koju je Komisija uspostavila u svojim naporima da pronađe adekvatno rešenje za njega, bilo bi dobro razmotriti zasedanja Komisije nešto pažljivije.

Kada je Pripremna komisija počela sa razmatranjem predmeta u aprilu 1966. godine, dva različita pogleda na to pitanje su polako bila formulisana. Prema prvom stanovištu, sporazum bi trebalo da stupi na snagu, između država koje bi ga ratifikovale, istog dana kada bi on bio ratifikovan, što bi bilo u skladu sa standardnom praksom. Predstavničko telo na nivou Latinske Amerike, koje bi trebalo da bude uspostavljeno samim sporazumom, trebalo bi da počne sa radom odmah nakon što jedanaest elemenata ratifikacije bude deponovano, pošto bi to činilo većinu od dvadeset jedne države članice Pripreme komisije. Države koje su zastupale alternativno rešenje smatrale su da bi sporazum, iako potpisan i ratifikovan od strane svih država

članica Pripremne komisije, trebalo da stupi na snagu tek nakon ispunjenja sva četiri preduslova, preciziranih u članu 28 Sporazuma. Ovi zahtevi mogu biti sumirani na sledeći način: potpis i ratifikacija Tlatelolko sporazuma i njegovih Dodatnih protokola I i II od strane svih država na koje se sporazum odnosi i zaključivanje bilateralnih i multilateralnih sporazuma koji su se odnosili na primenu Sistema zaštite međunarodne agencije za atomsku energiju od strane svih strana.

Kao rezultat ovih različitih stanovišta COPREDAL je bila u obavezi da u svojim predlozima paralelno predstavi oba teksta. Ovi tekstovi sadržali su odredbe koje bi sporazum trebalo da sadrži, u zavisnosti od toga da li je prihvaćena prva ili druga teza. Kako bi rešio ovaj problem, Koordinacioni odbor je u svom izveštaju, od 28. decembra 1966. godine, predložio usvajanje krajnje pomirljive formule, koja bi mogla da dobije odobrenje od svih država članica Komisije a da to ne nanese štetu njihovim pozicijama prema alternativnim tekstovima. Upravo je ova formula, sa izvesnim modifikacijama, bila konačno usvojena i uključena u član 28 Sporazuma. U skladu sa tim, Sporazum bi stupio na snagu za sve države članice koje su ga ratifikovale nakon ispunjenja četiri uslova koja su navedena u paragrafu 1, člana 28. U drugom paragrafu člana 28 dalje se navodi:

'Sve države potpisnice imaju neotuđivo pravo da u potpunosti ili delimično odustanu od zahteva koji su izloženi u paragrafu koji sledi. One to mogu učiniti usvajanjem deklaracije koja će zatim biti dodata njihovom sporazumu o ratifikaciji i koja može biti formulisana istovremeno kada i instrument, ali i kasnije. Za one države koje ostvare ovo pravo Sporazum će stupiti na snagu nakon deponovanja deklaracije, odnosno nakon što su svi zahtevi, od kojih se nije odustalo, ispunjeni.'

Štaviše, treći paragraf istog člana glasi:

Nakon što Sporazum stupi na snagu, u skladu sa odredbama navedenim u paragrafu 2 za jedanaest država članica, Depozitarna vlada trebalo bi da organizuje preliminarne sastanak tih država nakon kojeg bi mogla biti uspostavljena Agencija koja bi trebalo da završi posao.

Kao što se može uočiti, usvojen je jedan krajnje eklektičan sistem, koji, poštujući stanovišta svih država potpisnica, sprečava

svaku pojedinačnu državu da onemogući primenu Sporazuma za one koje bi dobrovoljno želele da usvoje status vojno denuklearizovanih teritorija.

Shodno tome, Taltelolko sporazum je efektivno doprineo raspršivanju mita da je za uspostavljanje denuklearizovane zone neophodno da sve države određenog regiona od samog početka budu strane u sporazumu. Sistem koji je usvojen u Latinskoj Americi pokazao je da, iako nijedna država ne može obavezati drugu državu da postane deo takve zone, isto tako države ne mogu sprečiti jedna drugu da se pridruže takvoj zoni ukoliko to žele, čak i ukoliko to podrazumeva potpuno odsustvo nuklearnog oružja na određenoj teritoriji.

Nakon što je na četvrtom zasedanju COPREDAL rešeno pitanje stupanja Sporazuma na snagu, Pripremna komisija nastavila je da, bez većih poteškoća, razrešava i preostala sporna pitanja. Sporazum o zabrani nuklearnog oružja u Latinskoj Americi jednoglasno je usvojen 12. februara 1967. godine, i dva dana kasnije, na završnoj ceremoniji, bio je podnet na potpisivanje i preliminarno potpisan od strane predstavnika četrnaest od dvadeset jedne države članice. Počevši od avgusta 1982. godine, petnaest godina kasnije, broj država potpisnica je dvadeset pet, od kojih su dvadeset dve strane u sporazumu.

Dodatni protokol I koji je otvoren za četiri države – Ujedinjeno Kraljevstvo, Holandiju, Sjedinjene Američke Države i Francusku – koje su na međunarodnom nivou odgovorne za teritorije koje se nalaze u granicama geografske zone koja je uspostavljena u sporazumu, bio je potpisan od strana tih država i ratifikovan u Sjedinjenim Američkim Državama, Ujedinjenom Kraljevstvu i Holandiji. Što se tiče Francuske, čini se da je proces ratifikacije u podmakloj fazi. Pet država sa nuklearnim oružjem – Ujedinjeno Kraljevstvo, Sjedinjene Američke Države, Francuska, Kina i Sovjetski Savez – već su bile strane u Dodatnom protokolu II, koji je njima i namenjen.

Kao što je dalje navedeno u paragrafu 3 člana 28, koji je prethodno citiran, odmah nakon što je sporazum stupio na snagu za jedanaest država, Depozitarna vlada je organizovala 'preliminarni sastanak' sa predstavnicima ovih država na kojem je uspostavljena Agencija za zabranu nuklearnog oružja (OPANAL).

Ovaj preliminarni sastanak (REOPANAL) održan je krajem juna 1969. godine i na njemu su završene sve neophodne pripreme prvog zvaničnog zasedanja Generalne konferencije OPANAL. Inauguracija se dogodila 2. septembra 1969. godine, u prisustvu U Tanta, tadašnjeg Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, i Sigvarda Eklunda, generalnog direktora Međunarodne agencije za atomsku energiju. Nakon sedam radnih dana Generalna konferencija je odobrila čitav niz osnovnih pravnih i administrativnih dokumenata koji su omogućili osnivanje Latinoameričke agencije koja je bila predviđena sporazumom. Generalna konferencija je do danas održala ukupno sedam redovnih sastanaka i dva specijalna u skladu sa odredbama člana 9.

2. Analitički sažetak Tlatelolko sporazuma

Kao dopunu prethodno izloženom kratkom sažetku o pripremnom procesu koji je vodio ka zaključivanju Tlatelolko sporazuma, paragrafi koji slede trebalo bi da obezbede pregled generalnih ideja koje su u njemu sadržane, kao i kratak analitički sažetak nekih od ključnih odredbi koje su u njemu sadržane.

U preambuli su definisani fundamentalni ciljevi kojima države koje su koncipirale sporazum teže i koji su izražene u uverenju da:

Vojna denuklearizacija Latinske Amerike – pod kojom se podrazumeva preuzimanje obaveza predviđenih međunarodnim Sporazumom kako bi se teritorije država potpisnica učinile slobodnim od nuklearnog naoružanja – činiće meru koja će njihove građane poštediti od preusmeravanja ograničenih resursa ka nuklearnom oružju i koja će ih zaštititi od mogućeg nuklearnog napada, ona će, takođe, predstavljati značajan doprinos ka sprečavanju proliferacije nuklearnog oružja, kao i moćan faktor u procesu opšteg i potpunog razoružanja.

Takođe je važno ukazati da Finalni dokument, odobren na prvom specijalnom zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija posvećenom razoružanju, koji je održan u periodu maj/jun 1978. godine, sadrži nekoliko izjava koje su zaprepašćujući slične onima koje čine šesnaest godina staru preambulu Tlatelolko sporazuma. Države Latinske Amerike su, na primer, ukazale da su one uverene:

Da je neprocenjiva razorna moć nuklearnog oružja učinila imperativom da se pravna zabrana rata striktno poštuje u praksi ukoliko je opstanak civilizacije i čovečanstva ugrožen.

Da upotreba nuklearnog oružja, čijim razornim efektima su podjednako izloženi i pripadnici vojnih snaga, ali i civilno stanovništvo putem radioaktivnog zračenja koje ono oslobađa, konstituiše napad na integritet ljudske vrste, dok konačno i čitavu zemlju može učiniti nemogućom za život.

Ujedinjene nacije su, sa svoje strane, tvrdile:

Čovečanstvo je danas suočeno sa pretnjama koje su bez presedana a koje proističu iz masivne i kompetitivne akumulacije najdestruktivnijeg oružja koje je ikada proizvedeno. Postojeći arsenal nuklearnog oružja dovoljan je da potpuno uništi život na zemlji...

Ukoliko se njegovi putevi ne zatvore, kontinuirana trka u naoružanju predstavlja rastuću pretnju svetskom međunarodnom miru i bezbednosti, pa čak i opstanku čovečanstva...

Uklanjanje pretnje od novog svetskog rata – nuklearnog rata – predstavlja najakutniji i najurgentniji zadatak današnjice. Čovečanstvo je suočeno sa izborom: moramo zaustaviti trku u naoružanju i nastaviti ka razoružanju ili se suočiti sa uništenjem.

Što se tiče odredbi samog Sporazuma, njihov sadržaj može kratko biti opisan na sledeći način:

Član 1 određuje obaveze svih strana. Sledeća četiri člana (od člana 2 do člana 5) obezbeđuju definicije osnovnih pojmova koji su korišćeni u Sporazumu: ugovorne strane, teritorija, zona primene i nuklearno oružje. Član 6 se odnosi na 'sastanak potpisnica', dok se članovi od sedmog do jedanaestog odnose na uspostavljanje strukture i procedure 'Agencije za zabranu nuklearnog oružja u Latinskoj Americi' (OPANAL) koja je uspostavljena Sporazumom i govori o ulozi, kao i nadležnosti njenih osnovnih organa: Generalne konferencije, Saveta i Sekretarijata. Narednih 5 članova (od 12 do 16), kao i paragraf 2 i paragraf 3 člana 18 detaljnije objašnjavaju funkcionisanje 'sistema

kontrola', koji je, takođe, bio uspostavljen Sporazumom. Član 17 sadrži opšte odredbe o miroljubivoj upotrebi nuklearne energije, dok se član 18 odnosi na miroljubive nuklearne eksplozije. Član 19 ispituje odnos OPANAL sa drugim međunarodnim organizacijama, dok član 20 izlaže mere koje će Generalna konferencija preduzeti u slučaju ozbiljnijih kršenja odredbi sporazuma, mere koje uglavnom obuhvataju simultani prenos izveštavanja Savetu bezbednosti i Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija. Član 21 garantuje zaštitu prava i obaveza svih strana prema odredbama Povelje Ujedinjenih nacija i, u slučaju država članica Organizacije američkih država, pod postojećim regionalnim sporazumima. Član 23 obavezuje ugovorne strane da su dužne da obaveste Sekretarijat OPANAL o svim međunarodnim sporazumima koje su zaključile, kao i odredbama samog sporazuma.

Razrešavanje potencijalnih kontroverzi koje mogu proisteći iz primene ili interpretacije odredbi Sporazuma obuhvaćene su članom 24. Članovi 22, 25–27 i 29–31 sadrže ono što se naziva 'finalnim klauzulama' koje se odnose na pitanja poput privilegija i imuniteta, potpisa, ratifikacije i deponovanja, rezervacija, amandmana, dužine trajanja i denuncijacije i autentični tekst i registraciju. Tranzicioni član ističe da će za 'denuncijaciju deklaracije, o kojem se govori u članu 28, paragrafu 2, biti primenjene iste procedure kao i u slučaju denuncijacije' Sporazuma, osim što će stupiti na snagu istoga dana kada i obaveštenje o tome, a ne nakon tri meseca kao što je navedeno u članu 30, paragrafu 2, u slučaju denuncijacije Sporazuma. U paragrafu 2 člana 26, Vlada Meksika je imenovana kao 'Depozitorna vlada' Sporazuma, dok član 7, paragraf 4, propisuje da sedište OPANAL 'bude u Meksiko Sitiju'. Konačno, u članu 28 izražava se kompromisno rešenje koje, kao što je prethodno bilo objašnjeno, omogućava prevazilaženje najozbiljnijih prepreka sa kojima se COPREDAL suočila: stupanje Sporazuma na snagu.

Dva Dodatna protokola Sporazuma imala su identične preambule. Njihov tekst podseća na Rezoluciju 1911 (XVIII) Ujedinjenih nacija i iznosi stav da Sporazum 'predstavlja važan korak ka obezbeđivanju neproliferacije nuklearnog naoružanja'. U tekstu se takođe ističe da Sporazum 'nije cilj sam po sebi, već sredstvo za ostvarivanje opšeg i potpunog razoružanja u nekoj kasnijoj fazi', i na kraju iznosi želju da doprinese 'okončanju trke u naoružanju'. Operativni delovi protokola se prirodno međusobno

razlikuju, iako im je dužina trajanja ista, kao i stupanje na snagu u državama koje su ratifikovale ove protokole.

U članu 1 Dodatnog protokola I, države koje nisu deo Latinske Amerike a koje su, de jure or de facto, međunarodno odgovorne za teritorije koje se nalaze u geografskim okvirima zone koja je uspostavljena sporazumom, postajuće strane u protokolu, složile 'da preduzmu neophodne mere kako bi primenile principe denuklearizacije u odnosu na vojnu upotrebu, kao što je navedeno u članovima 1, 3, 5 i 13 Sporazuma' na tim teritorijama.

Jedan aspekt koji bi trebalo imati na umu jeste da ovaj Protokol ne daje za pravo tim državama da učestvuju u radu Generalne konferencije ili u Savetu agencije za Latinsku Ameriku. Istovremeno, Protokol tim državama ne nameće nijedan od sistema kontrole koji su uspostavljeni članom 14, članom 15 i članom 16. Dodatno, zabrana rezervacija, koja je deo člana 27 Sporazuma, ne primenjuje se na ovaj protokol. Shodno tome, protokol je očuvao neophodnu ravnotežu između prava i obaveza: iako su prava nešto manje ekstenzivna, nešto manje je i obaveza.

Kada je reč o Dodatnom protokolu II, obaveze koje su preuzele države nuklearne sile izložene su u članu 1, 2 i 3 na sledeći način:

Poštujući 'sve ciljeve ali i odredbe' 'statuta o denuklearizaciji Latinske Amerike kada je reč o upotrebi nuklearne energije u vojne svrhe, kao što je definisano, ograničeno i postavljeno' u Tlatelolko sporazumu.

Ni na koji način ne doprinoseći izvršavanju radnji koje bi uključivale kršenje preuzetih obaveza iz člana 1 Sporazuma na teritorijama na koje se Sporazum primenjuje.

Ne upotrebljavajući, ali i ne preteći upotrebom 'nuklearnog oružja protiv ugovornih strana u Sporazumu'.

3. Zaključci

Značaj zona bez nuklearnog oružja je nekoliko puta naglašen od strane Ujedinjenih nacija. Generalna skupština u svojoj Rezoluciji 3472 B (XXX), usvojenoj 11. decembra 1975. godine, navodi da 'zone slobodne od nuklearnog oružja konstituišu jedan od najefektivnijih načina za sprečavanje proliferacije, horizontalne,

ali i vertikalne, nuklearnog oružja i doprinose uklanjanju opasnosti od izbijanja nuklearnog holokausta'.

Zatim, 30. juna 1978. godine Generalna skupština je, u Akcionom planu usvojenom konsenzusom na prvom specijalnom zasjedanju posvećenom razoružanju, posebno ukazala na značaj uspostavljanja zona slobodnih od nuklearnog razoružanja kao meru za postizanje razoružanja.

Značaj koji Međunarodna zajednica pridaje latinoameričkoj denuklearizovanoj zoni je takođe manifestovan od trenutka kada je Tlatelolko sporazum bio predstavljen u Generalnoj skupštini. U Rezoluciji 2286 (XXII), koja je usvojena 5. decembra 1967. godine, Generalna skupština je 'sa posebnim zadovoljstvom' pozdravila sporazum i izjavila da on 'predstavlja događaj od istorijskog značaja u naporima da se spreči širenje nuklearnog naoružanja i da se promovišu međunarodni mir i bezbednost'. Ovo je još jednom potvrđeno kada su, tokom generalne rasprave na prvom specijalnom zasjedanju Generalne skupštine posvećenom razoružanju, četrdeset četiri države dale svoje pozitivne komentare na usvajanje Sporazuma.

Tlatelolko sporazum je pokazao značaj ad hoc pripremnih radnji, poput onih koje je tokom dve godine sprovodila COPREDAL, kako bi se realizovali željeni ciljevi. Takođe, kreiranje latinoameričke denuklearizovane zone koje se polako privodi kraju zapravo je postalo primer koji, uzimajući u obzir različite odlike svakog regiona, predstavlja inspiraciju i za druge delove sveta. Ona nudi važne lekcije za sve države koje žele da doprinesu proširivanju delova sveta u kojima će oružja za masovno uništenje, poput nuklearnog oružja, biti zauvek zabranjena, proces koji bi, kako je i jednoglasno potvrđeno u Generalnoj skupštini 1978. godine, 'trebalo ohrabrivati na putu ka realizaciji konačnog cilja, a to je svet slobodan od nuklearnog oružja'.

Nemanja Džuverović*

LATINSKA AMERIKA I NOBELOVA NAGRADA ZA MIR: U POTRAZI ZA REGIONALNIM MIROM

Prikaz biografija šest latinoameričkih laureata Nobelove nagrade za mir autor kontekstualizuje s obzirom na kolonijalnu prošlost kontinenta i političke transformacije u sadašnjosti. Autor pokazuje da su pojedine nagrade dodeljene u skladu sa odredbama Nobelovog testamenta (za doprinos razoružanju, posredovanje u okončanju sukoba), dok su druge proizašle iz širih tumačenja dimenzije mira od strane članova Nobelovog komiteta (ljudska prava, prava starosedelaca). Autor je ukazao na kontroverze vezane za pojedine kandidate, ali i za sam Nobelov komitet, tj. njegove propuste da nagradi mnogo veći broj latinoameričkih državnika, aktivista, socijalnih pokreta koji su zaslužili da se njihov doprinos miru, regionalnom i globalnom, uvaži. Zbog toga autor zaključuje da je ovaj region imao marginalan status u istoriji nagrađivanja, koji se delom može objasniti i spoljopolitičkim interesima Norveške, i da se Nobelova nagrada ne može tretirati kao univerzalni kriterijum za ocenjivanja doprinosa miru.

Ključne reči: Nobelova nagrada za mir, Latinska Amerika, regionalni mir, razoružanje, ljudska prava, prava starosedelaca

Uvod

U dosadašnjoj istoriji Nobelove nagrade za mir šestoro dobitnika¹ dolazi sa područja Latinske Amerike, što je, poredeći sa ostalim regionima Globalnog juga poput podsaharske Afrike sa jedanaest i Azije (uključujući i Bliski istok) sa dvadeset dobitnika, značajno manja brojka.² Istovremeno, većina nagrada (čak četiri) dodeljenja je u periodu od dvanaest godina, tj. tokom osamdesetih i početkom devedesetih godina, što se podudara

---

* Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd. Email: nemanja.dzuverovic@fpm.bg.ac.rs

¹ Navedena brojka čini manje od 5% dosad dodeljenih Nobelovih nagrada za mir.

² Laureati iz Latinske Amerike koji su javnosti prepoznatljiviji mahom dolaze iz područja književnosti. Dosadašnji dobitnici Nobelove nagrade za književnost uključuju Gabrijelu Mistral, Pabla Nerudu, Gabrijela Garsiju Markesa i Mariju Vargasu Ljosu.

sa periodom okončanja višedecenijskih građanskih ratova i vojnih diktatura koje su bile neke od glavnih političkih odlika ovog dela sveta tokom trajanja Hladnog rata.

Kada je u pitanja Latinska Amerika, primetno je da je pristup Komiteta u dosadašnjoj praksi prepoznavanja zaslužnih pojedinaca i dodeljivanja nagrade za njihov mirovni angažman bio u velikoj meri ujednačen pridajući pažnju delovanju državnih zvaničnika, poput predsednika država ili ministra inostranih poslova, u rešavanju nacionalnih ili regionalnih kriza, ali i naglašavajući važnost delovanja u lokalnim zajednicama i/ili starosedelačkim grupama. Imajući u vidu negativno nasleđe evropskog kolonijalizma u Latinskoj Americi (Paligorić, 2003) poslednja dimenzija posebno dolazi do izražaja. S tim u vezi je i namera Komiteta da prepozna razne oblike borbe protiv strukturalnog nasilja (Galtung, 1971) u Latinskoj Americi kao posebno važne. Jedan od takvih primera je i doprinos Rigoberte Menču, dobitnice Nobelove nagrade za mir iz 1992. godine, čiji doprinos je okarakterisan kao rad na „postizanju većeg stepena socijalne pravde i etno-kulturnog pomirenja, zasnovanog na poštovanju prava starosedelačkih grupa” (The Nobel Peace Prize, 2014a). Činjenica je da su neki od dobitnika, iako manjina, došli sa dna društvene lestvice, izdižući se iz siromaštva i marginalizacije koje su posledica viševjekovnog strukturalnog nasilja nad većim delom ovog kontinenta.

Neophodno je istaći da je u većini slučajeva povod za dodelu nagrada ostao u granicama testamenta Alfreda Nobela, što nije uvek bio slučaj kada su u pitanju dobitnici iz drugih delova sveta. Povodi za dodelu nagrada kretali su se od posredovanja u građanskim ratovima (Kolumbija) i regionalnim sukobima (Centralna Amerika), ukidanja paramilitarnih grupa (Revolucionarne oružane snage Kolumbije), do promovisanja procesa razoružanja kroz Latinoamerički pakt. Izuzetak može predstavljati nagrada dodeljena argentinskom umetniku i borcu za ljudska prava Adolfo Perezu Eskivelu (Adolfo Pérez Esquivel), čime je nastavljen proces povezivanja zalaganja za mir i promovisanja ljudskih prava, što je i danas veoma prisutno u pristupu Komiteta, ali i podložno kritikama brojnih mirovnih aktivista i istraživača.

Na kraju, neophodno je istaći da su nagrade dodeljivane ne samo u kratkom vremenskom periodu, već i za sukobe koji su povezani geografski (poput sukoba u Nikaragvi i Gvatemali), kao i po svojim dubokim uzrocima (kolonijalizam, eksploatacija, nejednakost, intervencionizam, itd.). Trud koji su akteri pojedinačno ulagali u svojim društvima istovetan je zalaganju drugih dobitnika iz Latinske Amerike.

Imajući u vidu sve navedeno, u nastavku rada se istražuje doprinos šestoro dobitnika Nobelove nagrade za mir u Latinskoj Americi uz

istorijsko kontekstualizovanje i kritičku analizu delovanja svakog od dobitnika pojedinačno. Drugi deo poglavlja posvećen je propuštenim šansama kada su u pitanju pojedinci i grupe iz Latinske Amerike koji su dali doprinos lokalnom, regionalnom ili globalnom miru ali ih Nobelov komitet nije uvažio. Na kraju se iznose zaključci povodom Nobelove nagrade za mir i dosadašnje uloge dobitnika koji dolaze sa latinoameričkog kontinenta.

Nobelova nagrada i Latinska Amerika

Kao što je već i napomenuto, do sada je šestoro latinoameričkih pojedinaца postalo lauret Nobelove nagrade za mir. Iako je za to svakako imalo povoda, do sada niti jedan društveni pokret ili (ne)vladina organizacija sa latinoameričkog kontinenta nisu prepoznati kao zaslužni dobitnici od strane Komiteta, što je bitno drugačija praksa od one koja se primenjuje prema dobitnicima iz npr. Evrope ili Severne Amerike. U dosadašnjim odlukama, što je odlika i u drugim regionima, dominiraju muški dobitnici (ukupno 5) uz samo jednu dobitnicu koja je nagradu primila pre više od 25 godina.

Karlos Savedra Lamas

Prvi dobitnik Nobelove nagrade za mir iz Latinske Amerike, a istovremeno, kao što je već u uvodnom poglavlju Zbornika pomenuto, i prvi dobitnik nagrade van Evrope i Sjedinjenih Američkih Država bio je Karlos Savedra Lamas (Carlos Saavedra Lamas), ministar inostranih poslova Argentine koji je Nagradu primio davne 1936. godine.³

Lamasova biografija svakako predstavlja svojevrsni prototip državnika predodređenog za nagradu kao što je Nobelova nagrada za mir, činjenica koju je i on sam neretko isticao. Tokom svog delovanja, Karlos Lamas ne samo da je bio ministar (obrazovanja i spoljnih poslova) u vlada Argentina već je imao važne, rukovodeće, uloge u međunarodnim organizacijama, poput Društva naroda, gde je bio predsedavajući skupštine (1936), ili Pan-američke konferencije, uz bavljenje akademskim

---

³ Medalja koju je dobio Lamas jedna je od pet (a prva od ukupno dve iz Latinske Amerike) Nobelovih nagrada koja je ponuđena na aukciji nakon što je nađena u jednoj antikvarnici (Independent, 2014). Iako je argentinska vlada pokušala do otakupi medalju pre same aukcije ona je prodata privatnom kolekcionaru za iznos od 1.100.000 dolara (Reuters, 2014).

radom, te je i okončao svoju karijeru kao rektor Univerziteta u Buenos Ajresu (The Nobel Peace Prize, 2014b).

Njegov doprinos svetskom miru Komitet je ocenio prvenstveno imajući u vidu okončanje rata između Paragvaja i Bolivije (tzv. Čako rat, 1932–35), višegodišnjeg sukoba između dve latinoameričke države oko njihove zajedničke granice. Iako je doprinos Lamasa okončanju međudržavnog sukoba svakako vredan pažnje, njegov najveći doprinos je njegov višegodišnji angažman u procesu postizanja regionalnog mira u Latinskoj Americi. Naime, kao ministar inostranih poslova, Lamas je započeo proces potpisivanja tzv. Latinoameričkog pakta, kojim je 31 latinoamerička država zvanično osudila svaki oblik intervencionizma i agresije na kontinentu, činjenica koja je tim važnija imajući u vidu ulogu koju su spoljni akteri, a posebno Sjedinjene Američke Države (SAD), imale u ovom delu sveta (Džuverović, 2009). Imajući u vidu nameru Alfreda Nobela da se nagrada koja nosi njegovo ime dodeljuje onima koji promovišu „bratstvo među narodima”, poduhvat Lamasa svakako potpada pod dela koja bi mogla biti okarakterisana kao vredna Nobelove nagrade za mir. Nažalost, biće potrebno više od četiri decenije kako bi se poduhvati nekog iz Latinske Amerike ponovo ocenili dostojnim razmatranja Nobelovog komiteta. Kao i prethodni, i ovaj put je u pitanju bila osoba iz Argentine, ali drugačijeg porekla i načina delovanja. U pitanju je arhitekta, skulptor i borac za ljudska prava, Adolfo Perez Eskivel. Time započinje decenija u kojoj će laureati iz Latinske Amerike pobrati najveći broj Nobelovih nagrada za mir, zbog svog doprinosa okončanju višedecenijskih sukoba u regionu, sukoba koji su posledica intervencionizma, proksi ratovanja (*proxy wars*) SAD i SSSR, kao i sveopšte periferizacije regiona koja se odigravala u dužem vremenskom periodu.

Adolfo Perez Eskivel

Eskivel je nagradu dobio zahvaljujući, kako je Komitet okarakterisao, „promovisanju vrednosti osnovnih ljudskih prava isključivo nenasilnim sredstvima” (The Nobel Peace Prize, 2014c). Dodeljivanje nagrade koja za povod ima borbu za ljudska prava direktan je nastavak politike Komiteta, započete 1975. godine kada je sovjetski naučnik i kasnije disident Andrej Saharov (Andrei Sakharov), kako je u prethodnim poglavljima već istaknuto, nagrađen zbog njegovih zalaganja za ljudska prava u Sovjetskom Savezu. (Videti poglavlje V. K. Predić, M. Hrnjaz) Dodeljivanje nagrade Eskivelu, ali i drugim laureatima na osnovu zalaganja za ljudska prava, često je kritikovano prvenstveno, kako smo videli, usled činjenice da takav povod za nagradu nije u skladu sa odredbama testamenta. Takođe, kritičari napominju da već postoje nagrade koje se dodeljuju za

unapređenje ljudskih prava. Čini se, međutim, da u ovom slučaju glavni problem leži u sastavu Komiteta koji dodeljuje nagradu za mir koji, za razliku od drugih Nobelovih komiteta, nije sačinjen od prethodnih laureata, mirovnih istraživača i aktivista već od političara koji neretko zloupotrebljavaju nagradu zarad (norveških) političkih ciljeva (videti tekst R. Nakarade).

Kao i dobitnica nakon njega, sam Eskivel je zbog svoje borbe podneo ličnu žrtvu provodeći preko godinu dana u zatvoru, gde je mučen od strane vojne hunte. Oslobođen je tek nakon velikog pritiska argentinske i međunarodne javnosti.⁴ Njegov angažman prevashodno je bio usmeren protiv vojne hunte koja je bila na čelu Argentine u periodu od 1976. do 1983. godine, kada je preko 30.000 neistomišljenika i levičara ubijeno ili nestalo u čistkama (McSherry, 2005; Hičens, 2001) koje je argentinska vlada sprovodila uz pomoć drugih vojnih hunti u regionu, a uz saradnju Sjedinjenih Američkih Država (posredstvom operacije Kondor). Istovremeno, Eskivel je bio veoma kritičan i prema levičarskim gerilskim grupama (prvenstveno Montonerosima) koji su se borili protiv hunte nasilnim sredstvima. Kroz svoje višedecenijsko delovanje, inspirisan hrišćanskim učenjem, Eskivel je neprestano insistirao na borbi koja bi bila nenasilnog karaktera. Svoj angažman je vodio kroz organizaciju pod nazivom Mir i pravda (*Servicio Paz y Justicia*) koja je pomagala svim žrtvama tzv. Prljavog rata koji je hunta vodila.

Imajući u vidu ličnu žrtvu, kao i cilj njegove borbe, Eskivel je jedan od dobitnika⁵ Nobelove nagrade za mir koji je nastavio svoj angažman i nakon što je dobio nagradu 1980. godine. Bio je jedan od članova Nacionalne komisije za nestala lica, koja je nastala nakon okončanja vojne hunte 1983. godine i izdala izveštaj Nikad više (*Nunca Mas*) gde su rasvetljene sudbine mnogih nestalih, kao i načini kršenja ljudskih prava u periodu diktature. Istovremeno, Eskivel je iskoristio autoritet koji Nobelova nagrada za mir sa sobom nosi da javno osudi razne oblike intervencionizma, pre svega Sjedinjenih Američkih Država, u Avganistanu, Libiji i Siriji. Imajući u vidu istoriju intervencionizma SAD u Latinskoj Americi (Kinzer, 2006; Klajn, 2009), ovakav stav od strane dobitnika iz Latinske Amerike nije iznenađujući. Istovremeno, bio je veoma jasan u svojoj osudi odluke da se nagrada dodeli Evropskoj uniji 2012. godine, pogotovu imajući u vidu učinak koji ova organizacija ima u svojoj spolj-

⁴ Eskivel je dobitnik nagrade Politički zatvorenik iz 1978. godine, koju dodeljuje Amnesty internešnal.

⁵ Eskivel je nominovan od strane laureata iz 1976. godine, Beti Vilijams (*Betty Williams*) i Majrid Korigan (*Mairead Corrigan*), što je redak primer nominacije na ovaj način.

noj politici i izgradnji mira u raznim regionima sveta (Kongo, Indonezija, Srbija, itd.).

Povod za odluku da se nagrada dodeli Eskivelu ostaje i dalje upitan, ali način njegovog delovanja koji je uvek počivao na nenasilnim sredstvima, uz uvažavanje onih koji su žrtve i marginalizovani, u velikoj meri potire kontroverze koje su već spomenute. Poslednja etapa njegovog angažmana, usmerena prema beskućnicima, deci bez roditelja i malobrojnim preostalim starosedeočima u Argentini koji su gurnuti ka dnu društvene lestvice, dodatno ukazuje na snagu primera koja izvire kada se zaslužni pojedinci prepoznaju u nagradi kao što je Nobelova nagrada za mir.

Alfonso Garsija Robles

Alfonso Garsija Robles (Alfonso García Robles), dobitnik nagrade iz 1982. godine, svakako je jedan od laureata koji su nepravедno zaboravljeni. „Gospodin Razoružanje”, kako su ga neretko zvali, podelio je nagradu sa švedskom političarkom Alvom Mirdal za ulogu koju su njih dvoje imali unutar sistema Ujedinjenih nacija u procesu razoružanja (The Nobel Peace Prize, 2014d).

Poput Lamasa, i Robles je imao svojevrsni „pedigre” za Nobelovu nagradu za mir. Meksički diplomata koji je u svojoj karijeri bio ambasador u Brazilu i pri Ujedinjenim nacijama, državni sekretar a potom i ministar inostranih poslova Meksika, kao i predstavnik pri Komitetu za razoružanje, jedan je od ključnih aktera u denuklearizaciji Latinske Amerike. Svojim zalaganjem bitno je doprineo da nakon kubanske raketne krize dođe do potpisivanja tzv. Tlatelolko (*Tlatelolco*) sporazuma iz 1967. godine, kojim je Latinska Amerika (uz Antarktiku) postala jedini kontinent bez nuklearnog oružja, dostignuće koje do sada nije postignuto u drugim delovima sveta. Ovakav podvig dobija na snazi ukoliko se uzme u obzir da su pojedine države kontinenta, poput Brazila i Argentine, aktivno radile na razvijanju nuklearnog oružja, ali su usled diplomatske inicijative, podstaknute mahom od strane samog Roblesa, odlučile da okončaju svoje nuklearne programe.

Uspeh koji je postigao u regionu Robles je pokušao da ponovi i na globalnom planu kroz angažman u Komitetu za razoružanje, kao i na specijalnom zasedanju Ujedinjenih nacija posvećenom razoružanju 1978. godine. Iako sporazum, poput onog iz Meksiko sitija, nikada nije potpisan u međunarodnim okvirima, jedna od direktnih posledica Tlatelolko sporazuma jeste i potpisivanje Sporazuma o neširenju nuklearnog razoružanja (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*) iz 1968. godine kojim je ograničeno širenje nuklearnog naoružanja.

Dostignuća koja su Robles i Mirdal (kao i Lajnus Poling i Eisaku Sato pre njih) ostvarili svakako su predstavljala osnov za dalje delovanje protiv nuklearnog oružja, centralnog pitanja tokom trajanja Hladnog rata. Njihova nagrada, takođe, predstavlja početak u priznavanju borbe protiv korišćenja nuklearne energije u vojne svrhe kao jednog od centralnih mirovnih pitanja tokom 20. veka. Kao direktna posledica navedenog, Komitet je u periodu nakon toga dodelio, kao što smo u prethodnim poglavljima videli, još nekoliko nagrada organizacijama koje se bave ovim pitanjem.

Oskar Arias Sančez

Nobelov testamentarni zahtev da se nagrade dodeljuju onima koji se zalažu za bratstvo između naroda, kao i za promovisanje i održavanje mirovnih kongresa svakako je ispunjena u slučaju nekadašnjeg predsednika Kostarike, Oskara Ariasa Sančeza (Oscar Arias Sánchez)⁶ koji je Nobelovu nagradu za mir dobio 1987. godine za, kako je istaknuto, zalaganje za postizanje mira u Centralnoj Americi, koje je dovelo i do potpisivanja mirovnog sporazuma kojima su okončani sukobi u ovom regionu (The Nobel Peace Prize, 2014e).

Sančez je bio jedna od ključnih figura u okončanju višedecenijskih sukoba u El Salvadoru (1979–1992), Gvatemali (1960–1996) i Nikaragvi (1980–1988), s tim što su se ovi sukobi prelili i na druge države regiona, poput Hondurasa i Paname, i doveli do miliona izbeglica i interno raseljenih lica, kao i više stotina hiljada ubijenih, pri čemu su starosedeooci činili veliki deo žrtava (Sanford 2003; Robinson, 1992). Svakako da su tzv. centralnoamerički ratovi bili jedan od očiglednijih primera posrednog sukobljavanja SAD i SSSR tokom Hladnog rata, time što su podržavale suprotstavljene strane, čime su produžavani sukobi i uvećan broj žrtava. Međutim, koren navedenih sukoba predstavlja viševekovno zanemari vanje i eksploatacija kontinenta, pri čemu je većina lokalnog stanovništva obespravljena i marginalizovana do ivice egzistencije. Stvorene su oštre društvene podele između onih koji su bili dobitnici kolonijalnog, a kasnije i kapitalističkog sistema i većine koja se nalazila na strani gubitnika (Frank, 1967; Galeano, 1973, Dos Santos, 1996). Upravo ovakvo tumačenje, da je uzrok sukoba socio-ekonomski a ne ideološki, zastupao je Sančez (zajedno sa drugim latinoameričkim akterima), što je na kraju dovelo do pomaka u pregovorima i okončanju sukoba.

⁶ Oskar Arias Sančez je bio predsednik Kostarike u dva navrata u periodima 1986–1990. i 2006–2010.

Za razliku od spoljnih aktera koji su smatrali da bi trebalo da imaju glavnu ulogu u pregovorima⁷, Sančez je insistirao da bi stanovnici Centralne Amerike trebalo sami da odluče o svojoj sudbini (Sanchez, 1987), stavljajući naglasak na pitanja nejednakosti, ljudskih prava i demokratizacije regiona. Njegovi naponi su usledili nakon što su druge latinoameričke države započele mirovnu inicijativu kroz rad u tzv. Kontadora grupi.⁸ Kulminacija njegovog posredovanja bilo je potpisivanje dva mirovna sporazuma 1987. i 1988. godine (Eskipulas I i II), kojima je predviđen niz procedura čija primena bi trebalo da donese trajni mir regionu. Temelj sporazuma bio je nacionalno pomirenje putem dijaloga strana u sukobu, široka amnestija i formiranje komisija za nacionalno pomirenje. Pored toga, predviđen je hitan prekid svih neprijateljstava, obustava pružanja pomoći ilegalnim formacijama i sprečavanje korišćenja teritorija za napad na treće države. Insistiralo se istovremeno na povratku izbeglica i raseljenih lica. Istaknuta je potreba za uspostavljanjem demokratskog procesa koji će podsticati rad na stvaranju socijalne ravnoteže, poštovanju ljudskih prava i slobodi izražavanja. Eskipulas sporazumi predstavljali su poslednju etapu u dugačkim mirovnim pregovorima i prvu stanicu u realizaciji dogovorenih principa koji je trebalo da dovedu do toliko očekivanog mira u Centralnoj Americi. Nakon toga su potpisani mirovni sporazumi u svakoj od centralnoameričkih država pojedinačno, čime je okončan najdestruktivniji period u savremenoj istoriji ovog regiona.

Sa ove vremenske distance interesantno je napraviti poređenje učinka dva predsednika koji su Nobelovu nagradu za mir dobili u prvoj godini svog mandata, već spomenutog Oskara Ariasa Sančeza i predsednika SAD Baraka Obame koji je nagradu primio 2009. godine. Za razliku od Sančeza koji je nagradu dobio na početku svog prvog mandata

⁷ Kontroverza koja se vezuje za dodelu nagrade Sančezu jeste bila navodna namera Komiteta da se suprotstavi nameri tadašnjeg predsednika SAD Ronalda Regana da sukob protiv sandinista u Nikaragvi okonča vojnim, a ne mirnim putem (New York Times, 1987). Pridajući globalni značaj naporima tadašnjeg predsednika Kostarike, Komitet je uspeo da usmeri pažnju međunarodne zajednice na diplomatsko rešenje sukoba za koje su se, pored Kostarike, zalagale i druge latinoameričke države.

⁸ Grupa Kontadora formirana je 1983. godine na inicijativu Meksika, Kolumbije, Paname i Venecuele. Grupa je bila sastavljena od latinoameričkih zemalja i predstavljala je prvi pokušaj rešavanja bezbednosnih pitanja u centralnoameričkom regionu. Potreba za stvaranjem autohtone inicijative može se razumeti ako se bliže pogledaju suprotstavljeni stavovi spoljnih aktera i latinoameričkih zemalja u ozrocima sukoba u Centralnoj Americi. Dok su Sjedinjene Države i Evropska zajednica konflikt videle kao borbu Zapada i Istoka članice Kontadore su korene nalazile u podeli na liniji Sever – Jug. Drugi uzrok formiranja Kontadore bila je opasnost od vojne intervencije SAD u regionu koja je sa dolaskom administracije Ronalda Regana na čelo države postala realna mogućnost.

kao predsednik Kostarike, ali na osnovu višemesečnog posredovanja i konkretnog sporazuma koji je postignut, Obama je nagradu primio na osnovu izlaganja svoje vizije sveta bez nuklearnog oružja i nagoveštaja budućih napora za jačanje međunarodne diplomatije. Međutim, (tokom narednih sedam godina na mestu) kao predsednik SAD u dva mandata, Obama u velikoj meri nije uspeo da ostvari plan o globalnoj denuklearizaciji (osim sporazuma sa Iranom), a uz to je postao predsednik Sjedinjenih Država koji je vodio čak sedam ratova⁹ uz upotrebu najsavremenijeg oružja koje je smanjilo broj trupa na terenu, ali uvećalo stopu smrtnosti na strani neprijatelja (LA Times, 2017). Na osnovu ova dva primera vidi se da je Nobelov zahtev da se nagrada dodeljuje na osnovu zasluga a ne očekivanja ispunjen u prvom, ali ne i u drugom slučaju. Takođe, dva navedena primera dodatno potkrepljuju već spomenute kontroverze koje su posledica činjenice da Nobelovu nagradu za mir dodeljuju političari koji neretko, pored zasluga, imaju u vidu i druge (unutrašnje ili spolj-nopolitičke) razloge da nagradu dodele određenoj osobi i u određenom trenutku.

Nagrada dodeljena predsedniku Kostarike svakako predstavlja pozitivan primer u dosadašnjoj istoriji Nobelove nagrade za mir. Njegov angažman tokom mirovnih pregovora, ali još više svest o preduslovima koje je neophodno ispuniti kako bi se uspostavili temelji samoodrživog mira predstavlja delovanje usmereno ka miru na dugotrajnim osnovama. Iako sam Nobel nije ukazivao na važnost prevencije, aktivnosti pojedinaца i organizacija koji se bave dubokim uzrocima (korenom) sukoba svakako bi trebalo da predstavljaju polaznu osnovu za raspoznavanje onih koji doprinose miru, bez obzira da li je on lokalnog, regionalnog ili globalnog karaktera. Kao što je i sam Galtung (1969) isticao, mirovno delovanje mora biti, poput medicine, usmereno ka prevenciji, a ne ka saniranju posledica kada je šteta već učinjena.

Rigoberta Menču

Peti dobitnik Nobelove nagrade je Rigoberta Menču (Rigoberta Menchú) iz Gvatemale, koja je 1992. godine dobila nagradu za njeno promovisanje društvene pravde i etno-kulturnog pomirenja sa posebnim naglaskom na prava starosedelaca. Posebnu važnost ovoj nagradi daje činjenica da je Menču jedina dobitnica nagrade iz Latinske Amerike,¹⁰ kao i da je pripadnica plemena Maje koje je posebno stradalo u građanskom ratu u

⁹ Avganistan, Irak, Sirija, Jemen, Somalija i Pakistan.

¹⁰ O značaju žena dobitnica Nobelove nagrade videti više u prilogu Katarine Brković: Dobitnici Nobelove nagrade za mir: izvanredne žene u kontekstu svog vremena.

Gvatemali sa četvrtinom od ukupno 200.000 žrtava tokom gotovo četiri decenije nasilja (Sanford, 2003).

Sama Menču je, poput Eskivela, pretrpela i ličnu žrtvu pošto je veliki deo svog života provela u egzilu, dok su članovi njene bliže porodice ubijeni ili mučeni zbog njenog političkog angažmana (Menchu, 1984). Ono je počelo kao deo šire akcije Maja koje su tokom tzv. tihog genocida nad njima tokom građanskog rata započeli političko organizovanje, kao i pružanje podrške levičarskim gerilskim formacijama.

Kao jedan od glavnih političkih predstavnika Maja, koji je postala tokom svog višegodišnjeg delovanja, Menču je izabrana za prvog predstavnika Indiosa pri Ujedinjenim nacijama i predstavlja borca protiv već spomenutog strukturalnog nasilja u Gvatemali i Centralnoj Americi, gde se siromaštvo, nejednakost, diskriminacija i potlačenost siromašnih, a posebno Indiosa nameće kao glavni uzrok (ne)vidljivog nasilja kojima su ove grupe izložene. Svoje delovanje Menču je pokušala da podigne i na viši nivo, kandidujući se, bez uspeha, na predsedničkim izborima 2007. i 2011. godine kao predstavnik Indiosa u Gvatemali. Ovakav pokušaj inspirisan je kako dobijanjem same nagrade, čime je ona postala i globalno prepoznatljiv borac za prava starosedelačkih grupa, tako i većim učešćem Indiosa u političkom životu kontinenta, što se najbolje vidi izborom Eve Morales za predsednika Bolivije 2006. godine.

Međutim, i pored nesumnjivih dostignuća tokom svog delovanja, nagrada dodeljenja Menču obeležena je brojnim kontroverzama koje su u velikoj meri relativizovali ne samo njenu borbu već i pitanje položaja starosedelaca u Centralnoj Americi. Prva kritika koja je upućena jesu navodi da tokom građanskog rata Menču nije bila politički predstavnik Maja već članica gerilske organizacije koja je učestvovala u vojnim aktivnostima bez uticaja na kasniji tok mirovnih pregovora, kao što je to već napomenuto. Ukoliko bi se pokazalo kao tačno, to bi značilo da Rigoberta kao direktni učesnik u nasilnim akcijama ne bi trebalo da se ubraja u prihvatljive dobitnike nagrade. Međutim, važnije od ovoga jesu navodi antropologa Dejvida Strola (1999), koji je tokom svog istraživanja negirao brojne navode iz njene biografije, znatno menjajući sliku same Rigoberte Menču, ali i njene borbe.¹¹ Njegovi navodi su naknadno potvrđeni i od strane medija (New York Times, 1998) što je vremenom primoralo i

¹¹ Između ostalog, Strol (1999) je naveo da se njen otac nikada nije borio protiv evropskih doseljenika za svoju zemlju već protiv svojih rođaka; da jedan od braće koji je navodno ubijen nikada nije ni postojao, dok je drugi izgubio život u događaju koji nije povezan sa njenim političkim angažmanom. Takođe, navodi se da je Menču govorila španski jezik i da joj je bilo obezbeđeno privatno obrazovanje, što je u potpunosti suprotnosti sa njenim navodima o detinjstvu ispunjenim teškim radom i bez uslova za školovanje (Stroll, 1999).

samu Menču da prizna da se ona poistovetila sa iskustvima koja su doživeli brojni pripadnici Maja tokom građanskog rata.

Gorespomenuti navodi (uz druge koji su naknadno izneti) umanjili su značaj koji je imala činjenica da je po prvi put pripadnica starosedelaca iz Latinske Amerike dobila Nobelovu nagradu za mir. Istovremeno, oni su umanjili i njen ugled među samim Indiosima¹² koji su u Menči videli prevashodno pojedinca koji teži sopstvenoj promociji, a ne borbi za prava ove grupacije unutar latinoameričkog kontinenta.

Na kraju, čini se da je godina kada je dodeljena nagrada Rigoberti Menču imala ključnu važnost u odluci da se nagrada dodeli upravo njoj. Obeležavanje 500 godina od otkrića (bolje reći osvajanja) Amerike sigurno je imalo velikog uticaja na Komitet da nagradu dodeli upravo Menču. Na taj način se i sam (evropski) kolonizator pokušao simbolički iskupiti za svoja nedela u ovom delu sveta. Činjenica da je upravo pripadnica Maja bila nominovana ove godine verovatno je imala uticaja da Komitet previdi određene činjenice iz njene biografije i upravo nju izabere kao kandidata za nagradu. Međutim, ukoliko se ovakva tvrdnja uzme kao verodostojna to zasigurno ne negira (određene) zasluge koje je Rigoberta Menču imala boreći se za prava Maja, ali i drugih starosedelačkih grupa koje su vekovima izložene strukturnom nasilju.

Huan Manuel Santos

Poslednji dobitnik Nobelove nagrade za mir koji dolazi iz Latinske Amerike jeste kolumbijski predsednik Huan Manuel Santos (Juan Manuel Santos), koji je nagradu dobio 2016. godine za njegove napore da se okonča pet decenija dugačak građanski sukob u ovoj zemlji (The Nobel Peace Prize, 2016).

Kolumbijski građanski rat, započet sredinom šezdesetih godina prošlog veka, svakako je najbrutalniji oružani sukob na zapadnoj hemisferi koji je za svoju posledicu imao preko 220.000 žrtava i preko 6.000.000 izbeglica i interno raseljenih lica (Hylton, 2006). Sukob koji je nastao kao posledica kolonijalne prošlosti i duboke polarizacije društva tokom decenija svoga trajanja u potpunosti je razorio tkivo kolumbijskog društva, stvarajući spiralu nasilja koja je ušla u svakodnevni život većine stanovnika Kolumbije (Markes, 1997). Sukob je okončan mirovnim sporazumom između vlade Kolumbije, na čelu sa Santosom, i levičarske

¹² Zapatistička vojska nacionalnog oslobođenja odbija mogućnost da Rigoberta Menču posreduje u njihovom sukobu sa meksičkim vlastima navodeći kao argument činjenicu da ona nikada nije podržala njihovu borbu za prava starosedelaca u Meksiku.

gerilske organizacije Revolucionarnih oružanih snaga Kolumbije (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – FARC*), potpisanim 2016. godine nakon četvorogodišnjih pregovora i uz posredovanje Kube i Norveške.

Sam Santos je doživeo promenu od političara koji je odbijao bilo kakvu mogućnost pregovora sa teroristima (FARC), dok je bio ministar odbrane u vladi predsednika Alvarea Uribea (2002–2010), do najvećeg pobornika mirovnog sporazuma, zbog čega je izgubio podršku ne samo svog prethodnika već i većine svojih birača. Istovremeno, tokom pregovora je po prvi put uvedena praksa da žrtve obe strane učestvuju kao ravnopravni akteri pregovora, što je dovelo i do dramatično drugačijeg sagledavanja samog sukoba, njegovih kompleksnih uzroka, ali i posledica koje je ostavio po kolumbijsko društvo (Persi Vićentić, 2018).

Nagrada je Santosu dodeljena nedugo nakon neuspeha referendumu kojim je trebalo da se odobri mirovni sporazum sa FARC. Međutim, čini se da je upravo Nobelova nagrada (uz medijsku pažnju koju je mirovni sporazum time dobio) imala uticaja da obe strane ponovo sednu za pregovarački sto i dođu do novog, kompromisnog, sporazuma koji je naknadno usvojen, čime je sukob i zvanično okončan. Time je priveden kraju najduži sukob u zapadnoj hemisferi i započelo razoružavanje najveće paramilitarne grupe u savremenoj latinoameričkoj istoriji.

Upravo činjenica da je za okončanje sukoba bila potrebna volja i pristanak druge strane predstavlja zasigurno najveću kontroverzu nagrade koja je dodeljena 2016. godine. Za razliku od Nobelovih nagrada za mir iz 1978. godine, koju su podelili Mohamed Anvar el-Sadat (Anwar el Sadat) i Menahem Begin (Menachem Begin) (za potpisivanje Kemp Dejvid sporazuma kojim je postignut mir između Egipta i Izraela), nagrade iz 1994. godine, koju su podelili Jicak Rabin (Yitzhak Rabin), Šimon Perez (Shimon Peres) i Jaser Arafat (Yasser Arafat) (za mirovni sporazum između Izraela i Palestine) ili nagrade iz 1998. godine, koju su podelili Džon Hjum (John Hume) i Dejvid Trimbl (David Trimble) (za sporazum na Veliki petak kojim je okončan sukob u Severnoj Irskoj), u ovom slučaju samo je jedna strana dobitnica nagrade. Odluka Komiteta još više začuđuje imajući u vidu konstruktivno ponašanje predstavnika Revolucionarnih oružanih snaga Kolumbije tokom pregovora, kao i snažnu potporu koju je sporazumu i njegovoj naknadnoj implementaciji pružio vođa gerilaca Timoleon Himenez (Timoleon Jimenez). Odluka doneta u ovom konkretnom slučaju može imati posledice i po buduće nagrade gde se zalaganje jedne strane valorizuje i nagrađuje dok se druga strana ignoriše, bez prihvatanja činjenice da je za postizanje mira i velikih odricanja koja uz to idu neophodna volja (i žrtva) obe (ili više) strana

u sukobu. S tim je povezana i druga kritika upućena odluci da se nagrada za 2016. godinu dodeli za rešavanje kolumbijskog sukoba imajući u vidu da je Norveška aktivno učestvovala kao posrednik tokom trajanja pregovora, i to upravo na predlog kolumbijske vlade, čime se još jednom pokazuje da se Nobelova nagrada neretko koristi kao sredstvo spoljne politike ove skandinavske države.

Propuštene prilike za Latinsku Ameriku

Kao što se vidi iz već izloženog, kontroverze nisu zaobišle ni Latinsku Ameriku kada je u pitanju Nobelova nagrada za mir. Međutim, spomenute kritike svakako nisu, po ozbiljnosti optužbi, poput onih koje su upućene kada je u pitanju izbor dobitnika iz Azije i donekle Afrike (videti prilog Zorana Ćirjakovića), a pogotovu ne kada su u pitanju pojedinci i organizacije sa Globalnog severa (koji čine većinu dobitnika u dosadašnjoj istoriji nagrade). Imajući to u vidu, u nastavku teksta ukazaće se na propuštene prilike da se nagrade zaslužni sa latinoameričkog kontinenta koji su sticajem okolnosti (ili možda namerno) zanemareni od strane Komiteta u dosadašnjoj praksi.

Pitanje razoružanja je, kao što se može i pretpostaviti, bilo u fokusu Komiteta u dosadašnjoj istoriji. Pored već spomenutih Roblesa i Mirdal, pojedinci poput Berte von Zutnar (1905) i Artura Hendersona (1934), kao i organizacije Pagvaš konferencija (1995) ili Međunarodna kampanja za ukidanje nagaznih mina (1997) nagrađeni su upravo zbog njihovog zalaganja za razoružanje. (Videti poglavlje V. K. Predić, M. Hrnjaz) U tom smislu, čini se neopravdano što su Kostarika i njen tadašnji predsednik Hose Figeres Ferer (José Figueres Ferrer) zaobiđeni imajući u vidu da je još 1948. godine Ferer ukinuo vojsku u ovoj centralnoameričkoj državi. Čini se da je Komitet tim povodom propustio priliku da po prvi put nagradi jednu državu, a posebno njenog državnika koji je doneo ovako radikalnu odluku u prilog mira.

Istovremeno, imajući u vidu da su ljudska prava, praksom samog Komiteta, postala – osnov za dodelu nagrade ostaje nejasno zašto je do sada samo Eskivel nagrađen ovim povodom imajući u vidu istoriju Latinske Amerike u drugoj polovini 20. veka koja je ispunjena masovnim kršenjem ljudskih prava od strane brojnih diktatura koje su vladale u regionu tokom šezdesetih i sedamdesetih godina. U tom smislu, Komitet je mogao da nagradi i nobelovce iz drugih oblasti, poput Markesa i Nerude koji su bili izričiti u svojoj osudi onoga što se dešavalo u zemljama poput Čilea, Brazila ili Argentine. Na taj način bi i Latinska Amerika dobila laureate nagrađene Nobelovom nagradom iz dve različite oblasti, tj. svog

Lajnusa Polings. Komitet još uvek ima mogućnost da ispravi svoju grešku i jednu od narednih nagrada dodeli Majkama sa majskog trga (*Madres de Plaza de Mayo*), pokretu majki nestalih u Argentini za vreme vojne hunte koje se i posle 35 godina bore kako bi se saznala sudbina nestalih i kaznili odgovorni za zločine tokom ovog perioda.

Na osnovu prethodnog može se zaključiti da su zanemareni doprinosi koje brojni društveni pokreti širom Latinske Amerike ostvaruju u skladu sa nobelovim testamentom ili dosadašnjom praksom Komiteta u dodeljivanju nagrade. Osim Menču, pitanje položaja starosedelaca, kao i njihovog stradanja širom latinoameričkog kontinenta, do sada nije zaokupljalo veću pažnju prilikom odabira laureata i pored delovanja pokreta, poput Pokreta radnika bez zemlje (*Movimiento de los Trabajadores Rurales Sin Tierra*) koji se već decenijama bore za veći stepen socijalne pravde u Latinskoj Americi. Slično važi i za ekološke pokrete, pogotovu u Amazoniji, čiji doprinos je zanemaren u odnosu na neke druge dobitnike poput bivšeg potpredsednika SAD Al Gora i Međuvladinog panela o klimatskim promenama (2006), ili Afrikanke Vangari Muta Matai (Wangari Muta Maathai) koja je nagrađena 2004. godine.

Na kraju, pitanje koje zbog kolonijalne prošlosti i načina vladavine preokupira aktere u Latinskoj Americi, a koje je vremenom postalo važno i za članove Nobelovog komiteta i njihovo šire shvatanje pojma mira, jeste pitanje socijalne pravde. U tom smislu čini se da je prema Latinskoj Americi učinjena najveća nepravda jer su iz dosadašnjih razmatranja za dodelu nagrade isključeni nekadašnji predsednici Brazila i Urugvaja, Lula da Silva (Luiz Inácio Lula da Silva) i Hose Muhika (José Alberto Mujica) čiji mandati su bili ispunjeni upravo zalaganjem za veći stepen jednakosti i socijalne pravde. Ovde takođe možemo dodati i papu Franju I koji je poreklom iz Argentine, ali i niz predstavnika teologije oslobođenja, poput Gustava Gutijeresa (Gustavo Gutiérrez), struje unutar Katoličke crkve koja je u svom učenju društvenu pravdu stavljala na prioritetno mesto.

Sve navedeno sugeriše da je Latinska Amerika velikim delom nepravedno zanemarena u dosadašnjoj istoriji Nobelove nagrade za mir. Pojedinci i pokreti sa ovog kontinenta su svojom borbom doprineli ostvarivanju Nobelove vizije ne samo na svome kontinentu već i u globalnim okvirima. Napori koje su pojedinci poput Lamasa ili Roblesa ulagali jasno ukazuju da je latinoamerički kontinent bitno doprineo da živimo u vremenu sa najmanjim stepenom nasilja u ljudskoj istoriji (Pinker, 2012). Takođe, činjenica da u Latinskoj Americi nije bilo međudržavnog sukoba više od osam decenija (Miller, 2007) sugeriše da je negativna percepcija koja postoji o ovom delu sveta neutemeljena i da, kada je reč o mirnoj

koegzistenciji, ostatak sveta može nešto i da nauči iz snage pozitivnog primera koji dolazi iz Latinske Amerike.

Zaključak

Utisak koji se stiče jeste da je Nobelova nagrada za mir velikim delom zaobišla Latinsku Ameriku kako sa stanovišta kontroverzi kada je reč o samim dobitnicima, tako i stanovišta onih koji su nagradu zaslužili ali je nisu dobili. U tom smislu, Latinska Amerika zauzima periferno mesto u razmatranjima učinaka koje je Nobelova nagrada imala u pogledu mira u proteklih 117 godina. Politička korektnost samog Komiteta, koji u poslednjim decenijama za laureate bira sve više pojedince i organizacije sa Globalnog juga, kao da nije bila dovoljan razlog da Latinska Amerika zauzme važnije mesto u Nobelovom sistemu. To svakako ne umanjuje dostignuća Latinoamerikanaca koji su se borili protiv marginalizacije i dominacije, protiv represije i diktature, za veći stepen jednakosti i društvene pravde, kao i za solidarnost koja danas izostaje a preko je potrebna u svim vidovima života.

Potisnutost Latinske Amerike iz Nobelovog nagrađivanja više govori o onima koji odlučuju o nagradi, načinu njenog dodeljivanja nego o realnom doprinosu državnika, organizacija i aktivista Latinske Amerike miru. Većina tekstova u ovom zborniku jasno sugeriše da je evropocentrizam jedno od obeležja istorije Nobelove nagrade za mir. Globalizacija same nagrade delimično je umanjila neravnotežu u geografskoj raspodeli same nagrade, ali nije promenila suštinu. I dalje privilegovani pojedinci i zemlje Globalnog severa odlučuju koje su vrednosti deo mirovne infrastrukture i ko su njihovi nosioci. Nobelova nagrada za mir predstavlja simboličku vrednost „razvijenog sveta” koji u svom pohodu ka kraju istorije dostignuća drugih shvata (i vrednuje) usputno, kao neophodni dodatak različitosti koji mora postojati da bi bili ispunjeni kriterijumi političke i društvene korektnosti. Upravo zbog toga, Nobelova nagrada ne može predstavljati sveopšti kriterijum za vrednovanje doprinosa svetskom miru. Takođe, veći broj dobitnika iz Latinske Amerike ili drugih regiona Globalnog juga ne može potreti činjenicu da su ovi delovi sveta pretežno objekti, tj. mesta u koja se odlazi da bi se „zaradila” nagrada. Zbog toga, Nobelova nagrada za mir predstavlja odraz vremena (i sistema) u kome je stvorena, činjenica koju bi trebalo imati u vidu kada se razmatra njen doprinos. Uporedo, doprinos svih onih koji su „nevidljivi” za Nobelov komitet dobija na značaju jer sugeriše da borba za mir nije uslovljena nagradama, bez obzira koliko vredne one bile.

Literatura

- Dos Santos, T. (1996). Latin American underdevelopment: Past, present and future. A homage to Andre Gunder Frank. In: C.G. Chew and R.A. Dene-mark (eds.). *The underdevelopment of development: Essays in honor of Andre Gunder Frank* (pp.149–171). London: Sage Publications.
- Džuverović, N. (2009). Uloga SAD u društvenim i političkim procesima u Latinskoj Americi tokom XX veka. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 3, 477–493.
- Frank, G. A. (1967). *Capitalism and underdevelopment in Latin America*. New York: Monthly Review Press.
- Galeano, E. (1973). *Open Veins of Latin America: Five Centuries of the Pillage of the Continent*. New York: Monthly Review Press.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research* 6 (3), 167–91.
- Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research* 8 (2), 81–117.
- Hičens, K. (2001). *Slučaj Henri Kisindžer: Zločinac ili ne*. Beograd: Filip Višnjić.
- Hylton, F. (2006). *Evil Hour in Colombia*. London: Verso.
- Kinzer, S. (2006). *Svrgavanje – pučevi, revolucije i invazije (Kako je Amerika menjala režime od Havaja do Iraka)*. Beograd: Politika.
- Klajn, N. (2009). *Doktrina šoka: Procvat kapitalizma katastrofe*. Beograd: Samizdat B92.
- Los Angeles Times (2017). President Obama, who hoped to sow peace, instead led the nation in war. Accessed 6. 8. 2018. on the web page <http://www.latimes.com/projects/la-na-pol-obama-at-war/>
- Markes, G. G. (1997). *Dnevnik jedne otmice*. Beograd: Narodna knjiga i ALFA.
- Menchu, R. (1984). *I, Rigoberta Menchu: An Indian Women in Guatemala*. London: Verso.
- McSherry, J. P. (2005). *Predatory States: Operation Condor and Covert War in Latin America*. Lanham: Rowman&LittlefieldPublishers.
- Miller, B. (2007). *States, Nations, and the Great Powers; The Sources of Regional War and Peace*. Cambridge: CUP.
- Paligorić Lj. (2003). *Istorija Latinske Amerike*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Persi Vičentić, L. (2018). *The Third Side of the Coin: Victim Participation in High-Level Peace Making*. Master teza. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Pinker, S. (2012). *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*. New York: Penguin Books.
- Robinson, W. I. (1992). *A Faustian Bargain: U. S. Intervention in the Nicaraguan Elections and American Foreign Policy in the post-Cold War Era*. Boulder: Westview Press.

- Sanford, V. (2003). *Buried Secrets: Truth and Human Rights in Guatemala*. New York: Palgrave MacMillan.
- Stroll, D. (1999). *Rigoberta Menchú and the Story of All Poor Guatemalans*. Boulder: Westview Press.

Internet izvori

- Independent (2014). 1936 Nobel Peace Prize medal to sell at auction after appearing in South American pawn shop. Accessed 5. 8. 2018. on the web page <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/1936-nobel-peace-prize-medal-to-sell-at-auction-after-appearing-in-south-american-pawn-shop-9189969.html>
- New York Times (1987). Costa Rica Leader Wins Nobel Prize for Peace Plan. Accessed 6. 8. 2018. on the web page <https://www.nytimes.com/1987/10/14/world/costa-rica-leader-wins-nobel-prize-for-peace-plan.html>
- New York Times (1998). Tarnished Laureate: A special report: Nobel Winner Finds Her Story Challenged. Accessed 6. 8. 2018. on the web page <https://www.nytimes.com/1998/12/15/world/tarnished-laureate-a-special-report-nobel-winner-finds-her-story-challenged.html>
- The Nobel Peace Prize (2014a). The Nobel Peace Prize 1992. Accessed 5. 8. 2018. on the web page http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1992/
- The Nobel Peace Prize (2014b). The Nobel Peace Prize 1936. Accessed 5. 8. 2018. on the web page https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1936/lamas-facts.html
- The Nobel Peace Prize (2014c). The Nobel Peace Prize 1980. Accessed 5. 8. 2018. on the web page https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1980/press.html
- The Nobel Peace Prize (2014d). The Nobel Peace Prize 1982. Accessed 5. 8. 2018. on the web page https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1982/press.html
- The Nobel Peace Prize (2014e). The Nobel Peace Prize 1987. Accessed 6. 8. 2018. on the web page https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1987/
- The Nobel Peace Prize (2016). The Nobel Peace Prize 2016. Accessed 7. 8. 2018. on the web page https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2016/
- The Reuters (2014). Nobel Peace Prize medal sells for \$1.1 million at auction. Accessed 5. 8. 2018. on the web page <https://www.reuters.com/article/us-auction-nobelpeaceprize/nobel-peace-prize-medal-sells-for-1-1-million-at-auction-idUSBREA2R1O520140328>
- Sanchez, O. A. (1987). The Nobel Peace Prize Acceptance Speech. Accessed 6. 8. 2018 on the web page https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1987/arias-acceptance.html

LATIN AMERICA AND THE NOBEL PEACE PRIZE: IN SEARCH OF REGIONAL PEACE

Summary

The author gives an overview of the biographies of six Latin American laureats of the Nobel Peace Prize contextualizing them in the colonial past and present political transformation. The author shows that some prizes were given in accordance with the provisions of the Noble testament (for contributions to disarmament, bringing conflicts to an end through mediation), while others were the result of a broader interpretation of dimensions of peace by the members of the Nobel Committee (human rights, the rights of indigenous people). Controversies related to some laureats, are pointed out, as are controversies related to the Nobel Committee itself, i.e. its failure to award a much larger number of Latin American statesman, activists, social movements whose contribution to peace, regional and global, deserved respect. For this reason, the author concluded that Latin America has a marginal status in the history of Nobel peace prize awards, which in part can be explained by the foreign policy interest of Norway. Thus, the Nobel Peace Prize can not be treated as a universal criteria for evaluating contributions to peace.

Key words: Nobel prize for peace, Latin America, regional peace, disarmament, human rights, rights of indigenous people.

Izvod iz Nobelovog predavanja: Berta fon Zutnar
(*Bertha von Suttner*)*

'Ako me redovno obavještavaš kako se stvari razvijaju i ako čujem da se mirovni pokret kreće putem praktične aktivnosti, tada ću ga pomoći novcem.'

Ove reči izgovorio je eminentni Skandinavac zahvaljujući kome danas imam priliku da se pojavim pred vama, dame i gospodo. Alfred Nobel ih je izgovorio kada smo ga muž i ja posetili u Bernu 1892, gde je bio u toku mirovni kongres.¹

Njegov testament je pokazao da je on postepeno sticao uverenje da se iz magle pobožnih teorija pojavio pokret obasjan dostižnim i realistično zamišljenim ciljevima. On je uvažavao nauku i idealističku književnost kao delatnosti koje razvijaju kulturu i unapređuju civilizaciju. Ciljeve mirovnih kongresa – postizanje međunarodne pravde i sledstveno tome smanjenje veličine vojski, stavio je u isti rang.

Alfred Nobel je verovao da društvene promene dolaze postepeno i ponekad posrednim sredstvima. On je priložio 80.000 franaka Andreovom² pokušaju da pređe preko Severnog pola. Pisao mi je da bi ovo moglo da doprinese više nego što bih verovala. 'Ako Andrea postigne ovaj cilj, ili čak ako ga samo delimično postigne, to će da bude jedan od onih uspeha koji stimulišu bujicu priča i uzbuđenja koje otvaraju put generaciji i njenom prihvatanju novih ideja i reformi.'³ Ali Nobel je takođe video kraći i neposredniji put pred sobom. Drugom prilikom pisao mi je: 'Moglo

* Nobelovo predavanje održano 16. aprila 1906. godine. Izvor: <<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1905/suttner/lecture/>>

¹ Četvrti svetski mirovni kongres, avgust 22–27, 1892. Razgovor Nobela i laureatki nje, koji je tom prilikom vođen, prikazan je u *Memoirs of Bertha von Suttner*, Boston: Ginn, 1910, Vol.1, pp. 429; 435–439.

² Salomon A. Andre (1854–1897), švedski inženjer aeronautike i istraživač, koji je poginuo prilikom prve ekspedicije na Arktik letećim balonom.

³ Navedeni citat, kao i priča o Nobelovoj vezi sa Andreom nalazi se u Nicholas Hallsz, *Nobel: A Biography of Alfred Nobel*, New York: Orion Press, 1959, pp. 257–258, 262–264.

*bi, a i trebalo bi uskoro prihvatiti da se sve države obavežu da kolektivno napadnu agresora. To bi učinilo rat nemogućim i primoralo bi čak i najbrutalniju i najnerazumniju silu da se obrati arbitražnom sudu ili, u suprotnom, da zaćuti. Kada bi Trostruki savez uključio sve države umesto samo tri, mir bi bio osiguran vekovima.*⁴

Alfred Nobel nije doživeo da vidi veliki napredak i odlučujuće događaje posredstvom kojih je ideja mira oživela i počela da funkcioniše unutar brojnih organizacija. Međutim, on je još uvek bio živ 1894. kada je Gladston,⁵ veliki britanski državnik, otišao dalje od načela arbitraže predlažući stalni međunarodni sud. Filip Stanhoup,⁶ prijatelj Veličanstvenog starca, izneo je ovaj predlog u ime Gladstona na Interparlamentarnoj konferenciji 1894. i postigao da se predlog za osnivanje takvog suda uputi vladama država članica. Alfred je doživeo da vidi prosleđivanje predloga, ali tek posle njegove smrti postigli su se izvesni rezultati: sazivanje Haške konferencije i osnivanje Stalnog arbitražnog suda.⁷ Neprocenjiva je šteta za mirovne pokrete što su ih takvi ljudi kao što su Alfred Nobel, Moric fon Egidi.⁸ Johan fon Bloh⁹ prerano napustili. Istina je da se njihovi ideali i rad nastavljaju i posle smrti, ali da su oni još uvek među nama, koliko bi njihov lični uticaj i efekat njihovog rada doprineo pospešenju pokreta! S kojom hrabrošću bi oni preduzeli borbu protiv militarista koji danas nastoje da sačuvaju klecavi stari sistem!

⁴ Pismo je datirano na 7. januar 1893, Pariz; navedeno u: *Memoirs of Bertha von Suttner*, Vol. I, pp. 438–439.

⁵ Vilijam Juart Gladston (1808–1898), britanski premijer (1868–1874; 1880–1885; 1886; 1892–1894).

⁶ Filip Džejms Stanhoup (1847–1923), član Donjeg doma (1886–1892; 1893–1900), član Gornjeg doma nakon što je postao lord Verdajl 1905; predsednik dve Interparlamentarne konferencije (1890; 1906).

⁷ Poznat kao Haški tribunal, sud je osnovan na prvoj Haškoj mirovnoj konferenciji (1899).

⁸ Kristof Moricfon Egidi (1847–1898), nemački oficir i pisac; bio je primoran da napusti vojsku zbog svog pamfleta *Ozbiljna misao* (*Ernste Gedanken*), u kome su se preispitivale pojedine zvanične crkvene dogme; njegovo široko shvatanje hrišćanskog ideala podrazumevalo je imati stajalište o svim problemima, uključujući i o miru.

⁹ Žan de Bloh (Jean de Bloch) (1836–1902), industrijalac poljskog porekla, pisac i zagovornik mira; napisao je 1898. *Budućnost rata u njegovim tehničkim, ekonomskim i političkim odnosima* (*The Future of War in Its Technical, Economic and Political Relations*), u kojoj tvrdi da će moderni rat postati suviše smrtonosan da bi se moglo rizikovati njegovo vođenje.

Taj sistem je osuđen na propast. Jednom kada novi sistem počne da se pojavljuje stari mora da doživi slom. Uverenje da je moguće, nužno i da bi bio blagoslov postići mir među državama zasnovan na zakonu već je duboko usađena u svim društvenim slojevima, čak i kod onih koji imaju vlast. Zadatak je tako jasno naznačen i mnogi već na njemu rade, da će on pre ili kasnije morati da se ispuni. Koju godinu ranije nije postojao nijedan državni ministar koji je zagovarao ideale mirovnog pokreta. Danas postoje već mnogi šefovi država koji to čine. Prvi državnik koji je zvanično dao svoju saglasnost za održavanje interparlamentarne konferencije bio je, koliko se sećam, norveški premijer Stin.¹⁰ Džon Lund¹¹ je saopštio ovu vest, koja je u to vreme predstavljala senzaciju – na Interparlamentarnoj konferenciji 1891. Štaviše, norveška vlast je bila prva koja je platila troškove puta članovima Interparlamentarne unije i dala donaciju Mirovnom birou u Bernu.¹² Alfred Nobel je imao dobre razloge zašto je izabrao da poveri upravljanje fondovima mirovnog legata norveškom parlamentu.

Pogledajmo današnji svet oko sebe i ustanovimo da li smo zaista u pravu kada tvrdimo da postoji napredak u razvoju pacifizma, kao i njegovi pozitivni rezultati. Grozan rat,¹³ bez presedana u ljudskoj istoriji, nedavno je besneo na Dalekom istoku. Nakon toga je usledila još gora revolucija,¹⁴ koja je potresla ogromnu rusku imperiju, revolucija čiji krajnji ishod još uvek ne možemo da sagledamo. Stalno slušamo o pucnjavi, pljački, bombardovanju, egzekucijama, prepunim zatvorima, prebijanju i masakrima;

¹⁰ Johanes Vilhem Kristijan Stin (1827–1906), višegodišnji član norveškog parlamenta; premijer (1891–1893; 1892–1902); član norveškog Nobelovog komiteta (1887–1904).

¹¹ Džon Teodor Lund (John Theodor Lund) (1842–1913), član norveškog parlamenta; član norveškog Nobelovog komiteta (1897–1913). Na banketu u čast laureata, gospodin Lund nazdravio je Švedskoj i uspomeni na Alfreda Nobela.

¹² Interparlamentarna unija (1889), sastavljena od članova raznih parlamenata u svetu, imala je tada kao svoj osnovni cilj zalaganje za međunarodnu arbitražu. Stalna međunarodna kancelarija za mir (1891), obično nazivana Kancelarija Bern (Bern Bureau), predstavljala je informacioni centar za organizacije i pojedince koji su radili za mir, kao i izvršno telo za međunarodne mirovne kongrese.

¹³ Rusko-japanski rat (1904–1905).

¹⁴ Revolucija 1905. u kojoj je nezadovoljstvo autokratskom vladavinom cara, podstrekuto gubicima u ratu sa Japanom, dovelo do serije štrajkova, pobuna, atentata, zajedno sa zahtevom za ustavotvornu skupštinu; atmosfera revolucije je još uvek bila jaka u vreme govora laureatkinje.

ukratko, o orgijama đavolskog nasilja. U međuvremenu, u Centralnoj i Zapadnoj Evropi, koje su za dlaku izbegle rat, imamo nepoverenje, pretnje, zveckanje mačem, novinske napade, grozničavo jačanje mornarice i obnavljanje naoružavanja svuda. U Engleskoj, Nemačkoj i Francuskoj pojavljuju se romani u kojima zaplet o budućem iznenadnom napadu suseda treba da posluži podsticanju još većeg naoružavanja. Podižu se tvrđave, podmornice se grade, čitavi prostori se miniraju, dirizable se isprobavaju za upotrebu u ratu; i sve to sa takvim žarom – kao da je napad na suseda najneizbežnija i najvažnija fukcija države. Da li u svetlu svega ovoga možemo još uvek da tvrdimo da mirovni pokret napređuje?

Ne treba da nas zaslepi očigledno. Moramo da tragamo za novim izdancima koji nas guraju naviše. Moramo da razumemo da se dve filozofije, dve ere civilizacije hrvaju jedna se drugom i da snažan novi duh dolazi na mesta nametljivog i preteče starog. Ne više slab i bezobličan, ovaj obećavajući novi život je već široko uspostavljen i odlučan da preživi. Po strani mirovnog pokreta, koji je simptom a ne uzrok tekućih promena, u svetu se odvija proces internacionalizacije i ujedinjenja. Faktori koji doprinose razvoju ovog procesa su tehničke inovacije, poboljšana komunikacija, ekonomska međuzavisnost i tešnji međunarodni odnosi. Nagon samoodržanja u ljudskom društvu, delujući gotovo podsvesno, kao i svi drugi ljudski nagoni, buni se protiv stalnog usavršavanja metoda satiranja, kao i protiv uništenja čovečanstva.

Ovu podsvesnu borbu za eru oslobođenu od rata dopunjuju ljudi koji promišljeno rade na ostvarenju ovog cilja, koji vizualizuju suštinu plana akcije, koji tragaju za metodima kojima će što pre ostvari naš cilj. Sadašnji britanski premijer, Kembel Banerman,¹⁵ iznova otvara pitanje razoružanja. Francuski senator d'Esturnel¹⁶ radi u prilog francusko-nemačke antante. Žores¹⁷

¹⁵ Ser Henri Kambel Banerman (1836–1908), britanski državnik Liberalne partije; premijer (1905–1908); zagovornik međunarodne arbitraže i ograničavanje naoružanja.

¹⁶ Baron Pol Anri Benjamin Balu d'Esturnel, de Konstant de Rebek (1852–1924), delio je Nobelovu nagradu za mir 1909. sa Ogistom Bernerom, belgijskim advokatom i političarem (premijer u periodu 1884–1894).

¹⁷ Žan Leon Žores (1859–1914), francuski političar; lider Socijalista u Predstavničkom domu; osnivač (s Aristidom Brijon) i urednik *L'Humanité* (1904–1914).

poziva socijaliste svih zemalja u ujedinjeni otpor ratu. Ruski naučnik, Novikov,¹⁸ poziva da se uspostavi sedmočlani savez konfederalizovanih velikih sila sveta. Ruzvelt nudi sporazume o arbitriranju svim zemljama i izgovara sledeće reči Kongresu: 'Naša jasna dužnost ostaje da težimo na svaki praktičan način da se približimo vremenu kada mač neće biti arbitar među državama'.¹⁹ Želim na trenutak da se zadržim na Americi. Zemlju neograničenih mogućnosti krasi sposobnost izvođenja novih i izazovnih planova ogromne mašte i obima uz upotrebu često najjednostavnijih metoda. Drugim rečima, to je idealistička zemlja kada su u pitanju njene zamisli i praktična kada je u pitanju njihova izvedba. Osećamo da savremeni mirovni pokret u Americi ima sve šanse da privuče jaku podršku i pronađe formule za ostvarenje vlastitih ciljeva. Ovi metodi su izloženi kroz sledeće ciljeve, koji su sastavni deo programa mirovne kampanje koja se trenutno vodi u Americi:

1. Sporazumi o arbitraži.
2. Unija mira između država.
3. Međunarodno telo sa snagom da održi vladavinu zakona među državama, kao što je to između država Severne Amerike, i posredstvom čega se može ukinuti pribegavanje ratu.

Kada me je Ruzvelt primio u Belu kuću 17. oktobra 1904. rekao mi je: 'Svetski mir dolazi, sigurno dolazi, ali korak po korak'. I tako jeste. Koliko god da je jasno zamišljen, koliko god da cilj izgleda blizu i na dohvat ruke put ka njemu mora da se prelazi korak po korak i bezbroj prepreka mora da se savlada na toj stazi.

Nadalje, bavimo se ciljem koji još nije primećen od strane miliona ljudi, ili ako jeste smatra se utopijskim snom. Takođe, prisutni su lični interesi, interesi koji nastoje da održe stari poredak i da spreče da se ciljevi dosegnu. Zastupnici starog poretka imaju snažnog saveznika u ljudima svojstvenom prirodnom zakonu inercije koji je prirodna odbrana protiv promene. Zbog toga je pacifizam suočen sa nimalo lakom borbom. Pitanje da li će

¹⁸ Jakov Aleksandrović Novikov (1849–1912), ruski pisac; autor *La Fédération de l'Europe* (1901).

¹⁹ Peta godišnja poruka Kongresu SAD predsednika Teodora Ruzvelta 5. decembra 1905.

prevladati nasilje ili zakon u odnosima između država najvažniji je problem u našoj eri prepunoj događaja i najozbiljniji sa stanovišta posledica. Korisni rezultati sigurnog svetskog mira su gotovo nezamislivi, a još više su nezamislive posledice pretnje svetskim ratom koji su mnogi pogrešno usmereni ljudi spremni da ubrzaju. Zastupnici pacifizma su svesni koliko su skromni izvori ličnog uticaja i moći. Znaju da su još uvek malobrojni i slabog autoriteta, ali kada realno razmotre sebe i ideal kome služe oni sebe vide kao sluge najvećem od svih pokreta. Od rešenja ovog problema zavisi da li će naša Evropa postati eksponat propasti i neuspeha, ili ćemo izbeći opasnosti i ranije pristupiti u dolazeću eru sigurnog mira i zakona u kojoj će se civilizacija nezamislive slave razviti. O mnogim aspektima ovog pitanja Haška konferencija trebalo bi da raspravlja umesto predloženih tema koje se tiču prava i prakse rata na moru, bombardovanja luka, gradova i sela, postavljanja mina, itd. Sadržaj ove agende pokazuje da iako oni koji podržavaju postojeću strukturu društva koja prihvata rat dolaze na mirovne konferencije spremni da modifikuju prirodu rata, u osnovi nastoje da zadrže sadašnji sistem. Zagovornici pacifizma, na i van Konferencije, međutim, braniće svoje ciljeve i gurati napred ka svom cilju. Cilju, da ponovim reči Ruzvelta, koji afirmiše dužnost njegove vlade i svih naših vlada 'da približimo vreme kada mač neće da bude arbitar među državama'.

Katarina Brković*

DOBITNICE NOBELOVE NAGRADE ZA MIR: IZVANREDNE ŽENE U KONTEKSTU SVOG VREMENA

Autorka se bavi kritikom koja se danas često upućuje Nobelovom komitetu a odnosi se na nedovoljnu zastupljenost žena među dobitnicima Nobelove nagrade. Navodi podatak da je, od 130 nagrada, 89 dodeljeno muškarcima a 17 ženama. Autorka smatra da je neravno pravan odnos prema zaslužnim ženama rezultat, prvo, istorijskog konteksta, činjenice da npr. žene nisu imale pravo glasa u pojedinim državama do kasnih šezdesetih godina, a drugo i odredaba testamenta koje su predviđale takve uslove i tipove angažovanja koje su teško žene mogle ispuniti imajući u vidu njihov društveni položaj. Deo konteksta je i usporen odnos podrške antikolonijalizmu Nobelovog komiteta. Smatrajući broj nagrada izrazom velike nepravde sa stanovišta realnog doprinosa žena miru, autorka prikazuje više opširnijih portreta dobitnica koji osvetljavaju njihove zasluge, putanje borbe i žrtve, ali i kontroverzne dimenzije.

Ključne reči: Nobelova nagrada za mir, dobitnice, istorijski kontekst, rodna nejednakost, kontroverze

***

Kao što smo imali prilike da vidimo u prethodnim poglavljima, Nobelova nagrada za mir je od svog osnivanja do danas praćena mnogim kritikama i kontroverzama uprkos svom prestižu i podršci velikom broju izvanrednih ljudi koji su pružili vredan doprinos miru i koji su kroz svoj život i delo inspirisali mnoge druge da krenu istim putem.

Ovaj tekst polazi od jedne od danas najprisutnijih kritika Nobelove nagrade – rodne neravnopravnosti i činjenice da je gotovo šest puta više muškaraca nego žena dobitnika od 1901. godine. Do danas je nagrađeno 130 dobitnika: 89 muškaraca, 17 žena i 24 organizacije.

Upravo ove proporcije su tema naše rasprave. Toliki stepen nejednake zastupljenosti žena među listom dobitnika budi potrebu da im se bar ovim tekstom ukaže pažnja, naročito za izvanredan život koji su

---

* Doktorand Univerziteta Vorik i Slobodnog univerziteta u Briselu. Email: k.kuzmic@yahoo.com

vodile u vremenima često isključive dominacije muškaraca. Da bismo razumeli izraženu neravnopravnost želimo da problematizujemo kontekst vremena u kome je nagrada nastala, naročito sa stanovišta prava koja su žene imale tada, s obzirom na to da je taj aspekt značajno uticao na to kako će žene biti prihvaćene u društvu, njihovi angažmani i delatnosti posvećene miru. Iz tog razloga, pre predstavljanja izvanrednih dobitnica ove prestižne nagrade, najpre želim poći od kontekstualnog smeštanja diskursa u okvire vremena kome su pripadali.

„Kontekst određuje značenje stvari”

U vreme kada je institucionalizovana Nobelova nagrada za mir (1900. godine) uloga žena u društvu se u velikoj meri razlikovala od njihove uloge danas. Sama činjenica da nagradu dodeljuju izabrani članovi norveškog parlamenta, čije pristrasnosti idu u korak sa tendencijama vremena u kom žive, potpuno su shvatljive greške ili propust ljudskog faktora koji je uključen u procenjivanje vrednosti pojedinačnih akcija na polju mira. Pored toga, prilikom odabira dobitnika nagrade, glavni kriterijum za dobijanje Nobelove nagrade za mir iskazan u testamentu njenog tvorca odnosi se na šest kategorija potencijalnih primaoca nagrade. Pre svega, tu su predviđeni uspešni predstavnici država i međunarodnih organizacija koji rade na pronalaženju legalnih rešenja za međudržavne sukobe. Dalje, Nobelovu nagradu za mir zaslužuju i mirovni aktivisti koji rade u međunarodnim okvirima, sa ili bez dopuštenja svoje nacionalne vlade, kao i pojedinci koji nenasiljem traže pravdu, slobodu, bezbednost ili ljudska prava kao preduslove mira. Takođe, lideri koji su koristili silu, ali koji su pristali na mirovno rešavanje sporova, kao i altruisti koji daju primer drugima na putu uspostavljanja mira, smatraju se dostojnim najprestižnije nagrade na svetu (Stajm, 2006, str. xi).

Ovakvi temelji nagrade su teško mogli ići u prilog žena. Za početak, treba imati na umu da žene u Nobelovo vreme (1833–1896) nisu imale pravo glasa. Izorno pravo je u pojedinim zapadnim zemljama ustanovljeno tek od 1913. godine, a do nekih je talas sufražetkinja stigao tek 1965. godine, kada je Nobelova nagrada za mir izgradila tradiciju već dužu od pola veka. Ta činjenica značajno menja stepen rodne neravnopravnosti među dobitnicima pre i posle Drugog svetskog rata. Otuda, pre Prvog svetskog rata imamo svega 2 dobitnice (1901–1931). Do Novog milenijuma još osam žena je dobilo ovu prestižnu nagradu (1946–2000), da bi se nakon Rezolucije 1325 Ujedinjenih nacija iz 2000. godine, kojom se ukazuje na potrebu za većom rodnom ravnopravnošću u borbi za

mir, što se najviše odnosi na ravnopravno učestvovanje žena u održanju i promovisanju mira i sigurnosti, kao i na povećanju njihove uloge u odlučivanju o sprečavanju i rešavanju sukoba, povećao broj dobitnica na još sedam žena (2003–2018).

Pored toga, statistika prikazuje i porast udela žena u ukupnom broju predloženih dobitnica sa 4% u prvih dvadeset pet na 10% u poslednjih dvadeset pet godina. Imajući u vidu i podatak o broju dobitnica u prvih i poslednjih trideset godina, dolazi se do zaključka da je zapravo broj žena koje su dobile nagradu rastao mnogo više od broja predloženih žena za dobijanje nagrade (Nobelova nagrada za mir 2010).

Takođe, kontekstualno smeštanje nagrade u okvire vremena u kome je nastala odnosi se i na postojanje kolonija do 1960/1975, što je obeležilo Nobelovu nagradu za mir izrazito zapadnjačko-belim dobitnicima. Dobitnici su bili isključivo visokoobrazovani belci iz Evrope ili Severne Amerike, izuzev, kao što smo videli, Karlosa Savedre Lamasa iz Argentine koji je nagrađen 1936. godine. Tako je prvi dobitnik afričkog porekla bio Albert Džon Lutuli, tek 1960. godine, kao što je u poglavlju J. Vidojević prikazano, čime je norveški Nobelov komitet izrazio politički stav podrške dekolonizaciji. A među dobitnicama, prva žena koja ne spada u kategoriju bele rase bila je Aung San Su Či iz Burme (danas Mjanmar), koja je dobila nagradu tek 1991. godine, dok će prva Afrikanka na tu nagradu čekati još narednih 13 godina – Vangari Muta Matai iz Kenije (2004. godine), što je ceo vek od osnivanja nagrade.

Međutim, činjenica je da se broj dobitnica povećava ulaskom u Novi milenijum. Povećanje broja žena koje su dobile Nobelovu nagradu za mir u poslednjih 20 godina ukazuje na to da se trend ipak menja i za očekivati je da će nastaviti u istom smeru i u narednim godinama. S obzirom na nesagledivu različitost vremena kada je Nobelova nagrada za mir nastala, od vremena u kome smo mi sada, kada je u pitanju odsustvo rodne ravnopravnosti prilikom odabira dobitnika ove prestižne nagrade, preostaje nam jedino da razumemo, ali svakako ne i da opravdamo ovaj višedecenijski propust.

Portreti

Različiti su putevi kojima su dobitnice koračale ka Nobelovoj nagradi za mir. Ono što ih sve povezuje jeste vizija koju su imale pred sobom, posvećenost ka delanju i odlučnost da istraju uprkos kritikama, zastrašivanjima, torturama i zatvorskim kaznama (Stajm, 2006, str. xiii). Za ovu priliku želimo da prikazemo živote jednog broja laureatkinja i time

osvetlimo istorijske početke nagrade, putanje i geografski prostor borbi žena i pojedine kontroverze.

Berta fon Zutnar

Berti fon Zutnar (1843–1914) Nobelova nagrada za mir dodeljena je za njen doprinos širenju mirovnih pokreta širom sveta, posebno u militarističkim zemljama Evrope. Ona je kao član aristokratskog društva Austrije prihvatila njegovu militarističku tradiciju gotovo polovinu svoga života. Rat između Austrije i Italije, kako je prikazala u svojim memoarima objavljenim 1910. godine, doživela je kao erupciju vulkana na nekom dalekom ostrvu. Zaštićena od spoljnih uticaja, Berta fon Zutnar je izazove nalazila čitajući knjige svojih omiljenih filozofa: Kanta, Šopenhauera, Štrausa, Fojerbaha i Konta. Oni su bili njeni intelektualni prijatelji u čijem društvu je živela „srećnu drugu egzistenciju” (Stajm 2006, str. 5). Tako je Berta fon Zutnar bila primer energičnog uma koji je čuvan u izolaciji (Abrams, 2001, str. 56–59).

Groficin um će se osloboditi tek kada upozna Alfreda Nobela. To lako uspostavljeno prijateljstvo putem službenog oglasa iz 1876. godine održaće se do kraja života i uticaće na pronalazača dinamita da uspostavi posebnu nagradu za mir, u koji je on tada polagao malo vere, a koja će postati „najveća počast koju neko ljudsko biće može dobiti” (Vilijams, 1977). Nekoliko godina kasnije, vođena putevima srca, Berta fon Zutnar će napustiti mesto upraviteljke Nobelovog doma i provesti skoro deset godina na Kavkazu, radeći na usavršavanju svoje pisane reči kroz mnogobrojne tekstove koje će izdavati pod pseudonimom. Nakon povratka u Beč grofica će konačno prihvatiti realnost onakvu kakva jeste. Preko prijatelja će saznati o Međunarodnoj asocijaciji za mir i arbitražu u Londonu, čiji cilj će grofica prihvatiti kao svoj ideal: „Arbitraža i mir su zamena za oružanu silu” (Berta, 2010).

Knjiga koju je objavila 1889. godine, *Die Waffen nieder (Položite oružje)*, predstavlja temelj mirovnih pokreta i neprekidnog međunarodnog zalaganja za uspostavljanje mira. Značaj knjige i doprinos grofice svetu najbolje opisuje sam Nobel: „Upravo sam završio sa čitanjem vašeg savršenog dela. Rečeno mi je da postoji dve hiljade jezika u svetu, ali svakako ne postoji nijedan na koji ono ne treba biti prevedeno, pročitano ili proučeno. Međutim, napravili ste grešku uzvikujući „Položite oružje!”, jer Vi sami koristite vaše. Šarm vašeg stila i veličinu vaših ideja” (Stajm, nav. delo, str. 8).

Berta fon Zutnar osniva Austrijsko mirovno udruženje 1891. godine, a bila je i počasni predsednik Stalnog međunarodnog biroa za mir

u Bernu ispred koje će, takođe počasni predsednici, Šarl Albert Goba (Charles Albert Gobat) i Eli Dikomen (Elie Ducommun) iz Švajcarske dobiti Nobelovu nagradu za mir, tri godine pre nje. Dalje, na poziv osnivača Nemačkog mirovnog pokreta, Alfreda Hermana Frida, bila je urednik novina koje su nosile naziv njene knjige (Isto, str. 13). Takođe, bila je i jedina žena koja je prisustvovala Haškoj mirovnoj konferenciji 1899. godine.

U Nemačkoj su je smatrali za „najvažniju ženu sadašnjice”, a u Americi nazivali „Anđeo mira” (Isto, str. 16), što na najbolji način ukazuje na stepen poštovanja koji je uživala. Njen doprinos uspostavljanju mira najbolje je izneo Bjornson (1906) sledećim rečima: „Mnoge žene su sledile Bertin put i založile su se za njen cilj i tako je poziv da se položi oružje postao opšti. Osim toga, iz perspektive muškaraca dobre volje, jasno je da su ciljevi mira i ciljevi žena isti. Zato, kada razlog mira nadvlada tada će i razlog žena pobediti”.

Lora Džejn Adams – Najdivnija žena koja je ikada živela

Lora Džejn Adams (Laura Jane Addams) (1860–1935) rođena je u Illinoisu, u porodici koja je svakodnevno davala svoj doprinos zajednici u kojoj je živela. I pored roditelja koji su je inspirisali i podržavali, Adams nije imala lako odrastanje, pre svega zbog teškog oboljenja u ranom detinjstvu, zbog koga je tokom života imala periode delimičnog i potpunog invaliditeta (Keli, 2002, str. 38–39). Međutim, čak ni fizički invaliditet je nije sprečio da završi Rokford ženski koledž 1881, dobije prvu počasnu diplomu ikada dodeljenu ženi od strane univerziteta Jejl 1910. i bude prva Amerikanka koja je dobila Nobelovu nagradu za mir 1931. godine.

I pored toga što je bila savremenica Berte fon Zutnar, Džejn Adams je drugim stazama koračala ka uspostavljanju mira. Grofica, ovenčana Nobelovom nagradom za svoj izvanredan život, umrla je pre početka Prvog svetskog rata. Sa druge strane, Adams je započela svoje zalaganje za mir tek nakon što je rat otpočeo (Adams, 1990, str. 54). Pružajući dom i obrazovanje ljudima koji su svakodnevno svraćali u Hul haus prihvatilište, shvatila je da se „mora raditi sa onima koji poseduju moć ukoliko se želi promena” (Stajm, 2006, str. 29). Iz tog razloga je postala član Čikaškog odbora za obrazovanje 1905, učestvovala u osnivanju Čikaške škole građanstva i filantropije 1908, a naredne godine postala i prva žena predsednik Nacionalne konferencije milosrđa.

Pasionirana filantropkinja, Džejn Adams je bila i strastvena feministkinja. U danima pre uspostavljanja ženskog prava glasa, verovala je

da se žensko stanovište mora čuti i da žene moraju artikulirati svoje želje i tražiti mogućnosti da ih ostvare. Borila se za prava žena kao zamenica predsednice Nacionalne američke asocijacije za pravo glasa žena i stoga je prihvatila predsedavanje Ženskom mirovnom partijom 1915. godine. Program partije obuhvatao je platformu od jedanaest tačaka, u kojoj je, između ostalog, pozivano na obezbeđivanje prava glasa ženama, smanjenje naoružanja, obrazovanje o miru, uklanjanje ekonomskih uzroka rata i uspostavljanje mirovnih komisija (Isto, str. 34).

Kao predsednica Ženske mirovne partije, predsedavala je Međunarodnim kongresom žena u Hagu 1915. godine. Žene iz celog sveta, posebno iz neprijateljskih zemalja, razmatrale su na koji način da prekinu trenutne borbe i spreče buduće ratove. Kao rezultat Haškog kongresa osnovana je Međunarodna liga žena za mir i slobodu, a Adams će biti predsednica te organizacije do 1929. godine. Zanimljivo je da će Emili Grin Bolč, koja će biti sledeća dobitnica Nobelove nagrade za mir, biti izvršni sekretar, a zatim i počasna predsednica ove organizacije.

Pacifistkinja Džejn Adams insistirala je na tome da ljudi koji se protive ratu nisu nepatriote, kukavice i izolacionisti i da se mir ne može obezbediti bez prava i osećaja „unutrašnjeg zajedništva” građana. Adams je radila na mirovnim rešenjima međunarodnih sukoba i razvoju moralnih veza među narodima, ali sve je to potisnuto od strane Društva naroda koje su vodili, kako je ona primetila, iste diplomate koje su bile odgovorne za smrt deset miliona vojnika i istog broja civila. Najveći neuspeh Društva, nastavljala bi sa kritikama, bilo je odbijanje suočavanja sa najvećim problemom toga vremena – glađu (Isto, str. 37). Zbog takvih stavova često je bila u sukobu sa mišljenjem javnog mnjenja, kako kod kuće tako i izvan američkih granica. Međutim, Džejn Adams nikada nije odustajala. Bila je idealista u svojim verovanjima i realista koji uči iz konkretnih iskustava – od čikaških maloletnih delinkvenata, izgadnelih seljaka i međunarodnih lidera (Hamington, 2010, str. 15).

Od Hul hausa i uspostavljanja bratstva među nacijama u mikrokosmosu Čikaga, preko protivljenja povećanju vojnih postrojenja na međunarodnom nivou i obaveznoj vojnoj obuci na državnim univerzitetima, promovisala je, iz feminističke perspektive, mir i time nesumnjivo dokazala da je sve ono čemu se posvetila celog života vredno nagrade. Dobila ju je 1931. godine, zajedno sa Nikolasom Batlerom, osnivačem Karnegi zadužbine za međunarodni mir. Najbolji zaključak ovog portreta predstavljaju Kohtove reči (1931) u godini dodele: „Kada god su se žene organizovale uvek su uključivale pitanje mira u svoj program... Džejn Adams poseduje najbolje ženske kvalitete koji će nam pomoći da razvijemo mir na zemlji”.

Majrad Korigan Magvajer i Beti Vilijams – Sestrinstvo nastalo tragedijom

Beti Vilijams (Betty Williams) i Majrad Korigan Magvajer (Mairead Corri-gan Maguire) su, zarad humanosti i ljubavi prema svojim susedima, kao dve obične žene, načinile prvi korak ka okončanju nasilja u Severnoj Irskoj, povezujući ljude različitih verskih i nacionalnih pripadnosti. Bile su manje obrazovane u odnosu na fon Zutnar i Adams, dok je njihov cilj prvenstveno bio lokalni, usmeren na okončanje jednog viševjekovnog sukoba. Težile su da prodru u srca običnih ljudi, a ne moćnih pojedinaca. Bez straha su ušle u središte konflikta, želeći da uspostave veze između protestanata i katolika u Severnoj Irskoj.

Majrad Korigan je odrasla u Folsu, katoličkom getu iz koga je re-grutovan veliki broj članova IRA, a sa četrnaest godina pridružila se misionarskoj organizaciji Legija Marije (Stajm, 2006, str. 64–65). Beti Vilijams je rođena u Belfastu i razmišljala je da se pridruži IRA, ali se, nakon Krvavog petka, pridružila protestantskoj organizaciji, Svedoci za mir. Međutim, nijednu njihovu akciju nije smatrala dovoljno efikasnom zato što je problem bilo samo nasilje (Isto, str. 68).

Stravičan događaj koji je povezo Vilijams i Korigan dogodio se 10. avgusta 1976. godine. Beti Vilijams je bila prisutna kada je kamion naleteo na dve žene sa decom pored puta. Posledica saobraćajne nesreće, izazvane sukobom mladića IRA i britanskih vojnika, bila je smrt troje dece sestre Majrad Korigan. Već istog dana grupa katolkinja protestovala je protiv nasilja IRA u njihovom susedstvu. Vilijams je za četrdeset osam sati izašla pred kamere sa sakupljenih šest hiljada potpisa, pozivajući katolkinje i protestantkinje u borbu protiv nasilja. Demonstracije su održane narednog dana i deset hiljada žena uzelo je aktivno učešće (Abrams, 2001, str. 236). Ono što su zapravo uradile dve obične žene povezane neopisivim gubitkom najbolje opisuje sama Vilijams: „Majrad Korigan i ja možemo osetiti neko zadovoljstvo u tome što smo uputile prvi poziv koji je otključao ogromnu želju za mirom u srcima građana Severne Irske i, kako smo uskoro otkrile, u srcima ljudi širom sveta” (1977).

Da bi jedan pokret uspeo potrebni su mu uzročni događaj, ideje, lideri i organizaciona struktura. Korigan i Vilijams su počele koristeći Betin kućni telefon da bi se suočile sa četiri stotine godina starim konfliktom između sebičnih interesa koji su odbacivali bilo kakvo pomirenje (Stajm, nav. delo, str. 70). „Nažalost, otključavanje želje za mir nikada nije dovoljno. Sva energija, sva odlučnost da izrazimo ogroman zahtev za završetak bolesnog kruga bespotrebnog nasilja, bili bi brzo odbačeni i prezreni od strane ljudi, kao što se dešavalo mnogo puta do tada, da

se nismo organizovale i iskoristile tu energiju i odlučnost za pozitivan ishod, jednom za svagda” (Vilijams 1977).

Novinar i katolik, Kiran Mekoven, koji je izveštavao o priči Korigan i Vilijams, ubrzo im se pridružio u formiranju organizacione strukture Zajednice ljudi mira. Nakon usvojene „Deklaracije mira”, usledili su, jednom nedeljno, Marševi za mir u Severnoj Irskoj i Velikoj Britaniji, od kraja avgusta do početka decembra 1976. godine. Tokom marševa učesnici su često bili izloženi nasilju, ali su nastavili da marširaju uprkos bacanju kamenja na njih i udarcima. Mekoven je izdao pamflet „Cena mira”, što je podstaklo norveške novine da osnuju Nagradu norveškog naroda za mir i skoro momentalno je dodele Zajednici ljudi mira, što će pomoći u finansiranju njihovih akcija. Korigan i Vilijams su se ubrzo našle u inostranstvu i, sledeći pouke Emili Bolč o tome da javno mišljenje predstavlja moć, širile priču o potrebi zaustavljanja nasilja (Stajm, nav. delo, str. 74).

Nobelova nagrada za mir im je dodeljena gotovo istog trena kada je Zajednica ljudi mira nastala. Beti Vilijams i Majred Korigan dobile su nagradu trideset godina nakon prethodne dobitnice, Emili Bolč (Emily Balch). Za razliku od Adams i Bolč, Korigan i Vilijams su nagradu tek trebale da opravdaju. Međutim, kako se pokazalo u narednim godinama, Vilijams i Korigan neće uspeti da se izbore sa kritikama štampe i nastavljenim sukobima između IRA i britanske vojske, u kojima će poginuti gotovo četiri hiljade ljudi, što donekle dovodi u pitanje veličinu njihovog poduhvata. Ipak, Vilijams i Korigan su uspele u prvom koraku koji je Alfred Nobel pominjao u pismu svom prijatelju 1891, odnosno: „... u mnogim kritičnim situacijama od odlučujuće je važnosti pauza u upotrebi nasilja, jer će ona omogućiti dalje pregovore o miru... Osnova za prijateljstvo svih ljudi postoji, pa je samo treba ponovo otkriti” (Arvik, 1977). Vilijams i Korigan su uspele u onome što nikome nije polazilo za rukom do tada, da upale „svetlo u tami sukoba” i time su u velikoj meri opravdale odluku norveškog Komiteta iz 1977. godine.

Rigoberta Menču Tum – Pobunjenica iz Gvatemale

Rigoberta Menču Tum jedna je od najkontroverznijih laureatkinja: Prvo što je nagrađena 1992. godine i pored toga što je koristila silu. Nobelovu nagradu za mir dobila je za borbu za društvenu jednakost i kulturno pomirenje na temelju poštovanja prava starosedelačkih naroda za vreme Gvatemalskog civilnog rata od 1960. do 1996. godine. Rigoberta Menču zato i govori o Nobelovoj nagradi za mir kao pozivu: „... da delamo

saglasno onome što ona predstavlja, a predstavlja zvezdu vodilju koja nas ohrabruje da se odričemo kršenja ljudskih prava. Nagrada obavezuje da preuzmемо pozitivnu ulogu u pogledu neodložnih poslova u svojoj zemlji, a to su postizanje mira i socijalne pravde” (World Scientific, 1999, p. 39). Drugo što su podaci njene autobiografije nakon dobijanja nagrade osporavani.

Rigoberta Menču je rođena 1959. godine u siromašnoj seoskoj porodici Kviče majanske zajednice, kao šesto od devetoro dece. Prema njenom kazivanju, bila je svedok konfiskacije indijanske zemlje i početka gerilskog organizovanja koje će dovesti do četrdesetogodišnjeg sukoba. Kao ćerka osnivača Komiteta seljačkog jedinstva, Menču je započela svoje tajno političko delovanje u planinama kao njegov član od 1979. godine (Menču, 1984). Nakon što je izgubila oba roditelja i brata na najbrutalniji način, Rigoberta je postala još aktivniji gerilski borac za prava urođeničkog naroda. U političkoj i socijalnoj borbi za svoj narod uzimala je oružje u ruke i zbog toga je bila nemilosrdno gonjena. Bila je prinuđena da napusti Gvatemalu i pobegne u Meksiko 1981, gde je ostala više od dvanaest godina, počinjući novu fazu u svom životu. Postala je spoljni organizator otpora represiji u Gvatemali i međunarodni predstavnik svog naroda 1982. godine. Išla je od zemlje do zemlje sa jednim koferom i ciljem koji „nije rođen ni iz čega dobrog, već je potekao iz žalosti i gorčine... [Moj narod je] bio radikalizovan siromaštvom, eksploatacijom i diskriminacijom koju sam osetila i na svojoj koži” (World Scientific, op. cit., p. 47).

Kao međunarodni predstavnik urođeničkih naroda Gvatemale pronašla je mnoge načine da se obrati Ujedinjenim nacijama. Postala je jedna od prvih predstavnica indijanskih delegata i neumorno je govorila o kršenju ljudskih prava u Gvatemali. Često nije nailazila na razumevanje drugih, ali nije odustajala. Nakon deset godina lobiranja, Rigoberta Menču je shvatila da su Ujedinjene nacije jedini forum za one koji „nemaju izbora” (Stajm, 2006, str. 154). Zato je donošenje „Rezolucije o ljudskim pravima u Gvatemali”, 30. jula 1996. godine, potvrdilo značaj njene borbe, a njoj ulilo veliku nadu. Iz tog razloga će joj naredni cilj biti „Univerzalna deklaracija o pravima starosedelačkih naroda”, koja će biti doneta 13. septembra 2007. godine.

Kada je dobila Nobelovu nagradu za mir osnovala je Menču fondaciju s ciljem pružanja podrške borbi za pravo glasa gvatemalskih žena, naročito majanske kulture i njihovo stimulisanje da učestvuju na izborima (Isto, str. 155). Nastavila je da se zalaže za uspostavljanje i razvijanje ljudskih prava u svojoj zemlji i time dodatno uticala na položaj starosedelačkog naroda.

Nakon dugogodišnjeg sukoba, mirovni sporazum je potpisan u Gvatemali 1996. godine. U knjigama „Ja, Rigoberta Menču: Indijanska žena u Gvatemali”, iz 1984. godine, i „Prelaskom granice”, iz 1998, jasno se vidi njen prelazak od oružane borbe ka verovanju u nenasilje i vladavinu prava kao jedinom načinu za napredak Gvatemale. Govorila je: „Da sam izabrala oružanu borbu sada bih bila u planini” (Isto, str. 152).

Rigoberta Menču je izabrala da bude primer drugima time što je odabrala da legalnim sredstvima dođe do uspostavljanja mira u svojoj zemlji. Međutim, u tome nije sadržana potpuna slika njenog karaktera. Kao što je N. Džuverović pokazao, pored već pomenutih američkih autora, njeno samoviđenje u biografiji postalo je predmet osporavanja kada je otkriveno da čitav niz podataka o njenoj porodici, školovanju i samoj borbi za prava starosedelaca nije sasvim tačno prikazan.

Alva Mirdal – Svetska diplomatkinja

Preko barijera nejednakosti gazila je i Alva Mirdal (Alva Myrdal), švedska društvena reformatorica i borac za ženske slobode i rodnu ravnopravnost. Zajedno sa Alfonsom Garsijom Roblesom, stalnim predstavnikom Meksika u Komitetu za razoružanje, dobila je Nobelovu nagradu za mir 1982. godine, za rad na Sporazumu u Tlatelolku iz 1967, kojim je formirana slobodna zona bez nuklearnog oružja u Centralnoj Americi.

Mirdal je rođena u Švedskoj 1902. godine. Od ranog detinjstva bila je u stalnoj potrazi za novim znanjima. Nakon osnovnog školovanja, imala je privatni četvorogodišnji kurs koji je završila za tri godine i položila usmeni ispit u Stokholmu sa najvišim ocenama. Univerzitet je bio sledeći. Život posvećen obrazovanju, ljubavi i aktivnosti počela je 1919. godine da deli sa Gunarom Mirdalom (Gunnar Myrdal), koji je takođe dobio Nobelovu nagradu, ali za ekonomiju. Oboje su dobili stipendiju Rokfelerove fondacije, što je bio redak slučaj za 1929. godinu i oboje su primljeni u Americi na studije društvenih nauka, ona iz socijalne psihologije a on iz ekonomije. U Americi je nastavila da radi na svojoj tezi o Frojdovoj teoriji snova i sa entuzijazmom je pripremala listu od petnaest mogućih tema za istraživanje, među kojima se najviše fokusirala na obrazovanje, status žena, dečji razvoj i psihologiju. Rad na uspostavljanju mira i borba protiv nuklearnog naoružanja bili su joj bliski poput fon Zutnarovog „vulkana na dalekom ostrvu”.

Po povratku u Švedsku oboje su se pridružili Socijaldemokratama. Izdali su zajedno „Krise u populacionim pitanjima” 1934. godine. Knjiga je bila decenijama ispred svoga vremena i javnost ju je sa gnušanjem

odbacila (Isto, str. 108–109). Kada je Gunaru ponuđena pozicija predsestavajućeg Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu, porodica se preselila u Ženevu gde je Alvi Mirdal jedino preostalo da drži predavanja o „Višku energije udete žene” i da sa Violom Klajn napiše knjigu „Dve uloge žena: kuća i posao” (Isto, str. 111–112).

Tek posle Drugog svetskog rata Mirdal je uspela da spoji želje sa objektivnim okolnostima. To potvrđuju i njene reči: „Nikada do sada nisam imala šansu da radim ono što mogu, a da budem ono što jesam i to je ono što me oduševljava” (Isto, str. 112). Sa četrdeset sedam godina je ponovo pozvana da predsedava Odeljenjem Ujedinjenih nacija za socijalna pitanja 1949. godine, zatim Odeljenjem za društvene nauke UNESCO-a između 1950. i 1955, a bila je i najviše rangirana žena u Sekretarijatu Ujedinjenih nacija (Isto, str. 112). Kao švedski ambasador u Indiji, od 1955. do 1960. godine, imala je neposredan uvid u probleme koji nastaju prilikom kolizije između demokratije i potreba ekonomskog razvoja (Isto, str. 113).

Kao član nacionalnog parlamenta 1962, predvodila je švedsku delegaciju na Ženevskoj konferenciji za razoružanje od 1962. do 1973. godine. Kao ministar za razoružanje, 1967. je predložila stvaranje Neatomskog kluba u kome će članice morati da se obavežu da neće proizvoditi i da će zabraniti uvoz, izvoz, kao i tranzit nuklearnog oružja kroz svoju zemlju. Pored toga, predložila je i formiranje slobodne zone bez nuklearnog naoružanja u Latinskoj Americi (Mirdal, 1977, str. 194–196).

U svom zalaganju za razoružanje Alva Mirdal je kombinovala duboku posvećenost sa velikom profesionalnom pronicljivošću. Shvatila je da do razoružanja jedino može doći uz pomoć eksperata koji bi se ovim pitanjem profesionalno bavili i zato „aktivno učestvuje u osnivanju Stokholmskog međunarodnog mirovnog istraživačkog instituta” (Nobelova fondacija 1982). Mirdal je bila predsedavajuća organizacije do 1967. godine, kada je Gunar preuzeo njenu poziciju. Govorila je da će razoružanje učiniti svet bezbednijim. Radila je na teoriji koju je nazvala „Igra razoružanja” (1977), ukazujući na direktnu vezu između povećavanja vojnih budžeta i gubljenja resursa koji su potrebni za programe za borbu protiv siromaštva. Uticala je na švedsku odluku iz 1968. godine da se jednostrano odrekne nuklearnog, a kasnije i hemijskog i biološkog oružja.

Mirdal je prva žena koja je koracima muškarca došla do Nobelove nagrade za mir – kao uspešan nacionalni političar i međunarodni diplomata i biće jedina koja je to učinila. Nagradom joj je odati priznanje za životni rad na uspostavljanju mira, ali to je nije sprečilo da i u osamdesetoj godini novim idejama dalje oblikuje svet, držeći se maksime da „za ljudsko biće nije dostojno da odustaje”.

Džodi Vilijams – Šampionka globalnog civilnog društva

Džodi Vilijams (Jody Williams) je dobila Nobelovu nagradu za mir 1997. godine za njen rad na zabrani antipešadijskih mina. Nagradu je podělila sa Međunarodnom kampanjom za zabranu mina, čiji je bila koordinator.

Vilijams je rođena u mirnom američkom gradiću Bratlboro, u Vermontu, 1950. godine. Kao i Džejn Adams, odrasla je u verovanju da život u skladu sa principima demokratije vodi ka socijalnom blagostanju (Stajm, 2006, str. 164). Nakon osnovnih studija koje je završila 1972. godine i magistarskih studija iz španskog i engleskog 1976, na univerzitetu Vermont, počela je da predaje, najpre u Meksiku, a zatim i u Ujedinjenom Kraljevstvu i Americi. U Vašingtonu je 1984. godine dobila i diplomu iz Naprednih međunarodnih studija i od tada se okrenula pitanjima ljudskih prava u Latinskoj Americi, a posebno ulozi Sjedinjenih Američkih Država u tom regionu (Abrams, 2001, str. 320).

Kao koordinatorica Nikaragva – Honduras obrazovnog projekta, 1984. godine započela je karijeru političke aktivistkinje, često dolazeći u sukob sa vladom Sjedinjenih Američkih Država (Isto, str. 325). Svrha projekta bila je da se utiče na javno mnjenje time što će se na licu mesta pokazati budućim nacionalnim liderima kakav je život u Centralnoj Americi. Nasuprot fon Zutnarovoj, Adams i Mirdal, Džodi Vilijams nije usmerila svoju energiju na uveravanje moćnih pojedinaca. Njena meta bili su oni koji drže moć u demokratiji – glasači i intelektualci (Stajm, nav. delo, str. 165).

Nakon ovog projekta, kao zamenik direktora Zdravstvene pomoći za El Salvador, posvetila se humanitarnom radu. Sposobnost menjanja uloga, odlično uklapanje u različite kulturne obrasce, veštine logističkog upravljanja i organizatorske sposobnosti pomoći će joj i na narednom angažovanju 1993. godine u Američkoj fondaciji vijetnamskih veterana. Kao njen član, Džodi Vilijams je bila koordinatorica za organizovanje konferencije o zabrani nagaznih mina, koja je održana u Londonu iste godine, i na kojoj su prisustvovali predstavnici četrdeset velikih nevladinih organizacija. Šest osnivačkih organizacija konferencije će postati rukovodeći komitet Međunarodne kampanje za zabranu mina, a Džodi Vilijams će biti njen zastupnik na međunarodnom nivou. Svrha kampanje jeste „sakupljanje i prenošenje informacija” (Miler i Stajm, 2006, str. 168). Međutim, iako je „Međunarodna kampanja za zabranu mina samo ime dato kolektivnoj akciji mnogih organizacija” (Isto, str. 168), delatnosti kampanje i njene koordinatorke su bile mnogo šire.

Istovremeno sa sastancima konferencije za reviziju UN Protokola o nagaznim minama, održavana je i serija konferencija Međunarodne

kampanje za zabranu mina, koja je pratila rezultate konferencije Ujedinjenih nacija. Kako ni 1996. godine Ujedinjene nacije nisu imale uspeha u postizanju dogovora po pitanju nagaznih mina, Džodi Vilijams je, zahvaljujući svojim istraživačkim sposobnostima, bila koautor studije „Kada oružje utihne: istrajno zaveštanje nagaznih mina”. U vreme kada je izdata studija, Međunarodna kampanja za zabranu mina bio je komunikacioni centar koji povezuje 1200 nevladinih organizacija koje podržavaju zabranu nagaznih mina. Kao takav, postao je jedini svetski priznat izvor informacija o nagaznim minama (Isto, str. 170). Na osnovu ove studije Kanada je pozvala sve pristalice zabrane nagaznih mina na hitnu i potpunu zabranu nagaznih mina, „bez izuzetaka, bez izgovora i bez uvijanja” (Isto). U decembru 1997. godine 122 predstavnika vlada došla su u Otavu i potpisala „Sporazum o zabrani mina”, zahvaljujući zalaganju nevladinih organizacija, među čijim liderima se naročito istakla Džodi Vilijams. Nevladine organizacije su uspele godinu dana pre roka, 1999. godine, da dovedu i do formalne primene sporazuma (Isto, str. 170–171).

Nobelov komitet dodelio je nagradu za mir Međunarodnoj kampanji za zabranu mina i njenoj koordinatorki i pre nego što je sporazum potpisan, jer su uspeli u onome što nikome do tada nije polazilo za rukom – stali su na put proizvodnji i distribuciji ovog opasnog oružja i time spasili živote hiljada ljudi širom sveta. U svom govoru na ceremoniji dodele Džodi Vilijams je slavila novi model diplomatije u kome će civilno društvo i male i siromašne zemlje igrati centralnu ulogu kao novi oblik supersile, jer dobra ideja, komunikacija, vođstvo i ekspertiza mogu nadvladati svaku prepreku (Vilijams, 1997). Povodom dobijanja nagrade izjavila je: „Nekada se probudim i osetim ponos zbog uspešno obavljenog posla. Međutim, ne mogu živeti a da ne nastavim sa borbom za bolji svet” (Stajm, nav. delo, str. 172). Na tragu tih reči, njena poruka je jasna: „Svako može, na svoj način, stalno davati doprinos” (Isto).

Širin Ebadi – Muslimanski sudija

Kao advokat, borac za ljudska prava i osnivač Društva za zaštitu prava dece, Širin Ebadi (Shirin Ebadi) je jedina muslimanka koja je dobila Nobelovu nagradu za mir. Ova izvanredna žena je 2003. godine nagrađena za borbu za demokratiju i ljudska prava, posebno za prava žena i dece u Iranu.

Širin Ebadi je rođena u najstarijem iranskom gradu, Hamedanu, 1947. godine. Bela revolucija je omogućila Ebadi da diplomira pravo na

Teheranskom univerzitetu. Magistarsku diplomu je dobila 1970, a nakon položenog pravosudnog ispita postala je sudija 1971. godine (Ebadi, 2006, str. 21). Sa dvadeset osam godina postala je predsednik Gradskog suda Teherana, kao prva žena na toj poziciji u iranskoj istoriji. Bila je sudija samo četiri godine, da bi joj to pravo bilo ukinuto Revolucijom iz 1979, jer su žene bile „previše emotivne da bi bile sudije” (Stajm, 2006, str. 184). U hijerarhiji prioriteta nove vlade, ženska prava su bila gotovo na poslednjem mestu. „Jednostavno nikada nije bilo pravo vreme za nas” (Ebadi, nav. delo, str. 56).

U tako zasnovanom novom poretku Irana, Širin Ebadi se odlučila za nenasilnu borbu za jednakost, pravdu, slobodu i mir. Prijavila se za dozvolu za pravničku praksu 1984, koju će dobiti tek 1992. godine. U međuvremenu je pisala izveštaje, članke i knjige. Briga o dečijim pravima bila joj je uvek u vrhu prioriteta i 1994. godine pomogla je osnivanje Društva za zaštitu prava dece. Svrha društva bila je da ubedi parlament da reformiše Iransko pravo kako bi bilo saglasno sa „Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima deteta” (Stajm, nav. delo, str. 185). U svojoj borbi za dečja prava bila je autor prvog nacrtu zakona koji je izglasan 2002. godine, kojim se zabranjuje fizičko zlostavljanje dece. Pored ovog, njen najveći doprinos društvenoj reformi vezan je za njene napore na izjednačavanju polova. Kao aktivni zagovornik prava žena izdala je „Ženska prava u zakonima Islamske Republike Iran” 2002. godine i na taj način skrenula pažnju domaće i svetske javnosti na probleme sa kojima se susreću Iranke.

Kao advokat, opisala je sebe kao zastupnicu „nemih ljudi”. Radila je na mnogim slučajevima koji su bili povezani sa krivičnim delima vlade, ubistvima iranskih intelektualaca, gušenjem slobode štampe i zlostavljanjem dece. Mnogo puta Ebadina pobeda je imala gorak ukus. Zbog slučaja koji je uključivao video snimak svedočenja člana grupe Ansar-Hezbollah, Ebadi će biti uhapšena zbog „ilegalne distribucije video trake koja uznemirava javno mnjenje” (Ebadi, nav. delo, str. 168). Bila je osuđena na petnaestomesečnu zatvorsku kaznu 2000. godine, koja je suspendovana tek nakon što je mesec dana provela u samici. Kao i Aung San Su Či koja nije poklekla pred represijom njene vlade, tako se i Širin Ebadi nije predala, već je pokazala jačinu svog karaktera i istrajnost u svojoj borbi za pravdu i slobodu. „Svaki put kada se uplašim pomislim u sebi razlog zbog čega to rade jeste da me obeshrabre. Dakle, ako stanem podleći ću svom strahu. Zato, sa verom u Boga, nastavljam hrabro i to me čini jakom” (Stajm, nav. delo, str. 197).

Širin Ebadi je ponosna Iranke koja veruje da njena vera ne ukida slobodu i prava, već ih omogućava. Veruje da tumačenje islamskog prava može biti u harmoniji sa demokratijom, jednakošću pred zakonom, reli-

gionim slobodama i slobodom govora, jer su ljudska prava univerzalna i sastavni deo svake religije i civilizacije (Isto, str. 192). „Pisana reč je najmoćnije oruđe koje imamo da zaštitimo sebe od tirana. U poslednjih petnaest godina bila sam uznemiravana, zastrašivana, hapšena... Ipak, nagrada mi je donela 'veru u pozitivnu interpretaciju Islama'" (Ebadi, nav. delo, str. 204), što je ujedno i njen životni uspeh.

Aung San Su Ći – Nenasilni borac po nasleđu i učenju

Aung San Su Ći (Aung San Suu Kyi) je ćerka osnivača Mjanmara i lider Nacionalne lige za demokratiju, koja se do 2015. nenasilno borila za uspostavljanje demokratije i ljudskih prava, oslobađanje zemlje od vojne diktature, kada je njena partija pobedila na izborima.

Aung San Su Ći je rođena u prestonici Rangunu 1945. godine. Kada je imala dve godine njen otac, Aung San, sklopio je sporazum sa Velikom Britanijom o nezavisnosti svoje zemlje, ali nije doživeo potpunu suverenost Mjanmara, jer je iste godine ubijen. U njegovu čast, njena majka je dobila položaj ambasadora u Indiji i na toj poziciji ostala do svoje penzije. Aung San Su Ći je od petnaeste godine u ambadorskoj rezidenciji svoje majke ostvarivala mnoge važne kontakte koji će joj biti od velikog značaja kasnije u životu. Željno je proučavala savremenu istoriju Indije i filozofiju Mahatme Gandija, koja će je voditi tokom celog njenog života (Stajm, 2006, str. 124). Po završetku srednje škole u Nju Delhiju, diplomirala je na Oksfordu političke nauke, filozofiju i ekonomiju. Umesto nastavka studija na Njujorškom univerzitetu, pridružila se Ujedinjenim nacijama, u vreme kada je U Tant bio generalni sekretar. Kao i Mirdal, Su Ći je radila pri Ujedinjenim nacijama kako bi dala legitimitet svojoj borbi, jer je znala da će je njena zemlja trebati jednog dana i da će ona morati da se odazove tom pozivu (Aris, 1995).

Kada se udala za Majkla Arisa, 1972. godine, živela je u Oksfordu, gde se, pored porodičnog života, posvetila i istorijskom proučavanju svoje zemlje. Magistrirala je japanski jezik kako bi na Kjoto univerzitetu bliže istraživala odnos njenog oca sa japanskom vladom tokom Drugog svetskog rata (World Scientific, 1999, p. 9).

U svoju zemlju vratila se 1988. godine kako bi brinula o bolesnoj majci i nikada je više nije napustila. Neposredno se upoznajući sa uslovima života u Mjanmaru, shvatila je da ne može da ostane po strani. Osnovala je i vodila Nacionalnu ligu za demokratiju protiv brutalne vojne diktature – Države prava i odbora za uspostavljanje reda (Stajm, nav. delo, str. 132). U svojoj borbi objedinila je posvećenost i istrajnost koju je

našla u učenju Mahatme Gandija, sa shvatanjem svoga oca da je vođstvo dužnost i da čovek može biti vođa samo u skromnosti, poštujući ljude koje vodi. Pravac koji je sledila bila je njena budistička veroispovest, kao što je katolička vera bila zvezda vodilja Majki Terezi.

Aung San Su Či je uspela da svojom „iskrenom jednostavnošću” dovede Nacionalnu ligu za demokratiju do pobeđe na opštim izborima 1990. godine. Međutim, vlada je poništila rezultate izbora i zatvorila Su Či zbog kršenja „Proglasa o zabrani držanja javnih skupova”. Ovakav postupak vlade najbolje opisuju njene reči napisane u „Slobodi od straha”: „Nije moć ono što kvari već strah. Strah od gubljenja moći kvari one koji je imaju. Odsustvo straha je najbolji odgovor na nasilje vlade, a istina, pravda i saosećanje su često jedini bedem protiv nemilosrdne vlasti” (1990, citirano u Aris, 1995). Aung San Su Či će biti u kućnom pritvoru skoro dve decenije. Od 1990. do 1995. godine je prvi put zatvaraju. Ponovo je uhapšena 2000 „radi svoje bezbednosti” i oslobođena 2002. godine, da bi nedugo zatim ponovo bila u kućnom pritvoru u kom se nalazila do 2010. Nobelova nagrada za mir 1991. godine učinila je Aung San Su Či fizički bezbednijom i sigurnijom u sebe i svoja dotadašnja odricanja, ali i svesnijom svoje odgovornosti, ne samo prema narodu Mjanmara, već i međunarodnoj zajednici. Aung San Su Či je dobila Nobelovu nagradu za nenasilnu borbu za demokratiju i ljudska prava, i sama je govorila da „tamo gde nema prava ne može biti ni sigurnog mira. Pravedni zakoni koji podržavaju ljudska prava, kao neophodna osnova mira i bezbednosti, bivaju zabranjeni od strane zatvorenih umova koji interpretiraju mir kao tišinu opozicije, a bezbednosti kao osiguravanje sopstvene moći” (Aris, 1995). Međutim, nakon dolaska njene partije na vlast i izbijanja sukoba sa Rohinga etničkom manjinom 2017, proklamovana načela ostala su po strani, ona je mirno posmatrala nasilje nad muslimanskom manjinom i zbog toga je ona bila izložena žestokim kritikama i pozivom mnogih da joj se oduzme Nobelova nagrada. D. Tutu joj se tim povodom obratio sledećim rečima: „Ukoliko je politička cena vašeg uzdizanja na najvišu (političku) poziciju u Mjanmaru vaša tišina, ta cena je svakako previsoka” (Matamoros, 2017).

Aung San Su Či iz 1991. godine danas više ostavlja negativan utisak o proceniteljima potencijalnih dobitnika nego o vrednosti njihove podrške.

Vangari Muta Matai – Zeleni doktor Kenije

Vangari Muta Matai je prva žena iz Afrike koja je dobila Nobelovu nagradu za mir „za njen doprinos demokratiji, miru i promociji održivog razvoja”, što će izazvati mnogo kritika zbog širokog tumačenja odredbi

Nobelovog testamenta. Matai je na to odgovorila: „Kada je norveški Nobelov komitet odlučio da nagradu za 2004. godinu dodeli meni poslao je više poruka. Nagrada nije bila samo poziv da životna sredina bude u centru zalaganja za mir. Bila je to i jasna demonstracija koliko su priroda i njeni resursi važni za naš opstanak. To je bila poruka nade za ceo kontinent, a posebno za afričke žene, koje su prepoznate kao pokretači čije se ideje i dela više ne smeju zanemarivati i odbacivati” (Matai, 2009, str. 287).

Vangari Muta Matai je rođena 1940. godine u Nieri, u Keniji. Kao i Rigoberta Menču, Matai dolazi iz skromne porodice, ali je to nije sprečilo da bude prva žena iz Kenije koja je dobila doktorsku diplomu 1971. godine. Kao najobrazovanija u svojoj zemlji, pridružila se Nacionalnom saboru žena Kenije kako bi se zauzela za ženska prava. Pozvana je 1977. godine da održi predavanje na generalnom sastanku Sabora o programu Ujedinjenih nacija za razvijanje naselja. Kada je Sabor usvojio Matain plan i program „Spasiti zemlju Harambi”, nastala je osnova koja će dovesti do čuvenog Pokreta zelenog pojasa. „Ja sam neko ko voli da eksperimentiše sa idejama: ako rade ja ih sledim; ako ne rade napuštam ih” (Isto, str. 134). Mataina ideja je podrazumevala donošenje pravnog akta kojim bi se korupcija smanjila na najmanji nivo povećanjem učestvovanja ljudi u razvojnim projektima Kenije. „Želela sam da ljudi, pored biranja projekata, učestvuju i u njihovoj implementaciji. Program je predstavljao partnerstvo između ljudi i njihovih vođa, protiv pasivnosti i siromaštva” (Isto, str. 134–144).

Kada je „Harambi projekat” uspešno zasadio nekoliko hiljada drveća pretvorio se u Pokret zelenog pojasa. U 1986. godini pokret prelazi nacionalne granice i kao „Panafrički zeleni pojas” povezuje žene iz Kenije, Tanzanije, Ugande, Malavija, Lesota, Etiopije i Zimbabvea. Posađeno je preko trideset miliona stabala. Pokret se izjasnio da je njihova misija da „utiču na svest zajednice promovišući samoodgovornost, pravičnost, ljudsku bezbednost i očuvanje životne sredine, korišćenjem drveća kao početne tačke” (Stajm, 2006, str. 207). Međutim, od samog početka, Mataini ciljevi su bili daleko ambiciozniji. Podrazumevali su pružanje materijalne osnove za izgradnju samopoštovanja žena, njihovo osnaživanje i ukazivanje na njihove sposobnosti (Isto). Matai je uvek govorila da je najvažnije za žene Afrike da „dekolonizuju svoj um”. Verovala je da informacije i zdrav razum mogu da pomognu običnim ljudima da učine velika dela. Često je govorila o Zelenom pojasu kao o „šumarima bez diplome”, na šta je Stajm dodala „... ali sa obiljem informacija” (Isto, str. 210).

Matai je, kao i Širin Ebadi i Aung San Su Či, u periodu pre nego što je postala laureatkinja, često izazivala i kritikovala svoju vladu i zbog toga joj je život bio ugrožen. Ipak, njen glas se uvek čuo: „Dobro

vođstvo treba da obezbedi dobru osnovu u kojoj će ljudi moći da budu kreativni, produktivni, što će dovesti do bogatstva, jer svi ljudi žele sistem koji funkcioniše” (Matai, nav. delo, str. 113). Iz tog razloga je kritikovala „sindrom pogrešnog autobusa” koji je često prisutan u politici i koji putnike – glasače vodi „sve dalje od željene destinacije” (Isto, str. 6).

Matai je odlučila da se kandiduje na parlamentarnim izborima 2002. godine i dobila je 98% glasova u svom rodnom kraju. Kao član parlamenta i zamenik ministra za životnu sredinu, prirodne resurse i divlju prirodu otkrila je iz prve ruke koliko je vlada sputana nedostatkom resursa, nedostatkom jedinstva i javne podrške. (Stajm, nav. delo, str. 215). Govorila je: „Kada naši resursi nestaju mi se borimo za njih. Mudro upravljajući njima mi sadimo seme mira” (Isto, str. 212). Mnogi su kritikovali tu poziciju ukazujući da drveće ima malo veza sa mirom. Matai je odgovarala: „Jednačina je jednostavna, šta god da radimo utičemo na prirodu; ako je uništavamo narušavamo naš višemilenijumski način života i na kraju ubijamo sami sebe. Zato životno okruženje mora biti u centru domaće i međunarodne politike kao krucijalna komponenta mira” (Matai, nav. delo, str. 249). Svoja nastojanja da poveže mir, pravdu, razvoj i ravnopravnost žena nastavila je i nakon Nobelove nagrade za mir, u svojstvu prve predsednice Ekonomskog, socijalnog i kulturnog saveta Afričke unije i jednog od osnivača Inicijative ženskih nobelovaca. Preminula je 2011. godine.

Literatura

- Abrams, I. (2001). *The Nobel Peace Prize and the Laureates: An Illustrated Biographical History, 1901–2001*. USA: Science History Publications.
- Addams, J. (1990). *Twenty Years at Hull House with autobiographical notes*. USA: University of Illinois Press.
- Aris, M. (1995). *Freedom from Fear and Other Writings*. 2nd ed. New York and London: Penguin.
- Balch, E. (1910). *Our Slavic Fellow-Citizens*. New York: Charities Publication Committee.
- Caldicott, H. (2006). *Nuclear Power Is Not the Answer to Global Warming or Anything Else*. Australia: Melbourne University Press.
- Clements, A. (1997). *Voice of Hope: Conversations*. London: Penguin, and New York City: Seven Stories Press.
- Hamington, M. (2010). *Feminist Interpretations of Jane Addams*. USA: The Pennsylvania State University Press.
- James, M., September 29, 1948. Soviet Rights Hit by Mrs. Roosevelt. *New York Times*. USA: New York Times.
- Kelly, C. and Anna E. (2002). *Women Who Speak for Peace*. USA: Rowman and Littlefield.

- Maathai, W. (2009). *The Challenge for Africa – a New Vision*. London: William Heinemann.
- Menchú, R. (1984). *I, Rigoberta Menchú: An Indian Woman in Guatemala*, ed. Elisabeth Burgos-Debray, trans. Ann Wright. London: Verso.
- Myrdal, A. (1977). *The Game of Disarmament*. Great Britain: Manchester University Press.
- Opšta enciklopedija Larus*, Tom III (1973). Beograd: Vuk Karadžić.
- Roberts, S. and Jody W. (1995). *After the Guns Fall Silent: The Enduring Legacy of Landmines*. Washington DC: Vietnam Veterans of America Foundation.
- Stiehm, J. (2006). *Champions for Peace – Women Winners of the Nobel Peace Prize*. USA: Rowman and Littlefield Publishers.
- Stone, E. (1999). *Mother Teresa – A Life of Love*. USA: Paulist Press.
- World Scientific, 1999. *Peace (1991–1995)*. USA: World Scientific Publishing.

Internet izvori

- Aarvik, E., 1977. *Award Ceremony Speech*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1976/press.html [Accessed from the beginning 2019].
- Bjørnson, B., 1906. *Award Ceremony Speech*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1905/speeches.html [Accessed at the end 2018].
- Encyclopaedia Britannica (2019). 7 Nobel Prize Scandals. Available at: <https://www.britannica.com/list/7-nobel-prize-scandals/> Accessed: 14. 1. 2019.
- Frängsmyr, T., 1996. Life and Philosophy of Alfred Nobel. *The Royal Swedish Academy of Sciences*. Sweden. Available at: http://nobelprize.org/alfred_nobel/biographical/articles/frangsmyr/index.html [Accessed at the end 2018].
- Jahn, G., 1946. *Acceptance Speech*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1946/balch-acceptance.html# [Accessed from the beginning 2019].
- Koht, H., 1931. *Award Ceremony Speech*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1931/press.html [Accessed at the end 2018].
- Maathai, W., 2005. *Nobel Lecture*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2004/maathai-lecture.html [Accessed: 14. 1. 2019].
- Matamoros, C.A. *Nobel Peace Prize: a history of controversial laureates*. Accessed 12. 10. 2018. on Euronews: <https://www.euronews.com/2017/10/05/nobel-peace-prize-a-history-of-controversial-laureates>
- Myrdal, A., 2010. *Biography*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1982/myrdal.html [Accessed at the end 2018].

- Nobel, A., 1985. *Full text of Alfred Nobel's Will*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/alfred_nobel/will/will-full.html [Accessed at the end 2018].
- Suttner, B., 2010. *Biography*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1905/suttner.html [Accessed at the end 2018].
- The Nobel Peace Prize, 2010. *All Nobel Peace Prizes*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/ [Accessed at the end 2018].
- The Peace Organisation of Australia, 2008. *Australian Peace Prize*. Available at: <http://www.poa.org.au/admin/?q=node/11> [Accessed 10. 01. 2019].
- The Right Livelihood Award, 2010. *Laureates*. Available at: <http://www.right-livelihood.org/abdi.html> [Accessed: 15. 01. 2019].
- United Nations, 2000. *UN Resolution 1325/2000*. Available at: http://www.un.org/events/res_1325e.pdf/ [Accessed from the beginning 2019].
- Williams, B., 1977. *Nobel Lecture*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: <http://www.nobelprizeorgnobelprizespeace laureateswilliamslecture.html> [Accessed from the beginning 2019].
- Williams, J., 1997. *Nobel Lecture*. The Official Web Site of the Nobel Prize. Available at: http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1997/williams-lecture.html [Accessed from the beginning 2019].

NOBEL PEACE PRIZE LAUREATES: EXCEPTIONAL WOMEN IN THE CONTEXT OF THEIR TIME

Summary

The author deals with critique which is today directed at the Nobel Committee and refers to the insufficient representation of women among the Nobel peace prize laureates. The following data is cited: out of 130 awards 89 have been given to men and 17 to women. The author is of the opinion that the unequal representation of deserving women is the result first, of the historical context, the fact for example, that women did not have the right to vote in some countries until late sixties; and second, of the provision of the testament which stipulated such conditions, types of engagement which women could fulfil with great difficulty having in mind their social position. Considering the number of awards as an expression of great injustice from the standpoint of real contributions of women to peace, the author gives detailed portraits of several awarded women shedding light on their contributions, paths of struggle and sacrifices, but also on some of the controversial dimensions.

Key words: Nobel peace prize, women laureates, historical context, gender inequality, controversies.

Jelena Vićentić*

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR KAO PRIZNANJE I PREISPITIVANJE: GLAS CIVILNOG DRUŠTVA

Kao koordinator ICAN za jugoistočnu Evropu, organizacije nagrađene Nobelovom nagradom za mir 2017, autorka razmatra kako se potisnuo strah od nuklearnog oružja, zanemarivanjem posledica po ljude i prirodu nuklearnih proba na 60 lokacija tokom Hladnog rata, kao i registrovanih grešaka u rukovanju, da bi podvukla da sve dok nuklearno oružje postoji u bilo kom vidu, bez obzira na broj, ono predstavlja opasnost po ljude. Upravo tim uvidom se ICAN rukovodio u svom nastojanju da okupi širok krug organizacija i pojedinaca kako bi se postigao Sporazum o zabrani nuklearnog oružja. Sporazum predstavlja, po mišljenju autorke, pomak, podržava ga većina svetske javnosti, ali dalji angažman je potreban kako bi se on pretvorio u dalekosežnu promenu i prevladao otpor nuklearnih sila.

Ključne reči: Međunarodna kampanja za zabranu nuklearnog oružja, međunarodno humanitarno pravo, nuklearne probe, greške u rukovanju

***

ICAN se srčano zalaže za nuklearno razoružanje. ICAN i većina država članica UN su doprineli bratstvu među narodima pružajući podršku Humanitarnom zavetu. A kroz inspirativnu i inovativnu podršku pregovorima UN o Sporazumu za zabranu nuklearnog oružja, ICAN je odigrao značajnu ulogu u sazivanju nečega što bi u naše doba bilo jednako mirovnom kongresu.

Berit Rajs-Andersen, predsedavajuća Nobelovog komiteta**

---

* Koordinator ICAN za jugoistočnu Evropu i doktorant na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu. Email: jelenavicentic@live.com

** Presentation Speech by Berit Reiss-Andersen, Chair of the Norwegian Nobel Committee, Oslo, 10 December 2017. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2017/ceremony-speech/>

Ili rade za Zapad ili su sanjari. Bilo je dosta oružja koje nije smelo da se koristi za vreme NATO bombardovanja, a ipak se koristilo. Gde je tu zakon, sud i međunarodno pravo? Reći ću vam, pojela ih je Amerika, SAD. Tako da se ne lažemo, od toga nema ništa. Severnokorejskom vođi je važnija bezbedna zemlja nego tu neka medalja. Osim ako nije prodana duša koja gleda samo svoje d... ”

’Nenad’¹

Neposredno po zvaničnoj objavi norveškog Nobelovog komiteta početkom oktobra 2017. godine da je dobitnik Nobelove nagrade za mir Međunarodna kampanja za zabranu nuklearnog oružja (*International Campaign to Abolish Nuclear Weapons*, ICAN), norveška aktivistička mreža *Budućnost u našim rukama*² izveštava da Nobelova fondacija sredstva investira i umnožava ulaganjima u poslovne delatnosti koje su u najmanju ruku nedolične. Pored investicija u ekstraktivne industrije koje su štetne po životnu sredinu i eksploatišu stanovništvo Globalnog juga, jedan od najznačajnijih vidova ulaganja je učešće u industriji naoružanja. Nekolicina kompanija u kojima Nobelova fondacija ima ulaganja su proizvođači ne samo konvencionalnog naoružanja, već i komponenti nuklearnog oružja. Istraživanja nemačke organizacije *Facing Finance* ovo potvrđuju. Već krajem oktobra iste godine organizacija poziva ICAN da odbije finansijski deo nagrade, jer predstavlja deo dobiti od proizvodnje nuklearnog oružja. Uprava ICAN-a o ovome ne obaveštava članstvo i ne razmatra ovu mogućnost u okviru koalicije. Mejnstrim mediji, inače skeptični prema međunarodnoj kampanji, priči o nuklearnom razoružanju i sporazumu za zabranu,³ sasvim iznenađujuće, ne preuzimaju ovu priču. Nekoliko nedelja nakon ceremonije dodele Nobelove nagrade za mir, predstavnik norveške Nobelove fondacije daje saopštenje za javnost u kome naglašava da je ranija investicija u proizvodnju nuklearnog oružja omaška, propust u regulativi fondacije, koji će biti korigovan u najkraćem roku tako da se slična greška više ne ponovi. U decembru 2018. godine, na dan dodeljivanja nagrade Nadiji Murad i doktoru Denisu

¹ Komentar čitaoca na vest o objavi na internet stranici N1. <http://rs.n1info.com/documents/1127374/comments/>

² *Framtiden i våre hender*, web stranica dostupna na www.framtiden.no

³ Tok pregovora, proces koji je prethodio zabrani, kao i činjenica da je većinsko stanovništvo planete podržalo zabranu govore o tome da ovaj problem nije shvaćen olako, niti je beznačajan u svesti većine. Ipak, broj medija koji su izveštavali o postizanju Sporazuma o zabrani nuklearnog oružja skoro da je zanemarljiv. Zanimljivo je, međutim, da SAD čine vanredne napore da inicijativu za zabranu diskredituju. Pogledajte saopštenje za medije Niki Hejli u UN, 27. 03. 2017. Youtube kanal UN, *A total ban on nuclear weapons? – Media Stakeout with Nikki Haley and others*; <https://www.youtube.com/watch?v=FnjcbgH4Gu4>

Mukvegeu, *Facing Finance* objavljuju: „Nobelova fondacija nastavlja da nagrađuje laureate profitom od neodgovornih i neodrživih investicija i time krši sopstvene propise”.⁴ Ovaj put pažnja medija i javnosti u potpunosti izostaje.

Ova kratka priča otvara niz značajnih pitanja. Zašto ICAN pristaje da primi Nobelovu nagradu za mir i novčanu nagradu koja uz nju dolazi, čime prihvata ciničnu pretpostavku o ratu i biznisu naoružanja kao normalni. Zar se to ne kosi sa glavnim stremljenjima ovih 'sanjara', težnjom da se nuklearno oružje i njegove materijalne (vojne baze, lansirne platforme, nuklearne podmornice...) i nematerijalne manifestacije (dogma o nuklearnom oružju kao garanciji mira, nuklearnom odvracanju i logika uzajamno zagantovanog uništenja), prisutne u našoj svakodnevici, najzad stigmatizuju i nestanu iz naših života? Da li Nobelova fondacija iskazuje jednaku ili veću dozu cinizma nastavljajući da uvećava bogatstvo, inače stečeno proizvodnjom tehnologije smrti? Da li je licemerno isticanje humanitarnog značaja ICAN-ovog projekta, kada, kako 'Nenadov' komentar konstatuje, živimo u svetu gde se toleriše negiranje međunarodnog humanitarnog prava od strane SAD ili, tačnije, njegova selektivna primena? Ukoliko je samo postojanje Nobelove nagrade, 'odabira' dobitnika, ceremonijala uručenja i transformacije dobitnika u 'ikonu' i oruđe liberalnog poretka zapadne civilizacije normativan, disciplinujući politički projekat, zašto u njemu ipak svi učestvujuemo?

U tekstu koji je pred vama mogu da ponudim samo uvid, a ne gotove odgovore na bilo koje od skiciranih pitanja. Kao član jedne od 468 grupa⁵ širom sveta koje jesu ICAN, nakon stotina obavljenih sastanaka sa delegacijama različitih država, razgovora sa preživelim žrtvama i aktivistima iz svih krajeva sveta, mogu da kreiram pregled sadržaja koji će čitaocima eventualno biti od pomoći u formulisanju sopstvenih odgovora.

***

Na prvom mestu bilo bi korisno približiti motivaciju većine nas koji smo na najrazličitije načine doprinosili radu Međunarodne kampanje za zabranu nuklearnog oružja. A motivacija je dolazila iz sledećeg: u ovom trenutku još uvek postoji oko 15.000 nuklearnih bojevih glava, devet

⁴ Kao krajnji korisnici ulaganja sredstava fondacije pominju se *Thales, Airbus, Lockheed Martin, Boeing, Honeywell*, najistaknutije kompanije proizvođači nuklearnog oružja, kao i drugih vrsta naoružanja i platformi za lansiranje. Dostupno na: <http://www.facing-finance.org/en/2018/12/pressemitteilung-nachgehakt-zum-wohlerder-menschheit-nobelpreisstiftung-belohnt-preistraeger-nach-wie-vor-mit-profiten-aus-verantwortungslosen-und-nicht-nachhaltigen-investments-und-ver/>

⁵ Mada je broj članica od dodele Nobelove nagrade za mir značajno porastao.

država poseduje nuklearno oružje, a pet evropskih država na svojim teritorijama pruža utočište američkom nuklearnom oružju.⁶ Pored brojnih međunarodnih ugovora kojima se reguliše postojanje nuklearnog oružja, sve do 2017. godine nije postojao sporazum kojim se nuklearno oružje izričito zabranjuje. U razdoblju koje je deklarirano kao posthladnoratovsko, u kome se ljudski život i ljudska prava nominalno vrednuju više nego ikada ranije, pa su tako ostala oružja za masovno uništenje – hemijsko i biološko oružje – već zabranjena, dok su i takozvana konvencionalna oružja – protivpešadijske mine i kasetne bombe – zabranjena zbog humanitarnih posledica njihove upotrebe, suočeni smo sa svojevrsnom logičkom i pravnom anomalijom. Nuklearno oružje, najubojitije od svih, oružje je čija se upotreba ipak – kako god da je Međunarodni sud pravde uspeo da zamisli taj scenario, mi obični smrtnici nismo u stanju – ne može sprovesti u delo tako da osnovni principi međunarodnog humanitarnog prava budu ispoštovani; ne može se ograničiti tako da ne stradaju civili, nedužne žrtve, deca i životna sredina. I dalje je prisutno u našim životima, ništa manje nego u vreme hladnog rata, ali se o problemu – sa izuzetkom holivudskih filmova i suve teorije međunarodnih odnosa – manje govori. Zašto je bitno da se o nuklearnom oružju govori? Izveštaj *Lekara za društvenu odgovornost* iz 2013. navodi da bi i regionalni nuklearni rat ograničenog dejstva, rat u kome bi bilo iskorišćeno svega 0,5% trenutno raspoloživog nuklearnog arsenala, za posledicu imao klimatske promene i glad, proizvodnja hrane bi opala i do 50% u svetu u kome već 870.000.000 ljudi gladuje.⁷ Možemo da kažemo da je dve milijarde ljudi, čak i uz konzervativne procene, izloženo riziku da postanu žrtve „nuklearne gladi“.

Hirošima i Nagasaki jedini su slučajevi upotrebe atomskog oružja – u ratu. Ono što prevazilazi površno poznavanje ove problematike jeste činjenica da su u periodu od jula 1945. do 1980. godine nuklearna oružja testirana više od dve hiljade puta: u vazduhu, pod zemljom, u vodi. Naučnici objavljuju da cenu već plaćaju ljudsko zdravlje i životna sredina: procenjeno je da će oko 2.400.000 ljudi narednih godina umreti

⁶ Najnovija istraživanja pokazuju da su, primera radi, zalihe Indije i Pakistana značajnije nego što se procenjivalo, a u toku je proces uvećanja arsenala. Toon, Owen et al. *Rapid Expansion of Nuclear Arsenals by Pakistan and India Threatens Regional and Global Catastrophes*, American Geophysical Union Meeting in December, 2018. Hans M. Kristensen, Robert S. Norris & Julia Diamond (2018). Pakistani nuclear forces, 2018, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 74: 5. Hans M. Kristensen & Matt Korda (2018). Indian nuclear forces, 2018, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 74: 6.

⁷ Nuclear Famine: Two Billion People at Risk – Global Impacts of Limited Nuclear War on Agriculture, Food Supplies and Human Nutrition”, Ira Helfand, IPPNW. <http://www.psr.org/assets/pdfs/two-billion-at-risk.pdf>

od posledica atmosferskih nuklearnih proba. Testiranje je sprovedeno na više od šezdeset lokacija širom sveta, često na naseljenim teritorijama gde stanovništvo nije bilo informisano o posledicama, niti o pravoj prirodi nuklearnih proba. U Kazahstanu danas sa posledicama sovjetskih nuklearnih proba živi više od milion i po ljudi.⁸ Kineske nuklearne probe su, prema zvaničnim podacima, odnele više od sto hiljada života. Britanske probe na australskom tlu u periodu 1952–1963. doprinele su stradanjima aboridžinskih zajednica u zdravstvenom, psihološkom i kulturnom pogledu. Maralinga testovi su izvršeni nad glavama aboridžinskog naroda Anangu, koji je doživio iste simptome radijacijske bolesti kao i *hibakuše*, japanske žrtve iz Hirošime i Nagasakija. Ali slike njihovih decenijskih patnji i borbe, borbe koju i danas nastavljaju za očuvanje predačke zemlje, nisu zabeležene u glavnim svetskim medijima.⁹ Ni danas nije poznat potpuni učinak nuklearnih proba na teritoriji Australije, kao ni francuskih nuklearnih proba u Alžiru i Polineziji. Nomadsko stanovništvo Sahare u Alžiru i dalje ispašta zbog 'zdravorazumske' procene francuskih Evropljana da je pustinja bezbedno mesto za testiranje nuklearnog oružja, jer tamo ionako niko ne živi. Ili tačnije, niko od značaja za civilizatorsku Francusku.¹⁰

Sjedinjene Američke Države su rekorder po broju obavljenih nuklearnih proba: više od hiljadu proba na teritoriji SAD i u Pacifiku.¹¹ Na teritoriji Maršalskih ostrva SAD su tokom dvanaest godina (1946–1958) obavile šezdeset sedam nuklearnih proba sa čijim posledicama stanovništvo i danas živi. Narod Maršalskih ostrva od davnina živi u skladu sa predačkim znanjem i vrednostima, u matrilinealnom društvu gde se znanje usmenim predanjem prenosi, kroz priču i pesmu. Grlo, kao izvor glasa i zvuka, središte osećanja i doživljaja, sredstvo povezivanja sa zajednicom, precima i potomcima, ima posebno mesto u kulturi i poimanju

⁸ The ATOM Project; <http://www.theatomproject.org/en/resources/our-nuclear-past>

⁹ Priču o Jami Lesteru (Yami Lester), jednom od najznačajnijih predvodnika borbe protiv nuklearnih proba i odlaganja nuklearnog otpada na aboridžinskim teritorijama možete pronaći na sledećoj internet stranici: https://www.nodumpalliance.org.au/in_memory_of_yami_lester

¹⁰ Procene govore o 60.000 žrtava. Francuska je u programu reparacija isplatila kompenzaciju ukupno sedamnaestoro Alžiraca žrtava nuklearnih proba. *Algerians suffering from French atomic legacy, 55 years after nuke tests* (Alžirci i dalje ispaštaju zbog francuskog atomskog nasleđa, 55 godina nakon nuklearnog testa). Al Jazeera, 1. 3. 2015; <http://america.aljazeera.com/articles/2015/3/1/algerians-suffering-from-french-atomic-legacy-55-years-after-nuclear-tests.html>; *Algeria seeks new compensation over French nuclear tests* (Alžir potražuje novu kompenzaciju za francuske nuklearne testove), 30. 01. 2018, The Maghreb Times; <https://themaghrebtimes.com/01/30/algeria-seeks-new-compensation-over-french-nuclear-tests/>

¹¹ Preciznosti radi, 1054 nuklearne probe.

ljudskog tela. Važno je da pokušamo da zamislimo na koji se način svet ovih ljudi izmenio kada su nuklearne probe za posledicu dobile epidemiju kancerogenih oboljenja štitne žlezde, što je u brojnim slučajevima povlačilo gubljenje ili drastičnu promenu glasa.¹²

Hibakuše nisu samo odjek i podsećanje na davno prohujala vremena, hibakuše su naša stvarnost.

Današnje generacije nemaju priliku da o nuklearnoj doktrini, posledicama po ljude i Zemlju, efektima nuklearnih proba nauče sve što je iz ranijih iskustava potrebno naučiti. U nekim zemljama je to stvar neusaglašenosti politika, krize u obrazovanju, nesnalaženja u procesu pomirenja sa sopstvenom istorijom. Danas imamo priliku da se na svojevrsni način 'imunizujemo' protiv nuklearnog straha. O nuklearnom oružju se retko govori kao o pretnji po opstanak planete, pokušaji da se o tome u javnosti pokrene priča podsmešljivo se etiketiraju kao suviše uzbunjivanje, stvaranje nepotrebne panike; u isto vreme, nuklearno oružje je u javnoj sferi sveprisutno: od crtanih filmova do najnovijih holivudskih hitova i televizijskih serija, teško da ćemo danas pronaći sadržaj koji ne pominje, ne podrazumeva i na neki način ne banalizuje prisustvo nuklearnog oružja u našim životima. A koliko imamo razloga da budemo uljuljkani u iluziju bezbednosti?

Ilustracije radi, zabeleženo je više nesreća i grešaka u rukovanju, održavanju i transportu nuklearnog oružja nego što bismo želeli da znamo. Erik Šloser, američki pisac, u svojoj knjizi *Command and Control* navodi više slučajeva propusta, grešaka i nesreća koje su svet dovele na ivicu propasti. Od slučajno ispuštenih projektila (Palomares, Španija, 1966; delimična detonacija je dovela do rasipanja plutonijuma iz tri nuklearna projektila, dok je četvrti završio u Sredozemlju), preko nuklearnog silosa u Arkanzasu, gde je prilikom opravke slučajno ispušten komad alata zamalo prouzrokovao nuklearnu detonaciju (1980), do greškom napuštenih nuklearnih bojevih glava (Severna Dakota, 2007), sve nam govori da nuklearnim oružjem ipak rukuju ljudi. Čak i ako nijedan svetski lider ne donese odluku da svesno i namerno upotrebi nuklearno oružje, evidentno je da do njegove detonacije može doći nesvesno i nenamerno, na isti način kao što svakoga dana dolazi do milion drugih propusta. Ukoliko u ovu formulu dodamo i terorizam, činjenicu da je svaka država sa nuklearnim oružjem utoliko ranjivija kao meta terorista, jasno je da nuklearno oružje nije nikakva garancija mira i bezbednosti, naprotiv.

¹² Schwartz, Jessica A. *Matters of Empathy and Nuclear Colonialism: Marshallese Voices Marked in Story, Song, and Illustration*, Music and Politics, Volume X, Issue 2, 2016.

A šta u slučaju nuklearne nesreće većih razmera, nenamernog odašiljanja nuklearnih projektila? Sve međunarodne organizacije, od Međunarodnog komiteta Crvenog krsta pa do Svetske zdravstvene organizacije i agencija Ujedinjenih nacija, organizacija koje u svom domenu odgovornosti imaju zbrinjavanje žrtava u okolnostima oružanih sukoba, kriza i prirodnih nepogoda, proteklih godina su se izjasnile: ne postoji organizacija ni država koja raspolaže kapacitetima, niti je u mogućnosti da takve razvije, kako bi adekvatno reagovala i obezbedila humanitarno zbrinjavanje u slučaju nuklearnog rata. „Ono što bi preostalo od medicinskih usluga na svetu ne bi moglo u značajnijoj meri da ublaži katastrofu. Momentalnoj katastrofi se mora pridodati i dugoročni efekat na životnu sredinu. Glad i bolesti bi bili široko zastupljeni, a socijalni i ekonomski sistemi bili bi ozbiljno narušeni. Stoga je jedini pristup tretiranju zdravstvenih posledica nuklearnih eksplozija primarna prevencija takvih eksplozija.” (Svetska zdravstvena organizacija)

Ali šta činiti? Da li iz ove situacije postoji bilo kakav izlaz? Za većinu nas, ljude koji su se akademski ili kroz životno iskustvo suočili sa posledicama rata, nemarom prema ljudskom životu, prema životima 'neljudi',¹³ onih koji su shvaćeni kao potrošni i nevidljivi, ICAN je predstavljao mogućnost za pomak. Tu smo prestajali da budemo 'zvanični' ili 'nezvanični', diplomate, predstavnici država ili organizacija ili čak 'aktivisti': postajali smo oličenje upravo one 'dobre vere' koja se još od 1968. godine iščekivala.¹⁴

Na međunarodnim skupovima vezanim za razoružanje se od 2010. godine sve više čuje glas država koje nisu posednice nuklearnog oružja, država Latinske Amerike, Jugoistočne Azije, Afrike, Pacifika, koje zahtevaju da se ovo pitanje reši i nuklearno oružje zabrani i eliminiše.

U aprilu 2015. godine se sto šezdeset država (ili osamdeset procenata sveta) izjasnilo da zahtevaju hitne mere za rešavanje problema nuklearnog oružja posmatranog kroz prizmu humanitarnih posledica. Humanitarna inicijativa je proces koji je pokrenuo promenu paradigme, razmatranje nuklearnog oružja iz perspektive očuvanja života, a ne očuvanja zaliha nuklearnog naoružanja ili opet opstanka nuklearnog saveza koji svakako ne opravdava svoje postojanje. Na jednom od sastanaka države Latinske Amerike su objavile da je „u nuklearno razoružanje stigla demokratija”. U leto 2017. godine, nakon godina rada, razgovora i saradnje,

¹³ Pogledati upotrebu pojma u Čomski, Noam i Larej Polk, *Nuklearni rat i ekološka katastrofa*, PPS, Beograd, 2017.

¹⁴ Svojevrsno obećanje dato svetu u VI članu Sporazuma o neširenju nuklearnog oružja iz 1968. godine (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, NPT*).

postignut je Sporazum o zabrani nuklearnog oružja.¹⁵ Najbolji koji smo do sada imali, jer je i jedini.

U vreme nastanka ovoga teksta pristigla je vest da je Južna Afrika ratifikovala sporazum, država koja je posedovala nuklearni program i sopstvenim izborom ga se odrekla. Ovo zahteva da se na trenutak osvrnemo na komentar 'Nenada' sa početka teksta: čak i Severna Koreja je preduzela korake ka nuklearnom razoružanju, jedina je od država posednica koja je podržala pregovore o Sporazumu za zabranu nuklearnog oružja.¹⁶ Republika Srbija, međutim, iako nije posednica nuklearnog oružja, ni formalno članica nuklearnog saveza, nije među državama koje su podržale pregovore; nije potpisnica Sporazuma o zabrani nuklearnog oružja, jer smatra da je za nuklearno razoružanje „prerano”. Ovo je pojašnjenje koje su u više navrata pružili predstavnici Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, uz ponavljanje ustaljenog niza argumenata koje po direktivi inače koriste predstavnici država članica NATO saveza.

Tokom međunarodnih sastanaka humanitarne inicijative i pregovora imala sam prilike da razgovaram sa predstavnicima nekoliko desetina država. Tužni su razgovori u kojima diplomate bez ubeđenja i po instrukcijama ponavljaju tuđu, naučenu doktrinu. Najtužniji su, međutim, oni u kojima diplomate udvorički i pritvorno ostrašćeno brane stranu i nametnutu poziciju. Na sreću, takvi su ipak bili u manjini.

***

Decenije hegemonog poretka, neprijateljskog prema životu i planeti, dovoljne su da stvore sumnju u mogućnost promene, da oslabe nadu i učine nas ciničnima. *Pax americana*, lažni mir utemeljen u krvi i mitu o neprikosnovenosti nuklearnog oružja, većinski svet još uvek otplaćuje. Najmanje hladan od svih ratova, 'Hladni' rat, disciplinovao je svest generacija, redukovao stvarnost i narušio kompleksnost ljudskog iskustva. Rečima Vilijama Foknera, još jednog nobelovca: „Naša današnja tragedija sadržana je u sveopštem i sveobuhvatnom fizičkom strahu koji je tako dugo podnošen da nam je postao čak podnošljiv. Ne postoje više problemi duha. Postoji samo jedno pitanje: „Kada ću odleteti u vazduh?”¹⁷ U

¹⁵ Sporazum usvajaju 122 države sveta. U ovom trenutku sporazum ima 70 potpisnica i 22 države ugovornice.

¹⁶ Rezolucija UN o multilateralnim pregovorima za nuklearno razoružanje (*Resolution adopted by the General Assembly on 23 December 2016, 71/258 Taking forward multilateral nuclear disarmament negotiations*).

¹⁷ Govor Vilijama Foknera na Nobelovom banketu u Gradskoj većnici, Stokholm, 10. 12. 1950 (*William Faulkner's speech at the Nobel Banquet at the City Hall in Stock-*

ovom svetlu, Sporazum za zabranu nuklearnog oružja je znak života i potvrda ljudskog duha i nade.

***

Možemo li spekulirati o tome da li je – da je bilo upoznavanja sa činjenicama, a zatim i diskusije unutar kampanje – ICAN možda mogao da odluči drugačije, da odustane od nagrade? Da li je na ovaj način mogao dati dodatnu poruku nuklearnim posednicama (uzgred, hajde da ih više ne nazivamo 'silama', da na ovaj način ne potvrđujemo legitimitet moći koji ne postoji, a nije ni zaslužen)? Neki od nas smatraju – uključujući i autorku ovog teksta – da su najznačajnije Nobelove nagrade one neželjene, koje su upravo odbijanjem laureata ostvarile cilj daleko značajniji od mandata nagrade. Le Duk To nije smatrao prihvatljivim ovenčavanje Nobelovom nagradom za mir u trenutku kada 'oružje još uvek nije utihnulo'.¹⁸ Sartrovo odbijanje je na strani života i istine, potvrđuje princip koji je iznad sujete i slavloljubivosti, jer institucionalizacija laureata redukuje čoveka i ograničava dejstvo njegovog dela.¹⁹

Da li bi, dakle, ICAN izborio još jednu, moralnu pobjedu da je odlučeno da se nagrada ne prihvati? Spekulacije na ovu temu su, međutim, uzaludne – ova pitanja imaju na hiljade odgovora. Ukoliko se vratimo na činjenice, situacija je sledeća: evropska i severnoamerička manjina u poziciji odlučivanja procenila je da je prioritet sticanje visokog profila koji će antinuklearnoj problematici omogućiti ulazak u do sada nedostižne sfere establišmenta. Nobelova nagrada za mir je dala povod za nastavak priče o nuklearnom razoružanju, omogućila je fokus medija i javnosti koji do tada nismo imali. Da li je taj fokus bio baš takav kakav smo želeli da bude? Kao što je i do sada bivalo – i kao što je Sartr upozoravao – pažnja je usmerena na 'ikonično', površni prikaz problematike i prepoznatljivost ličnosti, a ne pokreta. Kako vreme od ceremonije dodele prolazi sve je jasnija podela između ICAN-a nobelovske institucije u Njujorku, Ženevi ili čak Davosu, i ICAN-a pokreta koji živi na protestima, na ulicama, na univerzitetima, u školama i zajednicama, gde je pitanje borbe protiv nuklearnog oružja izjednačeno sa borbom za život. Ipak, ne smemo zaboraviti da je značajan broj ljudi koji jesu ICAN, neopterećen istorijatom nagrade, a bez ikakvih očekivanja u pogledu karijernih

---

holm, December 10, 1950), The Nobel Prize; [https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1949/faulkner/speech/Prevod Stjepana Krešića](https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1949/faulkner/speech/Prevod%20Stjepana%20Krešića).

¹⁸ Kratka biografija Le Duk Toa na zvaničnoj internet stranici Nobelove nagrade ne navodi detalje njegovog objašnjenja za odbijanje nagrade 1973. godine. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1973/tho/facts/>

¹⁹ Žan Pol Sartr je odbio Nobelovu nagradu za književnost 1964. godine.

ili finansijskih dobiti, u Nobelovoj nagradi video samo priznanje, izjavu solidarnosti nekih drugih i udaljenih ljudi.

U svakom slučaju, život se nastavlja i nakon Nobelove nagrade, pa čak i nakon novih proglašenja. Sve u vezi sa nuklearnim oružjem odiše konstruisanom monumentalnošću: najveći broj multilateralnih ili bilateralnih sporazuma, neuporedivo veći od regulative koja se odnosi na bilo koje drugo oružje, religijski (ili mitski?) okviri nuklearnog odvratanja, dogmatska priroda nuklearnog saveza i sama Nobelova nagrada za mir obeležena je nuklearnom 'monumentalnošću': čak je dvanaest dobitnika nagradu u celini ili delom zaslužilo radom na sprečavanju širenja ili eliminaciji nuklearnog oružja.²⁰ Neki od ovih izbora su tragikomični (Barak Obama), drugi su zaista postavili temelje daljim inicijativama za nuklearno razoružanje (npr. Lajnus Poling, Međunarodna organizacija lekara za prevenciju nuklearnog rata (*International Physicians for the Prevention of Nuclear War*, IPPNW)). Upravo IPPNW na predlog malezijskog lekara akušera Rona Mekoja 2006. godine osniva ICAN. Mekoju na ovu ideju dolazi podstaknut uspehom Međunarodne kampanje za zabranu protivpešadijskih mina (*International Campaign to Ban Landmines*, ICBL), ostvarenom zahvaljujući modelu delovanja široke koalicije grupa građanskog društva iz različitih regiona sveta.²¹ Možda bi jednovremeno kritički i najopštiji način sagledavanja svih ovih inicijativa bio i najzahvalniji za donošenje nekakvog suda: radi se samo o pokušajima. Da li će ICAN preživeti nobelovsku institucionalizaciju? To sada više nije ni bitno, jer je ICAN pokušaj koji je urodio plodom. Čak i ako ICAN ostane skamenjen u istoriji negde u 2017. godini, zajedno sa Nobelovom nagradom za mir, pomak je napravljen. A aktivizam se nastavlja.

Uistinu, postoji i način da se Nobelova nagrada primi onako kako je to učinio Gabrijel Garsija Markes, uz bojni poklič, objavu upućenu 'mehaničkoj civilizaciji koja je dostigla poslednji stupanj okrutnosti'.²² Ovo nije objava rata, već objava života i otpora. Mi, 'sanjari' i aktivisti, ljudi umorni od rata i unapred dodeljene uloge žrtve, nastavljamo da verujemo – i radimo – na stvaranju drugačije utopije.

„Na ugnjetavanje, pljačku, napuštenost, odgovaramo životom. Ni poplave, ni kuga, ni glad, ni prirodne kataklizme, pa čak ni večni ratovi iz veka u vek, nisu uspeli da umanje upornu prednost života nad smrću. Ta prednost života raste i dobija ubrzanje. Najveći broj novorođenih

²⁰ Presentation Speech by Berit Reiss-Andersen, Chair of the Norwegian Nobel Committee, Oslo, 10 December 2017.

²¹ ICBL je takođe međunarodna koalicija dobitnica Nobelove nagrade za mir 1997. godine za postizanje zabrane protivpešadijskih mina.

²² Kamijeva reakcija na vest o prvoj upotrebi atomske bombe. Camus, Albert, *Humanity's last chance*, Combat, August 8, 1945, Paris.

dolazi na svet u zemljama sa najmanje sredstava... U odgovor na to, zemlje najvećeg prosperiteta uspele su da akumuliraju moć dovoljno razornu da mogu da unište stotinu puta ne samo sva ljudska bića koja su do danas postojala, već sveukupnost života koji je ikada uzeo daha na ovoj nesrećnoj planeti.

Jednog dana nalik ovom, moj učitelj Vilijam Fokner je izjavio: „Odbijam da priznam kraj čoveka”... kolosalna katastrofa, koju je on odbio da prizna pre trideset dve godine danas je po prvi put od nastanka čovečanstva postala samo prosta naučna mogućnost. Suočeni sa ovom silnom realnošću, koja se kroz istoriju ljudima ukazivala kao čista utopija, mi, pronalazači priča, osećamo da imamo pravo da verujemo da još nije prekasno da se uključimo u stvaranje drugačije utopije. Nove i pobedničke utopije života, gde niko neće moći da odlučuje o tome kako će drugi umirati, gde će ljubav biti istinita a sreća moguća i gde će rase osuđene na sto godina samoće napokon i za svagda imati drugu šansu na zemlji.²³

***

Ovaj tekst posvećujem dr Robertu Bobu Mtongi, prijatelju, učitelju i borcu za mir, razoružanje i dekolonizaciju. Sa jednakom strašću se borio protiv nuklearnog oružja i agrobiznisa koji truje i osiromašuje ljude i Zemlju.

Posvećujem ga i Svetlani Bogdanović, koja je živela svoju veru, a verovala je u ljude, solidarnost i zajedništvo.

Vaše darove danas nastavljaju da umnožavaju mlade generacije aktivista kojima ste bili primer i podsticaj.

Literatura

- Čomski, Noam i Larej Polk (2017). *Nuklearni rat i ekološka katastrofa*. Beograd: PPPS.
- Kristensen, M. Hans, Robert S. Norris, S. Robert & Diamond, Julia (2018). Pakistani nuclear forces. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 74: 5.
- Kristensen, M. Hans & Korda, Matt (2018). Indian nuclear forces. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 74: 6.
- Toon, Owen et al. *Rapid Expansion of Nuclear Arsenals by Pakistan and India Threatens Regional and Global Catastrophes*. American Geophysical Union Meeting in December, 2018.

²³ Gabriel García Márquez, Nobel Lecture, The solitude of Latin America, 8. 12. 1982, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1982/marquez/lecture/>

Schwartz, Jessica A. (2016). *Matters of Empathy and Nuclear Colonialism: Marshallese Voices Marked in Story, Song, and Illustration*, Music and Politics, Volume X, Issue 2.

Internet izvori

- Algerians suffering from French atomic legacy, 55 years after nuke tests* Al Jazeera, 1. 3. 2015, <http://america.aljazeera.com/articles/2015/3/1/algerians-suffering-from-french-atomic-legacy-55-years-after-nuclear-tests.html>
- Algeria seeks new compensation over French nuclear tests*, 30. 01. 2018, The Maghreb Times. <https://themaghrebtimes.com/01/30/algeria-seeks-new-compensation-over-french-nuclear-tests/>
- Camus, Albert. "Humanity's last chance". *Combat*, August 8, 1945, Paris; <https://www.ufppc.org>
- William Faulkner's speech at the Nobel Banquet at the City Hall in Stockholm*, December 10, 1950, The Nobel Prize; <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1949/faulkner/speech/> Prevod Stjepana Krešića.
- Framtiden i våre hender*, www.framtiden.no
- <http://www.facing-finance.org/en/2018/12/pressemitteilung-nachgehakt-zum-wohle-der-menschheit-nobelpreisstiftung-belohnt-preistraeger-nach-wie-vor-mit-profiten-aus-verantwortungslosen-und-nicht-nachhaltigen-investments-und-ver/>
- Gabriel García Márquez, Nobel Lecture, The solitude of Latin America, 8. 12. 1982; <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1982/marquez/lecture/>
- Nuclear Famine: Two Billion People at Risk – Global Impacts of Limited Nuclear War on Agriculture, Food Supplies and Human Nutrition”, Ira Helfand, IPPNW; <http://www.psr.org/assets/pdfs/two-billion-at-risk.pdf>
- <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1973/tho/facts/>
- Presentation Speech by Berit Reiss-Andersen, Chair of the Norwegian Nobel Committee, Oslo, 10 December 2017; <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2017/ceremony-speech/>
- The ATOM Project; <http://www.theatomproject.org/en/resources/our-nuclear-past>
- https://www.nodumpalliance.org.au/in_memory_of_yami_lester

NOBEL PEACE PRIZE AS AN ACKNOWLEDGEMENT
AND RECONSIDERATION: THE VOICE OF THE
CIVIL SOCIETY

Summary

As the coordinator of ICAN for Southeast Europe, an organization awarded the Nobel Prize for Peace 2017, the author depicts how the fear of nuclear weapons has been suppressed by the neglect of human and ecological consequences of nuclear testing carried out in 60 locations during the Cold War, as well as of the registered close calls in handling the nuclear weapons. This immunization is the basis of her argument according to which as long as nuclear weapons exist, no matter their number, they are a danger to humans. This insight was the basis for ICAN efforts to gather a broad network of organizations and individuals in order to bring about a Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. The treaty is an important step according to the author, supported by the world majority but further engagement is needed for it to become a far-reaching change, for transcending the resistance of nuclear powers.

Key words: International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, international humanitarian law, nuclear testing, mistakes in handling the nuclear weapons.

NOBELOVA NAGRADA ZA MIR

Lista dobitnika i dobitnica

- ▲ 1901. Žan Anri Dinan (Švajcarska) i Frederik Pasi (Francuska)
- ▲ 1902. Eli Dikomen i Šarl Alber Goba (Švajcarska)
- ▲ 1903. Vilijam Randal Krimer (Velika Britanija)
- ▲ 1904. Institut za međunarodno pravo (Belgija)
- ▲ 1905. Berta fon Zutnar (Austrija)
- ▲ 1906. Teodor Ruzvelt (Sjedinjene Američke Države)
- ▲ 1907. Ernesto Teodoro Moneta (Italija) i Luj Reno (Francuska)
- ▲ 1908. Klas Pontus Arnoldson (Švedska) i Fredrik Bajer (Danska)
- ▲ 1909. Ogist Berner (Belgija) i Pol d'Etunnel de Konstan (Francuska)
- ▲ 1910. Stalna međunarodna mirovna kancelarija (sedište: Bern)
- ▲ 1911. Tobijas Aser (Holandija) i Alfred Herman Frid (Austrija)
- ▲ 1912. Elihu Rut (SAD)
- ▲ 1913. Anri Lafonten (Belgija)
- ▲ 1914, 1915, 1916. Nagrada nije dodeljena zbog Prvog svetskog rata
- ▲ 1917. Međunarodni komitet Crvenog krsta (sedište: Ženeva)
- ▲ 1918. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1919. Vudro Vilson (SAD)
- ▲ 1920. Leon Buržoa (Francuska)
- ▲ 1921. Jalmar Branting (Švedska) i Kristijan Lange (Norveška)
- ▲ 1922. Fritjof Nansen (Norveška)
- ▲ 1923. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1924. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1925. Ostin Čejmberlen (Velika Britanija) i Čarls Gejts Doz (SAD)
- ▲ 1926. Aristid Brijan (Francuska) i Gustav Štrezman (Nemačka)
- ▲ 1927. Ferdinand Buison (Francuska) i Ludvig Kvide (Nemačka)
- ▲ 1928. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1929. Frank Kelog (SAD)
- ▲ 1930. Lars Nejten Sederblom (Švedska)
- ▲ 1931. Džejn Adams i Nikolas Mari Batler (SAD)
- ▲ 1932. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1933. Norman Ejndžel (Velika Britanija)
- ▲ 1934. Artur Henderson (Velika Britanija)

- ▲ 1935. Karl fon Osjecki (Nemačka)
- ▲ 1936. Karlos Saavedra Lamas (Argentina)
- ▲ 1937. Robert Sesil (Velika Britanija)
- ▲ 1938. Nansenova međunarodna kancelarija za izbeglice (sedište: Ženeva)
- ▲ 1939, 1940, 1941, 1942, 1943. Nagrada nije dodeljena zbog Drugog svetskog rata
- ▲ 1944. Međunarodni komitet Crvenog krsta (nagrada dodeljena retroaktivno 1945)
- ▲ 1945. Kordel Hal (SAD)
- ▲ 1946. Emili Grin Bolè i Džon Mot (SAD)
- ▲ 1947. Veće prijateljskih usluga (Velika Britanija) i Američki komitet prijateljskih usluga (SAD)
- ▲ 1948. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1949. Džon Bojd Or (Velika Britanija)
- ▲ 1950. Ralf Banè (SAD)
- ▲ 1951. Leon Žuo (Francuska)
- ▲ 1952. Albert Švajcer (Nemačka)
- ▲ 1953. Džordž Katlet Maršal (SAD)
- ▲ 1954. Kancelarija Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice (sedište: Ženeva)
- ▲ 1955, 1956. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1957. Lester Bouls Pirson (Kanada)
- ▲ 1958. Dominik Žorž Pir (Belgija)
- ▲ 1959. Filip Noel-Bejker (Velika Britanija)
- ▲ 1960. Albert Lutuli (Južnoafrička republika)
- ▲ 1961. Dag Hamaršeld (SAD)
- ▲ 1962. Lajnus Poling (SAD)
- ▲ 1963. Međunarodni komitet Crvenog krsta i Liga društava Crvenog krsta (sedište: Ženeva)
- ▲ 1964. Martin Luter King (SAD)
- ▲ 1965. Dečiji fond UN, UNICEF (sedište: Pariz)
- ▲ 1966, 1967. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1968. Rene Kasin (Francuska)
- ▲ 1969. Međunarodna organizacija rada (sedište: Ženeva)
- ▲ 1970. Norman Borlag (SAD)
- ▲ 1971. Vili Brant (Nemačka)
- ▲ 1972. Nagrada nije dodeljena
- ▲ 1973. Henri Kisindžer (SAD) i Le Duk To (Vijetnam)
- ▲ 1974. Šon Makbrajd (Irska) i Eisaku Sato (Japan)
- ▲ 1975. Andrej Saharov (SSSR)

- ▲ 1976. Beti Vilijams i Marejd Korigan (Severna Irska/Velika Britanija)
- ▲ 1977. Amnesti internešenal (London)
- ▲ 1978. Mohamed Anvar El-Sadat (Egipat) i Menhem Begin (Izrael)
- ▲ 1979. Agnesa Gondža Bojadži, Majka Tereza (Severna Makedonija/Indija)
- ▲ 1980. Adolfo Perez Eskivel (Argentina)
- ▲ 1981. Kancelarija Visokog komesarijata za izbeglice Ujedinjenih nacija (sedište: Ženeva)
- ▲ 1982. Alva Mirdal (Švedska) i Alfonso Garcija Robles (Meksiko)
- ▲ 1983. Leh Valensa (Poljska)
- ▲ 1984. Biskup Dezmond Tutu (Južnoafrička Republika)
- ▲ 1985. Međunarodno udruženje lekara za sprečavanja nuklearnog rata (Boston)
- ▲ 1986. Eli Vizel (SAD)
- ▲ 1987. Oskar Arijas Sančez (Kostarika)
- ▲ 1988. Mirovne snage Ujedinjenih nacija (Njujork)
- ▲ 1989. Tenzin, Gjatso, četrnaesti Dalaj Lama (Kina)
- ▲ 1990. Predsednik Mihail Gorbačov (SSSR)
- ▲ 1991. Aung San Su Či (Burma/Mjanmar)
- ▲ 1992. Rigoberta Menču Tum (Gvatemala)
- ▲ 1993. Nelson Mandela i Frederik de Klark (Južnoafrička Republika)
- ▲ 1994. Jaser Arafat (PLO, Palestina), Šimon Peres i Jicak Rabin (Izrael)
- ▲ 1995. Džozef Rotblat (Poljska, Velika Britanija) i Pagvaš konferencije
- ▲ 1996. Karlos Filipe Himenes Belo i Žoze Ramos-Orta (Istočni Timor)
- ▲ 1997. Međunarodni pokret za zabranu mina i Džodi Vilijams (SAD)
- ▲ 1998. Džon Hjum i Dejvid Trimbl (Severna Irska, Velika Britanija)
- ▲ 1999. Lekari bez granica (sedište: Ženeva)
- ▲ 2000. Kim Dae-Jung (Južna Koreja)
- ▲ 2001. Ujedinjene nacije (Njujork) i Kofi Anan (Gana)
- ▲ 2002. Džimi Karter (SAD)
- ▲ 2003. Širin Ebadi (Iran)
- ▲ 2004. Vangari Matai (Kenija)
- ▲ 2005. Međunarodna agencija za atomsku energiju (Beč) i Muhamed El Baradej (Egipat)
- ▲ 2006. Muhamed Jonus i banka Gramen (Bangladeš)

- ▲ 2007. Međuvladin panel o klimatskim promenama (sedište: Ženeva) i Albert Al Gor (SAD)
- ▲ 2008. Marti Ahtisari (Finska)
- ▲ 2009. Barak Obama (SAD)
- ▲ 2010. Liu Sijaobo (Kina)
- ▲ 2011. Elen Džonson Sirlif, Lima Bovi (Liberija) i Tavakul Karman (Jemen)
- ▲ 2012. Evropska unija (sedište: Brisel)
- ▲ 2013. Organizacija za zabranu hemijskog naoružanja (sedište: Hag)
- ▲ 2014. Kalijaš Satijarti (Indija) i Malala Jusufzai (Pakistan)
- ▲ 2015. Tuniski kvartet za nacionalni dijalog
- ▲ 2016. Huan Manuel Santos (Kolumbija)
- ▲ 2017. Međunarodna kampanja za ukidanje nuklearnog oružja (Ženeva)
- ▲ 2018. Nadija Murad (Irak) i Denis Makvege (DR Kongo)

Izvor: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/>; <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-peace-prizes/>; Jay Nordlinger (2012). *Peace they Say*, New York: Encounter Books; Burton Feldman (2012). *The Nobel Prize: a History of Genius, Controversy and Prestige*. New York: Arcade Publishing.

NOBELOVA NAGRADA
ZA MIR: IZMEĐU IDEALIZMA I POLITIČKOG CINIZMA

Izdavači

Centar za studije mira
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

Lektura

Olivera Veličković

Grafičko oblikovanje

Biljana Živojinović

Štampa

„ČIGOJA ŠTAMPA”
Studentski trg 13

Tiraž

200 primeraka

ISBN 978-86-6425-056-6

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

06.068 НОБЕЛ:172.4
06.068 НОБЕЛ:323(100)

NOBELOVA nagrada za mir : između idealizma i političkog cinizma /
[urednice] Radmila Nakarada, Jelena Vidojević. – Beograd : Centar za studije
mira : Fakultet političkih nauka, 2019 (Beograd : Čigoja štampa). – 206 str. ;
25 cm. – (Edicija Prilozi studijama mira / [Centra za Studije mira])

Tiraž 200. – Str. 10–12: Predgovor / Radmila Nakarada, Jelena Vidojević. –
Napomene i bibliografske reference uz radove. – Bibliografija uz radove.

ISBN 978-86-6425-056-6 (FPN)

COBISS.SR-ID 280435980